Yazan :
BURSALI MEHMED TÂHİR BEY

OSMANLI MÜELLİFLERİ

Osmanlılar'ın kuruluşundan zamanımıza kadar gelen ve mesleklerinde eser yazan Türk mutasavvıf, âlim, şâir - edîb, tarihçi, tabîb, riyâziyeci ve coğrafyacıların kısaca hayatlariyle eserlerine dâir kâfî ma'lûmatı muhtevîdir.

3. Cild

Hazırlayan :
İSMAİL ÖZEN
(İstanbul Müftü Muavini)

MERAL YAYINEVİ
Bakırcılar, İbnül-Emin Han 13/A, Beyazıt - İstanbul.
Tel : 26 39 61

YAYLACIK MATBAASI
İSTANBUL — 1975

OSMANLI MÜELLİFLERİ'nin III. CİLDİNİN FİHRİSTİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

(Tarihçiler Faslı)

Müellifin adı **Sayfa no**

— A —

Müellifin adı	Sayfa no

Müellifin adı | Sayfa no

— D —

— E —

— F —

— G —

— H —

Müellifin adı	Sayfa no

Müellifin adı | Sayfa no

— L —

— M —

— N —

Müellifin adı | Sayfa no

Müellifin adı | Sayfa no

Müellifin adı — Sayfa no

Müellifin adı | Sayfa no

— H —

— İ —

— K —

— L —

— M —

Müellifin adı **Sayfa no**

— V —

Osmanlı Sultanları zamanındaki baştabiblerin fihristidir.

FİHRİSTİDIR

ALTINCI FASIL
(Riyaziyeciler Faslı :)

— A —

— B —

Müellifin adı **Sayfa no**

— Ş—

— T —

— Y —

— Z —

YEDİNCİ FASIL
(Coğrafyacılar Faslı :)

DÖRDÜNCÜ FASIL

TARİHÇİLER FASLI

بسم الله الرحمن الرحيم (1)

١- اذكروا محاسن موتاكم وكفوا عن مساويهم

٢- انزلوا الناس منازلهم صدق رسول الله

٣- من ورخ مؤمنا فكأنما احياه صدق رسول الله

تعلم الانسان فرب رحم مجهولة قد وصلت بعرفان النسب

من علم التاريخ زاد عقله امام شافعى

عليكم بمطالعة التواريخ فانها تلقح عقلا جديدا ابو حيان

Kaale resûlüllahi (sallâllahü aleyhi ve sellem) :

Tevârih oldu dehrin tercemânı
Vekayi' bildirir yoktur zebânı

Gehî bast-ı makal eyler siyerden
Söz açar Gazve-i Hayrü'l-Beşerden

Haber verir gehî nâm-ı âverandan
Hikâyât-ı Selâtîn-i cihandan

Gehî îzâh-ı sırr-ı devlet eyler
Beyân-ı hâl-i mülk ü millet eyler

Nev ü köhne havâdis evvel âhır
Olur tarihten ma'lûm ü zâhir

Tevârih olduğu içün fenn-i âlî
Ana rağbet eder tab'-ı eâlî

Bu fennin sâhibi kâmil-nazardır
Bu fenden gaafil olan bî-haberdir

Vekayi' yazmasa ehl-i maârif
Kim olurdu selef hâline vâkıf.

NAÎMA

— A —

ÂGEHÎ MANSUR ÇELEBİ

Kadılar sınıfından ve tarihçilerden şair ruhlu bir zat olup Vardar (Yenice) sindendir. 985 (1577) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. 974 (1566) tarihinde te'lif edilmiş (Zigetvar) seferini açıklayan bir tarihçesi vardır. Bir de gemici ıstılâhları üzerine denizciliğin ahvalini ve tehlikelerini anlatan uzun bir manzumesi ve tertib edilmiş bir dîvanı vardır. Piyale Paşa tarafından bir müddet donanmaya alınmıştı. Denizciliğe ait bilgisi buradan neş'et etmektedir.

Beyitlerinden :

Ayırma ben gubârı reh-i kûy-i yârdan
Çoktur bizim şikâyetimiz rûz-igârdan.

ÂLÎ HÜSEYİN EFENDİ

Tarihçi, edebiyatçı ve meşhur şair Nef'î'nin talebelerinden olup Edirne'lidir.

Eserleri :

(Dîvan), (Münşeât), (Ukudü'l-Cevâhir), (Riyâzü't-Terâcîm), (Şehâdetnâme), (Ukudü'l-Ukul), (Riyâzü'r-Rahme) ile Hazret-i Âdem'in yaratılışından zamanına kadar (Târih-i Umûmî) adlı eserlerdir ki hepsi basılmamışlardır. Hazret-i Mûsâ (A.S.) ile Fir'avn'ın macerasından bahseden (Miftâhü'r-Rahme) ismi ile sekiz bab, bir hâtime üzerine tertib edilmiş bir eseri daha vardır. (Ukudü'l-Cevâhir) alfabetik sıraya göre tertib edilmiş Arab atasözleri şerhi olup yirmisekiz bölümdür. (Ukudü'l-Ukul) Huyî'nin Arab atasözlerine dair olan (Ferâidü'l-Harâid) inden seçilen atasözlerinin şerh ve tercemesidir. (Riyâzü'r-Rahme) eski tarz üzere yazılmış İslâm'ın beş şartından bahseden nefîs bir eserdir.

Beyitlerinden :

Ne bilsin çektiğim peymâne-i hûn-ciğer zevkin
Elinden her ki dehrin sâgar-ı zehr sitem çekmez.

Gehî nâr-ı celâlin şu'lesi ahcardan zâhir
Gehî nûr-i cemâlin pertev-i eşcârından peydâ

Nâr-ı gam, nûr-i safâ hep bir çerâğın pertevi
Çeşm-i irfân ile baksan arada bîgâne yok.

Bu zâtın bâzı eserlerde Adana'lı ve bâzı eserlerde de Edirneli olduğu görülmektedir. (Tezkire-i Safâî) ile «Bâdî» Efendi merhûmun (Edirne Tarihi)nde Edirneli olduğu kayıtlıdır. Bu tereddüt «Adana» eski imlâsının «Edene» olmasından ileri geliyor. Bir de İbni Hâcib'in «Kâfiye»sini genişleten arabça bir «Nahiv»i vardır.

AĞAZADE ÖRFÎ MAHMÛD AĞA

İlim ve tarih erbabından bir zat olup Edirne Bostancıbaşısı Suhte Hacı Ali Ağa'nın oğludur. Babasının mesleğine girerek Bostancı Ocağı'nın kethüdası olmuştu. Sonra emekliye ayrıldı. İstanbul yolu üzerinde (Nâzır Çeşmesi) kabristanında Buçuk tepeye giden yol boyunda babasının yanında defnedilmiş ise de 1293 (1877) istilâsında mezarı kaybolmuştur. Vefat tarihi 1186 (1772) dan sonradır. Osmanlıların zuhurundan zamanına kadar (Mefhûmu't-Tevârih) isminde kendi el yazısı ile yazılmış iki ciltlik tarihi zamanımız maarifçilerinden Diyarbekir'li Ali Emîrî Efendi'dedir. 412 beyti ihtiva eden (Mahabbet-nâme-i Örfî) adında bir manzûmesi ve kendi el yazısı ile yazılı bir «Dîvan»ı vardır. Şair Cevrî adına matbu' iki küçük cilt tutan tarihinde de bu zâtın eseri olduğu bu kitabın birinci cüz'ünün on beşinci sayfasından anlaşılmaktadır.

Bir de Edirne Tarihi yazmıştır ki (bu kitabdan) Gülşenî Tarikatından olduğu anlaşılmaktadır.

Manzûm Nasîhatname'si matlâ'ından :

Diler isen eğer fevz ü selâmet — Bu pendimle amel eyle temâmet.
Murâdın menzil almak ise tahkîk — Hadeng âsâ gerektir istikamet.

Dîvanı'ndaki Tevhîd-i Bârîsinden :

Ahadsin şübhe yok dîr, zîr ü bâlâ — Samedsin gayri yoktur, sensin illâ
Kadîm ü kaadir ü hayy ü ebedsin — Dahî hem («Lemyelid)sin» pâdişâha
Ve («Lem yûled)sin» ey Hallâk-ı âlem — Budur ihlâsım, ey Rabb'ım Teâlâ.

ÂGÂH PAŞA (HAFIZ İBRAHİM ÂGÂH PAŞA)

İstanbul'da Kasidecizade denilen âileden, tarihçi ve ilim erbabından bir zat olup Harbiye Mektebinden mezun olduktan sonra askerî hayatının büyük kısmını Arabistan'da geçirmiş ve 1334 (1916) senesinde emekli olarak İstanbul'da vefat etmiştir.

Yüksekkaldırım civarında yeniden bina ettiği «Sarı Musa Mescidi» mezarlığında medfundur. Eserlerinden «Ikdü'l-Cemîl fî Müteşâbihi't-Tenzîl» ismindeki dinî eseri 1311 (1893) Mekke'de basıldığı gibi «Vekayi'-i Tarihiyye» adında ve «Takvîmü't-Tevarîh» tarzındaki tarihî eseri de İstanbul'da basılmıştır. Basılmamış eserlerinden bir de «Yemen Tarihi» bulunduğu mevsukan rivayet edilmiştir.

AHMED İBNİ İBRAHİM TOKADÎ

«Mir'âtü'l-Memâlik» isminde sergüzeştnâme yazan Seydi Reis ile mufassal bir seyahatname kaleme alan Evliya Çelebi arasında «Acaib-nâme-i Hindistan» ismi ile manzum seyahatnâme yazan bir Osmanlı seyyahı olup Tokat'lıdır.

Eserinin şu :

«Muazzam şehirde ve adı Tokat — **Mekân olmuş geçürür idik evkat.**
Otururken gamı atıp yabâne — **Ne lû'b oynadı görsen bu zamâne.**
Nice dağdan nice belden aşırdı — **Karâr ettirmedi Hind'e düşürdi.**
Nice dürlü havâdis başdan aştı — **Levâzım oldu yazmak sergüzeşti.»**

beyitlerinden anlaşıldığı üzere hem ticaret hem seyahat maksadı ile Kâbil yoluyla Hindistan'a giderek mal değiştirmek suretiyle epeyce servet sâhibi olmuştur. Basra, Yemen, Hicaz yoluyla memleketine dönmüş, muasırı bulunduğu Sultan 3. Murad devrinde 248 sayfa teşkil eden seyahatnamesini meydana getirmiştir.

Matlâ'ından :

Hudâ'dır bu cihânın kâr-sâzı — **Kamû âlem anâ kılur niyâzı**
Ehaddir lîk müstağnî adedden — **Münezzeh cümle vâlidden, veledden**
Şerîki yok, şebîhi yok, ehaddir — **Vezîri yok, nazîri yok sameddir.**

AHMED İBNİ YUSUF SİNANÜDDİN KARAMANÎ

Ulemâ ve tarihçilerdendir. Şam'da Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarının nâibi iken 1019 (1610) tarihinde vefat etmiştir. «Ferâdis» kabristanında defnedilmiştir.

Eserleri :

«Menâkıb-ı Ulemâ» isminde bir eseri ile esası «Cenâbî Tarihi» olmak üzere sair eserlerden seçilmiş «Ahbârü'd-Düvel ve Asârü'l-Evvel» isminde Arabça umumî bir İslâm Tarihi vardır ki 1282 (1866) tarihinde Mısır'da basılmıştır. Osmanlılar'a ait kısmı Sultan I. Ahmed'e kadardır.

AHMED EFENDİ (ŞARİHÜ'L-MENAR ZADE)

«Menar» şârihi yüksek kaadılar sınıfından Amasya'lı Bayram Efendi zâde Abdülhalîm Efendi'nin oğludur. Babasından ve sair faziletli kimselerden ilim tahsîl ederek icazet almış ve babası ile İstanbul'a gelip muîd (doçent) Ahmed Efendi'ye mülâzim (asistan) ve imtihanla müderris olmuş ve medreseleri devr ederek «Sahn» payesi ile Dâvudpaşa Müderrisi iken 1067 (1657) tarihinde vefat etmiş, müderrisi bulunduğu camiin avlusuna defnedilmiştir. Fâzıl, tarih ilmi ve muhadaratta mâhir, âlim bir zattı. «Şâmil ve Kâmil» adı ile Hz. Âdem'den 1060 (1650) tarihine kadar mükemmel bir tarih yazmış ve 1066 (1656) tarihine kadar Osmanlı Devletinin vak'alarını da zabt ederek «Vekayi'-nâme» yazmıştır. Bir de «Silsile-i Ulemâ» adında bir eseri vardır. Eserleri basılmamıştır. «Vekayi'-nâme»si Naîma'nın başlıca kaynaklarındandır. (Vekayi'-nâme)si çeşitli yönleri ile ehemmiyeti haiz ise de maatteessüf nüshası görülememiştir.

AHMED SAİB BEY

Çerkes kabilelerinden olup Rus Askerî Mekteblerinde tahsilini ikmâlden sonra yüzbaşı rütbesi ile Osmanlı Devletinin hizmetine girerek uzun müddet Mısır Fevkal'âde Komiseri Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın yâverliğinde hizmet ifa etmiş, sonradan mesleğini ve memuriyetini terk ederek yazı âlemine ve siyasete dahil olmuştur. Meşrutiyetin ilânını müteâkıp İstanbul'a gelerek tarihî araştırmalarda bulundu. Sonra tayin olunduğu «Dârü'l-Fünûn» Rus Dili Muallimliğinde iken 1337 (1919) de vefat edip Erenköy'ünde Sahra-i Cedîd Kabristanına defnedildi.

Basılmış eserleri :

1 — Vekayi'-i Sultan Abdül-Aziz. (Mısır'da basılmıştır.)

2 — Tarih-i Sultan Murad-ı Hâmis. (Mısırda basılmıştır.)
3 — Sultan Hamid'in Evâil-i Saltanatı. » »
4 — Rehnümâ-i İnkılâb. » »
5 — Son Osmanlı - Rus Muharebesi. » »
6 — Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mes'ele-i Hâzırası. (İstanbul'da basılmıştır.)
7 — Nereye Gidiyoruz?
8 — Hakayik-ı Tarihiyye ve Siyasiyye. Cüz: 2
9 — Şark Mes'elesi.

Basılmamış eserleri :
1 — Mısır İngilizlerin Eline Nasıl Düştü?
2 — Meşrutiyet Dalgaları.
3 — Ayastefanos Muahedesinden Berlin'e Doğru.
4 — Mısır ve Arabî Paşa Vak'ası.

AHMED İBNİ RECEB İSTANBULÎ (RECEBZÂDE)

Ulema ve tarihçilerdendir. Atik Ali Paşa Medresesi müderrisi idi. 1139 (1727) tarihinde İstanbul'da vefat etti. «Nüzhetü'l-Ahbar fî Terceme-ti Hılyeti'l-Ahyâr» isminde bir Osman Oğulları Tarihi vardır. Bu tarih bir eserde «Mecma'u'l-Ahbâr fî Ta'rîfi'l-Ahyâr» ismiyle görüldü. «Tarih-i Ay-nî»den de Hazret-i İsa'nın zuhurundan Hazret-i Muhammed'in neseb-i şe-rîflerine kadar tercüme etmiştir.

Bir de 1131 (1718) tarihinde İstanbul'da meydana gelen zelzeleden dolayı ve umumiyetle zelzelenin meydana geliş sebebini açıklayan bir eseri daha vardır ki bir nüshası Beşiktaş'da Yahya Efendi kütüphanesin-de mevcuttur.

AHMED VEHBÎ EFENDİ

Enderûn-i Hümâyûn seferli koğuşu çavuşlarından, tarih bilen bir zat-tır. Kendi eli ile yazılmış tarihî ve ahlâkî eserleri basılmamış olup aşağı-dadır :

1 — (Ahsenü'l-Ahbâr). Ekseriyeti itibariyle Hz. Peygamberin haya-tından bahseden bu eserin başı Mekke-i Mükerreme'nin vasıflarını açık-layıcı olup sonu Acem meliklerinin ahvâlini beyân eder. Yazılma tarihi 1235 (1820).

2 — (Hadikatü'n-Nevâdir). Kelâm, ahlâk ve tarihten bahseden kıymetli bir mecmua olup bunun yazılış tarihi 1232 (1817) dir.

3 — (Mecmua-yi Tarihiyye). Başı Hz. Mûsa kıssasını, sonu Ashâb-ı Kehf'i beyân edici on beş maddeyi ihtiva eden bir eserdir.

AHMED BEY «HOCAZÂDE AHMED HİLMİ BEY)

Tarihin hal tercemesi bölümü mütehassıslarından ve Nakşibendî Tarikatı mensublarından çalışkan, sevimli bir zât olup Eğin'lidir. Feyz alma ve tahsil yeri İstanbul'dur. Genç denecek bir yaşta iken 1332 senesinde vefat etmiştir. Üsküdar'da Karacaahmed Mezarıstanında Reîsü'l-Hattâtîn Şeyh Hamdullah Efendi'nin arka cebhesinde defn edildi. Ekseri kısımları Harîrî-Zâde Kemal Efendi'nin (Tibyan)ından terceme edilmek üzere meydana getirdiği (Hadîkatü'l-Evliyâ) ismindeki eseri ile İstanbul'da medfun büyük velilerden bâzılarının hayatlarına ait (Ziyâret-i Evliyâ) adındaki eseri ve (Mir'at-ı Muhyiddin-i Arabî) namındaki risalesi basılmıştır. Kurrâların tabaka ve hayatlarını beyan eden (Ravzatü'l-Kurrâ) ile (Menâkıb-ı Evliyâ) adı ile başladığı eserlerin tamamlanmasına muvaffak olamamıştır. (Ravze)nin bâzı parçaları ile (Menâkıb-ı Evliyâ)nın (Silsile-i Meşâyih-ı Nakşibendiyye)den bâzı kısımları basılmış dergilerden (Cerîde-i Sofiyye) ile intişar etmiştir.

ÂŞIKPAŞAZADE «DERVİŞ AHMED ÂŞIKÎ İBN-İ ŞEYH YAHYA İBN-İ ŞEYH SÜLEYMAN İBN-İ ÂŞIK PAŞA»

Eski Osmanlı tarihçilerinden bir zat olup doğum yeri ecdadının bulunduğu Amasya'nın Elvan Çelebi köyündendir. Osmanlıların zuhurundan İkinci Bayezid'in bir kısım olaylarına kadar 908 (1502) tarihinde ikmal ettiği (Tevarih-i Âl-i Osman) ismindeki eseri sonradan Maarif Nezareti tarafından Müze-i Hümâyûn Şark Eserleri memuru (hâfız-ı kütüb), araştırıcılardan Âli Bey tarafından yapılan hâşiyeler ve müellifin mufassal hayatı ile beraber 1333 (1917) tarihinde bir cild olarak basılmıştır. Hayat hikâyesinden anlaşıldığı üzere vefat tarihi ile defn edildiği yer kat'î olarak tesbit edilememiştir. Yalnız dâmadı Seyyid Vilâyet Türbesi avlusunda olması kuvvetle muhtemeldir. Tarikat bakımından (Zeynî) olup Bursa'da medfun Abdüllâtif Makdisî hazretlerinden halifelik almıştır. Yazdığı tarih eskiliği dolayısiyle ehemmiyeti haiz olduğu gibi Osmanlı lisan tarihi noktasından da kıymeti hâizdir.

Yer yer manzûmeleri de vardır.

ALİ CEVHERÎ EFENDİ «ALİ BİN BALİ»

Budin (Budapeşte) Kadısı iken vefat eden kadılar sınıfından Alâiyyeli Uzun Balî Efendi'nin oğlu olup (Mennîk) şöhreti ile bilinirdi. İstanbul'da tahsilini ikmalden sonra niyabet (kadılık) ile bir çok yerlere seyahat edip 991 (1583) tarihinde Maraş Naibi (kadısı) iken vefat ederek Alâüddevle Camii avlusunda defn edildi. Tarihin hal tercemeleri şû'besinden (El-Ikdü'l-Manzum Fî Zikr-i Efazılı'r-Rûm) ile tarihten (Nadiretü'z-Zemen Fî Tarihi'l-Yemen) isminde seçkin tarihi vardır. Diğer eserleri aşağıdadır:

(Hâşiye-i Şerh-i Miftâhu Mine'l-Belâğa), (Metn ü Şerh Mine's-Sarf), (Hâşiye-i Alel-Hidâye Mine'l-Fıkh), (Risaletü'ş-Şem'iyye Mine'l-Fıkh) ve (Hayrü'l-Kelâm Fî'n-Naksi An Ağlâtı'l-Avam)dır.

Arapça kasideleri de kuvvetlidir. Zikr edilen kitablardan birincisi bir nev'i (Şakayik-ı Nûmâniyye)ye Arapça yazılan bir zeylden ibaret olup sonradan (Şakayîk) ile beraber Mısır'da bastırılmıştır. Şeyh Ömerübnü Muhammed Eş-Şamî El-Hanefî'nin fetva ilminden bahseden (Nisabu'l-İhtisab) adlı eserini de terceme etmiştir.

Eserlerinden yalnız (Şakayık Zeyli) basılmıştır.

ABDURRAHMAN EFENDİ

Sultan Üçüncü Murad devri fazilet sahiblerinden olup Milâs Kadısı idi. Sonradan padişah'ın ikinci mütercimi olmuştur. Tarih, coğrafya ve siyasetten bahseden müneccim Ahmed ibn-i Ali El-Hamalî'nin (Kanunu'd-Dünya) ismindeki kalın eserini Üçüncü Murad'ın Manisa Valiliği zamanında onun emri ile (Acâîb-i A'zamî) ismi ile 983 (1575) tarihinde genişleterek terceme etmiştir. Mütalâa ve istifade edilecek bir eserdir. Mütercimin ilm-i nücûm (yıldızlar ilmi) a da mensub olduğu anlaşılmaktadır. Vefat tarihi ile defnedildiği yer tayin edilemedi.

ALİ MUSTAFA EFENDİ

Osmanlı şair ve tarihçilerinin en büyüklerinden olup ibareleri selîs muhtelif eserler yazan yüce himmet sahibi bir zattır. Gelibolu'lu olup ilk önce tarikatlere girmiş, sonradan bunlardan ayrılarak Şam, Bağdat, Erzurum ve Amasya defterdarlıklarında bulunmuştur. Meşhur şair Bakî ile aynı sene vefat etmiştir. (Karâr-ı Uzlet) ve (Mâte'l-Âlî ve kıs aleyhi'l-Bâkî) terkibinin delâleti olan 1008 (1600) tarihinde Cidde Mutasarrıfı iken vefat etmiştir. Nazmı nesrinden daha kuvvetlidir.

ÂLİ EFENDİ

Tarihçi Âli, tıpkı «Hacı Halîfe» dedikleri (Kâtib Çelebi) gibi tefekkür ve edebiyat tarihimizin en yüksek sîmalarından biridir. Yüksek kalemini nazım ve nesir hangi sahada yürütmüş ise büyüklüğünü isbat etmiştir. Şairdir. Bakî devrinin en mümtaz şairlerinden biridir:

«Habîbin sev, tekarrübse murâdın Hakka, ey Âlî
Rakîb olmak gibi Allah'a rengîn intisab olmaz»

mübârek beyti onundur. Fakat bu meşhur:

Hor bakma dil-i vîrâneme gencîne benim
Beni gör ki bu kadar sûrete âyine benim

nakarâtı da onundur.

«Hayr ü şer her ne ise azm ü taleb bendendir.
Iyş ü ışret bu kadar levh ü tarab bendendir.
Mülk-i vahdette şehinşah-ı serîr-i ârayım.
Kişver-i Rûm ü Acem, hayl-i Arab bendendir.
Ma'den-i lütf-i İlâhî dil-i vîranemdir.
Hor bakma...»

Âlî esasen âlim ve fazilet sahibi olduğu için şiirleri de hem hakîmâne hem âşıkane söyler:

İçilmekte tehî kalmaz, dökülmekten telef olmaz
Fenâ mülkünden çok humhaneler, peymaneler vardır.
Bir ednâ cür'asında mest olur erbâb-ı istiğnâ
Muhabbet bezmidir bu, bunda çok meyhâneler vardır.»

Hâsılı, bizzat dediği gibi:

«İnsaf edin, gelin, katı nâdir değil midir?
Âlî gibi zamanede bir şair-i ferîd!»

hakikaten öyledir.

Firâkında gamından gayrisin yâd eylemem, cânâ
Mukarrerdir ider gurbette herkes âşinadan haz

sözü de hoştur.

Hulâsa, kadir bilmezliğimizden henüz basılmasına bile başlayamadığımız o koskoca (Dîvân-ı Âlî)ye şöyle bir kuşbakışı göz gezdirince bu lâtîf şiirleri gördük. Fakat Âlî'nin edebiyatımıza, irfanımıza asıl hizmeti

şiirde değil, başka sahalardadır. Mesela; (Künhü'l-Ahbâr)ı basılmamış kısmı ile beraber en mükemmel tarihlerimizden biridir. (Revnaku'l-Mecâlis) ismindeki eseri bile büyük bir kıymeti haizdir. Fakat biz bu sohbetimizde bilhassa (Menakıb-ı Hünerveran)ından bahsetmek isteriz ki kıymet ve enderliği bakımından emsalsiz bir eserdir. Bu eserin yazılış sebebini, mevzu'unu anlamak için müellifin mukaddimede serdettiği şu ıstılahlı, lâkin mânidar sözlerini lütfen dikkatle okuyunuz:

İşbu sene-i hams ve tis'în ve tis'a mie (995 - 1587) tarihindeki Sultan-ı cümle selâtîn, Hâkan-ı âlîşân-ı Skender-nişîn, sâhib-kıran-ı rûy-i zemîn, Kâsir-i Ekâsire-i pişin, kaahir-i cebâbire-i muannidîn, fermanrân-ı Arab ü Acem, kâr fermâ-yi Hind ü Sind ü Deylem... A'nî bihi Hz. Sultan Murad b. Selîm Han b. Süleyman Han.

«Allahümme eyyedehû fî mesânidi's-saltanati bi'l-lûtfi velkerem Ve eyyedehû fî mevâridi'l-hılâfeti bi's-seyfi ve'l-kalem»

Zînet ger Reyyahîn Âdemiyan ve safa küster ferâdis-i Âlemiyan olup asr-ı karînü'n-nasrında erbab-ı maarifi hoşhal ve eshab-ı letâif müreffehü'l-bâl olmağla ahali ulûm ve fünûna râgıb ve eâli kemâlât günâ güne iltifat ve riayet buyurulup ulemâ ve şuarâ ve ehl-i irfan ve hoş-nevîsan ve mezheban ve musavveran ve bilcümle âmme-i ecâvid-i hünerveran ve kâffe-i sanâdîd-i tarfa-kâran tamam muhterem tutulduktan gayrı her kalemdeki hutut hoş rakama küllî revaç, husûsen Mîr Ali ve Meşhed kıt'alarına temellükle nükte sencan-ı âleme ibtihac mukarrer olmuştu. Hattâ Mîr Ali'nin her bir dû beyti ve kıt'ası ol esnalarda yüz floriye satılmak ve ol dahi mâlâkelâm hezar ibram ve tazarru ve ihtimamla alınmak pây-i taht-ı aliyyede vuku bulmuştu.»

Münşiyân-ı erkân-ı devlet ve memliyan-ı Dîvan-ı saadetten nicelerin kırk elli bin altunu ve bâzılarının kavlince ondan dahi efzun mesâbe-i mal-i Kaarunda hazane-i mütekâsire-i günâ - gûn bir mürakka harc olunmak ve dahi tertib ve tezhibine bezl-i makdûr kılınmak beynel ahâli şüyu' bulmuştu.»

Bu milletin, bu devletin ikbal ve tâlihsizliğine açık bir ölçüdür ki o zaman etek etek altınlar sarf edilerek elde edilen bu kıymetli eserler bugün yok pahasına satılmaktadır. İmad'ın, Mîr Ali'nin, Meşhedî'nin, Şah Mahmud'un «Dû-Beyt»lerini, kıt'alarını şimdi bedestende mükemmel tezhîbleri ile beraber dört beş kâğıda kolay kolay alabilirsiniz. Maamafih bu güzel eseri yazmaktan Ali'nin maksadı şu idi ki bu san'at erbabı kimlerdir, hangi memleketten çıkmışlardır? Hangi üstadlardan tahsil ettiler? Hangi padişahların ihsanları ile o mertebelere erdiler?

İşte (Menâkıb-ı Hünerverân)'ın mevzu'u ve yazılış sebebi... Müellif Âli bir çok kaynaklardan bilgi alarak bu mukaddime ve beş fasıl ile bir hâtime'den meydana gelmek üzere bu güzîde eseri yazar. Mukaddimede kitabının lüzumundan, güzel yazının şerefinden bahseder. Birinci fasılda; İlâhî vahyi ve Kûfî yazı ile nâmütenâhî âyetleri yazan yüce kimseleri zikr eder. İkinci fasılda İbni Muka;lle'den itibaren (Şeş-kalem) dedikleri yazı sanatında temayüz eden üstadları bildirir. Üçüncü fasılda; nesh ve ta'-lîk yazan meşhurları nakl eder. Dördüncü fasılda; dîvânî yazının hattatlarını sayar. Beşinci fasılda da müzehhibleri, tasvircileri ve cildçileri anlatır. Son kısmı da bâzı temsîl ve teşbîhleri ihtiva eder.

(Menâkıb-ı Hünerverân), kütüphânelerimizin en güzide hazinelerindendir. Çünkü şark maarifinin güzel san'atlar itibariyle bu kısmına pek fazla rağbet gösteren Garb âlimlerinin bile takdirine mazhar olmuştur. Viyana Kütüphânesinde bu eserin nefîs bir nüshası mevcuttur ki bir çok müsteşrikçe (fotografî) ile daima istinsah edilmiştir. Râkım El-Huruf'daki nüsha ise yazı, tezhib ve cild itibariyle nefasette emsâlinden geri kalmaz.

Habîb Efendi merhum (Hat ve Hattâtan)da (Menâkıb-ı Hünerverân) dan tam istifade etmiştir. Müslümanların ve hattâ Türklerin güzel san'atlara ne kadar hizmet ettiklerini hakkı ile anlamak için hâlen ihmalkâr ellerimizde şöyle böyle kalmış nefîs eserler kifayet etmez. Bu faydalı eseri baştan başa okumak gerekir.

Âli'nin arz ettiğimiz gibi müellefatı, kalem bakımından hizmeti pek çoktur. Fakat îtikadımızca yukarıda serdettiğimiz nüktelere mebni Osmanlı maârifine büyük bir hizmeti de bu eseri olsa gerektir. Bu eser sayesindedir ki güzel san'atlarımızın tarihine dair bir çok hakikatlere muttali' oluruz. Meselâ, acaba kaçımız vâkıfız ki Fatih devrinde Türklerden de ressamlar varmış:

«Kostantiniyye'nin fâtihi ve Osmanlı sultanlarının gazilerinin en büyük övgüye lâyıkı olan Sultan Muhammed Han zamanında hâsıl olmuş ressam (Sinan Bey) ki Frenk üstadlarından Venedik'te büyümüş ve sahasında en büyük nakkaş olmuş (Mayster Pavlo) yani üstad Pavlo) adlı Avrupalının talebesidir. Pavlo da Damyan adlı maharetli meşhur ressamın talebesidir. Sinan Bey'in talebelerinden Şiblî-zâde Ahmed Bey de vardır ki Bursa'lıdır.» (1)

---

(1) Tarihçi Âli'ye âit işbu ibarenin asıl metni şudur:

«Kostantıniyye Fâtihi ve guzât-ı Selâtîn-i Osmaniyye'nin celîlü'l-medâyihi Sultan Muhammed Han aleyhi'r-rahmeti ve'r-rıdvân harem-i cennet mekânında hâsıl olmuş musavvir Sinan Beğ ki Frenk üstadlarından Venedik'de neşv ü nemâ bulmuş ve vâdisinde ser-bülend-i nakkaşan olmuş Mayıster Pavlo — yâni Üstad Pavlo — nâm efrenc'in şâkirdidir. Ve mezbûr Pavlo dahi Damyan nâm ressam-ı maharet-nişanın tilmiz-i müsaididir. Ve mesfur Sinan Beğ şakirdi Şiblî zâde Ahmed dahi vardır ki Bursa'lıdır.»

Elbette bu hünerli san'atkârların birçok nefîs eserleri, maharetlerinin büyük mahsulları vardı. Kim bilir? Ne oldu? Hangi yâdellere düştü? Herhalde emîniz ki kısmen olsun Avrupada ya müzelerde, ya meraklılarda bulunur. Yok, Türklük ve Osmanlılık her halde bugün gördüğümüz ve sandığımız gibi değilmiş. Her halde yüce bir maziye sahipmiş.

Müellifin «hâtime»de îrad ettiği şu mânidar sözleri de insaf ve ibret nazarlarına arz ederek bir ummandan bir katreyi andıran ve

«Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil»

Yalnız âşinaları müstefît eden bu musahabeye nihayet veririz:

«Felâ cerem bir kitab-ı menaat rakam ki eshab ve eşraf-ı ümem ahvâlini müştemil ola. Vasfında her ne mertebede itnab olunsa yine taksirat-ı kâmile tahakkuk bula ve lâkin hurdebînan-ı maarif mutaf ve hünerveran-ı pesendîde evsaf olan fudalâ-yı bâhirü'l-insaf ve vâfirü'l-ittisafdan me'mûldür ki ayıb ve noksanı cânibine nazar kılmayalar ve mârifet ve kemâl mezâyâsına müteferri olan hayâlât-ı bârın semtine ve kâşâne-i te'lîfin bu makûle bir tarh ile tertib olunmuş niyyetine hüsn-i iltifatlarını mebzûl ve masrûf eyleyeler ki hitamında bu hakîrin yâni müellif-i kesîrü't-taksîrin zikr bi'l-hayrına cell-i himmetleri müteallık olan ve bir fâtiha ile revânını şâd etmek mevhibesi muhakkak ola.»

Biz bu ihmal, bu nisyan vâdisinde koştukça bu milletin büyüklerinin ruhlarına bir fatiha olsun hediye edebilmek muzafferiyetinden mahrum kalıyoruz.

Eserleri :

1 — (Sebhatü'l-Uşşak) : Yüz hadîs-i şerîfin nazmen tercemesidir.

2 — (Tuhfetü's-Sulehâ) : Hüccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazâlî'nin (Eyyühe'l-Veled) risâlesinin tercemesidir.

3 — (Mihr ü Mâh) : Na't ve kasideleri şâmildir. Son beyti :

«Oldu tarih-i kûşüme ilhâm
Âliyâ, mihr ile meh oldu tamam.

Sene 979 (1571)» dur.

4 — (Tuhfetü'l-Uşşak) : Emîr Hüsrev Dehlevî'nin (Matla'u'l-Envâr) adlı eserine nazîre makamındadır.

5 — (Riyâzu's-Sâlikîn) : Ahlâk ve tasavvuftan bahseden on devhâ (büyük zât) üzerine tertîb edilmiştir. 998 (1590) da manzum hâle getirerek Üçüncü Murad'a takdîm etmiştir.

Matlâ'ından :

«Bismillâhirrahmânirrahîm
Devha-i bostan-ı Kelâm-ı Kadîm
Nehr-i firâvân gibi hûş meddi, vâr
Ravza-i Kur'ân'a odur cûy-bâr
Meddîn alıp daire-i şeş-cihat
Oldu müsahhar âna esmâ-i zât
Noktasıdır nükte-i sırr-ı vücûd
Merkez-i perkâr sipihr-i şuhûd.
Sûrelerin her biri bir serv-i kâd
Kaş gibidir sûre başında o med.»

6 — (Enîsü'l-Kulûb), 7 — (Sad Kıssa), 8 — (Sad Hisse). Her üçü de (Hümayunnâme)ye nazire makamındadır.

9 — (Ravzatü'l-Letâif) : Üç bin beyitli ahlâkî ve edebî bir eserdir.

10 — (Hılyetü'r-Ricâl ve'l-Aktâb fîn'-Nücebâ ve'l-Ebdâl) : Ricâlüllah'ın ahval ve makamlarından bahsedip ekseriyeti itibariyle (Hoca Muhammed Pârisa)nın meşhur Farsça (Faslü'l-Hıtâb)ından derlenmiştir.

11 — (Nevâdirü'l-Hıkem) : Tarih ve muhâdarâta ait yedi nâdire ve bir hâtime'den tertîb edilmiş kıymetli bir eser olup 997 (1589) de Tokat'da yazmıştır. Sultan Üçüncü Murad'a takdîm ederek mükâfat olarak son me'muriyeti olan Cidde Mutasarrıflığına tâyin edilmiştir. Fihristi aşağıdadır :

«Nâdire-i ûlâ : Der inkırâz-ı evliyâ, ulemâ, erbâb-ı sıyt ü sadâ.

Nâdire-i sâniye: Der Tekmile-i hikmet-nümâ bi-tafsîl-i in'idâm-ı ashâb-ı cevv ü behâ.

Nâdire-i sâlise: Der nevbet-i hilâfet-i çihar-yâr-ı bâ-safâ ve sebeb-i te'hîr-i Mürtezâ.

Nâdire-i Râbia: Ez ilm-i tefsîr-i müşkil-küşâ bi-tevfîk-ı âyet ü hadîs.

Nâdire-i Hâmise: Der taleb-i mülk-i Süleyman Nebî halife-i Hudâ ve ulûvv-i himmet-i mülk-i ârâ.

Nâdire-i Sâdise: Ez-akliyât-ı ilham-nümâ der havâtîn-i mazharat-ı nebiyyinâ.

Nâdire-i Hâmise: Der taleb-i mülk-i Süleyman nebî halife-i Hudâ ve fevâidân-ı fehvâ.

Hâtime-i risâle: Bî-himmetâ der ihtiyârât-ı ashâb-ı senâyi'-i bedâyi'-nümâ.

12 — (Kavâidü'l-Mecâlis ve Âdâbü'l-Mecâlis) : Muâşeret âdâbına dair ictimaî ve ahlâkî bir eserdir.

13 — (Mehâsînü'l-Edeb) : «Minhâcü's-Sülûk İlâ Edeb-i Sohbeti'l-Mülûk) adlı eserin genişletilerek tercemesi olup on beş fasıl üzere tertîb olunmuştur.

14 — (Nasîhâtü's-Selâtîn) : Abdürrahman Şîrâzî'nin eserinin genişletilmiş tercemesi olup kendi el yazısı ile yazılmış nüshasındaki imzası «Ene'l-fakîrü Âlî türâb-ı ekdâmi'l-ehâlî» şeklindedir.

15 — (Devhatü Bostânü'l-Ârifîn) : Ahlâkî ve tasavvufî bir eserdir.

16 — (Bahr-i Nesâyih) : On beş bâb üzere tertîb edilmiş ve bâzı ilâvelerle Farsçadan terceme olunan bir eser olup bir nüshası Manastır Kütüphanesindedir.

17 — Dürer-i Mensûre) : Üç fasıl ve bir hâtime üzere mürettebdir.

18 — (Târih-i Engerus) : Macaristan seferine âittir.

19 — (Selîm-nâme) : Sultan İkinci Selîm'in devrindeki olaylardan ve tarihinden bahseden bir eser olup olaylardan başka o zamana âit devlet ricalinin de hayat hikâyeleri derc edilmiştir.

20 — (Menşeü'l-İnşâ) : Bir çok yazılarını ihtiva etmektedir.

21 — (Dîvan) : Dîvanların yazıldığı şekildedir.

22 — (El-Hâlâtü'l-Kahire Mine'l-Âdâti'z-Zâhire Fî-Beyân-i İcmâl-i Ahvâl-i Mısrı'l-Kahire) : Tûfandan evvel ve sonraya âit olmak üzere bir mukaddime, iki fasıl ve bir hâtime'den ibaret Mısır bölgesinin tarihî durumundan bahseden bir tarihçedir.

23 — (Kenzü'l-Ahbâr ve Lâhiki'l-Efkâr) : Tarihî bir eserdir.

24 — (Zübdetü't-Tevârih) : Allâme Kadı Adûd'un (Eşrâfü't-Tevârih) adlı eserinin genişletilmiş tercemesidir. Bir nüshası tarafımdan Müze-i Hümâyûn Kütübhânesi'ne hediye edilmiştir.

25 — (Menâkıb-ı Hünerverân) : Yazı san'atı târihine âit bilgilerle meşhur hattat, müzehhib, mücellid, nakkaş, ressam ve katı'ların hayatlarından bahseden kıymetli bir eser olup Bağdad Defterdârı iken yazmıştır.

26 — (Mirkadü'l-Cihad): Dânişmend meliklerinden Ahmed ile evlâdının tarihinden bahseder. 997 H.'de Çorum yaylasında yazmıştır.

27 — (Münşeâtü'l-İnşâ) : Muhtelif mektublaşma sûretleri ile bu gibi mektublaşmalarda kullanılması uygun olan cümle ve saireyi ihtiva etmektedir.

28 — (Râhatü'n-Nüfûs) «Rücu'u'ş-Şeyhi İlâ Sıbahı» ismindeki tıb eserinin tercemesidir.

29 — (Nâdirü'l-Muhârib) : Sultan İkinci Selîm ile kardeşi Bâyezid Çelebi arasında Konya'da vuku' bulan muharebelerden bahseden manzum bir tarihçedir.

30 — (Heft-Meclis) : Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar Seferi'ni beyân eden bir tarihçe olup sonradan İkdam Matbaasında basılmıştır

31 — (Câmi'u'l-Hubûr) : Şehzadelerin sünnet düğünlerine ait manzum bir eser olup Sultan Üçüncü Murad'a takdîm edilmiştir.

32 — (Vâridâtü'l-Enîkatü) : Muhtelif şiirlerini toplayan bir dîvandır.

33 — (Lâyihatü'l-Hakikat) : Muhtelif şiirlerini hâvi dîvandır.

34 — (Sedef-i Sad-güher) : «Vâridât» ve «Lâyihat» kitablarından yüz gazel seçmiş ve mukaddime olmak üzere yazdığı manzûmesinde de kendi hayatı ve eserlerini yazmıştır. Birer nüshası Müze-i Hümâyûn ve Millet Kütübhânelerinde vardır.

35 — (Fusûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc u Nakd) : Devletlerin yükselme ve alçalma sebebleri hakkında tarihî misallerden ve hakîmâne mütâlealardan bahseden istifadeyi mûcib bir eser olup eskiden basılmışsa da bugün nüshaları enderdir. Yazma nüshaları İstanbul kütübhanelerinin bâzılarında vardır.

36 — (Mir'atü'l-Avâlim) : Âlemin yaratılışına dair bir tarihçe olup basılmıştır.

37 — (Nüzhetü'l-Mecâlis) : «Muhâdarât ilminden», (menkıbe ve dinî vak'alardan) bahseder.

38 — (Târîhü'l-Metali') : Üçüncü Murad'ın şiirlerinden bâzılarının şerhlerini ihtiva etmektedir.

39 — (Hulâsa-i Ahval Der-Letâfet-i Mevâzi'-i Mevâiz-i Sahîhi'l-Meâl) : İnsanlık âleminden on bir sınıfın durumlarının özünü ve hareketlerinin neticelerini beyân eden tercî'-i bend tarzında bir eserdir.

40 — (Menâkıb-ı Halîl Paşa) : Kaptan-ı Deryâ Halîl Paşa'nın menkıbelerini anlatmaktadır.

41 — (Fetihname-i Rodos).

42 — (Nusret-nâme) : Lâlâ Mustafa Paşa'nın 985 (1577) tarihindeki Âzarbaycan ve Şîrvan Seferlerini açıklamaktadır.

43 — (Ravza-i İrfan) : Ahlâkî ve tasavvufî bir eserdir.

44 — (Meâyibü'l-Erâzîl) : Ahlâkî ve hikmetli sözleri ihtiva eder.

45 — (Mihr ü Vefâ) : Yedi bin beyitli bir manzumedir.

46 — (Devha-i Bostânü'l-Ârifîn) : Ahlâkî ve tasavvufî bir eserdir.

47 — (İzzetü'l-Asr Fî Tefsîr-i Sûretün'-Nasr).

48 — (Künhü'l-Ahbâr) : Hz. Âdem'in yaratılışından itibaren Eğri Fâtihi Sultan Üçüncü Mehmed Han devrine kadar olan umumî bir tarih olup aşağıda yazıldığı gibi dört rükün (cild) şeklinde tertîb edilmiştir :

Rükn-i evvel: Hz. Âdem'in yaratılışından Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed Mustafâ (S.A.V.) Efendimize kadar olan peygamberler târihini ve diğerlerini...

Rükn-i sânî: İslâmın zuhûru ile Peygamberimizin evsafından başlayarak Hulefâ-i Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler'in tarihi ile meşâyih, ulemâ, şuarâ ve hükemâ'nın hayatları....

Rükn-i sâlis: Türklerin ve Tatarların tarihî durumlarını...

Rükn-i Râbi': Osmanlı devleti ile komşusu bulunan milletlerin bâzılarının durumunu beyân etmektedir.

Birinci cildin önsözündeki geniş tafsilâttan ve kaynak olarak isimlerini zikrettiği müelliflerden anlaşıldığı gibi bu eseri yüzlerce esere müracaat ederek meydana getirdiği anlaşılır. Dili; zamanındaki üslûba göre selîs bir ifade taşımakta ve kendisinin yaşadığı zamanı da tarihçi şân ve şerefine uygun olarak tasvir etmektedir.

Bununla beraber zamanına kadar yazılan umumî tarihlerimizin birincilerindendir. 1006 (1598) tarihinde beyaza (temize, kâğıda) geçirmeğe muvaffak olmuştur. 1277 (1860) tarihinde dört cild hâlinde basılmasına himmet olunmuşsa da takriben iki cild kadarı basılmıştır. Ekseriyeti itibariyle hâl tercemelerinden bahseden diğer cildleri her nasılsa basılamamıştır. Basılmamış kısmının bir nüshası Halis Efendi Kütübhanesinde vardır.

49 — Fârisî Dîvan).

50 — (Gül Sad-berk): Yüz gazelini ihtiva eden bir şiir mecmuasıdır. Matlâ'ından:

Hamdü lillâh esüp nesîm edâ
Gül berke virdi neşv ü nemâ
Sedef sad-güher bulup pâyân
Gül sad-berkî açtı bâd ü zân.
Yâni kim sad gazel tamam oldu.
Tuhfe-i hâs, hâs ü âm oldu.

51 — (Subhatü'l-Ebdâl): Mersiyeleri ihtiva eden bir mecmuadır. Bir parçasından:

Kerbelânın şühedâsı cem'a
Siyyemâ nür-i çeşm-i Zehrâ
Şâh-ı mazlûm ü şehîd-i maktûl
Muktedâ-i harem-i âl-i Resûl
Fahr-i sıbteyn ve imam-ı haremeyn
Sahib-i hulk-ı Hasen yâni Hüseyn
Mürtezâ ayn olur anlar her dem
Radıyallahü Teâlâ anhüm.

ÂŞIK MEHMED İBN-İ HAFIZ ÖMER ER-RUMÎ

Kadı ve tarihçilerden bir zattır. Büyük bir kısmı coğrafyaya ait 28 manzara üzerine tertîb edilmiş (Menâzirü'l-Avâlim) adında Türkçe büyük bir eseri vardır. İki cild şeklinde tertîb edilmiştir. Kâtib Çelebi'nin «Keşfü'z-Zünûn»'da yazdığına göre bu eser müellifi tarafından 1006 (1597) tarihinde tamamlanmıştır. (Mir'atü'z-Zaman), «Hayâtü'l-Hayavân), (Mâlikü'l-Mehâlik), (Âsârü'l-Bilâd), (Tuhfetü'd-Dehr), (Nüzhetü'l-Kulûb), (Harîdetü'l-Acaîb) ve (Zübdetü't-Tıb) adlı eserlerden seçilmiş olup bir önsöz ve iki bab ile bir hâtime'den ibarettir. Önsöz, isbat-ı Vâcib'ten, birinci bâb, yüce âlemlerden, ikinci bab, süflî âlemlerden, hâtime de zamanın sonundan bahsetmektedir. Rumeli ve Anadolu vilâyetlerine ait tafsilât mevcuttur. Basılmamıştır. Tercemesini genişleterek (Hulâsatü'l-Ahbâr) adını verdiği (Medine-i Münevvere Tarihi) ile (Ahbâr-ı Mekkîye) ismindeki ve sekiz bâb üzere tertîb edilmiş olan tarihçesinin yazılış tarihi 1011 (1608) senesidir. Edirne'de İkinci Sultan Selîm Kütübhânesinde 1022 (1613) tarihinde yazdığı Arapça (Şemâil-i Tirmizî) Şerhi vardır. Terceme sahibi kendisinin Trabzonlu olduğunu eserinde tafsilâtı ile yazıyor. Künyesinin de «Muhammed ibn-i Ömer ibn-i Bâyezid El-Âşık» diye zikrediyor.

ATAÎ ATAULLAH EFENDİ «NEV'Î-ZÂDE»

Hayatı [Şâir ve Edibler Faslı, II. Cild, Sahife: 251'de] yazılı Nev'î Efendi'nin oğlu olup en meşhur eseri Üsküp Kadılığında bulunurken ikmâl ettiği (Hadâyiku'l-Hakayık Fî Tekmileti'ş-Şakayık) ismindeki «Şakayık-ı Nûmâniye» zeylidir. Basılmıştır. Bu eseri Sultan Üçüncü Ahmed devri kazaskerlerinden hayatı ilerde yazılacak olan Mü'min-zâde Hasîb Efendi'nin zeyl ettirdiği (Tezkire-i Sâlim)de yazılıdır. Edebî eserleri arasında en çok şöhret bulanı da (Sohbetü'l-Ebkâr), (Nefhatü'l-Ezhâr Der Cevab-ı Mahzeni'l-Esrâr), (Hilyetü'l-Efkâr), (Âlem-nümâ) ve (Heft-Hân) isimlerindeki parçalardan mürekkeb olan ve (Hamse-i Atâî) ismi ile yâd olunan eseridir. 1044 (1635) tarihinde Üsküp kazasından [kadılığından] ayrılarak İstanbul'a gelişini müteâkıb vefat etmiştir. Şeyh Vefâ Türbesi avlusunda babasının yanında medfundur. Müretteb dîvânı ile fıkıhtan bahseden (El-Kavlü'l-Hasenü Fî Cevâbi'l-Kavli Limen) isminde eseri de vardır. [Şakayık Zeyli]'nin ibaresi zamanımıza göre biraz külfetli ise de [Şakayık] gibi Osmanlı büyüklerinin hayat hikâyelerine dair yegâne eserlerdendir. Büyük pîrlerden Azîz Mahmûd Hüdâî Hazretlerine müntesib olduğu Müstakîmzâde'nin (Ahvâl-i Melâmiye-i Şettâriyye) ismindeki eserinde yazılı

olduğu gibi pîri hakkında Şakayık Zeyli'ndeki ibareleri de Müstakîmzâde'yi te'yîd etmektedir. Hüdâî Hazretlerinin türbesinin kapısı üstündeki Arapça tarih de Ataî'nindir.

Beyitlerinden :

Hasma çok hîle demişler ukalâ
Cümleden eslemi terk-i kavga.

Mısra'larından :

Âkıl, edebsizden edeb öğrenir

ALİ İBN-İ MEHMED

Karacabey - Mihalîç'de doğarak Bursa ve İstanbul'da tahsîlini ikmâl ederek memleketinde ikamet edip Karaca Ahmed Paşa (Karaca Bey) Camii hatibliği ile hayatını geçirdi. 1061 (1651) tarihinde vefat etmiştir. Mezkûr camiin avlusunda medfundur.

(Misbâhu'l-Kulûb) isminde basılmamış tarihî bir eseri vardır.

ABDURRAHMAN İBN-İ İBRAHİM MANİSAVÎ

Fazîlet erbâbından ilim sahibi bir zattır. 1069 (1659) tarihinde Arapça yazdığı (Nüzhetü'n-Nüfus Ve'l-Efkâr Fî Havassı'l-Hayvan Ve'n-Nebâtı Ve'l-Ahçâr) isminde üç unsurdan (hava, toprak ve su) bahseden büyük eserinin bir cildi Köprülü Kütüphanesinde mevcuttur. Şehîd Ali Paşa Kütübhânesinde de Farsçadan terceme ettiği (Hayâtü'l-İnsan) isminde bir eseri daha vardır.

ABDURRAHMAN HİBRÎ EFENDİ

Edirne'den yetişmiş maarif erbabından bir zât olup ulemâdan Hüseyin Efendi'nin oğludur. Tahsîlini memleketi ile İstanbul'da ikmâlden sonra hâkimlik mesleğine girerek bu vazife ile bir hayli seyahat etmiştir. Son me'muriyeti olan Siroz Kadılığında iken 1087 (1676) tarihinde vefat ederek Hisar-ardı denilen mahalle defn edildi. Bir kaç sene evvel meydana gelen bir selde kabri bozulduğundan bugün mezar taşı belli değildir. Mesleği olan şer'î ilimlerde ihtisası olduğu gibi tarih ve edebiyat ilmin-

de de vukuf sâhibi olduğuna eserleri şahiddir. İlmî eserlerinden görülebilenleri şunlardır:

1 — (Riyâzü'l-Ârifîn): İslâm müelliflerinden Hüseyin Vâiz Efendi'nin te'lifatından olan (Hadîs-i Erbaîn)'in genişletilmiş tercemesi olup bir nüshası Fatih Kütübhânesindedir.

2 — (Enîsü'l-Müsamirîn): Edirne'nin fethi ile sonraki tarihî durumundan bahseden on dört faslı ihtiva eden ve bir cild üzere tertib edilmiş tarihî bir eser olup Edirne'ye mensub meşhurların muhtasar bir surette hayatlarını da hikâye etmektedir. Yazılış tarihi (hâtime) kelimesinin delâlet ettiği 1046 (1637) dır. Zamanımız ilim adamlarından Edirne'li Badî Ahmed Efendi tarafından üç büyük cild şeklinde genişletilip zeyli yapılmıştır. Bu kıymetli eserin kendi el yazısı ile yazılı nüshası oğlu Edirne Meb'usu Faik Bey tarafından Edirne'de Sultan Selîm Kütübhânesine hediye edilmiştir.

(Enîsü'l-Müsâmirîn)'in bir nüshası da Millet Kütübhanesinde vardır.

3 — (Defter-i Ahbâr): Altı defter ve bir hâtime üzere tertîb edilmiş tarihî bir eserdir. Bunun da bir nüshası Sultan İkinci Bâyezid Camii yanındaki Şeyhü'l-İslâm Veliyyüddin Efendi Kütübhanesinde vardır.

4 — (Hadâyiku'l-Cinân): Eğlenceli ve dinî hikâyelerden bahseden sekiz bab şeklinde tertîb edilmiş bir eserdir. Bir nüshası Enderûn-i Hümâyûn'da (Revan Odası) Kütübhanesinde mevcuttur.

5 — (Dîvançe): Bilinen tarz üzere yazılmıştır. Bu eserlerin hepsi basılmamış olup en meşhuru (Enîsü'l-Müsâmirîn)dir. İstanbul kütübhanelerinin bâzılarında mevcut olan bu eserin bir nüshası da Siroz Kütübhanesinde vardır.

6 — (Nücûm'dan evkat-ı hamse'ye âit risalesi).

7 — (Târîh-i Feth-i Bağdad): Edirne'de Sultan Selîm Kütübhanesinde Badî Efendi kitabları arasındadır: 1067 (1657)

8 — (Târîh-i Feth-i Revân): Bu da aynı yerdedir.

ABDURRAHMAN ABDÎ PAŞA «VAK'ANÜVİS»

——Edebiyatçı ve tarihçilerden bir zât olup Anadoluhisar'lıdır. (Hitâbu Elest) terkîbinin ifade ettiği 1103 (1692) de Kandiye Muhafızı iken vefat etmiştir. Enderun Mektebinin Has Odası'ndan me'zun olmuştur. Hüseyin Ayvansarâyî'nin (Vefeyât)ında Sakız Muhafızı iken vefat ettiği yazılıdır.

Eserleri: (Şerh-i Pend-i Attar), (Şerh-i Kasîde-i Kâ'b İbn-i Züheyr), (Şerh-i Kasâid-i Örfî) ve (Târîh-i Sultan Mehmed-i Râbi')dir. (Vakayi'nâme) diye adlandırdığı târihi 1058 (1648) den 1093 (1682)e kadardır.

Bir na'tından :

Esselâm ey kâinâtın âfitâb-ı serverî
Hazret-i Hakk'ın Habîb-i Ekremî Peygamberî
Mazhar-ı ta'zîm-i levlâk, iftihâru'l-Enbiyâ
Mesned-ârâ-yı risâlet dâver-i ins ü perî.

ABDULLAH İBN-İ İBRAHİM ÜSKÜDARÎ «RODOSİ-ZADE»

Enderûn-i Hümâyûnun «Küçük Odalı» me'murlarından olup (Vekayi'nâme) ismi ile yazdığı Osmanlı Târihi 1100 (1689) den 1106 (1695) tarihine kadardır.

AFVÎ MİR MEHMED

Edirne'de ecel-i kazâya uğrayan Hüseyin Paşa'nın oğludur. Dîvân-ı Hümâyûn hocalarından Piyade mukabelecisi olup bir büyük cild üzere yazdığı basılmamış (Osmanlı Târihi) 971 (1563) den 1008 (1599) senesine kadardır. Yazılmasının bittiği tarih 1135 (1723) dir. 1138 (1726) de padişahın fermanı ile teşekkül eden Encümen-i Mütercimîn arasında bulunarak (Aynî) Tarihi'nden hissesine düşen parçayı terceme etmiştir. 1145 (1733) tarihinde İstanbul'da irtihal ederek Dîvanyolu'nda Sinan Paşa türbesi civarındaki yol kenarına defn edildi. Mezar taşında şu mısra' nakşedilmiştir :

«Afvî el-Hac Muhammed ola ma'fûv-i Hudâ»

ABDÜ'L-GAFFAR İBN-İ HASAN KIRIMÎ

Tarihçi ve fazilet sâhibi bir zâttır. Tarih'ten (Umdetü'l-Ahbâri'l-Mu'tebere) isminde bir eseri, hadîs ilminden (Hadîs-i Erbaîn Şerhi), fıkıhdan, fıkhî mes'eleleri ihtiva eden bir mecmuası vardır. (Umdetü'l-Ahbâri'l-Mu'tebere) 329 sayfadır. Te'lif târihi 1157 (1744) dir. Kırım giraylarının ahvâlinden bahseder.

ABDURRAHMAN EŞREF EFENDİ

Otuz altı tezkire ile bir hâtimeyi ihtiva edip, milletlerin tabakaları, kitabların durumlarına ait ilim ve hâl tercemelerinden bahseden (Tezkire-

tü'l-Hikem Fî Tabakati'l-Ümem» isminde Türkçe olan, istfiadeli matbu' bir eserin kıymetli müellifidir (1).

Doğumu itibariyle Merzifonlu ise de zamanında Kıbrıs Mollası şöhreti ile bilinirdi. 1161 (1748) tarihlerinde İstanbul'da vefat etmiştir. Diğer eserleri basılmamış olup şunlardır:

«Tezkiretü'l-Hikem» vâdisinde, fakat daha mufassal (Uyûnü'l-Ulûm) ile (Mir'âtü's-Safâ), (Şerh-i Muamma-i Sağîr Li-Mevlânâ Câmi), (Müretteb Dîvan), nadir bulunan hikâyelere taallûk eden bir risale ve (İlm-i Ahlâk)tır.

Meşhur şâir Nedîm'in amcasıdır.

Beyitlerinden :

Ne dest âvezîni gördük bu dehrin bâğbânından
Ne memnunuz bahârından, ne efserde hazânından.

[Keşfü'z-Zünûn] zeyli olan «Âsâr-ı Nev»de (Zerrîn-nâme) adında manzum bir eseri olduğu yazılıdır.

ABDULLAH EFENDİ «İSA-ZADE»

Âlim ve tarihçilerden bir zât olup İstanbul'ludur. Kazaskerlik rütbesini kazanmış ve 1163 (1750) tarihinde Medine Mollası iken vefat etmiştir. 1065 (1655) den 1103 (1692) tarihine kadar yazdığı Osmanlı Târîhi'nin müsveddesi kadir bilir edîb İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal Bey'dedir.

ALİ ÂLÎ EFENDİ

1060 (1650) tarihinde Mısır valisi olan sâbık Sadr-ı A'zam Hacı Ahmed Paşa'nın dîvan kâtibi, fikir ve kalem erbabından tarih-bilir bir zâttır. (Târih-i Yemen) adı ile yazdığı tarihte Yemen'in Osmanlılar tarafından fethini, tâyin olunan valilerin hayatlarını, idare şekillerini mes'eleye vâkıf bir şekilde yazmıştır. Basılmamıştır.

977 (1569) tarihlerindeki Yemen vukuatı ile Sinan Paşa'nın fütûhatına dair pâdişah kâtibi Ahmed Efendi tarafından yazılan manzûm bir (Yemen Tarihi) de vardır. 977 (1569) de Osmanl me'murlarından şâir Rumûzî tarafından da Yemen'de manzûm bir [Yemen Târihi] yazılmıştır ki bu iki kısım olup birinci kısmı nakle, ikinci kısma fethe âittir.

---

(1) **İstifade edilebilir bir cildden ibaret özlü bir eser olup Mısır'da yalnız, İstanbul'da Şeyh Şemseddin Sivasî'nin manzum «Menâkıb-ı İmam-ı A'zam» adlı eseri kenarında basılmıştır. Baştan bir miktarı milletlerin tarihine ait, arta kalanı «Mevzûâtü'l-Ulûm» tarzındadır.**

ABDULLAH NAİLÎ PAŞA

Bilgi sahiblerinden ve vezirlerden bir zât olup Hotîn ağalığından emekli Amasya'lı Serdengeçti Halîl Ağa'nın oğludur. Doğumu itibariyle İstanbul'ludur. Bâzı mühim işlerde büyük hizmetler gördükten sonra Cidde vâlisi iken 1171 (1758) de vefat ederek Mekke'de Hazret-i Hatice'nin kabrinin yanında defn edildi. (Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat) ismindeki eseri teşrifatçı iken pâdişahın emri ile Osmanlı teşrifat kanunlarını toplayarak yaptığı mecmuaya şerh olmak üzere te'lîf ettiği risaledir ki kanunların sebeblerini beyân eden bu eserini (Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat) diye adlandırmıştır. Bir de kırâet ilminden (Kitâbü'l-İfâdeti'l-Muknia Fî'l-Erbaa) isminde bir eseri ve müretteb dîvanı vardır. Tarîkat bakımından Mevlevîdir. Eserleri basılmamıştır.

ABDÜ'R-REZZAK EFENDİ «MÜEZZİN»

Târih ilminin hâl tercemeleri şubesine müntesib ulemâdan müttekî bir zât olup Eyyüb'lüdür Eyyüb Sultan Câmii Müezzin-başısı ve Cum'a vâizi idi. 1170 (1757) tarihinde irtihâl ederek Eyyüb civarında Küçük EmîrEfendi'nin yanına defn edildi. Eyyüb Câmii civarında medfûn olan bâzı zatların mezarlarının tâyinine dair (Şerhü's-Sudûr Fî Ma'rifeti'l-Kubûr) ile (Tuhfetü'l-Ahbab - Menâkıb-ı Şeyh Vefâ), (Tuhfetü'l-İhvân - Menakıb-ı Akşemseddin), (Hediyyetü'l-Esdîka - Menâkıb-ı Ahmed Buhârî), (Tuhfetü's-Sürûr), Menâkıb-ı Ebû's-Suûd), (Menâkıb-ı Şeyh Cemaleddin İshak Karamanî), ve (Hadâyiku'l-En'am fî-Fezâili'ş-Şam) isimlerinde risaleleri vardır ki hepsi Es'ad Efendi Kütüphanesinde vardır.

Bir de Hazret-i Hâlid (R.A.) den menkul hadîslerin şerhine dâir risalesi vardır.

ÂKİF MEHMED BEY

Beğlerbeğlerinden Ebûbekir Paşa'nın oğludur. 1160 (1747) da padişah olan Sultan Mustafa'nın dîvân-ı hümâyunlarında teşrifatçılıkta istihdam edilmişti. 1178 (1765) den 1181 (1767) senesine kadar yazdığı tarihte Osmanlı sultanlarının merasimleri ile zamanlarındaki olaylara dair tafsilât vardır. İfadesi sadedir. (Hıtam-ı amel) terkîbinin delâleti olan 1181 (1767) de vefat etmiştir. Üsküdar'da Kısıklı'da medfundur. Salacak Mescidi'nin bânîsidir. Târîhi basılmamıştır.

ABDULLAH EFENDİ

Osmanlı vezirlerinden Rıdvan Paşa'nın oğludur. 1049 (1640) tarihinde (Meş'ali'l-Ezhar fî Acâîbi'l-Aktar) ismindeki Mısır kıt'asına ait Arapça târihi pek çok ilâvelerle terceme etmiştir. Dokuz fasıl üzere tertîb edilmiş olan kitabın münderecatı aşağıdadır:

1) Hilkat-i Âdem ve arzda ibtidâ saltanat eden sultanlar.
2) Ba'de'l-hubût [İnişten sonra] Mısır'a mâlik olan melikler.
3) Mısır ülkesindeki tılsımlar ve Kahire'de olan acâib.
4) Mısır'ın sair memleketler üzerine olan şerefi.
5) Mısır iklimlerinin [ülkesinin] kısımları.
6) İslâmdan sonra Mısır'da hükümet eden nâibler.
7) Mısır meliklerinin inkıraz sebebi.
8) Birinci Selîm'in Gavrî ile olan muharebesi.
9) Birinci Selîm'in Tomanbay ile olan muharebesi.

Bir de seyahat ve müşahedelerinin bir semeresi olmak üzere (Târih-i Hânân-ı Tatar ve Deşt-i Kıpçak) isminde küçük boyda bir tarihçesi vardır ki Kaptan Hüseyin Paşa'ya takdîm etmiştir. Kırım hanlarının ahvâlinden bahsetmekte olup Sultan Dördüncü Murad zamanına kadardır.

AZİZ ALİ EFENDİ «GİRİDÎ»

Alîm, hakîm ve siyasî bir zat olup Girid'in Kandiye şehrinde doğmuştur. 1123 (1711) de Berlin Sefiri iken vefat etmiştir. Orada medfundur. (Muhayyelât) isminde tarih ve ahlâka taallûk eden hayalî bir eseri ile tasavvuftan mansur (Vâridât) adında kıymetli bir te'lifi ve zamanına göre Avrupa hükemâsının suallerinin cevablarına dair risalesi ve mutasavvıfâne dîvançesi vardır.

Başka eserleri de olduğu, fakat bunlardan bâzılarının kadir-bilmez varisleri tarafından zâyi' edildiği rivayet edilmiştir. Eserlerinden yalnız (Muhayyelât) basılmıştır. 1290 (1874) da neşr olunan (Sanduk) ismindeki mecmuada (Gülşen-i Sıhhat) isminde uzun bir manzûmeleri çıkmıştır. (Vâridât)ında şeyhinin Sinop mülhakatından Abanalı Kerîm İbrahim Efendi isminde bir zât olduğunu yazmıştır. Müretteb mutasavvıfâne dîvânından:

«Nazar-ı ehl-i dil'e sırr-ı Hudâ nakşı- ıyân
Bilmez erbâb-ı basîret nedir esrâr-ı nihân
Vâkıf oldunsa eğer remzine bu ihfânın
Cümle vâbeste dürür ilmine ilm-i pinhân»

Şeyhinin mensub olduğu tarîkatı tasrîh etmiyor.

ÂRİF EFENDİ

Tüfekçibaşı adı ile meşhûrdur. İstanbul ma'zûllerinden olup Ankara'lıdır. [Fatîn Tezkiresi]'nde «İzmit'li» olduğu yazılıdır. Sultan Üçüncü Selîm zamanı vak'alarına dair bir tarihçe yazmıştır ki basılmamıştır. 1248 (1832) senesinde vefat etmiştir. Bir nüshası Bâyezid Câmii Kütübhanesinde Cevdet Paşa tarafından hediye edilen kitablar arasında vardır.

ABDÜRREZZAK BAHİR PAŞA

«Tavukçu-başı dâmâdı» denmekle bilinen Kastamonu'lu Reîsü'l-Küttab Hacı Mustafa Efendi'nin oğludur. Ulemâ faslında ismi zikredilen Hafîd Mehmed Efendi'nin amcasıdır.

Tahsîlini ikmalden sonra devlet hizmetine girerek yükselmiş ve Reîsü'l-Küttâb olmuştur. 1194 (1780) senesinde Urfa valisi iken vefat etmiştir. Âlim, münşî, siyasî ve iyiliksever bir zat idi. Başlıca eserleri; devletin anlaşmalarına dair (Mecmau'l-Uhûd) ismindeki kıymetli eseri ile Zemahşerî'nin «Nevâbiğu'l-Kelîm) adlı eserine (Şumûsu'l-Bevâzığ fî İzâeti Müşkilâti'n-Nevâbiğ) adı ile yazdığı şerhden ibarettir.

1212 (1797) tarihinde vefat ederek Eyyüb civarında Kâşgarî Dergâhı yoluna defn edilen Tevkiî Abdullah Berrî'nin de (Mevâridü'l-Ukûd) isminde bir eseri vardır. (Mecmau'l-Uhûd) ile (Mevridü'l-Ukud)'ün tarih ve siyaset ile uğraşan kimseler için istifade edilecek eserlerden olduğu izahtan âzâde olup her ikisi de basılmamıştır. (Nevâbiğ) Üçüncü Murad devri ulemâsından Konyalı [Bâyezid ibn-i Abdü'l-Gaffâr] tarafından da şerh olunmuştur.

ABDÎ EFENDİ

Târih yazarlarından olup yazdığı tarihi 1140 (1727)den itibaren başlar. İbaresi lâtîf olup mündereCatı îtimada şâyandır. Basılmamıştır.

ABDÜ'L-AZİZ EFENDİ «MEKTUBÎ-ZADE»

Müderrislerden ve Şeyhü'l-İslâmlık me'murlarından târih-bilir bir zât olup İstanbul'ludur. 1279 (1863) tarihinde irtihâl ederek müntesibi bulunduğu Celvetîye tarîkatı âsitânesi (merkezi) olan Hazret-i Hüdâî dergâhı avlusunda defn edildi. Yıldırım Bâyezid Hân'a kadar Osmanlı Tarihi ile

zeylleri ile beraber (Şakayık-ı Nûmâniye) telhîsini beyan eden tabakat tercemelerinin kendi el yazısı ile yazılı bulunan nüshaları Hâlis Efendi Kütübhanesindedir. Şeyhü'l-İslâmların hal tercemelerine dair olup Müstakîm-Zâde'nin eserleri cümlesinden olan (Devhatü'l-Meşayih)'e de zeyli vardır. Vefatı yılında Evkaf-ı Hümâyûn müfettişi olmuştu. Şiir yazmağa kabiliyeti vardır.

ÂBİDİN EFENDİ «ZEYNE'L-ÂBİDİN EFENDİ»

Tarihçi ve mutasavvıf bir zât olup İstanbul'ludur. Uzun müddet Manastır'da Ordu kaleminde yoklamacılık vazifesinde bulunmuştur. 1292 (1875) tarihinde Manastır'da vefat ederek (Hanlarönü) adlı mahalde Rufâî dergâhı avlusunda defnedildi. (İcmâlü't-Tevârih) isminde Sultan Abdü'l-Aziz Han'a kadar umumî bir tarihi olduğu gibi (Kesânâme-i Âl-i Abâ) adında bir risalesi ile dîvançesi ve Şeyh Bedreddin-i Simâvî'nin (Vâridât)'ının bir kısmına manzum tercemesi vardır. Eserlerinden yalnız (Kesâname) basılmış olup mürşidleri, tasavvufun üstün âlimlerinden Seyit Hoca Muhammed Nûrü'l-Arabî el-Melâmî Hazretlerinin bir takrîzini ihtiva etmektedir.

(Kesâ-nâme)nin mukaddimesinden :

İlâhî hâlikî celle celâlek
İlâhî râzıkî celle celâlek
Ehadsin şübhe yok hem lâ-misâlek
Sana olmaz fenâ kim bî zevâlek

Bir de hal tercemesi ve saireden bahseden [Muhâdarât]tan noksan bir mecmûası vardır ki kendi el yazısı ile yazılı nüshası Millet Kütüphanesinde vardır. Bu eserde Ragıp Paşa'nın mufassalca hayatı yazılıdır.

ATÂ BEY «TAYYAR-ZADE ATÂULLAH AHMED BEY»

Enderûn-i Hümâyûn emeklilerinden Tayyar Efendi'nin oğludur. Kendisi de babası gibi Enderûn'dan feyz almıştır. Bulunduğu devlet hizmetlerinde kıymetli hizmetlerde bulunduktan sonra 1293 (1876) de Harem-i Nebevî Müdürlüğü hizmetinde bulunmuştur. 1297 (1880) de Medine'de vefat etmiştir.

Basılmış eserleri beş cild üzerine tertîb edilmiş, adına nisbet kılına-

rak (Atâ Târîhi) ünvânı ile adlandırılan Osmanlı Târîhidir. Kendi el yazısı ile yazılı dîvânı da Millet Kütübhanesinde mevcuttur (1).

Bir de Arapça'dan terceme ettiği (Tuhfetü'l-Fârisîn fî Ahvâl-i Huyûli'l-Mücâhidîn) isminde bir eseri vardır ki nüshası Millet Kütübhanesindedir.

Şiirlerinden :

Âsyâb-ı feleğin gerdişine girmeye gör
Gösterir döne döne âdeme bin dâne belâ

ÂTIF MEHMED EFENDİ

Maârif erbabından, târihçi bir zât olup Girid Adasının Hanya şehrinde doğmuştur. Siyasî ve idarî bazı memuriyetlerde bulunarak güzel hizmetlerde bulunmuştur. Hemşehrileri arasında (Patînaki) şöhreti ile meşhur olmuştur.

1326 (1910) tarihinde memleketinde vefat etmiştir. (Hulâsatü't-Tevârih) ismindeki iki küçük cild basılmış bir umumî tarihi vardır. Arapça, rumca ve fransızca'ya da âşina idi. Hanya'da intişar eden (İntibah) gazetesinde (Üssü'l-Esas Hükmü'l-Hükûme) isminde bir eseri neşr olunmuştur.

ATÂ BEY

Memleketimiz irfan hayatının mümessillerinden dört lisanın (Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca) edebiyatına cidden vâkıf, fazilet sâhibi bir edebiyatçı olduğu gibi tarih ilminde de ihâta-i vâsia erbabından hikmet-i tarihiyeye âşinâ değerli bir tarihçi olup İstanbul'ludur. Alel usûl tahsîlini ikmalden sonra devlet hizmetine ve biraz sonra muharrirlik âlemine sülûk ederek her iki meslekte de hakkı ile liyakatını göstererek vatana ve yazarlığa en güzel hizmet yapmıştır. 1337 (1921) tarihinde vefat edip Sultan İkinci Mahmud Türbesi avlusunda defn edildi. Son me-

(1) Enderûn'dan çırak çıktıktan sonra Hâssa Müftüsü olan ve 1281 (1864) de vefat ederek Üsküdar'da Hazret-i Nasûhî Dergâhı'nda defn edilen Hafız Hızır İlyas Efendi'nin de 1227 (1812)den 1246 (1830) tarihine kadar geçen Enderûn vekayı'ı ile buradan yetişenlerin hal tercemelerine dâir (Letâif-i Enderûn) isminde basılmış bir tarihi vardır. Atâ Bey merhûm'un tarihi bir nevi bu eserin tekmilesi makamında olduğu için bir cildi Enderûn'dan yetişmiş zevâtın hal tercemelerini hikâye etmektedir. Hızır Efendi; hayatı Etıbba (tabibler) faslında zikredilen Behçet Efendi'nin küçük kardeşidir.

muriyeti olan Maliye Islâhat Komisyonu Azalığından biraz evvel bir hafta kadar da Maliye Nazırlığı yapmıştır.

Eserleri :

1 — (Hammer Tarihi Tercemesi) : Terceme ettiği on beş cildden dokuz cildi basılmıştır. Bu eser yalnız bir tercemeden ibaret olmayıp eserin sahibinin (Hammer'in) taassub ve hakikata vâkıf olmamasından ve saire gibi sebebler dolayısıyle yazdığı garazkâr bâzı isnatlarını münasib hâşiyelerle ve vâkıfane bir surette red ve tashîh etmiştir.

2 — (İktitaf): Dört kısım ve derece üzerine müretteb muhâzarâta ait kıymetli bir kırâat kitabıdır (Okuma kitabıdır).

3 — (El-Menah) : Frenkçeye (El-Menak) sûretiyle geçen bu Arapça kelimenin iştikakına dair ma'lûmatı ihtiva eden bir takvim kitabıdır.

4 — (Küft ü Şenîd): İbret dolu hikâyelerden mürekkeb tarihî ve ahlâkî bir eserdir.

5 — (Üç Fıstanlı Kız, Löroj Dâvası, Beyaz Boyun - bağlılar, İşret ve Kumarla Nisvan Belâsı) isimlerinde terceme ettiği romanlar.

6 — (Usûl-i İntihab): İdarî ve ictimaî, terceme edilmiş mühim bir eserdir.

Bunlardan başka muhtelif ceride, mecmûa ve dergilerde bâzan «Mefharî», bâzan da «Atâ» mahlâsı ile binlere ulaşan ilmî ve siyasî makaleleri vardır.

ALİ CEVAD BEY

Târih bilgini bir zât olup Üsküdar'lıdır. Harbiye Mektebinden me'zun olduktan sonra İstanbul askerî mekteblerinde muallimlikte bulunarak sonradan Bursa Redîf Alayı kaymakamlığına tâyin edilmiştir. Meşrutiyetin ilânından sonra emsâli ile beraber sürgüne gönderildi. Avdetinde emekliliği icra edilerek 1332 (1916) tarihinde memleketinde irtihal etmiştir. Karacaahmed Mezarlığında medfundur.

Basılmış eserleri :

(Memâlik-i Osmaniye Tarih ve Coğrafya Lügatı), (Mükemmel Osmanlı Tarihi), (Ravzatü'l-Enbiyâ), (Şehzâde Mustafa), (Coğrafya-i Osmanî), (Muhtasar Tarih-i İslâm), (Fezleke-i Coğrafya-yı Umumî), (Musavver Tarih-i İslâm) ve (Mehd-i Medeniyet-i Arabistan) adlı eserlerdir.

ÂRİF BEY «MEHMED ÂRİF BEY»

Târih ilminin Türk ve Osmanlı târihleri şûbelerinde vukuf sahibi bir zât olup İstanbul'ludur. Mekteb tahsilini ikmalden sonra Maliye Nezareti kalemine intisab etti. Meşrutiyetin ilânını müteâkıb teşekkül eden (Târih-i Osmanî Encümeni) âzalığına ve teessüs eden (Türk Yurdu) hey'etine tâyin olundu. Ömrünün sonlarına doğru da Dârü'l-Fünûn Osmanlı Tarihi müderrisliğine ve (Te'lif ve Terceme Dairesi)ne tayin olunmuşsa da bir müddet sonra son iki vazifeden ayrılmıştır. 1338 (1922) tarihinde vefat ederek Eyübde ailesi kabristanına defn edildi.

Eserleri :

1 — (Osmanlı Tarihi) : Târih Encümeni âzasından ve meslek arkadaşlarından Necib Âsım Bey'le müşterek olup encümen adına bir cildi neşr edilmiştir.

2 — (Türk Tarih-i Umûmîsi) : Bu da Necîb Âsım Beyle beraber müşterek yazılmış olup ancak bir kaç forması neşr olunabilmiştir.

3 — (Mufassal Osmanlı Tarihi) : Münferiden yazdığı bir eser olup basılmamıştır.

4 — (Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası) ile (Türk Derneği) ve (Donanma Mecmuası) cüz'lerinde [sayılarında] neşr edilen tarihî makaleleri.

ALİ RÂZÎ BEY

Târihî muhakeme ve münakaşalara muktedir ve mütefekkir bir zât olup İstanbul'ludur. Harbiye Mektebinden mezuniyetinden sonra askerî hayatının büyük kısmını askerî mekteblerde tarih muallimliğinde geçirmiştir. Ömrünün sonlarına yakın (Mîr-Alay) rütbesinde emekliliğini isteyerek Kanlıca'daki inzivasına çekilmiş, 1338 (1922) tarihinde vefat edip Kanlıca Mezarlığına defn edilmiştir. Aşağıdaki eserlerinden anlaşılacağı gibi tarih öğreticiliğini yalnız olayları ezberletmekten ibaret zanneden muallimlerden değildi.

Eserleri :

1 — (Hulâsatü't-Tevarih). Basılmıştır.

2 — (Akvâm-ı Kadîme-i Şarkıyyeye Dair Muhakemât-ı Târihiye). Basılmamıştır.

3 — (Tarih-i Felsefe). Basılmamıştır.

BAĞDADÎ İSMAİL PAŞA

Kitabiyat ve hâl tercemesi mütehassıslarından ilim mücâhidi, milletin faziletli kimselerinden, ahlâklı bir zât olup Irak'da Bağdad'a bağlı Süleymaniyelidir.

Jandarma dairesi ikinci şube müdürlüğünden emekli olarak 1339 h. tarihinde (1920) Makrîköy (Bakırköy)deki ikametgâhında vefat ederek köy mezarlığına defn edilmiştir. İstanbul'da Bağdadî İsmail Paşa vasfı ile isimlendirilmiştir. Otuzbeş seneye yaklaşan ilmî araştırmasının meyvası olmak üzere meydana getirdiği eseri (Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn) ile (İzâhü'l-Meknûn fî'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zünûn) ismindeki (Keşfü'z-Zünûn) zeylinden ibarettir.

Paşa merhumun tahkikatına göre, (Keşfü'z-Zünûn); metinler, şerhler, hâşiyeler ve ta'likatla Dîvan ve risalelerin toplamı 14.501 adet kitab ismini ihtiva etmektedir. Bu cümleden tahminen iki bin küsur adedi Arabacılar Şeyhi olup 1187 (1774) de vefat eden İbrahim Efendi tarafından zeyl olarak ilâve edilmişse de 1274 (1858) tarihinde Mısır'da basılması sırasında ayırt edilmeden karışık olarak basılmış ve İbrahim Efendi'nin zeyli nüshası meydanda bulunmadığından meçhul kalmıştır. (Keşfü'z-Zünûn) un sonradan İstanbul'da basılan nüshası Mısır'da basılan nüshanın aynıdır.

Hanîf-zâde Ahmed Efendi'nin 1217 (1802) vefat tarihine göre (Âsâr-ı Nev) ünvanlı zeylinin ondan sonra yazılmış olması lâzım geliyor. Bunun münderecatı ise 506 adettir.

Merhum Paşa'nın topladıkları (Keşfü'z-Zünûn) zeyli on dokuz bine ulaşmıştı. (Esmâ ve Terâcüm-i Müellifîn) üç, (Keşfü'z-Zünûn Zeyli) iki büyük cildden ibaret olup bugün ailesinin yanındadır.

BAYATÎ ŞEYH MAHMUD EFENDİ

Büyük bir kısmı Kafkasya'nın Karabağ cihetlerinde, bir kısmı da Kerkük havâlisinde bulunan Türk kabîlelerinden (Bayat) Kabîlesinden ve hayatı [Şeyhler ve Mutasavvıflar] faslında zikredilen (Dede Ömer Ruşe-

nî)'nin halifelerinden faziletli bir zattır. Şehzâde Cem evvelce bu zâtın Farsça bir gazelini görüp beğenmiş ve bu gazele bir nazire yazmıştı. 886 (1481) tarihinde Hicaz'a gittiği esnada Şehzade Cem'e tesadüf ederek sevişmişler ve Şehzade'nin ricası, üzerine (Oğuzname) kitabından derlemek sûretiyle Osmanlı-Oğulları sülâlesini toplayan Şehzade adına (Câm-ı Cem Âyîn) adında bir tarihçe kaleme almıştır ki zamanımız ilim adamlarından Diyarbekir'li Ali Emîrî Efendi tarafından kıymetli hâşiyeler ilâvesiyle neşrine büyük gayret sarfedilmekte olan (Nevâdir-i Eslâf) külliyatı arasında basılmıştır. Sonradan Şehzade'nin Avrupa'dan annesine yazdığı mufassal ve tarihî bir kasidesini ilâve ile kasideyi tahmîs etmiş ve kitabının sonuna hâtime olarak koymuştur.

Bu tarihçenin bilhassa mukaddimesinde Türklük hakkında epeyce bilgi vardır.

BAHTİYARZADE HÜSEYİN ÇELEBİ

Fatih Sultan Mehmed'in asrında yaşayan fazilet sahibi bir tarihçidir. Fatihten itibaren yüz senelik tarihî vak'aları yazmıştır. Sonradan bu eserine kırk beş senelik bir ilâve yaparak diğer bir eser meydana getirmiştir. Ok-atıcıların hayatlarından bahs eden (Tuhfetü'l-Hasîb) ismindeki eserin mukaddimesinde bu zatın bu sahada da bir eseri olduğu yazılıdır.

BEHCETÎ HÜSEYİN EFENDİ

Vezîr-i A'zam Köprülü Mehmed Paşa ahfadından Nûman Paşazâde Ebu'l-Hayr Hafız Ahmed Paşa'nın imamı olup Hezargradlı'dır. Bir nüshası Köprülü Kütübhanesinde mevcûd olan (Târîh-i Sülâle-i Köprülü) adındaki eseri isminden anlaşılacağı gibi Köprülü sülâlesinin durumunun tafsilâtından bahseden bir eser olup basılmamıştır. Tertîb edilmiş bir dîvanı da vardır. Peç seferi dönüşünde 1094 (1683) tarihinde Belgrad'da vefat etmiştir.

Hammer Tarihi'nin onbirinci cildinin mukaddimesinde Köprülüzâde Ahmed Paşa'nın Mühürdârı Hasan Ağa'nın eseri olmak üzere zikr edilen (Cevâhirü't-Tevârih Der Ahvâl-i Fazıl Ahmed Paşa) ismindeki tarih Hammer'in nakli gibi Hasan Ağa'nın değildir. Tarihçiler arasında Mühürdâr Tarihi adı ile bilinen bu tarih Erzurumlu Osman Dede'nindir. Dede'nin Hasan Ağa'dan nakilleri vardır. 1069 (1658) dan Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatına kadar geçen olaylardan bahseder. Nüshası Köprülü Kütübhanesinde bulunmaktadır.

BAYKUŞZADE ÇORBACI ŞİNASİ MEHMED AĞA

Yeniçeri ocağı mensublarından Baykuş Hasan Ağazâde'nin oğlu olup Sultan İbrahim ibn-i Ahmed Han devri tarihçilerindendir. (Tezkiretü's-Selâtîn ve Mecâlisü'l-Havâkîn) isminde dört cildlik basılmamış bir tarihi vardır ki birinci cildi Hz. Âdem'in yaratılışından Fahr-i Âlem (S.A.V.)e kadardır. Bu cildin bir nüshası Enderûn-i Hümâyûn'da Revan Odası Kütübhanesinde mevcuttur.

Meşhur Feridun Bey'in (Nüzhetü'l-Ahbâr) ismindeki Siketvar (Zigetvar) Tarihini de 1058 (1648) tarihinde (Nüzhetü'l-Ahbar fî İcmâl-i Sefer-i Siketvar) ismi ile telhîs etmiştir.

BAHAEDDİN AHMED EFENDİ «CİZYEDARZADE HARACCIOĞLU»

Bursa'da yetişmiş maârif erbabından olup Haleb Mevleviyetinden [yüksek kadılığından] ayrılmasından sonra 1208 (1794) tarihinde Bursa'da vefat ederek Hisar'ın [Bâb-ı Zemîn - Yerkapı] Mahallesinde mensub olduğu ailesi kabristanına defn edilmiştir. Merhum Hoca Sâdeddin'in (Tâcü't-Tevârih) inin lüzumsuz gördüğü kısımlarını çıkararak yeniden bir eser kaleme aldığı gibi (Salihiyye) adında bir de vefeyatnâme yazmıştır.

(Terceme-i Şâfiye), (Terceme-i Metn-i Beyân), (Münşeât) ve (Risâle-i Mehaviye) gibi eserleri de vardır. Bunların hepsi basılmamıştır. (Tâcü't-Tevârih) telhîsinin bir nüshası Bursa'da ceddinin inşâ ettiği kütübhanede, bir nüshası da İstanbul'da Es'ad Efendi Kütübhanesinde vardır. Bir de Yusuf Paşa'nın Nemçe ile olan muharebelerini beyan eden bir tarihçesi vardır ki nüshası Millet Kütübhanesindedir.

BEKLİZADE MAHMUD EFENDİ

İlim ve maârif erbabından tarihçi bir zât olup Manisa'lıdır. Basılmış (Ravzatü'l-Ahbab) tercemesini 1106 (1695) senesinde ikmâl etmiştir. (Ravzatü'l-Ahbab fî Siyeri'n-Nebiyy-i ve'l-Ashâb) eseri meşhur vezîr Mîr Ali Şîr'in arzusuna uygun olarak 1000 (1592) tarihinde vefat eden Cemal Hüseynî lâkabı ile bilinen Atâullah ibn-i Fazlüllah Şîrâzî-i Nişaburî tarafından Farsça olmak üzere te'lif edilmiştir ki birinci cildi Peygamber (S. A.V.)'in hayatından, ikinci cildi ise Hulefâ-i Râşidîn'den, üçüncü cildi de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile Emevî melikleri ve Abbasî halifelerinin ha-

yatlarından bahseder. 1140 (1727) tarihinde Manisa'da vefat etti. Ömrünün sonlarında müftü olmuştu. Atâullah Efendi'nin fetvalarına ilâveleri vardır.

BAHİR ABDÜRREZZAK EFENDİ

Haremi [Âilesi] Üsküdar'da Hazret-i Hüdâî Dergâhı avlusunda defnedilmiştir. Mezar taşı kare prizma olarak yapılmıştır. Eski Sadr-ı A'zam Mustafa Reşid Paşa'nın en îtimada şâyan arkadaşlarından siyasî bir zât olup İstanbul'ludur. Reşid Paşa'nın eniştesi olan ve sonradan sadrâzam olan Seyid Ali Paşa ile Mora'da bulunmuştu. Avrupa'ya seyahatı vardır.

1276 (1860) tarihinde İstanbul'da vefat etti. Navarin mağlûbiyetine dair tarihçesi ve Avrupa'nın terakkî sebeblerine dair müşahedelerine taallûk eden sefaretnameler tarzında risalesi vardır. Mora olaylarına dair olan zabıtlarının Es'ad Efendi Tarihi aralarına ilâve edildiği Cevdet Paşa tarafından nakledilmiştir.

BÂDÎ AHMED EFENDİ

Maârif erbabından ve hâl tercemesi [biyografi] mütehassıslarından, himmetli ve çalışkan bir zât olup Edirne'lidir. Son me'muriyetleri Edirne, Konya ve Bursa Vergi Müdürlükleri idi.

1326 (1910) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Eyübde Nerdübanlı Kabristanında medfundur.

Eserleri :

1 — (Riyâz-ı Belde-i Edirne). Edirne hakkında yazılan (Enîsü'l-Müsamirîn)in hatâları, noksanları ikmal edilmek ve pek çok faydalı ilâveler derc olunmak üzere meydana gelen kalın bir eser olup üç cild şeklinde tertib olunmuştur.

2 — (Devâyih-i Vilâyet-i Edirne). Edirne vilâyetinin mülhakatına dair olup bir cilddir.

3 — (Armağan). Manzum ve mansur Osmanlı atasözlerini ihtiva eder.

4 — (Mesâdir-i Lisan-ı Fârisî). Türkçe'den Farsçaya, Farsçadan Türkçeye masdarları gösterir.

5 — (Tavzîhü'l-Ebvâb Alâ Teshîli'l-Hesab).

6 — (Dîvan).

«Kâinat» redifli gazelinden :

Ayn mevcûdâta eyler kudretullahi ıyân
«Bâdiyâ» âyine-i ibret-nümâdır kâinat.

Yazı ve nakış san'atına da vukufu vardır. Merhumun bu eserleri ile bine yakın olan kitabları oğulları Edirne meb'usu olan Faik Bey tarafından Edirne'de Sultan Selim Kütübhanesine hediye edilmiştir.

— C —

CELÂLZADE KOCA NİŞANCI MUSTAFA BEY

İlim ve kalem erbabından, siyaset ve hükûmet idaresinin hikmetine vakıf bir zât olup Tosya'lıdır. İlk tahsîlini memleketi ulemâsından ve yüksek tahsîlini de İstanbul âlimlerinden ikmâl ederek devlet hizmetine girmiştir. Haiz olduğu fazileti ve İslâmî yazı türlerinden «Dîvanî» yazıdaki mahareti mesleğinde yükselmesine sebeb oldu. Yine bu sebeble Yavuz Sultan Selim Han zamanında (Divan-ı Hümâyûn) kâtibleri sırasına girdi. Kanunî devrinde Mısır'a me'mur olan Vezîr-i A'zam İbrahim Paşa'nın takdir ve himayesine mazhar olarak mezkûr vezirin tezkireciliği vazifesi ile Mısır'a gitti. Buradan dönüş tarihi olan 931 (1525) de Hariciye Nâzırı (Reîsü'l-Küttâb) tâyın olundu. 941 (1534) tarihinde Bağdad fethinde bulunup Nişancı Seydî Bey'in vefatı üzerine Nişancılık tevcîh olunarak 24 sene bu mühim vazifede bulunmuştur. Bu hizmet dolayısıyle devletin mühim işlerinin en iyi bir şekilde düzeltilme ve yürütülmesi hususunda pek büyük bir liyakat ve dirayeti görüldü. 964 (1557) tarihinde emekliliği seçerek on sene Müteferrika-başılık ile ömür sürdü. Kanunî Sultan Süleyman Han'ın seferlerinden olan Siketvar Seferinde de bulunarak Tuğra-keşlik vazifesini ifâ etti. İstanbul'a avdetinde «Mustafa ibn-i Celâl Tevkîi» ve «İlâhî! Rahmet eyle Mustafa'ya» mısra'larının delâleti olan 975 (1568) tarihinde vefat ederek Eyüb civarında «Nişancı» adı ile adına nisbet edilen mahallede binasına muvaffak olduğu Cami'in bitişiğine defn edildi. Fazilet ve iktidar cihetiyle kendisine yaklaşan küçük kardeşi Salih Efendi de yanında medfundur.

Eserleri :

1 — (Tabakatü'l-Memâlik Fî Derecâti'l-Mesâlik). Otuz tabaka ve bir çok derecelere taksîm edilmiş tarihî ve ahlâkî mühim bir eserdir. Yirmi dokuzuncu tabaka Osmanlı Devletinin o zamanki idare usûlü ve askerî ve mülkî kanunları ile şubelerinin idaresini, otuzuncu tabaka da Kanunî devri hâdiselerini beyân eder. Yazılış tarzı zamanındaki yazı üslûbuna uydurulduğundan bâzı haber ve nakillerin hakikatı ifadenin akışına fedâ edildiğinden kapalı kalmıştır. Bilhassa Kanunî devrine ait manzum parçaları mensur kısımlarından daha çok ruh okşayıcıdır. Bir nüshası Ayasofya Kütübhanesindedir.

2 — (Enîsü's-Salâtîn Ve Celîsü'l-Havâkîn). Bu eserin asıl ismi (Mevâhibü'l-Hallâk Fî Merâtibi'l-Ahlâk) ise de üç padişahın da görüşlerine sunulduğu için sonradan (Enîsü's-Salâtîn) diye isimlendirmiştir. Mukaddimesi Esmâ-i Hüsnâ Şerhi ile tevşîh edilmiş, sonu Resûl-i Kibriyâ'ya, Salâvat ile süslenmiştir. Aralarındaki elli altı babta da güzel ahlâkın faydalarından ve kötü ahlâkın zararlarından bahsedilmiş olup Sultan Süleyman Kanunî adına yazılmıştır. Nüshaları İstanbul Kütübhanelerinden bâzılarında vardır. Bir nüshası da kendi kütübhanemi süslemektedir.

3 — (Selîmnâme). Büyük bir cild üzerine tertîb edilmiş olan bu eser Yavuz Sultan Selîm Han'ın gazâlarını (savaşlarını) ihtiva etmekte olup oğlunun yazısı ile yazılı bir nüshası «Müze-i Osmanî» kütübhanesinde vardır.

4 — [(Nişanî) mahlâslı dîvançe]). Şiirlerinin tarzı âşıkane ve hakîmanedir.

Beyitlerinden :

Fenn-i aşka başladım dikkatle gördüm nice bâb
Metni derd ü faslı hicrân ile dolmuş bir kitâb.

5 — (Terceme-i Meâricü'n-Nübüvve Fî Meâricü'l-Fütüvve). Eserin aslı ümmetin en faziletlilerinden [İslâm büyüklerinden] (Molla Miskîn) şöhreti ile adlandırılan [Muîn El-Hac Muhammed El-Fevâhî]'nin Peygamberler Tarihi ve Hz. Peygamberin hayatından bahseden farsça meşhur eseri olup terceme sahibi Mustafa Bey tarafından (Delâilü'n-Nübüvveti'l-Muhammedî Ve Şemâilü'l-Fütüvveti'l-Ahmedî) ismi ile ve 1033 (1624) tarihinde Mısır'da vefat eden Osmanlı büyüklerinden Üskübî Altı Parmak Mehmed Efendi tarafından da asıl ismi ile terceme olunmuştur ki ikinci terceme basılmış olduğundan meşhur ve tedavüldedir.

6 — (Târîh-i Kal'a-i İstanbul ve Ma'bed-i Ayasofya). Farsçadan terceme etmiştir.

7 — (Cevâhirü'l-Ahbâr Fî Hasâili'l-Ahyâr). Arab müelliflerinden Ebu Hafs Ömer ibn-i İbrahim Ensarî'nin (Ahsenü'l-Kasas) olan Hz. Yûsuf (A. S.) kıssasına dair (Zehrü'l-Kimam) ismindeki eserinin tercemesi olup nefîs yazılı ve cildli bir nüshası Nuruosmaniye Kütübhanesindedir.

8 — (Mensur Şehname Tercemesi). Millet Kütübhanesinde mevcut olup terceme edeni tasrîh edilmeyen diğer bir tercemede terceme sahibinin de (Mensur Şehname Tercemesi) olduğu zikredilmiştir.

CENABÎ «MÜVERRİH MUSTAFA CENABÎ EFENDİ»

Fazilet sahibi Osmanlı tarihçilerinin büyüklerinden, tedkikci bir zât olup doğum yeri itibariyle Amasya'lı, yerleşme yeri itibariyle Bursa'lı Emîr Hasan Efendi'nin oğludur. Künyesi «Ebu Muhammed Mustafa ibn-i Es-Seyyid Hasan ibn-i Es-Seyyid Sinan ibn-i Es-Seyyid Ahmed El-Hüseynî» olmak üzere zabt edilmiştir. Yüksek dinî ilimleri ve âlet ilimlerini Mevlânâ Ebu's-Suûd Efendi'den tahsîl ile İstanbul ve Edirne medreselerinde tahsîlini ikmâl ettikten sonra kadılık (hâkimlik) mesleğine geçerek Haleb Kadılığına tâyin olundu. Me'muriyetinin sonlarında hastalanarak yerine kardeşi Suudî Efendi tâyin edildi. Kardeşinin tâyininden bir buçuk sene sonra 999 (1591) senesi içinde Haleb'de vefat etti. Eserleri basılmamış olup tahkîk edilebilenleri aşağıdadır:

1 — (Iylemü'z-Zâhir Fî Ahvâli'l-Evâili ve'l-Evâhir): Bir mukaddime ile seksen iki bab üzerine tertib edilmiş, iki büyük cild hâlinde Arapça bir umumî tarihtir. Nüshaları İstanbul Kütübhanelerinin bir kaçında vardır. Kâtib Çelebi bu eseri [Keşfü'z-Zunûn]'da (El-Bahrü'z-Zehhar Ve'l-İlmü't-Tayyâr) ismi ile isimlendirilmesini tercih ediyor. Fihristinin bir kısmı şöyledir: (Mukaddime; Ma'ne'n-Nübüvveti Ve'r-Risâlet Ve Zikr Evvelü mâ halâkallahü teâlâ; Bâb-ı evvel: Enbiya; Bab-ı sânî: Zikrü ba'zu'l-ismi; Bab-ı sâlis: Mülûk-i Fürs; Bab-ı râbi'; Mülûk-i Yunan; Bab-ı hâmis: Mülûk-i Rûm; Bâb-ı sâdis: Mülûk-i Benî İsrâil; Bâb-ı sâbi': Selâtîn-i Mısr...) Son bâbı, Âl-i Şeyh Haydarü'l-İsmailî'dir. İslâm tarihi kısmı daha tafsilâtlı olup bu arada olan Osmanlı tarihi kısmı da diğer kısımlara nisbetle mufassal olmakla beraber zamanına kadar geçen olaylar derc edilmiştir. Eserin ehemmiyeti Mısır ediblerinden Ahmed Zeki Paşa'nın dikkat nazarını çektiğinden Mısır'da basılması kararlaştırılmıştır. Müellifin kendi el yazısı ile yazılmış olan birinci cildin müsveddeleri faziletli askerlerden ve bibliyografya âlimlerinden Bağdadî İsmail Paşa'nın kütübhanelerindedir.

2 — (Muhtasar İylemuz'-Zâhir): Her iki cildin özlü ve süzülmüş bir surette muhteviyatını toplamakta olup Türkçedir. Altmış bab şeklinde tertîb edilmiş olan bu eserin fihristinin bir kısmı şöyledir:

(1. bab: Siyer-i Nebî, 2. bab: Hulefâ-i Râşidîn, 3. bab: Benî Ümeyye, 4. bab: Abbasîye...) aslı ile muhtasarı olan bu eser Nuruosmaniye Kütübhanesinde mevcuttur.

3 — (Seb'u-s-Seyyar). Kıyafet, feraset, galib ve mağlûb, köpük, kürek kemiği, sayılar ve parmakların mikdarlarından bahseder. Nakîbü'l-Eşraf Seyyid Mehmed Rıza Efendi'nin bu isimdeki eseri Tatar meliklerinin durumundan bahseden diğer bir eserdir.

4 — (Târih-i Bilâd-ı Mağrib): Mağrib (Kuzey Afrika) hükûmetlerinden bahseder.

5 — (Nihayetü'l-Meram ve Bahrü Cevâhirü'l-Kelâm). Tarih ilminden Arapça bir eserdir. Perygamberler tarihi ile halife ve meliklerden bahseder. Eseri müellif kendisi terceme ederek ismini (Dürr-i Meknûn ve Sırr-ı Masûn) vermiştir. Arab müelliflerinden Ali ibn-i Galib'in de (Nihayetü'l-Merâm Fî ZZikri'l-Hulefâ-i Ve'l-Eyyâm) isminde bir manzumesi vardır.

6 — (Çevâhirü'l-Garâib).

7 — (Fırsat-nâme).

8 — (El-Hazîretü'l-Hazretü Ve'l-Hadîkatü'n-Nazretü).

9 — (Risale Fî Binâ-i Ayasofya Ve Kal'atü Kostantiniyye). Terceme sâhibinin Keşfü'z-Zünûn'da bu isimde bir eseri olduğu yazılı ise de görüp mütâlea edemedim.

Şiirde kabiliyetli olup üç dilde de şiir yazmak gücüne malikti. Türkçe şiirleri renkli olduğu gibi Arapça şiirleri de çok güzel şiir yazan bir Arab şairi kadar üstadcadır.

Türkçe şiirlerinden :

«Dûd-i âhını Hudâ yerde komaz mazlûmun.»

mısraı ile :

«Bilmedi kadrini hayfâ o dürr-i nâyâb'ın
Dest-i emvâc ile deryâ ko döğünsün, yürüsün»

beyti şairler nezdinde meşhurdur.

CA'FER İYANİ BEY «TEZKİRECİ»

Tarihçi, maârif erbabından bir zât olup Macaristan'daki Peç şehrinde doğmuştur. (Gazavât-ı Tiryakî Hasan Paşa) ismindeki 1000 h. tarihinde yazdığı eseri askerî tarihimizce istifadeye şâyan eserlerdendir. Manisa'da Muradiye Kütübhanesinde dört bab üzere tertib edilmiş (Zübdetü'n-Nesayih Ve Umdetü't-Tevarih) adında 1003 (1594) tarihinde yazılmış bir eseri ve (Mişkâtü'l-Envâr)dan terceme ve özetlenmiş (Nurnâme) ile (Tarih-i Cedîd-i Engürus) ve (Nesâyih-ı Mülûk) adlarında eserleri de vardır.

Macar tarihçilerinden ve şark dilleri âlimlerinden olup 1330 (1912) tarihlerinde İstanbul'da vefat eden Doktor Karaçon Efendinin, (Türk Derneği) mecmuasının 91. sayfasında Peçevî İbrahim Efendi'nin hayatında terceme sâhibi Câfer Bey'in Peçevî'nin büyük babası olduğu yazılıdır.

(Nûr-nâme). Hz. Peygamberin hayatından bahseden (Mişkâtü'l-Envâr) adlı eserden terceme edilmiş kâtip dili ile yazılmış bir eser olup 1012 (1603) tarihinde terceme edilmiştir. Sonundaki manzumeden:

«Umarem ki halâs ede Allah
Kulluğa lâyık ola ben güm-râh
Eyleyip bir bahane-i illet
İde bu abdi Câfer'e rahmet.»

«Kad terecceme el-fakîrü ilâllahi'l-meliki'l-gaffâr El-Hâc Ca'fer Defterdâr-ı Hazine-i Tamışvar» ibaresi ile olan imzasından malî işlerde de çalıştığı anlaşılıyor. 1087 (1676) tarihinde üç lisandan meydana gelen bedi' ilmine dair edebî bir risale yazan Abdülhalîm Efendi de Peçevî'lidir.

Sultan Ahmed Câmii mîmarı Mehmed Ağa'nın da tafsilâtlı bir surette hayatı ile mimarîye ait kıymetli bilgileri ihtiva eden bir eseri vardır.

CAVİD AHMED BEY

Bu zâtın mecmua tarzında bir tarihi vardır ki Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti arasında meydana gelen harb ve sulhlere dair olan meşhur tarihlerden seçerek iki cild hâlinde toplayıp tertîb ederek birinci cildinde 1036 (1626) tarihinden 1187) Zilka'de'sine kadar olan olayları yazmıştır. İkinci cildinde bu tarihten 1197 (1783) tarihine kadar Enverî Tarihi'ni ve ondan 1201 (1787) senesine kadar Vasıf'ın Zeyl'i olan ve zikri geçen Hasan Efendi Mecmuası'nı ve ondan sonra Edîb Efendi Tarihi'nin başından bir miktarını ve Enverî Tarihi'ni ve 1206 (1792) senesine kadar kendi zabt ettiği olayları ve Vasıf Zeyli'nin bir miktarını özetleyerek derc etmiştir.

Ragıp Paşa'dan Yusuf Ziya Paşa'ya kadar (Verd-i Mutarra) isminde bir de (Zeyl-i Hadîkatü'l-Vüzerâ) sı vardır. 1218 (1803) de İstanbul'da vefat etti. Beşiktaş'da Yahya Efendi Dergâhı'nda medfundur.

CEMALEDDİN MEHMED EFENDİ «KARSLIZADE»

Sultan Abdülmecid Han devrinde Takvîmhâne musahhihi olmuştu. Mevâlî ediblerinden [yüksek kadılar] olup 1262 (1846) tarihinde vefat etmiştir. Eyyüb'de defn edilmiştir. Osmanlı Tarihi ve tarihçileri hakkında bir dereceye kadar lüzumlu bilgileri ihtiva eden (Âyîne-i Zurefâ) ismindeki eseri sonradan İkdam matbaası tarafından zeyl ettirilerek (Osmanlı Tari-

hi ve Müverrihleri) ismi ile basılmıştır. (Me'diyetü'l-Hannân) isminde basılmış bir risalesi de vardır ki bilhassa sünnetçiler esnafı için istifade-yi mûcibdir.

CEVAD AHMED PAŞA

Karahisar-ı Sâhib'li (Afyon) mîr-alay (albay) Mustafa Âsım Bey'in oğludur. «Ahmed Cevad - 67» doğum tarihidir. Harbiye Mektebinden ve Kurmay sınıfından çıktıktan sonra mühim ve muhtelif hizmetlerde bulunup sadrâzam oldu. Son me'muriyeti 5. Ordu müşîrliği (mareşalliği) idi.

1318 (1900) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Fatih civarında Emîr Buhârî Türbesi karşısında inşâ olunan hususî türbede defn edildi. (Cevâd Paşa - 318) vefat tarihidir. Mevcûd kitablarından beş bine yakınını dolapları ile beraber Müze-i Hümâyûn Kütübhanesine hediye etmiştir.

Basılmış eserleri :

1 — (Târih-i Askerî-i Osmanî) (1), (Sadova Muharebesine Kadar Muhtasar Tarih-i Askerî), (Ma'lûmâtü'l-Kâfiye Fî Ahvâl-i Memâlik-i Osmaniye), (Riyâziye'nin Mebâhis-i Dakikası), (Kimya'nın Sanayi'e Tatbiki), (Semâ) ve (Telefon)dur.

(Yâdigâr) adı ile neşrine başladıkları mecmuanın 24. sayısına kadar neşrine muvaffak olmuştur. Arab ve Fransız dillerine vâkıf, bilgi sahibi, kadir-bilir bir zattı.

---

(1) Bu kıymetli eserin kısımlarından ve Yeniçerilerin kuruluşundan kaldırılmasına kadar olan tarihî durumunu hikâye eden (Yeniçeriler Tarihi) mükemmel şekilleri ile beraber basılmış ise de basılmamış olan diğer kısımları Yıldız Kütübhanesindedir. Edirne Valiliğini müteâkıb 1282 (1866) de vefat eden ressam Müşîr Arif Mehmed Paşa'nın da Yeniçerilerin kıyafetlerini gösteren resimli kıymetli bir eseri vardır. Merhum Mahmud Paşa'nın (Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi) ismindeki eseri de bu sahada yazılan ve istifade edilebilen tarihî eserlerdendir.

— Ç —

ÇELEBİ ZADE İSMAİL ASIM EFENDİ «ŞEYHÜ'L-İSLÂM VE VAK'ANÜVİS»

Osmanlı edîb ve tarihçilerinden olup (Küçük Çelebî) adı ile bilinen Reîsü'l-Küttab Mehmed Efendi'nin oğludur.

Basılmış meşhur eserleri :

Raşid Tarihi'ne zeyl olmak üzere 1135-1141 (1723 - 1728) senelerine kadar Osmanlı tarihinin olaylarını beyân eden bir tarihdir ki tarihî olayları tasvîr tarzı ile Raşit Tarihini andırır. Vefatı «Âsım İsmail Efendi kıldı Firdevsi mekân) mısra'ının gösterdiği 1173 (1760) dedir. Kabri İstanbul'da Molla Güranî Mahallesindedir. 1198 (1784) tarihinde üç'ü bir arada basılmış olan Samî, Şâkir ve Suphî Tarihleri de 1143-1156 (1730-1743) senelerine kadar olan Osmanlı Devleti olaylarını hikâye eder.

Üç dilde nesir ve şiir yazmağa muktedir olduğu gibi şiirlerinin ekserisi hikmetli sözleri ihtiva etmektedir. Tarihi ile dîvanı ve münşeâtı [nesir tarzında yazıları] basılmıştır.

(Acâibü'l-Letâif) ismindeki tercemesi asrımız bilgi ve kalem sahiblerinden Diyarbekir'li Ali Emîrî Efendi'nin himmetiyle ve kıymetli hâşiyeler ilâvesi ile basılmıştır. Bu eser Şahruh zamanında 822 (1419) senesinde Orta Asya ve Çin'e sefirlik vazifesiyle giden ve iki sene on beş gün sonra yine Herat'a dönen Hoca Gıyâsü'd-Dîn Neffaşî adlı zâtın günlüğü yâni seyahatnamesi'nin ismi olup Dâmad İbrahim Paşa adına terceme olunmuştur. Sultan III. Murad devri bilgi sahiblerinden bir zatın da Farsça'dan terceme edilmiş (Tarih-i Nevâdir-i Çîn-i Mâçîn) isminde bir eseri vardır ki 1270 (1854) tarihinde İstanbul'da basılmıştır.

Beyitlerinden :

Kabiliyyetdir husûl-i matlabın sermayesi
Elde isti'dât olunca kâr kendin gösterir.

Mahalde kabiliyet şarttır bârân-ı Nisan'ın
Temâşâ kıl ki her bir katresi dürr-i semîn olmaz.

Mucâz erbabıdır âzurde-i ağyâr olan yoksa
Hakikat bâğının verd-i mutarrasında hâr olmaz.

Nîk ü bed her vasf olur bir zâta nisbetle kemâl
Doğruluk nâvekte hoştur, eğrilik şemşîrde

İbtidâ tecrîd dersinden sebk âmûz olur
Mekteb-i aşkın kemiyyete kûdek dîvanesi

Mısra'larından :

Gönül neylersen eyle düşmana ifşâ-i râz etme.

Dillerde destân imiş esrâr sandığım.

Bir duâ bilmem kabûlü vakf-ı âmîn olmaya.

ÇEŞMİZADE MUSTAFA REŞİD EFENDİ «VAK'ANÜVİS»

Ulemâ ve tarihçilerden olup İstanbul'ludur. Süleymaniye Medresesi Dârü'l-Hadîs Müderrisliğine nâil olmuştur. Bir müddet vak'anüvislik hizmetinde bulunarak 1236 (1821) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Rumelihisarı kabristanında yol kenarında medfundur. Tarihçesi ile şiirleri vardır. Tarihçesi'nin bir nüshası Es'ad Efendi Kütübhanesinde mevcuttur. Vak'anüvis Hâkim Efendi'ye halef olmuştu. Kendisinin ve halefi olan Mûsâzâde Müneccimaşı Mehmed Abdullah ve Behçetî Hasan Efendilerin yazdığı tarihçelerini Vasıf Efendi tashîhten sonra kendi tarihine ilâve etmiştir.

Beyitlerinden :

Şikestekî-i dile çâresâz olur sanma
Tabîb-i tesliyetin mumyaların gördüm.

— D —

DEVLEKZADE MEHMED İBN-İ ALİ

Fazilet sahibi tarihçilerden bir zât olup Samsun'ludur. On sekiz bâb üzere tertîb edilmiş (Zübdetü't-Tevârih) isminde bir eseri vardır. 977 (1569) de irtihal etmiştir.

DERVİŞ ALİ EFENDİ

Sultan III. Murad devri maârif erbâbından olup bir zaman Haleb Müftülüğünde bulundu. Kanun koyucularından Sultan III. Murad zamanına kadar olan vukuatı toplayan Arapça (Hulâsatü't-Tevârih) ismi ile muhtasar bir umumî tarih kaleme almıştır.

DERVİŞ MEHMED İBN-İ EŞ-ŞEYH RAMAZAN

Onuncu asırda yaşadığı eserinden anlaşılmaktadır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında (Sebhetü'l-Ahbar ve Tuhfetü'l-Ebrâr) adı ile Hz. Âdem'in yaratılışından itibaren zamanına kadar gelen peygamber ve hükümdarların isimleri ile özetlenmiş olaylarını toplayan bir tarih kaleme almıştır. [Şecere] tarzındadır. Bir nüshası da Viyana Kütübhanesinde vardır.

DEFTERÎ MEHMED PAŞA

Osmanlı tarihçilerinin tedkikatçılarından bir zât olup İstanbul'ludur. [Ruznâme] «Günlük olayları yazma» kâtibliğinden yetişmiş ve sonradan Defterdâr olmuştur. Bundan sonra da valiliğe yükselmiştir. (Zübdetü'l-Vekayi') ismi ile yazdığı Osmanlı tarihi 1067 (1657) den 1116 (1704) tarihine kadar olan olaylardan bahsetmektedir (Nesâyihu'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ) isminde bir eseri de vardır ki bir nüshası Es'ad Efendi Kütübhanesindedir. Hesab sahibi, bilgili bir zattı. Selânik Valiliğinde iken bir işde

gevşekliği görüldüğünden 1129 (1717) tarihinde Kavala'da tevkif edilerek ecel-i kazâya (cezaya) uğradı. Eserleri basılmamıştır.

(Nesâyihu'l-Vüzerâ) dokuz babtır:

1. bab: Der Beyan-ı Etvar-ı Ahlâk-ı Sadr-ı A'zam
2. bab: » » Ahvâl-i Menâsib ve Mazarrat-ı İrtişâ.
3. bab: » » Etvâr-ı Defterdâr-ı Hazine ve Erbab-ı menâsıb
4. bab: » » Ocağ-ı Bektaşiye.
5. bab: » » Ahvâl-i Reâyâ ve Mazarrat-ı Zulm ü Sitem.
6. bab: » » Serhadd-i Mansure ve Keyfiyet-i Seraskerî.
7. bab: » » Buhl ü Sehâ vü Hırs ü Tama' ü Kibr ü Hased ü Tevâzu' vü Gurûr ü Nîk-Hûy ü Bed-Hûy.
8. bab: » » Dost-i Sadık ü Mazarrat-ı Gabn ü Nemmam.
9. bab: » » Keyfiyet-i Ahvâl-i Zeâmet ü Tîmar.

DÂYEZADE MUSTAFA EFENDİ

İhlâs ve dikkat sahiblerinden tarihçi, orta derecede bir âlim olup İstanbul'ludur. Gelişi güzel bir tahsilden sonra devlet hizmetine girerek Rumeli Eyâleti Defterdarlığı Kethüdâlığına kadar yükseldi. 1156 (1743) tarihinde Kars Kalesinde mahsur kalanlar arasında kaldı. Eserleri basılmamış olup aşağıdadır:

1 — (Selimiye): Edirne'deki Sultan İkinci Selim Câmii'nin vasıflarına dair istifade edilebilir bir eserdir.
2 — (Şerrü'l-Vesvesi Fî Hayli't-Tahmasi).
3 — (Cami'u'l-Menâsik Li'r-Ragibi'n-Nâsik).
Bu iki eserini birinci eserinde beyân ediyor.

— E —

EBU'L-FAZL MEHMED EFENDİ «DEFTERDAR»

Osmanlı âlim, şair ve tarihçilerinden olup yukarıda hayatı yazılan Mevlânâ İdris Bitlisî'nin oğludur. «Fazlı öldü» terkîbi olan 971 (1563) de İstanbul'da vefat ederek Tophane civarında kendisi tarafından yaptırılan, inşa tarihi «Hayrü'l-Cevâmi'» terkîbinin delâleti olan Defterdâr Câmii avlusunda defn olunduğu «Hadikatü'l-Cevâmi'» ile Müstakim-zâde'-nin «Tuhfetü'l-Hattâtîn» inde yazılmışsa da Şakayık Zeyli «Atâî»de türbesini binâ ettikten sonra gördüğü rü'ya üzerine hacca hareketi esnasında 982 (1574) tarihinde Şam'da vefat ettiği yazılıdır. Kanunî Sultan Süleyman'ın kanuna aykırı bir iradesini (emrini) bir kaç def'a redden sonra istifa etmiştir.

Hoca Saadeddin Efendi «Tâcü't-Tevârih»inin hal tercemeleri kısmında terceme sahibi ile pederinin senâsında âciz olduğunu yazıyor.

Şiirlerinden :

Gerçi uşşakın olur derd-i nihân eğlencesi
Oldu şeydâ gönlümün âh ü figân eğlencesi
Gitmesin ünab-ı lâlin fikri bir dem dîdeden
Kim o sevdâdır bu çeşm-i hûnfeşân eğlencesi
Zikr-i yâkut lebin sermaye-i tefrîh dil
Yâdı- lâl rûh-i bahşın hasta can eğlencesi.

(Cerîde-i Âsâr ve Harîde-i Ahbar) adında Siyer-i Nebî'den bahseden bir eseri vardır.

Eserleri :

(Terceme-i Hulâsa-i Târih-i Vassaf), Türkçe bir (Târih-i Umumî) ile babasının (Heşt-Bihişt) ismindeki Osmanlı Tarihine zeyli, (Dîvan-ı Hafız)a nazîresi, (Terceme-i Tefsîr-i Mevâhibü'l-Aliyye), (Terceme-i Zahire-i Harzemşâhî Mine't-Tıb), (Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî), (Medâricü'l-İ'tikad Fî Terceme-i Menâhicü'l-İbad) v.s. eserleri vardır ki hiç biri basılmamıştır. Bu eserleri ile babası gibi büyük olduğunu isbat etmiştir. (Târih-i Umumî)si on iki bab üzerine tertip edilmiş olup Hz. Âdem'in yaratılışından Kanunî Sultan Süleyman'a kadardır.

(Menâhicü'l-İbâd) büyük mutasavvıflardan Saîd-i Ferganî'nin Farsça meşhur eseridir. (Zahire) tercemesinin ismi «Kanûnu'l-İlâc ve Şifâü'l-Emraz Li-Külli İlâc»dır.

Bir de Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a gelişi ile taht'a nasıl çıktığını, bu esnada yapılan şenlikleri ve askeriyenin durumu ile silâhları açıklayan «Kudûmiye» ismi ile Türkçe risalesi vardır.

EYYÛBÎ

Kanunî Sultan Süleyman devri tarihçi şairlerinden olup Eyyüb'lüdür. Görülebilen üç eserinde ismini tasrîh etmiyor, yalnız «Eyyûbî» ismi ile iktifa ediyor. Kanunî'nin vak'alarını tasvir eden manzum bir tarihçesi vardır ki bir parçası aşağıya nakledilmiştir:

Padişahın medhi hakkındadır: (Der medh-i pâdişah)
Yine deryâ-yı irfân oldu cûşân
Tabiat gülleri açıldı handân
Safâ sahrâsı oldu tâze vü ter
Perîşan kâkülî gibi mu'teber
Ele alsun yine sâzendeler saz
Dügâhîle safahan etsün âğâz.

Tus'lu Firdevsî'nin meşhur (Şehnâme)sini nesir olarak terceme etmiş ve mukaddimesinde manzûm olarak terceme eden Şerîf-i Âmedî'den bahs ederek Sultan Gavrî'nin her beytinin tercemesine bir dinar verdiğini nakletmiştir. Şerîfî-i Âmedî'nin (Şehnâme Tercemesi)nin ikinci cildi Fatih'te Millet Kütüphanesinde ve tamamı başka bir kütüphanede mevcuttur. Bir de matbu' (Ebû Ali Sinâ Hikâyesi)'nin kenarında «Hatemnâme» isminde bir eseri vardır ki bu eserin basılışı sırasında bâzı kısımları çıkarılmıştır (atılmıştır). Vefat tarihi ile defnedildiği yer tâyin edilemedi. Mütercimінin, ismi belli olmayan üç büyük cilt üzere tertîb edilmiş mensûr «Şehnâme» tercemesinin Eyyûbî'nin olması muhtemeldir.

EBUBEKİR İBN-İ «HALİL PAŞAZADE»

«Tarih-i Tabiî» isminde İslâmın zuhurundan 1054 (1644) senesine kadar bir tarihi olduğu Hammer mütercimi Atâ Bey Efendinin tercemesinde yazılıdır. Enderûn-i Hümâyun Nâzırlığında bulunan ve 1251 (1835) tarihinde vefat ederek Eyüp'te «Mihrişâh Vâlide Sultan» İmareti önünde

defn edilen Merzifonlu Ebûbekir Efendi'nin 1180-1228 (1767 - 1813) tarihine kadar geçen Osmanlılar'a ait vak'alardan bahseden «Vak'a-yi Cedîde» isminde devleti umumî ahvâline dair muhtıra tarzında bir tarihçesi vardır ki sonradan bastırılmıştır.

EVLİYA ÇELEBİ (MEHMED ZILLÎ İBN-İ DERVÎŞ)

Osmanlılar'ca Arabların «İbn-i Batûta»sı gibi telâkki olunur. Doğumu 1020 (1611) tarihindedir. İstanbul'lu meşhur bir seyyahtır. Bâzan resmî me'muriyet, bâzan da ufak tefek maiyyet me'murluğu ile Anadolu, Suriye, Irak, Mısır, İran, Macaristan, Lehistan, Almanya, Felemenk, Danimarka, İsveç ve Rusya'ya seyahat edip Kırım yolu ile İstanbul'a avdet ederek on cilt tutan mufassal bir seyahatnâme kaleme almıştır ki İkdam matbaası tarafından altı cildi basılmıştır.

Bu seyahatname'de eski tarihe ait hurafeleri andırır rivayetler varsa da şahit olduğu vak'aların rivayetlerinin çoğu doğruluğa yakın ve istifadeyi mûcibtir. Bu mufassal seyahatnamesinden, İstanbul ve civarı hakkındaki hurafelerini hikâye eden çok az bir kısmı daha önce basılmış ve neşr edilmiş olduğu için zavallı Evliya Çelebi'nin ismi yakın zamana kadar ekserî Osmanlı maârifçileri arasında âdeta alayla karşılanırdı. Evliya Çelebi merhûm Yunan ve Lâtin dillerine âşina idi. Rumca «Niyvan» tarihini ve bu lisanlar üzerine yazılmış diğer eserleri ve tarih kitablarını mütâlea ederek meşhur seyahatnamesinin tarihe ait olan vak'alar kısmı için bu eserlerden hayli istifade etmiştir. Bu sebeble sözü geçen vak'alar arasında pek acaib görünen bâzıları adı geçen kitaba Rum ve Frenk eserlerinden intikal etmiştir. On cildden ibaret olan seyahatnamesinin tam takımı Üsküdar'da Selimiye Dergâhı kütüphanesinde, bir takımı da Bab-ı Âlî karşısında Beşir Ağa Kütüphanesinde vardır. Beyoğlu Belediye Dairesine yakın Şişhane Karakolunun Kasımpaşa cihetindeki Meyyitzâde Kabri denilen kabristanda aliesine mensub olduğunu zikrettiği sofa'da gömülmüştür. Bu sofa'ya dair basılmış seyahatnamesinin c. 1, sh. 424'de tafsilât vardır. Maamafih bu kabristanın esefle kaydetmek lâzım gelir ki ekseri cihetleri yıkılıp yok olduğundan bugün Eveliya Çelebi kabrinden hiç bir iz kalmamıştır.

Doğum tarihi 1020 (1611) ise de vefat tarihi belli değildir. Matbu seyahatnamesinin c. 1 ,sh. 385'de «Şakanâme» isminde bir eseri de olduğunu zikrediyor. Cilt 6, sh. 227'de sülâlesini şu şekilde sayıyor:

«... Pederimiz serzergerân-ı dergâh-ı âlî [Dergâh-ı Âlî kuyumcubaşısı] dervîş Mehmed Zıllî İbn-i Ahmed ibn-i Kara Mustafa ibn-i Yavzar ibn-i

Ece Yakup ibn-i Germiyan-zâde Yakup beydir ki o da Türk Türkân Hoca Ahmed Yesevî sülâlesindendir.»

1225 (1810) tarihinde irtihal ederek Eyüp'de Bostan iskelesine defn edilen Enderûn-i Hümâyûn'un Seferli [Savaştaki duâcılar zümresinden] Duâgûyani sınıfından Musahib-i Şehriyarî (Hafız Feyzullah Bülbül) Efendi tarafından büyük bir cilt halinde hulâsa edilmiştir.

ESÎRİ HASAN İBN-İ ŞEYH HÜSEYİN EFENDİ

Sultan İkinci Ahmed'in muasırı bir zat olup 1140 (1728) de İstanbul'da vefat etti. «Mi'yârü'd-Düvel ve Misbarü'l-Milel» isminde açık ibareli Türkçe Umumî Tarihi istifadeyi mucib eserlerdendir. Bu tarihin başlıca kaynağı Kâtib Çelebi'nin Arapça (Fezleke)sinin tercemesidir. Birer nüshaları İstanbul'da Hakim Oğlu ve Es'ad Efendi Kütübhanelerinde vardır. Kitabındaki [«An kethudâyan-i ocağ-ı cebeciyan-ı Dergâh-ı Âli»] ibaresine göre Yeniçeri mensuplarından olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Tarihi kısmı daha mufassaldır. Sonunda Osmanoğulları'nın faziletlerine dair mufassal hususî bir fasıl, bir de o zamana göre yapılmış (Ta'biyetü'l-Ceyş —Askerî taktik—) haritaları vardır. Coğrafyaya dair de bir hayli faydalı bilgiler konulmuştur. Zamanındaki Osmanlı ülkesini kâmilen gezdiği gibi, Macaristan seyahatinde iki sene Nemçe'lilere esir olup bu münasebetle Viyana civarını da gezdiğini naklediyor.

EMNÎ MEHMED BEY

Mevlânâ'nın evlâdından Vidin muhafızı Yusuf Paşa'nın oğludur. Terbiye ve tahsilini Enderûn-i Hümayun'da tamamlamıştır. 1151 (1738) de elçilik vazifesi ile Rusya'ya gitmişti. Geri dönüşünde müşahedelerine dair sefaretname dalında bir tarihçe yazmıştır ki bir nüshası Murad-Molla Kütübhanesinde vardır. Başında hayatı da yazılmıştır. 1163 (1750) de İstanbul'da vefat etmiştir. Zamanına göre mütefekkir ve muktedir bir zattı.

ENVERÎ SA'DULLAH EFENDİ

Trabzon'ludur. İstanbul'a gelerek tahsilini ikmalden sonra vak'anüvis olmuştu. Üç cildden ibaret olup adına izafe edilen tarihinin birinci cildi 1182 (1768) den 1188 (1775) senesinde Kaynarca Anlaşmasının akdinden sonra ordunun Şumnu'dan hareketle İstanbul'a gelişine kadar olan Os-

manlı Devletinin vak'alarını ihtiva etmektedir. Vâsıf Efendi bunu tebdîl ve tağyîr ile kendi tarihinin ikinci cildi saymıştır. (Tarih-i Enverî)nin ikinci cildi 1188 (1775) senesi hâdiselerinin arta kalanlarından yani ilk cildin yukarıdaki gibi son bulduğu yerden başlayarak 1197 (1782) senesi sonuna kadar olan hâdiseleri ihtiva eder. Üçüncü cildi 1202 (1788) senesinden 1206 (1792) senesine kadar ordu'nun vak'alarını ihtiva eder

Vak'a-nüvis Şişman Süleyman Molla'nın (Vakayi'nâme)si bu tarihe ilâve edilmiştir.

«Enverî'nin ide pür nûr mezarın Mevlâ»

mısraının delâlet ettiği 1209 (1795) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Karacahmed mezarlığının Selimiye Dergâhı karşısındaki yönünden Haydarpaşa'ya giden yolun kenarında medfundur.

Şiir yazma kabiliyeti de vardır.

EDÎB MEHMED EMİN EFENDİ (VAK'A-NÜVİS)

Rikâb-ı Hümâyûn teşrifatçısı ve vak'anüvis vekili olup (Tarîh-i Edîb) adı ile yazdığı tarihi İstanbul olaylarını ihtiva eder. Çünkü 1202 (1788) senesinde Enverî Efendi asaleten vak'anüvis olarak ordu ile gidip 1206 (1792) senesine kadar Ordu'nun vak'alarını yazdığı gibi Edîb Efendi de o zaman Rikâb-ı Hümâyunda teşrifatçı ve vak'anüvis vekili olarak diğer vak'aları yazmıştır.

«Meclis-i cennât-i Firdevs'e nedîm olsun Edîb»

mısra'ının delâleti olan 1216 (1801) da vefat ederek Fındıklı'da Perî-Zâde Hâtun Câmii avlusunda defn edilmişse de yolun genişletilmesi ve düzeltilmesinde oğlu Süleyman Necib Efendi ile beraber kalan kemikleri Üsküdar'da Nuh Kuyusu'na nakledilmiştir. Şiirde de kabiliyetlidir.

Hâl tercemesi mütehassıslarından İsmet Efendi'nin rivayetine göre Fındıklı civarındaki Hâtûniye Kabristanında medfundur. (Dîvan)ı ile ahlâk ilmi ve muhâdarattan (Ravzatü'l-Hikem fî Ahlâkı'l-Ümem) isminde eserleri de vardır.

ES'AD BEY

Zamanımız tarih yazarlarının mütefekkirlerinden müdekkik bir zat olup Amasya'lıdır. Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra tayin olunduğu me'muriyetlerde güzel hizmetlerde bulundu. Son me'muriyeti olan A'yan Meclisi Tahrirat Mümeyyizi iken genç denecek bir yaşta vefat ederek Erenköy'ünde «Sahrâ-yı Cedîd» kabristanına defn edildi. Tayin edildiği

Medresetü'l-Vâizîn «İslâm Tarihi» ve «Dinler Tarihi» müderrisliği esnasında yazıp tertîb ettiği iki eseri aşağıdadır:

1 — *Tahlilî ve Tenkidî Tarih-i İslâm*

2 — Tahlilî ve Tenkidî Tarih-i Edyân.

Bu iki eser isimleri müsemmalarına muvafık ilmî ve tarihî kıymeti haiz eserlerden olup dilimizde bu sahada henüz benzerleri görülmemiştir. Tamamlanmalarına ömrü vefâ etmediğine ilim namına teessüf olunur.

ES'AD MEHMED EFENDİ «VAK'A-NÜVİS»

Değerli tarihçilerden, aslen İstanbul'lu âlim bir zattır. «Sahhaflar Şeyhi-zâde» denmekle mârufdur. Kazaskerlik rütbesine nâil olduğu gibi «Takvîm-i Vekayı'» gazetesi müdürlüğü ve muharrirliği ile vak'anüvislik de üzerine tevdi' olunan vazifelerdendir. 1251 (1835) tarihinde sefaretle İran'da bulunmuştu. «Şânîzâde»ye zeyl olarak 1237 (1821) tarihi başından 1241 (1826) senesine kadar yazdığı «Osmanlı Tarihi»ni birinci cilt olarak kabul etmiş ve ikinci cilt olmak üzere de 1241 (1826) senesinden başlayarak aynı yılın sonuna kadar tertîb ve yazmış ondan sonrasını da toplayıp tertîbe başlamış ise de tamamlamaya muvaffak olamamıştır. Kendi el yazısı ile yazılmış nüshası da kendi kütübhânesindedir.

[Dâhiliye Vekâleti eski kâtibi merhum Bâhir Efendi Mora ihtilâli esnasında Mora Kumandanı sâbık sadrâzam Seyyid Ali Paşa'nın kâtibi sıfatı ile Mora ordusunda bulunduğundan müşahedelerini ve duyduklarını zabt edip yazdığı ve Es'ad Efendi tarihinin cedvellerinin bahisleri arasında zeyl edip ilâve ettiği gibi ikinci cildinin birinci bölümüne de hâşiyeler ve sonuna da bir zeyl yazmıştır.]

Meclis-i Maârif-i Umumiye reisi iken 1264 (1848) tarihinde vefat ederek Ayasofya yakınında «Yerebatan» mahallesindeki kütübhanesi bahçesine defn edildi.

Hayatı Lütfî Tarihi'nin sekizinci cildinde yazılıdır.

Başlıca eserleri:

(Terceme-i Müstezref) (1), (Zîbâ-yi Tevârih), (Bağçe-i Safâ Endûz),

---

(1) Bu terceme esasen Ekmekçizade Ahmed Efendi tarafından yapılmış ise de bunu basan Es'ad Efendi tarafından da ekseri maddeleri [İlm-i muhâdarat] zeyl edilmiş ve ibaresi tezyîn edilmiştir ki dinî hikâye ve hikmetli sözlere ait eserlerin cidden en istifadeli ve en seçkinlerindendir. İki büyük cilt şeklinde tertib edilmiştir.

(Üss-i Zafer) (2), (Şâhidü'l-Müverrihîn), (El-Verdü'l-Müfîd fî Şerhi't-Tecvîd) ve (Teşrifât-ı Devlet-i Osmaniye) isimlerinde eserleri ile tertîb edilmiş şiir dîvânı ve tedvîn edilmiş münşeât (nesir yazıları) tır.

Bu eserlerden Yeniçerilerin kaldırılmasına dair olan (Üss-i Zafer) ile (Terceme-i Müştezref), (Teşrifat) ve (Şerh-i Tecvîd) basılmışlardır. Bir de Şeyh Mehmed Cezairî'nin 1244 (1828) de te'lif ettiği (Es-Sa'yü'l-Mahmûd fî Nizami'l-Cünûd) isminde cihadın faziletlerine taallûk eden eserini (Kevkebü'l-Mes'ûd fî Kevkebeti'l-Cünûd) ismi ile terceme etmiştir ki basılmıştır. İstanbul'un fethine gelen eshabdan ve bilhassa Hâlid ibn-i Zeyd) (R.A.) dan bahseden risalesi ile (Hayat-ı Tekvinîye ve Sübûtiyeye) dair زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا âyet-i celîlesine dair ve (Amel-i Sâlih'in hakikatına dair) risaleleri de vardır.

Mısra'larından :

Her derde bir devâ var ânı bulmakdır hüner.

Basılmış Pend-nâmesinden :

Pâk-i dil ol kıl saâdet iktisâb
Bâb-ı lûtf-i Hakka eyle intisâb.
Olmak istersen dü âlemde saîd
Kıl tekarrüb hayra ol şerden baîd.
Hîlekâr olma, olur fi'lin asîr
İstikamet kıl ola kârın yesîr.

(Bağçe-i Safâ Endûz) : İsmi, tertib ve toplama tarihi olan 1251 (1835) tarihini beyân eden bir çeşit (Tezkiretü'l-Üdebâ)dır. (Şâhidü'l-Müverrihîn) : İsmi yazılış tarihi olan 1247 (1831) tarihini gösterir. Şiir san'atlarından tarih san'atının tarif ve izahına ve başta Sürûrî ile bir kaç şairin seçilmiş tarihlerinin şerh edilmesine taallûk eden edebî bir eser olup kendi el yazısı ile yazılmış nüshası Müze-i Hümâyûn Kütübhanesindedir. Başında «Tarih» kelimesine dair istifadeyi mucib söylenmiş sözler vardır.

---

(2) Yeniçeriliğin kaldırılmasının sebeblerinden bahseden bu eserin ismi 1241 (1826) tarihini gösterir ki bu vak'anın ve eserin yazılma tarihini gösterir. 1250 (1834) tarihinde Mısır'da vefat eden bilgi ve kalem erbabından ve Dîvan-ı Hümâyûn hâcegânından Şirvan'lı Fâtih Efendi'nin de Yeniçerilerin kaldırılması sebebine dair (Gülzâr-ı Fütûhat) isminde basılmamış bir tarihçesi vardır ki tarafımdan mütâlea edilmiştir.

(Zîba-i Tevârîh): Meşhur «Lârî» tarihinin tercemesi ise de «Deylemî»lere kadar terceme edebilmiştir. Kendi el yazısı ile yazılmış nüshası kendi kütübhanesindedir. Bir de Sultan II. Mahmud'un Edirne seyahatını tasvir eden (Sefernâme-i Hayr) ismi ile bir tarihçesi vardır ki kendi el yazısı ile yazılmış Müze-i Hümâyûn Kütübhânesinde Recâî-zâde Ekrem Bey merhum'un kitabları arasındadır. Kitabın ismi yazılış tarihi olan 1247 (1831) tarihini ifade etmektedir. Bu eserlerinden başka (Vahdet-i Vücûd), (Beyânü İnne'l-İsmete Leyset Sabiteten), (Meshü'r-Re's), (Sıfatü't-Tekvîn), (Akvâl-i Rical-i Sofiye), (Beyânü Muamele-i Beyne'l-Müslimi ve'l-Haricî), «Beyânü Farkı'l-İsmi ve'l-Müsemmâ), (Câmia-i Kelime-i Şehadeteyn), (İrade-i Cüz'iyye), (Beyânü Zikri'l-Cehri ve'l-Lahn), (Beyânü Zeyn-i Huld), (Kelâmü'l-Hakkı Celle Celâlühû), (Beyânü Esbâb-ı Havfi'l-Mevt), (Risale-i Ahlâk) ve (Beyân-ı Ahvâl-i Tunus) isimlerindeki risalelerini ihtiva eden eserlerini bir araya toplayan mecmuası kendi kütübhanemde mevcuttur.

1267 (1851) tarihinde vefat ederek Karacaahmed Mezarlığında «Müftizâde Mehmed Sadık Erzincanî'nin yanına defn edilen Ders Vekili Akşehirli Ömer Efendi'nin ruûs imtihanına mahsus olmak üzere tertîb ettiği sualli - cevablı risalesini de terceme edip basmıştır. Muhâdarât ilminden kendi el yazısı ile yazdığı bir mecmuası da vardır.

EYÜB SABRİ PAŞA

Bahriye mîrlivâ (tuğamiral) larından ve asrımız fazilet sahiblerinden çok çalışkan bir zât olup Yenişehir civarındaki Urmiye'lidir.

Basılmış eserleri :

(Mir'ât-ı Mekke), (Mir'at-ı Medine), (Terceme-i Şemâil-i Şerîf), (Ahvâl-i Cezîretü'l-Arab), (Şerh-i Kasîde-i Bânet Suad) (1), (Târih-i Vehhâbiyân) (2), (Mahmûdü's-Siyer), (Necatü'l-Müminîn), (Tekmiletü'l-Menâsik) ve (Riyâzü'l-Mûkınîn)dir. Mir'atü'l-Haremeyn) ismi ile yazılmış olan ilk iki eserleri mukaddes Hicaz bölgesi hakkında dinî ve tarihî lüzumlu

(1) 1157 (1744) tarihinde Varnalı Abdülbâkî ibn-i Ali Efendi tarafından da (Münyetü'l-Fuâd El-Mütelezzizü Bi-Kasideti Bânet Şuâd) ismi ile tahmîs edilmiştir.

(Bânet Suad) kasidesi Osmanlı âlimlerinden bir çok zevat tarafından, bu cümleden Pembezâde Ahmed ibn-i Osman Erzurumî ve Sultan 4. Mehmed'in muasırı Ahmed Üsküdârî tarafından da şerh olunmuştur ki her ikisinin nüshası da Nuruosmaniye Kütübhanesinde vardır.

(2) Vehhabîler tarafından Mekke ulemasına gönderilen sualleri ihtiva edip îtikad ettikleri hususları beyân eden risaleye karşı 1317 (1900) tarihinde Mekke

bilgileri ihtiva ettiğinden bütün mü'minler ve bilhassa hacılar için lüzumlu bir kitabdır.

(Ahvâl-i Cezîretü'l-Arab) da Arabistan yarımadası hakkında yazılan coğrafya kitablarının mufassal ve güzidelerindendir. İmam-ı Gazâlî'nin ilm-i kelâmdan (Bidâyetü'n-Nihâye)sini de (Esbâbü'l-İnâye) ismi ile terceme edip basmıştır. Bu eserin başındaki beyit şöyledir:

Tâbi'-i Şer'-i Şerîf olmayanın dünyâda
Hâli pek müşkil olur Mahkeme-i Ukbâda.

1308 (1891) de vefat ederek tarikat bakımından mensub olduğu İdrîs-i Muhtefî Hazretlerinin ayak ucuna defn edildi.

Kadısı bulunan Ali zâde Mehmed Nûreddin Efendi tarafından te'lif edilmiş (Nûru'l-Yakîn fî Mişkâti't-Temkîn) ismi ile yazılan risalede de Vehhabîlerin belli başlı itikadları sayılarak bütün delilleri ile red ve çürütülmüştür. Bu risale müellifi tarafından Türkçeye de terceme edilmiştir.

FÂZIL AHMED PAŞA «KÖPRÜLÜ»

Ciddî hizmetleri Osmanlı tarihinin sayfalarını süsleyen bu büyük zâtın Girid'in fethine dair yazdıkları tarihî eserlerinde Kandiye'de akt olunan muahede ile bu muharebede kullanılan âlât ve harb gemilerinin neden ibaret olduğu, ne miktarda bulunduğu, sevk olunan toplar ve askerler ile bahriye plânları tafsilâtı ile zikredilmiştir. Bâzıları tarihçe'nin başka birisi tarafından bu büyük zat adına yazıldığını da rivayet ediyorlar ki mevsûktur. Bir de mükemmel Arapça dîvanları vardır. Vefatı 1087 (1676) tarihindedir. Mezarı İstanbul'da Çemberlitaş karşısındaki babasının türbesindedir. Her iki eseri de basılmamıştır. Buzatın Uyvar'ın fethine dair Tâib Ömer Efendi'nin (Fethiye-i Uyvar) adında bir eseri vardır.

FETHULLAH ÂRİF EFENDİ

Hâl tercemesi «Meşayih» faslında zikredilen İbrahim Gülşenî Hazretleri'nin kız-kardeşinin oğludur. «Şehnâme» yazarlarından olup Eflâtun-i Şirvanî'den evvel bu vazife ile vazifeli olduğu (Hünernâme)nin ikinci cildi mukaddimesinde derc edilmiştir. 969 (1561) tarihinde Mısır'da vefat ederek ceddi yanına defn edildi. Eserleri :

1 — (Manzum Târih-i Osmanî) : Kanunî Sultan Süleyman'ın emrî ile yazılan bu eser altmış bin beyti ihtiva etmektedir. Farsça yazılmıştır.

2 — (Sanemü'l-Hayâl) : İnsan şeklinin muhtelif âzalarına dair münasib ifadeleri ihtiva etmektedir.

3 — (Feresü'l-Hayâl) : At şeklinin muhtelif âzalarına dair münasib ifadeleri ihtiva etmektedir.

4 — (Ebyât-ı Târihiyye) : Seçilmiş şiirler kabilindendir.

5 — (Dîvan-ı Fârisî) : Bilinen tarzda yazılmıştır.

6 — Sefernâme-i Süleyman) : Hâdım Süleyman Paşa'nın Hind Seferini beyan eden iki bin beyitli manzûm bir eserdir. (Şiirlerinde «Ârifî» mahlâsını kullanmıştır.)

7 — (Risale fî'l-Muamma).

FEYZÎ SÜLEYMAN PAŞA

Aslen Gürcü'dür. İstanbul'a gelişinden sonra ilim tahsili ile devlet me'muriyetine girerek Reîsü'l-Küttâb, sonra da vezir olmuştur. Halep Valisi iken 1206 (1792) tarihinde vefat ederek büyük meşayihten Ebû Bekir Hazretlerinin yakınına defn edilmiştir.

(Mektûbâtü's-Selâtîn fi'l-Muahedâtı ve'l-Ferâmîn) isminde siyasî tarihe ait bir eseri vardır. Evâil-i hâlinde [gençliğinde] Birgivî Mehmed Efendi'nin (İzhar) adlı kitabını da şerh etmiştir. Eserleri basılmamıştır. Yıldız Kütübhanesinde (Hüsnü's-Sülûk fî Şâni'l-Mülûk) isminde (Hadîs-i Erbaîn) tercemesi mevcuttur. Edirne'de İkinci Selim Kütübhânesinde (Risâletü'l-Müftazile fi'r-Redd-i Ale'l-Mu'tezile) isminde bir eseri vardır.

FERAİZCİ-ZADE MEHMED SAÎD EFENDİ

Ulemadan, himmetli, gayretli bir zât olup Bursa'lıdır. Zamanının tarihî bilgilerine de âşina idi. Tedrîs yoluna dahil olarak Bursa'daki Emîr Sultan Camii hatibliğine nail olmuştur. Evlenmeden ömür sürmüştür. On senede ikmal ettiği (Gülşen-i Maârif) isminde iki büyük cildi basılmış tarihi vardır ki birinci cildinin bir kısmı umumî tarihi, diğer kısımları ile 2. cildi Sultan I. Abdülhamîd'e kadar Osmanlı Tarihinden bahs etmektedir. 1251 (1835) tarihinde vefat etmiştir. Emîr Sultan Camii avlusunda defn edilmiştir. Hayat hikâyesi tarihinin sonunda zikredilmiştir. Özellikle Osmanlı Tarihi bölümünde istifadeyi mucib noktalar vardır.

Münâcâtı ihtiva eden gazelinden :

«Hazret-i Fahr-i cihan'ın hürmetine lûtf edip
Havl-i mahşerde «Saîd»e şefkatin eyle revâ.»

FEVZİ MEHMED MAZHAR EFENDİ

Maârif erbabından, tarih bilgini bir zât olup Maraş'lıdır. Tahsîlini ikmalden sonra devlet hizmetlerinin maliye kısmında ilerliyerek Aydın Vilâyeti Defterdarlığına tâyin olunmuştu. Bu vazife ile meşgul iken 1295 (1878) tarihinde İzmir'de vefat edip Seyyid Mükrimüddin Dergâhı avlusuna defn edilmiştir.

(Haber-i Sahîh) adı ile yazdığı Osmanlı Tarihi beş cildden ibaret olup Sultan İkinci Selîm'e kadardır. Tamamlanmasına ömrü vefâ etmemiştir. Münakkah Osmanlı Târihlerinden sayılmakta olup sonunda (Feridun Bey Münşeâtı)ndan alınma bazı fermanlar, fetihnameler suretleri de derc edilmiştir.

— G —

GUBARÎ «ABDURRAHMAN İBN-İ ABDURRAHMAN»

Tasavvuf şiirleri yazan eski Osmanlı şairlerinden fazilet sâhibi, ârif ve zamanında mevcut bulunan ilimlerin ekserisine vâkıf âlim bir zât olup Akşehir'lidir. Tahsîlinin ilkini memleketinde, sonunu da İstanbul'da ikmâl etmiştir. Bundan sonra Nakşıbend' Tarikatı büyüklerinden (Şeyh Ahmed Buhârî) Zâviyedârı Şeyh Abdüllâtîf Efendi'ye intisab ederek bu yolda elde ettiği aşk ve muhabbet sebebiyle seyahat yolunu seçerek bir müddet Mekke-i Mükerreme'de mücavir kalmıştır. Avdetinde Sultan İkinci Bâyezid'in şehzadelerinden Orhan'a muallim tayin edilmiştir. Bir müddet onun eğitimi ile meşgul olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman zamanında kâtiblik hizmeti ile Irakeyn Seferi'nde ve avdetinde Sürre-i Hümâyûn Kadılığında bulunarak bu şekilde kalemî ve dinî hizmetler ifasına muvaffak olmuştur. Ömrünün son zamanlarını arzusu vech ile mücaveretle Mekke'de geçirerek «Ekale'l-lahu usarehu» terkîbinin ifade ettiği 974 (1566) tarihinde irtihal etmiştir. Yazı san'atını da bilirdi. İslâm yazı san'atlarından sülüs ve nesihi kıbletü'l-küttâb Amasyalı Şeyh Hamdullah'ın mahdumu meşhur Hattat Mustafa Dede'den öğrenmiştir. İslâm yazı san'atlarından olan ve (Gubar) denilen yazıda kendisine mahsus bir tavır sahibi olması «Gubarî» mahlâsını almasına sebeb olmuştur.

Meşhur terci'-i bendinin mutasavvifane bir beyti :

«Gaafil olma, gözün aç âlem-i kübrâsın sen
Sidre vü Levh u Kalem, Arş-ı muallâsın sen.»

Irakeyn Seferi esnasında yazdığı bir manzûmesinden :

«Gubarî»! Mukaddem Sahî'den istersen haber almak
Gubâr ol yollar üstünde gelenden sor, gidenden sor.»

Tahsîli esnasında oturduğu Şeyh Vefâ Medresesinde söylediği meşhur beyti :

«Ser-i kûy-i Vefâ'nın hâk-i sâri
Ayaklar toprağı yâni Gubârî.»

Fahriye-i şâirânesinden :

«Ey Gubârî! Bu cihân içre benim
Kimse eş'ârıma toz konduramaz.
Meğer ol kâtib-i müsta'cel kim
Hatt-ı şi'rim koruyunca duramaz.»

Eserleri :

1 — (Süleyman-nâme) : Kanunî Sultan Süleyman devri olaylarını hikâye eden Farsça tarihî bir eserdir. Bir nüshası Manisa'da Muradiye Kütübhanesindedir.

2 — (Şebistan-ı Hayâl Nazîresi) : İran şairlerinden Fettahî-i Nîşâbûrî'nin manzûmesine nazire olmak üzere yazılmış edebî bir eserdir.

3 — (Misahatnâme) : Kâbe ile Harem-i Şerîf'in ölçümüne dair olup bir nüshası Ayasofya Camii'ndeki Birinci Mahmûd Kütübhanesindedir.

4 — (Kâ'be-nâme) : Kâ'benin medhine dair şairane bir manzûmedir. Bir nüshası Manisa'da Çaşnîgîr Kütübhanesinde vardır.

5 — (Yûsuf ü Zelîha) : Mevlânâ Câmi'nin [Yûsuf ü Zelîha] hikâyesine dair yazdığı manzum esere nazîredir.

6 — (Terceme-i Tarih-i Cenâbî) : Bir nüshası Veliyyüddin Efendi'de vardır.

GALİB SAİD MEHMED PAŞA

Alemdar'ın maiyyetinde bulunan Rusçuk yârânındandır.

Yaş ve Ziştovî mükâlemelerinde vak'alar kâtibliğinde bulunarak konuşma mazbatalarını (Revâbitü'l-Ukûd) adı ile toplamıştır ki basılmıştır. İstanbul'da yetişen akıllı vezirlerden ve yeniciliği seven bir zattır. Mülkî ve siyasî bir çok vazifelerde bulunarak güzel hizmetler yapmıştır. 1244 (1829) tarihinde Balıkesir'de vefat etmiştir. Eserlerinden (Fransa Sefaretnamesi) sonradan (Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası) ile neşr olunmuştur. Dîvançesi varsa da basılmamıştır.

GALİB BEY «İSMAİL GALİB BEY»

Sâbık sadr-ıâzamlardan Sakızlı Edhem Paşa'nın ikinci oğlu olup şark lisan ve edebiyatları ile Fransız diline ve yeni fenlere âşina, tarihe ve eski eserlere vâkıf maârif-perver bir zât idi.

(Takvîm-i Meskûkât-ı Osmaniye), «Meskûkât-ı Selçûkiye), (Meskû-

kât-ı Kadîme-i İslâmiye Katalogu) ve (Meskûkât-ı Türkmaniye Katalogu) isimlerinde basılmış kıymetli eserleri ve yeni ölçülere dair risalesi vardır. Vefatı 1313 (1895) tarihinde olup kabri Üsküdar'da İskele Camii avlusunda babasının türbesindedir. Öğlu Mübarek Bey Efendi de babasının eserine uyarak (Meskûkât-ı İlkâniye), (Meskûkât-ı İlhaniye) ve (Meskûkât-ı Kırımiyye) kataloğunu tertîb ve neşr etmiştir ki bu kıymetli eserler tarih ilminin bu şûbesine âit yegâne eserleridir. Eski eserler ilminin meskûkât (sikkeler, paralar) kısmına âit şimdiye kadar dilimizde Suphi Paşa ile Târih-i Osmanî Encümeni âzasından Tevhîd Bey'in, Erzurum Meb'uslarından Ahmed Ziya Bey'in ve Müze-i Hümâyûn Müdürü Halil Bey Efendi'nin tertîb ve neşr ettikleri eserlerden başka eserler yok gibidir. Zikredilen eserlerin her cildinin bir kısmı meskûkâtın tariflerini beyan eden, diğer kısımları da paraların her iki cihetlerinin resimlerini göstermektedir:

Müze-i Hümâyun'un neşr ettiği eski eserler katalogları:

Meskûkât-ı Atîka-i İslâmiye Katalogları:

Birinci kısım: Mülûk-i Türkmaniye Meskûkât-ı. Sekiz resimli levhayı ihtiva etmektedir Türkçedir. Fiatı 25 kuruştur.

(Aynı kitabın Fransızcası da basılmıştır. 40 kuruştur.)

İkinci kısım: Hulefâ-i Râşidîn, Hulefâ-i Emeviyye, Abbasiyye ve füru-u Abbasiye Meskûkâtı. Beş resimli levhayı ihtiva etmektedir. Türkçe olup 40 kuruştur.

Üçüncü kısım: Mülûk-i Cengiziyye, İlhaniyye, Celâiriyye ve Kırım Hanları sikkeleri. Dört resimli levhayı ihtiva etmekte, Türkçe ve 25 Kuruştur.

Dördüncü kısım: Türk Hakanları, Selçuklular ve füru'u meskûkâtı. Yedi resimli levhayı ihtiva etmekte, Türkçe olup 40 kuruştur.

Beşinci kısım: Fâtımîler, Eyyûbîler ve Mısır Memlûkleri sikkeleridir. Türkçedir. Elimde basılış hâlindedir.

Altıncı kısım: Osmanlı sikkelerinden bahseder:

Kurşun mühürler kataloğu; 10 kuruştur.

Eski lâhid ve kabirler kataloğu: İkinci basımı Türkçe 5 kuruş.

Eski lâhid ve kabirler kataloğu: Nüshası kalmamıştır. Fransızca olup 5kuruştur.

Heykeltraşlığa ait eserler kataloğu. Türkçe olup 3 kuruştur.

Heykeltraşlığa ait eserler kataloğu. Nüshası kalmamıştır. Fransızca olup 3 kuruştur.

Âsâr- Hımyeriyye ve tedmîriyye kataloğu. Türkçe olup 5 kuruştur.
Âsâr-ı Hımyeriyye ve tedmüriyye kataloğu. Fransızca olup 5 kuruştur.
Âsâr-ı Mısriyye Kataloğu. Türkçe, 5 kuruştur.
Tuğ ve müzeyyenata dair eserlerin kataloğu. Fransızca, 5 kuruştur.
Reh-nümâ. Türkçe, 1,5 kuruş.

— H —

HADÎDÎ

Şair tarihçilerden ve Zeyniyye Tarikatı mensublarından olup Firecikli'dir. Babası demirci olduğundan bu mahlâsı seçmiştir. Osmanlıların zuhurundan Kanunî Sultan Süleyman'a kadar geçen olayları «Şeh-nâme» tarzında şiir şekline sokmuştur ki bu eser (Tâcü't-Tevârih)e kaynak olan tarihlerdendir. Bir nüshası da Berlin'de Kraliyet Kütübhanesindedir. 968 (1561) de Tırhala Kadısı iken vefat eden âlim ve şairlerden Pare-Pare

Zâde Bursalı Mevlânâ Ahmed'in de «şeh-nâme) tarzında manzum bir tarihi vardır.

Aşağıdaki manzumeler tarihinin son kısmındadır:

Hadîdî bunda hatm et dâsitânî
Kim oldur dehr içinde pîr-i fânî
Ko şimden geru gitsin fikr-i eş'âr
Gerek şenlik ola tefsîr-i ahbâr
Gazâlar kim ide Sultan Süleyman
Yaza nazm ehli devr ettikçe devran
Kitâbın hatm tarihi Nebînin
937 idi hicretinin

HASAN BEY-ZADE (AHMED BEY)

Hâdim Süleyman Paşa'ya Reîsü'l-Küttâb (Hariciye Vekili) olan Küçük Hasan Bey'in oğludur. Hoca tarihinin (Tâcü't-Tevârih)in ibarelerini kolaylaştırmak suretiyle seçip özetlemiş ve Sultan Selîm'in zamanından 1032 (1622) senesine kadar geçen kısmın aşağısı kendisi tarafından zeyli yapılarak yazılmış ve ezberlenmiştir ki (Naîmâ)ya başlıca kaynak olmuştur. Zeyl ettiği olayları aynen şahîd ve siyasî bir sıfatı haiz olmak üzere nakletmiştir. Süzülerek yazılmış [münakkah] bir tarihtir.

(Kanije Fetihnamesi) de eserleri cümlesindendir.

Vefatı 1035 (1626) tarihlerindedir. Alman Sefaretnamesi karşısındaki Gümüşsuyu mezarlığında medfûn olduğu rivayet edilmektedir. Reîsü'l-

Küttablık ve Defterdarlık (Maliye Vekilliği) gibi mühim hizmetlerde bulunmuştur. Her iki eseri de basılmamıştır. Hatib Kasımoğlu'nun (Ravzatü'l-Ahbar)ından seçilmiş (Usûlü'l-Hükm Fî Nizâmi'l-Âlem) isminde bir eseri daha vardır.

HÜSEYİN EFENDİ «BOSNAVÎ KOCA MÜVERRİH»

Babası Bosna'da Gazi Hüsrev Paşa Camii Kütübhanesinde Hâfız-ı kütüb (kütübhane me'muru) idi. Osmanlı edebiyat ve tarihçilerinden bir zât olup Sultan Dördüncü Murad ile Bağdad Seferinde bulunduktan sonra Diyarbekir'e geldiklerinde Reîsü'l-Küttablığa terfi' edilmişti. 1054 (1644) tarihinde emekli olarak İstanbul'da irtihal etti.

Eserleri :

Hz. Âdem'in yaratılışından kendi zamanına kadar olan olaylardan bahseden (Bedâyiu'l-Vekayi') ismindeki iki cildlik tarihi ile Bağdad Seferine gittiği zaman Padişahın emri ile Arapçadan terceme ettiği (Ahbârü'd-Düvel) tercemesinden ibarettir.

(Bedâyiu'l-Vuku'at) [Münakkah] seçilip süzülmüş tarihlerden sayılmaktadır. Üç dil (Türkçe, Arapça ve Farsça) ile Bosna'nın mahallî dili olan Boşnakça'yı bilirdi. Eserleri basılmış değildir.

HACI ALİ EFENDİ

Dîvan-ı Hümâyûn kâtiblerinden tarihçi bir zât olup 1060 (1650) tarihinde (Berku'l-Yemanî) ismindeki tarihi (Telhîsu'l-Yemanî) ismi ile terceme etmiş ve Kamaniçe Seferine dair de bir eser yazmıştır. 1074 (1664) tarihinde de ulemâ ve evliyâ'nın hayatından bahseden (Tuhfetü'l-Mücâhidîn) isminde bir eser yazmıştır.

HASAN İBN-İ YUSUF

Tunus Beyi Mehmed Bey'in maiyyeti efradından olup aslen Ahıskalı'dır.

1189 (1775) da İspanyolların Cezayir ve civarına yaptıkları hücumları beyân eden (Tehzîbü't-Tevârih) isminde Türkçe bir cild, küçük, basılmamış bir tarihi vardır.

HASÎB-İ ÜSKÜDARÎ

Nakşî şeyhlerinden, fazilet sâhibi ve tarih-bilen bir zat olup 1200 (1786) tarihlerinde vefat etmiştir. Üsküdar'da Toptaşı civarındaki dergâhında medfundur.

(Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiye) isminde cedvelli bir tarzda seçilip süzülmüş [Münakkah] bir eseri vardır ki Şem'î Molla'nın (Esmârü't-Tevârih)'ine başlıca kaynak olmuştur. Bir de muhtelif Osmanlı şairleri tarafından söylenilen na't-ı şerîfleri toplıyarak bir eser meydana getirmiştir. Nakşıbendî tarîkatı meşhurlarından Ahmed Yekdest ile Hoca Mehmed Emin Tokadî'nin menkıbelerini de yazmıştır.

HÜSEYİN RAMİZ EFENDİ (ARAB-ZADE)

İlim ve mârifet erbabından tarihçi bir zât olup Balçıklıdır. Sak ilminden [şer'î kararların kaydı ile meydana getirilen mecmûa] (Zâhir-i Hükkâm) isminde bir eseri, şair tezkirelerinden [Salim]'e 1198 (1784) tarihine kadar (Âdâb-ı Zürefâ) adında bir zeyli, (Hadîkatü'l-Vüzerâ) ile (Devhatü'l-Meşâyih) e zeyilleri, (Keşfü'z-Zünûn)a bir mikdar ilâveleri olduğunu (Zübdetü'l-Vâkı'at) ismindeki eserinin mukaddimesinde zikrediyor. (Zübdetü'l-Vâkıat) Sultan I. Abdülhamid zamanında 1188 (1774) senesine kadar geçen altı buçuk senelik olayları hikâye eder. 1200 küsur (1786) tarihlerinde İstanbul'da vefat etti. Eserlerinin hepsi basılmamıştır.

Beyitlerinden :

Fırsat verir mi kâm ala dünyada ehl-i dil
Râmiz-i sipihre her ne kadar kılsan iltica.

HAFIZ HÜSEYİN EFENDİ
«HAFIZ HÜSEYİN İBN-İ İSMAİL AYVANSARAYÎ»

Hâl tercemesi [Biyografî] yazarlarından çalışkan bir zât olup İstanbullu'dur. İstanbul ve diğer üç belde mahallelerindeki câmi' ve mescidler ile tekke ve zâviyelerin kurucuları ile avlularında medfun bulunan zatların [heca harfleri] alfabe sırasına göre hayatlarından bahseden (Hadîkatü'l-Cevâmi') isminde basılmış bir eseri ile (Tercemetü'l-Meşâyihîn) veyahut (Vefeyât-ı Ayvansarayî) adında diğer bir eseri ve muhtelif dîvanlardaki mânidar müstezadların [«Mef'ûlü mefâîlü mefâilü faulûn» vezninde söylenmiş mısra'lara «mef'ûlü faûlün» parçalarına müsavi birer

parça katmak suretiyle meydana getirilen manzûmelerin] toplanmasından teşekkül eden (Eş'ar-nâme-i Müstezâdî) adlı eseri vardır. Âşık Ömer'in Dîvânı'nı da tertîb edip toplamıştır. 1201 (1787) de vefat ederek Eyüb'de Zâl Paşa Camii avlusunda defn edildi. Terceme sahibi (Hadîka) sını Müstekîmzâde'nin teşvîk ve irşâdı ile meydana getirmiştir. 1258 (1842) tarihinde irtihal ederek Eyüb'de defn edilen büyüklerden Zile'li İmamzâde hafîdi Ali Sâtı' Efendi tarafından 1253 tarihine kadar zeyli [ilâveleri] yapılmakla beraber aslına da yarısı kadar ilâveler yapılmıştır. İstanbul ve üç belde (Üsküdar, Galata, Eyüb veya İstanbul Edirne ve Bursa) vefeyat ve binaları için mühim bir eserdir. Seyyid Nizam Dergâhı Caddesi'nin sol tarafında medfun olan Ali Sâtı' Efendi'nin muhibbânından bulunan Süleyman Besîm Efendi tarafından 1276 (1837) tarihine kadar zeyl edilmiştir ki bu zeyl basılmış değildir.

(Hadîka)da derc edilen câmi' ve mescidler heca harfleri sırasına göre tertîb ve münderecatı telhîs edilmekle beraber bâzı ilâveler de yapılan zeylinin yazarının kendi yazısı ile yazılı nüshası Millet Kütübhanesindedir. Te'lif tarihi 1248 (1832) ve müellifi de Sıdkı-zâde Ahmed Reşîd Efendidir.

HASAN İZZET EFENDİ

Sultan Üçüncü Selim zamanında yaşamış, tarih bilgini bir zât olup Dârende'lidir. Dairesinin halkından bulunduğu Sadr-ı A'zam Yusuf Ziya Paşa'nın Kürdistan olayları ile Fransızların Mısır'dan çıkışlarına dair (Ziyânâme) isminde bir cilt tarih yazmıştır ki bu eser mukaddime, destan, hâtime adı ile üç kısım olup sonunda devlet ricalinden bir hayli zatların hayatları derc edilmiştir. Bu arada meşhur Cezzar Ahmed Paşa'nın da hayat hikâyesi yazılmıştır.

Karahan-zâde Mehmed Emin Efendi'nin de Fransızların Mısır'dan çıkışlarına dair 1216 (1801) tarihinde te'lif olunmuş bir tarihçesi vardır.

HİLMİ EFENDİ «AHMED HİLMİ EFENDİ»

Muhtelif dillere vâkıf, faziletli ve tarihçi bir zat olup Üsküdar'lıdır. Tahsîlini ikmalden sonra Hariciye Nezareti Terceme Odası kâtibliğinde ve ilk açılan Meb'usan Meclisi Azalığında bulunmuştur. Bir aralık İran Sefirliğinde üstün bir görüş ve tam bir hamiyetle hizmet ifa etmiştir. 1295 (1878) de irtihal ederek Üsküdar'da Karacaahmed mezarlığında «Miskinler» civarında defn edilmiştir. Esefle kaydetmek lâzımdır ki mezar taşı yaptırılmamıştır.

Eserlerinden bâzıları :

1 — (Târih-i Umumî): Altı cild olarak bâzı ilâvelerle İngilizce'den terceme ettiği bir tarihtir ki dilimizde yeni usûl üzere tedvîn edilen umumî tarihlerin birincisidir. Basılmıştır.

2 — (Muhtasar Tarih-i Umumî) : Mufassal «Tarih-i Umumî»sinin iki cild üzere tertîb edilmiş özetidir. Basılmıştır.

3 — (Tarih-i Hind) : Eski Hind dili üzere yazılmış bir tarihin tercemesidir.

4 — (İlm-i Tedbîr-i Servet) : 1286 (1870) tarihinde basılmış olup Almanca'dan terceme edilmiştir.

Reji Komiseri iken vefat eden Nuri Bey'in de (Mebâhis-i İlm-i Servet) ismi ile soru ve cevablı bir eseri vardır ki 1299 (1882) da basılmıştır.

HÜSREV EFENDİ

Kanunî Sultan Süleyman'ın münşîlik ve tarihçilik hizmetinde bulunmuştur ki isminden de anlaşılacağı üzere (Zafername-i Sultan Süleyman Han) ismindeki basılmamış tarihi sırf Kanunî'nin 932 (1525) senesindeki Macaristan fütûhatını açıklamaktadır.

HAYALİ-ZADE İBRAHİM İBN-İ MEHMED EFENDİ

Ulemâ ve tarihçilerden bir zat olup Edirne'lidir. (Beyân-ı Bina-i Ayasofya) ismindeki tarihî risalesi Alaşehir'de Şeyh Sinan Kütübhanesinde tarafımdan mütâlea edilmiştir. 1202 (1613) tarihinde Edirne'de vefat ederek Kıyık mezaristanına defn edildi. 36 sayfadan ibaret ve Süryanî dilinde yazılmış olan bu eser Fatih'in emri ile Akşemseddin tarafından Farsçaya ve terceme sahibi tarafından da 1011 (1602) tarihinde genişletilerek Türkçe'ye terceme edilmiştir.

HAYRULLAH EFENDİ

İki def'a padişahın baştabibi makamını ve Meclis-i Maârif Reisliğini kazanmış olan kazaskerlerden Abdülhak Molla Efendi'nin oğludur.

Müderrisken Tıbbiye Mektebinde tıb ilmini de tahsîl ederek bu mektebin Ders Nâzırlığı ile Maârif Nezareti Nâzır vekâletinde bulunmuştur. 1283 (1867) tarihinde Tahran Sefiri iken âniden vefat etmiştir. Adına izafe edilişi ile meşhur Osmanlı Tarihi, Osmanlı saltanatının kuruluşundan

1032 (1623) tarihine kadar olan vak'aları ihtiva eden ve onaltı cildden ibaret olup bu tarihten 1058 (1648) tarihine kadar da Ali Şevkî Bey (1) tarafından ilâve olunmuştur. Her padişahın zamanına tesadüf eden diğer bütün devletlerin umumî durumunu da ihtiva ettiğinden umumî tarihe ait pek çok malûmatı da toplamaktadır. Osmanlı tarihlerinin meşhur ve makbul eserlerindendir. Yazılış tarzı ekseriyeti sade bir üslûptadır.

Diğer basılmış eserleri :

Üç cild (Makalât-ı Tıbbiye), iki cild (Müfredât-ı Tıbbiye), bir cild (Bel Soğukluğu, Kolera, Aşı Risalesi), ziraat ve çiftçilikten bahseden iki cildi basılmış ve bir cildi basılmamış (Beyt-i Dehkânî), coğrafya'dan (Avrupa, Asya, Afrika Risalesi), bir cild (Mesâil-i Hikmet-i Tabiiyye) ve bir cild (Avrupa Seyahatnamesi)dir.

Şiirlerinden :

Ehıbbâda vefâ yok âşinâ bîgânedir Hayrî
Bu âlem bildiğim âlem değil, bilmem ne hâl oldu.

Abdülhak Molla (Tarih-i Livâ) adında bir tarihçe yazmıştır ki Sultan II. Mahmud'un Râmi Kışlası'nda ikamet ettiği esnada cereyan eden günlük olayları ihtiva etmektedir. 1244 (1828) den 1245 (1829)e kadardır. 1270 (1854) tarihinde vefat ederek Sultan Mahmud türbesine defn edildi.

HÂŞİM EFENDİ

Anapa Kalesinin yapıcısı olup hamiyyeti ile, dirâyeti ile, dinî salâbeti ile şöhret bulmuş olan Ferruh Ali Paşa'nın kâtiblik hizmetine me'mur idi. Tosya'lı olduğu rivayet edilir. Ali Paşa ile birlikte Çerkezistan'a gidip, uzun müddet müstahdem olarak mühim evrakların suretlerini kayt ve pek çok garib maddeleri zabt ile yapmış olduğu mecmuası, Abaza ve Çerkes kavimleri hakkında yazılan mühim etnoğrafya ve tarihî eserlerden olup o havali olayları hakkında sahîh ve mevsûk bir mehazdır.

---

(1) Adliye mensublarından İstanbul'lu bir zat olup 1300 (1882) küsûr tarihlerinde irtihal ederek Eyüb civarında defn edildi. (Terceme-i Mir'ât-ı Cezair) ismindeki istifade sağlayan eseri de basılmış eserlerindendir.

İDRİS-İ BİTLİSÎ

Fazilet sahibi, Osmanlı tarihçilerinden ve bütün olgunlukları kendisinde toplayan bir zât olup hayatı (Mutasavvıflar) faslında geçen «Şeyh Hüsameddin Ali Bitlisî» Hazretlerinin oğludur. Tahsîlini babasından ve zamanının fazilet sahibi kimselerinden ikmâl ettikten sonra müteaddit def'alar kendisine yapılan dâvetlere icabet ederek bir müddet İran'da hükümran olan Uzun Haşan'ın haleflerinin dîvan hizmetlerinde bulundu. Sonra zuhur eden Safevî Devleti'nin kuruluşu sırasında Osmanoğulları Hânedânının hizmetine girmeyi tercih ile İstanbul'a gelerek Sultan İkinci Bâyezid'in kıymet bilen ihsan ve iltifatlarına nâil olduğu gibi, aynı padişahın emirleri ile «Heşt-Bihişt» adı ile bilinen farsça Osmanlı Tarihini te'lif edip padişaha takdîm kılmış, takdîr ve mükâfata mazhar olmuştur. Padişahın değişmesinden sonra îman ehlinin Halîfesi Yavuz Sultan Selîm Han Hazretleri tarafından fevkalâde takdîr ve tevkîre nâil olup Kürdistan ve havalisinin fethi esnasında görüş ve kaleminden istifade olunmak dolayısıyle de kendilerinden siyasî bakımdan pek çok fayda görülmüştür. İstanbul'a dönüşünden sonra çoğu zamanını eser te'lifine ayırıp 927 (1521) tarihinde irtihâl ederek Eyyüb Sultan'da bugün kendi adları ile anılan «İdris Köşkü» ve «Çeşmesi» denilen yerde karısı Zeyneb Hâtun'un yaptırdığı mescid'in mezarlığında defnedilmiştir.

Eserleri :

1 — (Beyzavî Tefsiri Üzerine Hâşiye) : Tamam olmayıp bâzı âyetlere dairdir. Başında Sultan II. Bâyezid'e takdîm ettiği «Kasîde-i Belîğa»sı vardır.

2 — (Şerh-i Hadîs-i Erbaîn).

3 — (Şerh-i Fusûsü'l-Hikem).

4 — (Şerh-i Manzûme-i Gülşen-i Râz).

5 — (Kenzü'l-Hafî fî Beyan-ı Makamati's-Sofî).

6 — (Hakku'l-Mübîn) : «Gülşen-i Râz» sâhibi Şeyh Mahmûd Şebüsterî'nin «Hakka'l-Yakîn» risalesinin şerhidir.

7 — (Şerh-i Tecrîd Hâşiyesi).

8 — (Münâzaratü's-Savm ve'l-İyd) : Sultan II. Bayezid'e takdîm edilmiştir.

9 — (Mir'âtü'l-Cemal) : Sultan II. Bâyezid'e takdim olunmuştur. Ahlâk ve siyasetten bahseden farsça hakîmane bir eserdir.

10 — (Kanûn-i Şehinşah) : Sultan Süleyman-ı Kanûnî'ye takdîm olunmuş, «Mir'âtü'l-Cemâl» tarzında farsça siyasî bir eserdir.

11 — (El-Ebâ an Mevâkii'l-Vebâ) : Bu eser Sultan I. Mahmûd'un zamanındaki ulemadan Bitlisli Mehmed Salih Efendi tarafından terceme olunmuştur.

12 — (Heşt-Bihişt) : Osmanlı saltanatının kurucusu Osman Gazi'den sekizinci padişah olan Sultan II. Bâyezid'in saltanatının sonuna kadar sekiz padişahın devrinden bahs eden farsça muteber bir tarih olup 919 (1513) tarihinde yazılmıştır.

Oğlu Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi tarafından (bu kitaba) zeyl yazılmıştır. 1146 (1733) senesinde Sultan I. Mahmud'un emri ile Vanlı Abdülbâkî Sa'dî Efendi tarafından yapılan tercemesi de «Hamidiye» Kütübhanesindedir.

(Sa'dî Efendi şairlerden ve maliye me'murlarından olup Hotin'de şıkk-ı sânî defterdârı olmuştu.)

Beyitlerinden :

Rub'-i meskûnde olan dûde-i şem'-i isyân
Bir yere gelse reh-i rahmete bir hâl olmaz.

Kardeşi Dürrî Ahmed Efendi de dîvan sahibi ve maliye me'murlarından idi. 1135 (1725) tarihinde vefat ederek Şeyh Vefâ mezarlığına gömüldü. Bir aralık sefaret yolu ile İran'a gittiğinden bir de «Sefaretname-i İran» adlı bir kitab yazmıştır.

13 — (Terceme-i Hayâtü'l-Hayavan) : Yavuz Selim Han'ın emri ile Farsça'ya nakl olunan tercemesidir ki kendi el yazısı ile yazılı olan nüshası Revan Odası Kütübhanesindedir. Burada hayatı yazılan Mevlânâ İdrîs-i Bitlisî'nin üç dilde (Türkçe, Arapça, Farsça) şiir yazmağa muktedir olduğuna görülmekte olan şi're ait eserleri şahittir. Kocamustafapaşa Câmii'nin baş kapısının manzum tarihi bu cümledendir. İslâmın güzel san'atlarının mühim bir şubesi olan hat san'atına da vakıf olup sülüs, nesih ve ta'likte mâhirdi.

İMAM-ZADE AHMED İBN-İ MEHMED EFENDİ

Şer'î ve Arabî ilimlerle tarih ve şiire vâkıf fâzıl bir kimse olup Bursa'lıdır. «Mollayegân - Yegen» Medresesi müderrisliği ile hayatını geçirerek 977 (1570) tarihinde vefat etmiştir. Zeynîler'de defnedilmiştir.

Eserleri :

Arapça (Tarih-i Âl-i Selçuk), (İhtisar-ı Şerh-i Zeyle'î), (Hâşiye Alâ Şerh-i Kenzü'd-Dekaik), (Hâşiye Alâ Şerh-i Miftâhu'l-Ulûm), (Hâşiye Alâ Şerhi'l-Vikaye), (Manzûme-i Şâh ü Gedâ), (Manzûme-i Hüsrev ü Şîrîn) dir ki hepsi de basılmamıştır.

İBN-İ MEHMED EDİRNEVÎ
(MEHMED İBN-İ MEHMED EDİRNEVÎ HACI MEHMED EFENDİ)

Sultan II. Osman'ın dîvanı'nın kâtiblerindendir. 1050 (1640) tarihinde vefat etmiştir. Osmanlı dilinin o zamanki normal üslûbu üzere yazdığı «Nuhbetü't-Tevârihi ve'l-Ahbar» ismindeki matbu' tarihi İslâmın zuhurundan başlayarak kendi bulunduğu asra kadar Dört Halife ve İslâm hükümdarları vak'alarını seçme bir surette hikâye edip Osmanlı sultanları hakkındaki rivayetleri daha mufassalcadır. Bilhassa hakîmler silsilesini açıklayan cedvelleri istifadeyi mucibdir.

Edirne'de İkinci Sultan Selim Kütübhanesinde mevcut yazma nüshada terâcim-i ahvale ait bâzı hâşiyeler vardır.

«Tuhfetü's-Sükûk» isminde bir eseri daha vardır. Tarihinin başlıca kaynağı «Cenâbî»'nin «İylemü'z-Zâhir» ismindeki umumî tarihidir.

İSKENDER İBN-İ İBRAHİM

«Kanûn-i Osmanî» müellifi olup Bosna'lıdır. 1050 (1640) tarihlerinde vefat etmiştir.

İBRAHİM ERZURUMÎ

Ulemâdan, şair ve tarihçilerden olup (Canbolad-zâde Hocası) adı ile tanınmıştır. 1060 (1650) tarihinde İstanbul'da vefat etti. Matematik [Riyaziye] ilimlerine vukufu vardı. Şiirde «Mülhemî» mahlâsını kullanmıştır.

Te'lif ettiği eserler basılmamış olup aşağıdadır :

(Târih-i Mülûk-i Rûm ve Efrenç), (Şehnâme fî Hakk-ı Sultan Murad-ı Râbi') arabî ilimlere dair risaleler, ta'likat ve tertib edilmiş (dîvan.) «Murad-nâme» ismindeki umumî tarihi «Camiu'd-Düvel»in kaynaklarındandır. Sultan IV. Murad'ın saltanatı zamanını, vukuâtının manzûm olarak yazılmasını «Mülhemî»ye emrettiğinden o da, manzûmen yazdığı tarihi «Şehinşahnâme» ünvanıyla isimlendirerek takdîm etmiştir. Bu eserde Dördüncü Murad'ın doğumundan itibaren Birinci Sultan Mustafa zamanı tamamen beyân edildikten sonra Dördüncü Murad'ın zamanındaki vukuata geçilerek Bağdad Seferi'nden dönüşüne kadar yazılmıştır. Bağdad Seferi'nden avdetinden sonra Sultan Murad'ın vefatı ikinci cildinin nazmını te'hir ettiği anlaşılıyor.

Kitabın yalnız mukaddimesi Türkçe'dir. Diğer kısımlarının Farsça olmasının sebebini aşağıdaki beyitlerle beyân ediyor :

Kemâl-i şehinşah dîne nazar
Olur farisî türkîden sehlter
Mîzac-ı Hümâyûna türkî zeban
Değil fürsî gibi selîs ü revân
Velî Rûm mülkünde her hâs ü âm
Bilür söyleşür türkî dilde kelâm

Bu zâtın «Fetihnâme-i Kara Boğdan» adı ile tarihî bir eseri de vardır.

Şiirlerinden :

Libâs-ı müsteâr olmaz mahabbet ehline lâyık
Kabâ-i atlas-ı çarha tenezzül mü eder âşık?
Bu cisr-i masivadan geçmeyince menzile irmez
Göze göstermek olmaz cûy-i eşkî âşık-ı sâdık.

İBRAHİM VAHDÎ EFENDİ

Üç dilin edebiyatına vâkıf, şâir yaratılışlı olmakla beraber tarih ilminin terâcüm-i ahval (hal tercemeleri) şu'besinde de ihtisas sahibi faziletli bir zât olup Şumnu civarındaki (Hacıoğlupazarı) denilen kasabadandır.Tahsîlinin ilkini memleketinde tamamlayarak İstanbul'a gelmiş ve zamanının değerli âlimlerinden Abdürrahim-zâde Yahya Efendi'nin derslerine oturup tahsîlini tamamlamış ve akranı arasında sivrilerek icazet almış ve ders okutmağa başlamıştır. Bu esnada kazandığı faziletin mükâfatı olmak üzere İstanbul medreselerinden bâzılarına ve nihayet Süleymaniye Dârü'l-Hadîs'i müderrisliğine nâil oldu.

İcâzet vermeğe muvaffak olduktan sonra da kadılık mesleğine girerek Halep Kadılığına tayin edildi. İstanbul'a dönüşü olan 1126 (1714) tarihinde irtihâl edip Hazret-i Eyyüb civarında defn edildi. Geniş bilgi sahibi, sohbeti seven bir zattı.

Bir eserinde Tibyan Tefsiri müellifi Mehmed Efendi'den istifade ettiğini beyân ediyor: Eserlerinin hemen hepsi basılmamış olup meşhûr olanları aşağıdadır :

1 — (Hâşiye Ale'l-Beyzavî) : Beyzavî Tefsîrinin bâzı noktalarına dairdir.
2 — (El-Muavvel) : Meşhûr Mutavvel'in Şevâhidinin şerhine dairdir.
3 — (Et-Tansîs) : Telhîs'in şevâhidinin şerhine dairdir. Sultan II. Ahmed'e takdîm ederek mükâfata mazhar olmuştur.
4 — (El-İ'tisam) : İsam'ın beyitlerinin şerhine dairdir.
5 — (Es-Sâmî) : Câmî'nin beyitlerinin şerhine dairdir.
6 — (İhtisar-ı Vefeyat-i İbn-i Hallikan).
7 — (Tezkiretü'ş-Şuarâ) : Arab şairlerinin hal tercemelerine dairdir.
8 — (Merzûkat).
9 — (El-Ebvâb) : Müstahreç min Hasn-ı Hasıyn
10 — (Tevşîhü't-Takvîm fî Şerh-i Hilyeti'r-Resûli'l-Kerîm).
11 — (Terceme-i Hilye-i Şerîf).
12 — (Tuhfetü'l-Elbab fî Hilyeti'l-Enbiyâ-i ve'l-Eshâb).
13 — (Hilyetü'r-Resûl ve Hilyetü'l-Fuhûl).
14 — (Nebzetü'ş-Şemâil ve Zübdetü'd-De'âil).

Beyitlerinden :

Başladı bülbül figane galiba nevrûzdur
Eyledi uşşaktan arz-ı nevâ nevrûzdur.

İBRAHİM HASÎB EFENDİ (UŞŞAKÎZADE)

Müderrisler sınıfından, hal-tercemeleri müelliflerinden ve Halvetiye Tarikatı pîrlerinden (Hüsameddin Uşşakî) neslinden bir zât olup İstanbul'ludur. «Rıhlet-i Uşşakî-zâde» terkîbinin ve mezar taşında nakş edilmiş «Cennet-i âlâyı İbrahim Efendi kıldı câ» mısra'ının delâlet ettiği 1136 (1723) tarihinde vefat etmiştir. Fatih civarındaki Nişancı Camii karşısındaki «Keskindede» kabristanında medfundur.

Büyük bir cilt üzere (Şakayik-ı Nûmâniye Zeyli), (Atâiye)ye yazdığı «Zeylü'z-Zeyl»in nüshaları İstanbul kütübhanelerinin bâzılarında vardır. Bir de «Siyer-i Nebî»si vardır. Şair yaratılışlıdır.

İSMAİL ZİYAÎ BEY

İlim adamlarından, tarihçi bir zât olup meşhûr (Hakimoğlu Ali Paşa)nin oğludur. 1179 (1766) da irtihal ederek babasının türbesi yanına defn edildi.

Eserleri :

1 — (Târih-i Hakimoğlu Ali Paşa).

2 — (Vakayi'nâme) : 1140 - 1171 (1728 - 1757) tarihleri arasındaki vak'aları beyân eder.

İBRAHİM MÜTEFERRİKA

Aslı Macar mühtedîlerinden ve erbâb-ı mârifetten bir zattır. Osmanlı siyasetçilerinden (Sefaretname) sahibi Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu Saîd Efendi (Paşa)nin himmetiyle Osmanlı İmparatorluğunda matbaayı ilk def'a kurmaya gayret sarfetmiştir (1). 1139 (1727) tarihinde

(1) İslâm matbaacılık tarihine dair askeriyyenin kıymetli âlimlerinden Necîb Âsım Bey'in (İkdam) gazetesinin 6 Rebiu'l-âhir 1314 tarih ve 775 sayılı nüshasındaki makaleleri aşağıya nakledilmiştir.

Gütenberg'in icat ettiği matbaacılık usulü İstanbul'da bir buçuk asır sonra yani 1135 (1722) tarihinde Macarlı İbrahim Müteferrika vasıtasıyla tatbik mevkiine konulduğu herkesin malûmudur. Bunu yayan zat ise tarihçi Peçevî İbrahim Efendi merhumdur. Matbaacılığın Osmanlı memleketlerinde tatbikine muvaffak olunması ise Sultan 3. Ahmed Han tarafından sefaretle 1132 (1719) senesi Onbeşinci Lüi nezdine gönderilen Yirmisekiz Mehmed Efendi'nin dîvan efendiliği ile giden oğlu Said Paşa'nın delâleti ile olmuştur. Bu da Kâtip Çelebinin (Takvîmü't-Tevârih) inde 1139 (1727) senesi vekayii sırasında gösterilmiştir. «Matbaa-i Âmire»nin kuruluşunda yukarıda adı geçen İbrahim Müteferrika'nın büyük hizmetleri görülmüş ve tarihlerimizde bu zat âdeta Osmanlı matbaacılığının kurucusu olarak gösterilegelmiştir. Hâlbuki Arab harflerinin kalıba dökülmesi 1516 milâdî tarihinde yani takriben 922 tarihlerinde meydana gelerek ondan sonra Avrupa'nın her tarafına yayıldığından, İbrahim Efendi ise Macarlı olmak hasebiyle buna pek iyi vâkıf olduğundan kendisine mucid değil, mukallid nazarı ile bakılmak icabeder. Maamâfih bu taklîd de icâd derecesinde makbûl olduğundan İbrahim Efendi'nin hizmeti teşekküre lâyıktır. Fakat «Netâyicü'l-Vuku'ât» adı ile mûteber bir eser te'lif ederek ad bırakmağa muvaffak olan asrımız vezirlerinden merhum Mustafa Paşa bu kitabın 3. cildinin 130. sahifesinde «Lâkin 995 (1587) tarihlerinde bir yabancı Türkçe harfler ile kitab basmak ve gümrük vergisinden muaf tutulmak üzere izin isteyip müsaadeyi ihtiva eden ferman verilmiş olduğundan 996 (1588) tarihinde «Vasıf» tarihi hacmında bir kitab basmış ve zikredilen fermanı da önsöz'ünde aynen yazmış olmakla bir nüshası eski Şeyhü'l-İslâm Hüsam Efendi de tarafımdan görülmüş olup fakat ismi ve hangi ilimden bahs ettiği hatırda kalmadı. Demek isterim ki baskı ortaya konulmuş ise de ilerleyememiştir,» diye bir kayıt

resmî ruhsat alarak harf kazıttırmış ve ilk önce 1141 (1729) de (Sıhah-ı Cevherî) tercemesi olan (Vankulu) lûgatını, sonradan (Tuhfetü'l-Kibar fî Esfâri'l-Bihar), (Terceme-i Tarih-i Seyyah Der Beyan-ı Zuhur-i Afgan), (Hadîs-i Nev-Amerika Tarihi), (Terceme-i Tarih-i Tîmurlenk), (Ed-Dürretü'l-Yetîme fî Evsaf-ı Mısrı'l-Kadîme) ve (Gülşen-i Hulefâ) isimlerindeki eserleri basmışlardır ki (Gülşen-i Hulefâ) mukaddimesinde zikredilmiştir. Mezar taşında yazılmış «Bastı İbrahim Efendi sahn-ı Firdevse kadem» mısra'ının delâleti olan 1160 (1747) tarihinde vefat ederek hal tercemesi

---

görülmüştü. Ve Osmanlı yenilik hareketleri tarihinde mühim mes'elelerden biri olan bu durumun tahkiki için hayli uğraşmıştık. Geçenlerde elimize geçen bir müsteşrikin tarihinde buna dair bazı bilgiler görülmüş olmakla terceme ve neşri münasib görüldü:

«1480 senesi Milân Dükâlığı içinde bulunan Soncino Kasabası yahudileri matbaacılığı İbranice'ye tatbik ettiler. 1519'da I. Fransuva'nın şark dilleri tedrisi için Paris'e celbettiği Cenova'lı Coşnibani 1516'da kendi memleketinde İbrânî, Rumî, Arabî, Keldani ve Lâtin dilleri ile birer dua kitabı bastırmıştır. Bu hesapça Arap matbaacılığı Cenova'da başlamış oluyor. Gürcü ve Ermeni lisanları harfleri ile matbu. tatbikî bir sarf ve nahiv kitabı neşretti. İşte bu kitab Fransa Şark matbû eserlerinin birincisi olduğu gibi Postel de müsteşriklerin ilkidir.»

Papa Üçüncü Greguar 1595'de şark dilleri tahsili için bir takım medreselerle şark matbaaları açtırdı. Bu tarihî kayıtlar şark matbaacılığının Avrupa'da başladığına dairdir. İstanbul'da icrasını gösteren kayıt ise şudur :

Üçüncü Murad ve Birinci Ahmed devirlerinde ve ondan evvel yani 995 (1587)den 1017 (1608) senesine kadar 22 sene Fransa'nın İstanbul sefaretinde bulunan Savary Brède amcası ile birlikte İstanbul'da bulunarak Osmanlı edebiyat ve lisanını lâyıkı ile tahsil etmiş ve o zaman sefarette bulunan amcasının vefatı üzerine o me'muriyetin kendi uhdesine tevdiini tâbi olduğu devletten istirham etmişti. Dileği kabul olunarak o me'muriyet kendisine tevdi edilmiş ve kendisinden hakikaten iki devletin münasebetlerinde istifade olunmuştur. İşte bu zat İstanbul'da bulunduğu müddetçe bir hayli nefîs kitablar alınış ve seçtiği yazılardan iri, orta ve ince olarak üç çeşit harf kalıblarını kazdırarak harf döktürmüştür. Bu işleri hep İstanbul'da bulunduğu müddette yapmış olduğu cihetle Mustafa Paşa merhum'un gördüğünü beyan ettiği kitabı da burada bastığı ve icab eden hususî müsaadeyi aldığı meydana çıkar. Saray'nin üç padişah zamanında İstanbul'da kaldığı ve paşa'nın gördüğü matbu nüshanın ait olduğu saltanat zamanında da burada bulunduğu hesap edilirse ilk Osmanlı matbaacısı bu zatın olması lâzım geleceği hatırlara gelir. Sonradan Savary'nin 1605 Roma Sefaretine tâyini hasebiyle burada aldığı hususî müsaadelerden istifade edemiyerek matbaa edevat ve âletlerini birlikte götürmüş olduğundan tabiatiyle burada matbaanın ismi ve şanı kalmamış ve matbaa âletleri Fransız Millî Matbuatına mal edilmiştir. Bu mülâhaza sırf bir hâtıradan ibaret olup bunu te'yid için her halde o kitabın bulunmasını beklemek icab eder. Fakat bu bekleyiş yalnız ilk basanın adını tayin için oldu. Yoksa İstanbul'da o devirde matbaa açıldığında ve kitab basıldığında şüphe yoktur.

Şu iddiamızı takviye için elde bir senedimiz daha vardır ki o da Paris'e

yukarıda geçen İdrîs-i Muhtefî yakınına defn edildi.

Esasen vefatı 1157 (1744) dir. Mezar taşı üç sene sonra dikildiği için 1160 (1747) tarihi kazınmıştır.

Eserleri :

Mühendishane-i Hümâyûn Kütübhanesinde nüshası mevcûd olan (Hey'et-i Kadîme ve Cedîde) ile (Tarih-i Seyyah Der Beyan-ı Zuhûr-i Efgan), bir faslı coğrafya'nın faydalarından bahseden 1144 (1732) tarihinde basılan (Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Âlem), (Zeyl-i Takvîmü't-Tevârîh)

---

sefaretle giden Yirmisekiz Mehmed Efendi zamanının sadrâzamı olan merhum Dâmat İbrahim Paşa'dan (*) «Siyasî hizmetlerin haricinde Fransa'nın maârif ve medeniyet vasıtalarını da lâyıkıyla tedkik ederek tatbik kabiliyeti olanlarını takrîr» emrini almıştı. Bu itibarla Mehmed Efendi bu sefaretteki haber ve müşahedelerinden bir iki hâtıra bırakmıştır ki bunlardan biri de maârif vasıtalarının en önemlisi olduğu cihetle san'atların en şereflisi denmeğe lâyık olan matbaacılık ilmidir. Hâlbuki Mehmed Efendi'nin matbû takrîrinde görülen (Fasini) (**) rasat işini tamamlamadan ölmüş ve yerine oğlu rasathanede müderris olmuş, herkesten evvel hazine kendisine teslim olunmuş ve babasının «Uluğ Bey) zîcine (yıldızların dolaşmalarını hareketlerini gösteren cedvele) aykırı bulduğu mes'eleleri tahrîr edip bize verdi. Henüz babasının tahrîratı basılmamış güyâ bunun ikmialini kasdedip tamamladıktan sonra basılmasını arzu etmiş, ibaresi matbaacılığın zaten Osmanlılarca, fakat Peçevî İbrahim Efendi'nin de tâbiri vechile (Basma) adı ile bilindiğine delâlet ediyor.

Sonradan Roma sefaretine tâyin olunduktan sonra vefat eden Savary'nin döktüğü harfler ile kalıpları terekesinden Onüçüncü Lüi hesabına satın alındı. Bu harflerin fevkalâde zerafeti hasebiyle Onüçüncü Lüi asrında Paris'te vücuda getirilen şark matbaası Avrupa'nın sair yerlerinde bulunanlara üstünlük sağladı. 14. Lüi 1691 senesinde Savary'nin harf kalıplarını Kral matbaasına nakl etti. Şark ilimleri tahsilini teşvîk etti. Şu hesabça 982 (1574) ile 1003 (1594) tarihleri arasında Osmanlı matbaacılığı İstanbul'da Fransa Sefarethanesinde tatbik mevkiine konulmuş olduğuna şübhe edilemez. Bu sebeble merhum Mustafa Paşa'nın bahsettiği kitabın keşfi Osmanlı matbaacılığının başlangıcını tayine hizmet edeceği cihetle bugün o eser her kimin yanında ise neşr ve ilânına yardım etmesi ilim-severliğin icablarındandır. Zira Osmanlı matbaacılığı Tarihi'nce bu durum gayet mühimdir.

Merhum Cevdet Paşa'nın 1302 (1884) tarihinde ikinci defa olarak basılan (Tarih-i Osmanî)lerinin birinci cildinde bu matbaacılık maddesine dair lüzumlu tafsîlât vardır.

(*) Damad İbrahim Paşa'nın emirlerinin asıl metnidir :

«Hidemât-ı siyasiyyenin haricinde Fransa'nın vesâit-i umran ve maârifine dahi lâyıkı ile ıttılâ ederek kaabil-i tatbik olanlarını takrîr...»

(**) Asıl Jan Fasini Ondördüncü Lüi devrinde meşhur Kolber tarafından İtalya'da Paris'e celbedilmiş mahir bir astronomi âlimidir ki 1712'de vefat etmiştir. Bunun yerine (İlim Akademisi)ne oğlu Jan Fasini geçmiştir. Bu da 1756'da ölmüştür ki Mehmed Efendi'nin görüştüğü ve astronomiye ait olan hesablarının yazma bir suretini alıp buraya getirdiği zat budur.

ve (Füyûzât-ı Miknatısıyye) dir. Bir de Nuruosmaniye ve Es'ad Efendi Kütübhânelerinde (Risâle-i İslâmiye) isminde yazma bir eseri vardır ki bu eserin mukaddimesinde (Macaristan)ın Kolojvar şehrinde doğduğu ve saire gibi hayatına taallûk eden bâzı ifadeleri vardır. (Hadîs-i Nev)e de bir çok ilâveleri görülmektedir.

(Târih-i Seyyah) müellifi Dâmat İbrahim Paşa zamanında İstanbul'a gelen Macar rahiblerinden Krozineski'nin paşa adına terceme edilen eseridir. Mütercimi musarrah değilse de İbrahim Müteferrika olması kuvvetle muhtemeldir. Aslındaki hatâları terceme sırasında tashîh etmiştir.

Matbaasını ikinci def'a kuruşundan on sene sonra 1155 (1742) de Yalova'da bir kâğıt fabrikası te'sisine tavassut etti. Hayatının son zamanlarına kadar gerek ilmî, gerek siyasî hizmetlerde bulunmakta kusur etmedi. Bu fabrikaya dair zamanımızın meşhur tarihçilerinden Ahmed Refik Bey'in (İkdam) gazetesinin 1333 (1917) senesi ve 7312 numaralı sayısında mufassal makalesi vardır.

İZZÎ SÜLEYMAN EFENDİ «VAK'ANÜVİS»

Târih ve şiir ilminde bilgi sahibi bir zât olup Vak'anüvis Mehmed Subhî Efendi'ye halef olmuştur (1). Yazdığı Osmanlı Tarihi 1157 (1744) den 1165 (1792) yılına kadar geçmiş olan olayları ihtiva etmekte olup iki cild şeklinde 1199 (1785) da basılmıştır. Tertîb edilmiş dîvânı da vardır. Birinci kısmı velâyet ve velînin vasıflarından, ikinci kısmı Şeyh Alâüddîn Attar'ın menkıbeleri ile silsilesinden, üçüncü kısmı Hoca Bahâeddin Nakşibend'in menkıbelerinden, dördüncü kısmı kerametlerinden bahseder. Hazret-i Nakşibend'in büyük halifelerinden Selâhaddin İbn-i Mübârek Buhârî'nin te'lif ettiği (Enîsü't-Tâlibîn ve Âdetü's-Sâlikîn) isminde-ki eserini de terceme etmiştir ki basılmıştır. Teşrifatçı iken 1168 (1755) de vefat edip [Vâsıf Târihi]'nde de zikr edildiği şekilde müntesibi olduğu Şeyh Murad-zâde-i Nakşibendî'nin yanına defn olunmasını vasıyyet ettiğinden oraya defn olunmuştur. Hat ilmini (yazı san'atını) meşhur hattat Hoca Râsim'den öğrenmiştir.

Bu sahadaki şiirlerinden :

Merd olan kâmil vücuda hoş hünerdir hüsn-i hat
Ma'rifet-zîbâdır amma zîb ü fer'dir hüsn-i hat

---

(1) 1183 (1770) senesinde Babadağı'nda vefat etti. Mühründeki kendi eseri olan mısra' şöyledir: «Her şamî kadr ü îd ola Subhî Muhammed'in».

Nîcenin âsâr-ı mevzu'unda yok hergîz sebât
Dehr-i fânî'de aceb bakî eserdir hüsn-i hat

Beyitlerinden :

Her nazar baz-felekten sakla mihr-i sîneni
Bin sakın seng-i havâdisten hele âyîneni.

Tarihinin mukaddimesindeki münâcâtı :

Yâ Rab! Bu riyâz içre zülâl-i kereminle
Bu taze kalem işlemesin barûr ile
Kıldın beni çün vak'anüvis der-i devlet
Feyzin ile âsârımı da mu'teber eyle.

(Hadîkatü'l-Cevami')in nakline göre Vak'anüvis Subhî Efendi'nin kardeşidir.

İZZET MEHMED BEY

Hayatı Şairler Faslında zikr olunan Râmiz Abdullah Paşa'nın oğludur. Kaptanpaşa'ların hâl tercemelerine dair (Harîta-i Kapûtân-ı Deryâ) isminde basılmış küçük bir cild eseri vardır ki bu eserin ismi yazılış tarihi olan 1253 (1837) senesini gösterir. Bu eserde babası Râmiz Paşa'nın da mufassal hayatı ile seyahatname sahasında iki mufassal mektubu vardır.

İSMET EFENDİ

Hâl tercemeleri ulemâsının müdekkiklerinden nükteci bir zât olup İstanbul'da Fındıklı Mahallesinde doğmuştur. Askerî İdadî [Lise] mektebi muallimlerinden ve Mevâlîden Çorumlu Hoca Osman Efendi'nin oğludur. Bir aralık Roma'da toplanan Târih Kongresi'ne Osmanlı Devleti murahhası olarak seçilmişse de kongrenin te'hir edilmesinden dolayı gönderilmesinden sarf-ı nazar edilmiştir. Otuz sene çalışarak [Şakayık-ı Nûmâniyye Zeyli] (Şeyhî)ye 1143 (1730) den 1314 (1896) e kadar yazdığı sekiz cild üzerine yazdığı büyük eserin vefatından sekiz on sene evvel evi ile beraber yandığını kendisi ile tanıştığım esnada yana yakıla anlattılar ki Osmanlı maârifi adına cidden üzüntüye şâyandır. Yangından sonra hatırlayabildiği ulemâ ve meşayih'ın tercemesini dört cild olarak yazdığını söylediler ki (Tekmiletü'ş-Şakayık fî Hakk-ı Ehli'l-Hakayık) ismindedir. Sonradan bu eserinin bir miktarını Yıldız Kütübhanesine hediye etmiştir ki tarafımdan mütâlea edilmiştir. Tarihçilerin hal tercemelerine dair ayrıca bir eseri olduğu gibi 1314 (1896) tarihine kadar da (Etrâbu'l-

Âsar)'a ve (Tuhfetü'l-Hattâtîn)'e zeyli varsa da hepsi yanmıştır. Kendileri padişahın kâtiblerinden idiler.

Ömrünün mahsulü olan bu nefîs eserleri bir anda mahv olduktan sonra ekserî günleri hastalıkla geçmişti. 1322 (1904) tarihinde vefat ederek Üsküdar'da Karacaahmed kabristanında babasının yanına defn edilmiştir. Celvetî Tarikatı şeyhlerinden Hazret-i Hüdâî Dergâhı Postnişîni Rûşen Efendi'ye müntesib ve Mevlevî tarikatine de muhib olduklarını bana nakl etmişlerdi. Ölü ve diri her ferdin, her sınıf halkın hal tercemesine ve neseb silsilesine an'anesi ile vâkıf olduğu halde, kendi hayatına tercüman olmak istemedi. Bununla beraber hâlis dostlarından İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Bey Efendi tarafından (Kemâlü'l-İsme) adı ile ahval ve menakıbını ihtiva eden bir risale yazılıp basılarak neşrine himmet buyurulmuştur.

— K —

KADI HÜSEYİN DİYARBEKİRÎ

Fazilet sahibi tarihçilerden bir zattır. 966 (1559) tarihlerinde Mekke Kadısı iken vefat etmiştir. En meşhur eseri (El-Hamîsu fî Ahvali'n-Nefsi'n-Nefîs) isminde Arabça İslâm târihidir ki bir mukaddime, üç rükün ve bir hâtime üzerine mürettebdir.

Mukaddime: Halk-ı nûr-i Muhammed (S.A.V.) den,

Rükn-i evvel: Bi'sete kadar olan havâdis'ten,

Rükn-i sânî: Bi'setten Hicrete kadar geçen ahvalden,

Rükn-i sâlis: Hicretten Nebî (S.A.V.) in vefatına kadar geçen olaylardan,

Hâtime: Dört halife, Benî Ümeyye, Âl-i Abbas ile tevâif-i mülûk ve Osmanlı sultanlarından Sultan Üçüncü Murad'a kadar geçen zamanın ahvalinden bahs etmekte olup 940 (1533) tarihinde ikmâl edilmiştir. Sonradan Mısır'da basılmıştır. Bir de Kâbe ile müştemilâtının ölçülmesine dair (Ziraü'l-Kâ'be) isminde arabça yazma ufak bir risalesi vardır ki bir nüshası Kuşadası Kütübhanesinde tarafımdan görülmüştür.

Haccın menasikine dair (Hebbetü'n-Nâsiki ve'l-Hacci Li-intifaîhi bihâ ledâ ictiacı alâ Mezâhibi'l-Erbaa) isminde bir eseri ile yıldızlara ait da birkaç eseri vardır.

Hayatı (Kutbüddîn Mekkî)'nin (Berku'l-Yemanî)sinde zikredilmiştir. Diyarbekir ahalisinin nesli bilhassa 700 (1300) tarihinden sonra «Türk» ırkına tahavvül ettiği araştırması cümlesindedir.

KOÇİ BEY «GÖRİÇELİ (1) KOCA MUSTAFA BEY»

Yazma bir eserde «Has Oda'dan çıkma Bosnavî Koçi Bey...» diye yazılı ise de şöhreti gibi Göriçeli olması daha kuvvetlidir. Dördüncü Mu-

(1) Koçi yahut Koç tabiri Bey merhumun lâkabı makamında olup Kütüphane-i Hidivî fihristlerinde Mustafa Bey diye görüldü. Bu kelimenin arslan, kaplan, demir, kaya vesaire gibi lâkablardan olması da varid-i hâtırdır. Hattâ Karafriye'de Koçi Bey mahallesindeki banisi olup Koçi Bey yahut Kara Kemal Bey ismi ile şöhret bulan Kara Kemal Bey de bu kabildendir ki bu zat ter-

rad'ın meclisinde musahib, harblerinde muharib olan Enderûn-i Hümâyûndan yetişen, başlıca maârif erbabının ilim ve siyaset bakımından zamanına göre en güzidelerinden olup devlet idaresinin ve mühim hükûmet işlerinin ıslâhına dair târihe dayalı yazdığı meşhûr (lâyiha)nın sahibidir ki bu lâyihasını 1041 (1631) târihlerinde yazmıştır.

(Naîma Târihi)'nin bu lâyihanın siyak-ı ifadesini [üslûbunu] taklîd etmek sûretiyle yazıldığı anlaşılmaktadır. Sultan İbrahim'e de ayrıca bir lâyiha takdîm etmişse de bu nüshanın mevcudu yoktur. Mezkûr lâyiha birisi Avrupa'da, ikisi İstanbul'da olmak üzere üç defa basılmıştır. Âilesi [haremi] ile oğlu Seferşah Körice'de Mîrahor İlyas Bey Camii avlusunda medfundurlar. Kendisinin de Körice'nin Manastır Caddesindeki Polamen Köyünde medfun olduğu rivayet ediliyorsa da bu rivayet kat'î değildir. Siyasî işlerle iştigale zihin sarf ettiği mertebede, meselâ edebiyatta mu'ciz-beyan olmağa ikdam eylemiş olsaydı ihtimal ki kendisinden iki asır sonra Akif Paşa'nın himmetiyle vücud bulmuş olan şimdiki edebî tarzımız daha o zaman vaz'edilmiş olurdu. Şânîzâde'nin bu lâyiha hakkındaki ifadesi: «Körice'li Koçi Bey Sultan Dördüncü Murad'a bu mezayayı bir pîrane edâ ile bîmehâbâ inhâ etmiştir ki el-hak (Ebu'n-Necîb) (2) risalesine faik demeğe lâyıktır.» Koçi Bey'in biraderi olan Hürrem Bey maalesef Rusya'ya firar ve Hıristiyanlığa dönmüştür.

KARA ÇELEBİ ZADE ABDÜLÂZİZ EFENDİ

Aslen İstanbul'lu olup Şeyhü'l-İslâmlığa yükselen fazilet sahibi tarihçi ve edebiyatçılardandır. Ömrünün sonlarında Bursa'da ikamete me'mur edilmişti. (Rızâen lillâh) terkîbinin ifade ettiği 1068 (1657) tarihinde vefat etmiştir. Kabri (Abdal Mehmet) Mahallesinde Gemlik Caddesine giden yolun sol cihetinde Deveciler Mezarlığı denilen kabristan kenarındadır. Hiddetli bir mizacı vardı. Hazret-i Âdem'den itibaren 1052 (1642) tarihine kadar yazdığı bir büyük cild (Ravzatü'l-Ebrâr) ve (Mir'atü's-Safâ)

---

cemesi daha önce geçen Zaîm Mîr Bey'in ecdadından olduğu vakıf kayıtları ile sabittir. Arnavutça'dan alınan bir lügat olmak üzere telâkkî edilirse Arnavutça'da ve o makbuze ile (Koç) kelimesi kırmızı mânasınadır. İhtimal yüzünün kırmızılığından dolayı Koç Bey, Koçi Bey lâkabı verilmiş olması da melhuzdur. Görice ile Anyoriya Karyesi arasında Koçi Bey adına vakf edilen bir arazi vardır.

---

(2) Şânî-zâde'nin (Ebü'n-Necîb) risalesinden maksadı (Ebü'n-Necîb Sühreverdî)nin «Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk) ismindeki meşhur risalesidir ki hayatı «Şairler Faslında» mezkûr Nahîfî Mehmed Efendi tarafından terceme ve tab' olunduğu zikr edildi.

ve ayrıca (Hilyetü'l-Enbiyâ) ile Kanunî Sultan Süleyman'ın fetihlerini beyân eden (Süleyman-nâme) (1) ve Dördüncü Murad'ın Revan ve Bağdad Seferlerini beyân eden (Zafer-nâme) isimlerinde diğer tarihleri ve ahlâk ilminden (Ahlâk-ı Muhsinî) tercemesi ve fıkıhtan (Hallü'l-İştibah an Akdi'l-Eşbâh), (Kitâbu'l-Elga fî'l-Fıkhi'l-Hanefiye) ve (Kâfî) isimlerindeki eserleri ve edebiyattan (Gülşen-i Niyaz) ismindeki manzumesi ve müretteb şiir dîvânı ve (Risale-i Kalemiyye)si vardır. Nesri nazmından kuvvetlidir. Eserlerinden (Ravzatü'l-Ebrâr) ile (Süleymân-nâme) basılmıştır. (Ravzatü'l-Ebrâr)ın ibaresi muğlâkça olmakla beraber oldukça muhakemeli bir surette olduğundan ekser noktalarından istifade olunur. (Kâzrunî)nin (Siyer-i Nebevî)sini de (Fevayihu'n-Nebeviyye fî Siyeri'l-Mustafaviyye) ismi ile terceme etmiştir (Ravzatü'l-Ebrâr)ın basılmış kısmı Girit Fatihlerinden Yusuf Paşa'nın şehid olma tarihi olan 1055 (1645) senesi nihayetine kadardır. Basılmamış iki zeyli vardır.

Birinci zeyli (Veliyyüddin Efendi) Kütüphanesinde vardır. Abdülâziz Efendi'nin kendi yazılı ifadesine nazaran (Ravzatü'l-Ebrâr)ın birinci cildi, bu birinci zeyl ile başlıyor ki Sultan Dördüncü Mehmed'in tahta çıkışından 1068 (1657) senesi Safer ayına yâni vefatı senesine kadardır.

Bir münâcâtından :

«Hân ihsanı küşâde derî bî der-bander
Sofre-i ni'met ü lütf ü keremi halka gamîm.»

(Ravzatü'l-Ebrâr) : Ahvâl-i enbiyâ, siyer-i Nebî, ahvâl-i mülk-i İslâmiye, ahvâl-i selâtîn-i Osmaniye fasıllarından ibaret dört fasıl üzere mürettebdir. 1068 (1657) tarihine kadar zeyl yazmışlardır. Mir'atü's-Safâ) Hazret-i Âdem'den Hazret-i Muhammed (S.A.V.) Efendimiz Hazretlerine kadar ayrı bir peygamberler tarihidir.

Fıkıh'dan (Ravzatü'l-Kuds) adlı eseri (Nefhatü'l-Üns) ismi ile şerh etmiştir.

KARABAŞ-ZADE AHMED İBN-İ MEHMED EFENDİ

Fazilet sahibi ve tarihçilerden müdekkik bir zât olup İzmir'lidir. Kendi el yazısı ile yazılı büyücek bir cild üzerine mürettep Arapça tarihî eserinde; siyer-i peygamberî ile ashabın menkıbeleri ile evliyânın ve hulâsaten İslâm meliklerinin ahvalinden, (Mevzuâtü'l-Ulûm) ile (Keşfü'z-Zünûn) ve (Tezkiretü'l-Hikem fî Tabakatü'l-Ümem) tarzlarında dinî ve fennî ilim-

(1) Kadılar sınıfından Bursa'lı Şemsi ile şairlerden Ferdî'nin birer (Süleymân-nâme)leri vardır.

lerin ta'rifat ve mevzuaları ile gayelerinden ve zikr edilen ilimlerin mensublarının hayat hikâyeleri ve eserlerinden bahs eden faydalı bilgiler derc edilmiştir.

Zikredilen eserin 1195 (1781) tarihinde İzmir'de te'lif edildiği hatimesinde yazılıdır. 1198 (1784) de İzmir'de irtihal etmiştir. Namazgâh civarında Tahtalı Mescid'in kıble cihetinde medfundur.

Mezar taşında ismiyle:

«Bu merkadde her kim iderse duâ
İde mahşerde şefâat Müctebâ»

beyti nakşolunmuştur.

Mezar taşında 12 terkli tâç olduğuna göre tarikat-ı aliyyeden de halifelik aldığı anlaşılmaktadır.

KEMALÎ MEHMED ÇELEBİ «BALATÎ-ZADE»

Tarih yazarlarından ve Sokullu Mehmed Paşa'nın kâtib ve bendelerindendir. 903 (1498) de vefat eden meşhur târihçi Mîr Hând'in Farsça (Ravzatü's-Safâ fî Sireti'l-Enbiyâ ve'l-mülûk ve'l-Hulefâ)sını İslâmın zuhuruna kadar terceme ederek (Tercümânü'd-Düstûr fî Havâdisi'l-Ezmanı ve'd-Dühûr) ismini verdiği eseri 1258 (1842) de basılmıştır ki istifadeli bir eserdir. (Mesnevî-i Şerîf)i de kısmen şerh etmiştir. Yazmağa başladığı Tarih-i Umumî'yi ikmale muvaffak olamamıştır. Şiir yazma kabiliyeti de vardır. Sultan Üçüncü Murad devrinde Budin'de şehid olarak vefat ettiği (Riyazî Tezkiresi)nde yazılıdır.

KEŞFÎ MEHMED ÇELEBİ

Sekbanbaşı ve Amasya Vâlisi olan Hızır Ağa'nın oğlu olup Amasya'lıdır. Tâç-zâde Sa'dî ve Câfer Çelebi'lerden ilmî istifadelerde bulunmuş ve Birinci Selîm'e saltanatından evvel kâtib olmuştur. Tahta çıkışlarında ise dîvan kâtibi ve İran ile Mısır Seferlerinde Ser-Kâtibi olarak bir müddet Selîm'in devlet erkânından olmuş ve 926 (1520)'da müşârünileyh'in irtihâlinde Anadolu Defterdârı ve 927 (1521) de pek çok Amasya'lı gibi emekli olduğu halde 931 (1525) de İstanbul'da vefat etmiştir. Şiir yazma san'atına mâlik, âlim, güzel ahlâk sâhibi bir zât idi. Biri muhtasar diğeri mufassal (Selîm-nâme) ünvanı ile iki parça tarihi olup Birinci Selîm'in İran ve Mısır Seferlerini yazmıştır. Bunların birer nüshası Es'ad Efendi Kütübhanesinde vardır. Bir de (Avâmil-i Fars) isminde Fars dili kaidelerini yazmıştır ki Farsçadaki ihtisasına delildir.

KEMAL AHMED DEDE

Mevlevî'lerin üstünlerinden, tarih-bilgini bir zât olup Akşehir'lidir. 776 (1374) senesinde vefat eden Mehmed İbn-i Hasan Eş-Şâfiî'nin tabakalara taksim olunan (Menâkıbü'l-Ahbab ve Meratibu Uli'l-Elbâb) ismindeki eserini (Tuhfetü'l-Müştakkîn ilâ Menâkıbi's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn) ismi ile terceme ettiği gibi Mâverâün-Nehir'den yetişmiş meşhur tarihçilerden Hând Mîr'in de tarihî eserlerinden birini terceme etmiştir. (Menakıb-i Mevlânâ)yı da nazm edip (Eflâkî Dede)nin rivâyetine kadar hatm etmiştir. İstanbul'da kendileri için binâ olunan Yenikapı Mevlevîhanesi)nde seccade-nişîn iken «Revvaha Allahu Teâlâ rûhehu» terkîbinin delâleti olan 1010 (1602) târihinde irtihâl etmiştir.

KUŞMANÎ UBEYDULLAH EFENDİ İBN-İ DEHKANÎ

Bu zâtın (Fezleke-i Kuşmanî) ismi ile iki risalesi vardır ki birisi İngiliz donanmasının İstanbul'a gelişinden Üçüncü Selim'in tahttan indirilişine kadar olan olayları, diğeri de mezkûl sultanın şehid edilişi olayını beyan etmektedir. Her ikisi de basılmamıştır. Bunlardan (Risale-i Kuşmanî fî Ta'rîf-i Nizamî-i İlhâmî) ismi ile 1221 (1806) tarihinde yazdığı tarihçenin bir nüshası Müze-i Hümâyûn Kütübhanesinde mevcuttur. «İlhamî»-den maksadı Üçüncü Selim'in mahlâsıdır ki şiirlerinden anlaşılmaktadır. Kuşmanî tarihçesinin bir nüshası da merhum Cevdet Paşa tarafından İkinci Bâyezid Câmii içindeki Veliyyüddin Efendi Kütübhanesine hediye edilmiştir. Bu tarihçenin baş tarafında Avrupa Devletlerine gönderilen beyanname vardır. Kuşmanî'nin (Hediyyetü'l-İhvan fî Hidâyetü'l-İnsan) isminde ve (Mevâiz-i Kuşmanî) isminde ve (Zebîre-i Kuşmanî), (Risâle-i İhsan) ve (Terkîb-i Rehber «Mecmua») isimlerinde de eserleri olduğu (Mevâiz-i Kuşmanî)nin sonunda yazılıyor ki bu mevâizi Millet Kütübhanesinde vardır.

KEMAL

895 (1490) tarihinde üç bin beyitten ibaret Sultan İkinci Bâyezid adına eski Türk vezninde manzûm bir Osman Oğulları Destânı [Dâstan-ı Âl-i Osman] yazmıştır. Bu eserde Osmanlıların Anadolu'ya gelişi, Sultan Alâeddin ile mülâkatları ve devletlerinin ilk kuruluş devirleri hakkındaki sözler meşhur rivayetlere muhaliftir. Bununla beraber bâzı faydalı bilgiler mevcuttur. Kitabın mukaddimesinde ve hususiyle sonunda kitabı

ne sebeble Türkçe yazdığını ve Türkçe eserlerin o devrin büyüklerinde o kadar makbul olmadığını zikrediyor. Nûruosmaniye Kütübhanesinde ekseriyeti itibariyle pişdâdiyân ahvalini hikâye eden (Terceme-i Tarih-i Mu'cem) adında 893 (1488) de yazılmış bir eseri daha vardır.

KÂTİB ÇELEBİ «HACI HALİFE» (1)

Garp terakkisinin Osmanlılar içinde yayılmasına sebeb, nâmını iftiharla baş tâcı ettiğimiz Kâtib Çelebi'dir. Vücudları ile iftihar olunan Osmanlı âlimleri arasında Kâtib Çelebi, Şark ve Garp ilimlerini ihâta edenlerden olması zamanının hürmetle anılmasını istilzama kâfi iken bir de bize kalem hizmetleri ile yeni bir terakkî devresi açması hasebiyle cidden ve hakikaten hüner sahibi büyüklerimizden sayılmaya hak kazanır. Bu yüksek zât aslen İstanbul'lu olup Abdullah Efendi adında bir Osmanlı askerinin Mustafa ismindeki oğludur. Bir taraftan ilim tahsiline gayret etmekle beraber muhtelif me'mûriyetlerde Osmanlı memleketlerinin büyük bir kısmını dolaşarak nihayet İstanbul'da karar kılıp te'lifatının ekserisini burada ikmal etmiştir. Osmanlı âlimleri arasında zaman itibariyle eskilerin sonu ve yenilerin reisi sayılagelmiştir. Vefatı (2) 1067 (1657) de, kabri İstanbul'da Vefa Mahallesinde Zeyrek'e inen caddenin sol tarafında kendi adına mensub yanmış mektebin sahasındadır.

Münakkah terceme-i hâli ile eserlerine dair izahat tarafımdan yazılıp 1331 (1915) tarihinde İstanbul'da basılan Kâtıb Çelebi risalesinde mevcuttur. Maamafih bu esere nisbetle (Osmanlı Müellifleri)ndeki eserlerinin isimlerinde bazı fazlalıklar vardır.

Eserlerine dair izahat:

1 — (Keşfü'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn): Fransızların bibliyoğrafya dedikleri (kitabiyat, ilm-i ahvâl-i kütüb)'e dair yazılan Osmanlı eserlerinin güzidesi olup yirmi senelik bir çalışma ve gayretin semeresi olmak üzere vücuda gelen bu eser üç yüz kadar ulûm ve fünûn'un mevzû' ve gayeleri hakkında, tarifler ve lüzumlu bilgileri ihtiva eder. Arapçadır. Hususiyle mukaddimedeki ilmî târifleri bütün mütâlea sahibleri (araştırıcılar) için cidden istifade edilecek bir kaynaktır. Esas itibariyle hecâ harfleri sırası ile müretteb kitab lügatı olan bu eser (9512) müellif, şârih

---

(1) Garblılar arasında Hacı Halife galatı olan «Hacı Kalfa» şöhreti ile bilinmektedir.

(2) Süvari kaleminde ikinci halîfe olan terceme sahibi «Hacı Halîfe) — Kâtib Çelebi — nin 1067 (1657) Zilhicce'sinin 15. günü fücceten irtihal ettiği, bir nüshası Yıldız Kütübhanesinde mevcut (Mîyârü'd-Düvel ve Misbahü'l-Milel) hatimesinde mezkûrdur.

ve (14501) kadar kitab, risale, şerh, hâşiye isimlerini beyan etmektedir. En evvel 1092 (1681) de İstanbul'da irtihal eden ediblerin faziletlilerinden Vişne-Zâde Mehmed İzzetî Efendi tarafından bir miktar ilâveler yapılmış ise de müsvedde halinde kalarak basılmamıştır. Sonradan 1217 (1802) de İstanbul'da vefat eden Hanîf-zâde Ahmed Tâhir Efendi tarafından (506) kitab ismini ihâta eden (Âsâr-ı Nev) ismi ile bir zeyl yazılmıştır ki bu zeyl Mısır'ın Câmiu'l-Ezher Kütübhanesi ile İstanbul, Şam, Haleb Kütübhanelerinden yirmi kütübhanenin kitab isimlerini ihtiva etmek şartı ile Arapça metni ile beraber Alman müsteşriklerinden Güstav Flögel'in ma'rifetiyle yedi büyük cild üzerine (1) 1835 - 1858 seneleri arasında Almanya'nın Lâibzig şehrinde basılmıştır. Sonradan Alman ve İngiliz dillerine de terceme edilerek basılmıştır. Yalnız metni Arabacılar Şeyhi İbrahim Efendi tarafından yapılan zeyli ile beraber 1274 (1858) tarihinde iki cild üzere Mısır'da basıldığı gibi 1310 (1892) tarihinde yine zeyli ile beraber İstanbul'da basılmıştır. Yayılan zeyillerden biri de 1275 (1859) de irtihal eden Şeyhü'l-İslâm Ârif Hikmet Bey Efendi tarafından yapılan zeyldir. (Keşfü'z-Zünûn)'a yapılan zeyllerin en mühimi olup metni muhteviyatından fazla olmak üzere (18000) küsur te'lif edilmiş kitab isimlerine ulaşan (İzâhü'l-Meknûn-i fîz-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zünûn) ismindeki zeyldir ki asrımızın fazîlet sahiblerinden ve kitabiyat mütehassıslarından zikri geçen Bağdadî İsmail Paşa tarafından otuz senelik devamlı bir çalışmanın sonucu olarak meydana gelmişse de henüz basılmasına muvaffak olunamamıştır.

İlim mücâhidi olan İsmail Paşa'nın (Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn) isminde kıymetli bir eseri daha vardır ki sadr-ı İslâm'dan zamanımıza kadar gelen İslâm müelliflerinin isim ve künyeleri ile eserlerinin isimlerini ihtiva etmektedir.

Fransa'nın son asır hakîm [âlim] ve müsteşriklerinden meşhur Güstav Lö Bon'un Kâtib Çelebi merhumu Arap tarihçileri arasında zikretmesi (Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri) ismindeki nâçîz eserimin mukaddimesindeki mâruzâtım dolayısıyle Osmanlı ulemasının da hemen kısm-ı âzamının eserlerini Arapça yazmalarından ileri gelmiştir. (Keşfü'z-Zünûn)un ilmî kıymeti yazıldığı vakitlerde zamanın icabı olarak lâyık olduğu derecede takdir olunmamış ise de bugün Şark ve hattâ Garp araştırmacılarının canı gibi sakladığı kıymetli eserlerdendir.

(Keşfü'z-Zünûn) Fransız müsteşriklerinden Herblo'nun 1695 senesinde Paris'te basılan ve bir takımı Osmanlı Müzesi Kütübhanesinde mevcud bulunan (Kütübhane-i Şarkî) adlı eserinin başlıca kaynağı bu-

---

(1) Arap müelliflerinden İbni Nedîm'in (Fihristü'l-Ulûm) unu basan bu zattır.

lunduğu insaf sahibi müsteşriklerden Galan tarafından da tasdik edilmişken Herblö'nun zikredilen kitab hakkında güyâ vukufsuzca ve istihfafkârane yazdığı ifadelere hayret ve her zaman tarafsız bulunmak lâzım gelen ilmî hakikatler namına teessüf olunur.

Yeni Cami Kütübhanesinde 815 numarada (İbn-i Nedîm)in (Fihristi) ni, Çelebi'nin (Keşfi)ni görüp sonra da (Keşfi) islâh ve özetlemeye kalkışan ve ismini tasrîh etmeyen bir kimsenin (Et-Tezkârü'l-Câmi' Li'l-Âsar) isminde bir eseri vardır. Fakat müelliflerin vefat tarihlerini yazmamıştır.

2 — (Takvîmü't-Tevârih) : Avrupalıların (Kronoloji) dedikleri bir tarzda ve olayların fihristi sahasında kıymetli bir tarihî eserdir.

Merhûm Çelebi bu eserini 1053 (1644) senesi içinde iki ayda bitirmiş ve mükâfat olarak «İkinci Halîfelik» rütbesine nâil olmuştur. Bizde matbaacılığın kurulduğu devirlerde, Osmanlı matbaacılığının kurucusu İbrahim Müteferrika tarafından 1146 (1733) tarihinde bâzı ilâveler ile basılmış ve (Şakayik-i Nu'mâniyye) Zeyli (Atâî'ye zeyl yazan Şeyhî Mehmed Efendi tarafından da 1059 (1649) dan 1144 (1731)'e kadar zeyl edilmiştir. Eserin metni Avrupa dillerinden bâzılarına ve bu cümleden olmak üzere İtalya müsteşriklerinden Rinaldo Karli tarafından İtalyanca'ya terceme olunarak 1698'de Venedik'te basılmıştır. (Takvîmü't-Tevarih)'e 1147 (1734) den 1227 (1812) tarihine kadar üçüncü zeyl olmak üzere Ali Suavî Efendi: «Yeni keşifler diye tedâvül eden bâzı tarihî eserlere dair tenbîhâtı şâmil bir mukaddime ilâvesi ile re's ve zeyiller üzerine hâşiyeler ilâvesi ile bu def'a Paris'te bastırdım. 1291 (1874)» (1) ifadesi ile başladığı zeylinden ancak 128 sayfasının neşrine muvaffak olabilmiştir. Bu zeyl hakikatte ilmî ve tarihî bir hayli faydaları ihtiva etmektedir.

Hammer Tarihi mütercimi zamanımız büyüklerinden merhum Atâ Bey (Takvîmü't-Tevârih) hakkında «Hiç şüphe yoktur ki bizde (Takvîmü't-Tevârih)in müellifi Kâtib Çelebi gibi on-onbeş âlim yetişebilmiş olsaydı bugün ilmî terakkilerce hayli ilerde bulunurduk. Osmanlı müellifleri içinde Avrupa'da en fazla şöhret bulmuş olan Kâtib Çelebi'dir.» buyuruyorlar ki duruma uyan fâzilâne bir tasdikdir.

3 — (Tuhfetü'l-Kibar fî Esfâri'l-Bihar): Osmanlıların deniz fetih ve muharebelerinden bahsetmekte olup 1141 (1728) târihinde İbrahim Müteferrika tarafından basılmasına himmet olunmuş ve Avrupa lisanlarından bâzılarına, bu cümleden olmak üzere İngilizceye terceme edilmiştir. Enderûn-i Hümâyûn kitablarındaki nüshanın kenarındaki yazılar müellifin-

---

(1) Ali Suavî Efendi'nin ifadesinin aslı şöyledir: «Keşfiyat-ı cedîde diye tedâvül eden bâzı âsâr-ı târihiyyeye dair tenbihatı şâmil bir mukaddime zammiyle ve re's ve ezyel üzerine hâşiyeler ilâvesiyle bu kerre Paris'te tab' eyledim (1291)»

dir. Bâzı deniz muharebeleri ile (İnebahtı Boğazı) resimleri de vardır. Sonradan deniz kumandanlarından ve Târih-i Osmanî Encümeni âzasından merhum Saffet Bey'in himmeti ile ve bâzı resimler ilâvesi ile de ayrıca basılmıştır.

Zamanımız deniz kumandanlarından Süleyman Nutkî Bey'in (Muharebat-ı Bahriye-i Osmaniye)si ve merhum Şükrü Bey'in (Esfar-ı Bahriye-i Osmaniye)si de isimlerinin delâlet ettiği gibi (Tuhfetü'l-Kibar) sâhasında yazılmasına himmet buyurulan kıymetli deniz târihlerimizdendir.

4 — (Cihan-nümâ): Yazılış târîhi «Mir'at-ı dünya ve mâ fîhâ oldu bu Cihan-nümâ» mısraının delâlet ettiği 1058 (1648) senesidir. İlmî olarak yeni bir tarzda Osmanlıca yazılan coğrafya kitablarımızın eski ve kıymetlilerinden yegâne bir eser olup 648 büyük sayfayı ihtiva eden ve lâtinceye terceme edilen bu eser hususiyle mukaddimesindeki coğrafya'nın târihî ve felsefî kısımlarını araştıran zatlara her zaman kaynak olabilir kıymetli bir eserdir ki bu da 1145 (1733) târihinde İbrahim Müteferrika tarafından basılmıştır. İhtiva ettiği haritalar da ayrıca görülmeğe değerdir. Müellifin «Coğrafya» kelimesinin terkibini (Cihan-nümâ) karşılığı ile nakl ve kabul ettiği anlaşılıyor ki isâbâtı âşikârdır.

Kâtib Çelebi'nin eserlerinden olmak üzere müverrih Hammer tarafından Almanca'ya terceme olunarak 1812'de Viyana'da basılan (Rumeli ve Bosna Coğrafyası) da ayrıca bir eser olmayıp Kâtip Çelebi'nin (Cihannümâ) sının basılmamış kısmından bir parçadır. Bu parçanın bir nüshası Umumî Kütübhane'de mevcut olduğu gibi Ragıp Paşa Kütübhanesindeki yazma (Cihan-nümâ)da da münderictir. (Cihan-nümâ)nın bir miktar zeyli dahi varsa da müellifi belli değildir.

Cihan-nümâ'yı basan İbrahim Müteferrika tarafından ikinci cild olmak üzere mükemmel bir zeyl yazılacağı kitabın sonundaki şu: (Tezyîlü't-tâbii hamden sümme hamden (1) ifadesinden anlaşılmakta ise de yazılış ve basılmasına muvaffak olamadığına ilim adına esef edilir.

---

(1) **«Tezyîlü't-tâbii hamden sümme hamden li'llâhi'l-Aliyyi'l-a'lâ ki onun avn ü inâyetiyle işbu kitab-ı müstetab itmama resîde oldu ve fazl ü keremine tevekkül birle dîbâce-i kitabda âcizâne tasmim ve teahhüd olunduğu üzere tevfîk-ı Bârî yâri olup bu âlem-i vâsiul-icradan Asya kıt'asının hâvi olduğu memâlik ve mülûk-i cihan ahvâli tahrir ve tastir ve tasvîre şüru' ve nihayet imaret-i şarkıyyeden ibtida ve garba teveccüh berle v.s. mahmiye-i İstanbul'un şark ve hizasında vâki Üsküdar'a ve yemin ve yesarında Karadeniz ve Akdeniz sevâhil-i şarkıyyesine gelince vukuf ve ıttılâ müyesser ve ilm ü habere zafer mümkün olduğu mertebe ahvâl-i memâlik ve bilâd-ı sebt-i silk-i sutur kılındı. Eğer himmet-i Aliyye-i Padişahâne ve İrâde-i Seniyye-i Husrevâne cilvenümâ olursa bu kitab-ı müstetaba cild-i sâni olmak üzere mahmiye-i İstanbul'da şüru'u berle nihayet ve imarat-ı garbiyyeye varınca aksam-ı selâsenin yani Avrupa ve Afrika ve Amerika kıt'alarının dahi hâvî olduğu memalik ve mülûk**

(Cihan-nümâ)nın yarısına kadar müellifin yazısı ile yazılı olan nüshası Enderûn-i Hümâyûn Kütübhanesindedir.

5 — (Süllemü'l-vusûl ilâ Tabakati'l-Fuhul): Arab âlimlerinin «tabakat» tâbir ettikleri heca harfleri sırasına göre tertîb edilmiş hal tercemeleri kitabları şeklinde Arapça bir büyük cild münakkah, makbul bir eserdir ki birinci kısmı hal tercemelerinden, ikinci kısmı künye ve neseblerden, üçüncü kısmı müteferrik târihî bilgilerden bahsetmekte olup yazarın el yazısı ile yazılı olan tek nüshası Şehzadebaşında Şehid Ali Paşa Kütübhânesindedir. Yazılış târihi 1062 (1652) dir. Müellif bu eserinde hayatını yazdığı maddede vâlidesinden naklen doğumunun 1017 (1608) olduğunu beyân ediyor ki vefat tarihi 1067 (1658) olduğuna göre 50 yaşında irtihal ettiği anlaşılıyor. Allah'ın geniş rahmeti üzerine olsun! (Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsia.)

6 — (Recmü'r-Racîm bi's-Sîni ve'l-Cîm) : Garip mes'eleler ve acâib fetvaları ihtiva etmekte olup basılmamıştır. Nüshasına tesadüf edemedim.

7 — (Düstûrü'l-Amel Li-İslâhi'l-Halel) : Bir mukaddime ile üç fasıl üzerine müretteb olup mukaddime devletin durumundan, birinci fasıl reâyâ, ikinci fasıl asker, üçüncü fasıl hazine ahvalinden bahis; hikmet ve siyasî idare noktalarından istifade sağlayıcı mühim bir risaledir ki Osmanlı maliyecilerinden Ayn Ali Efendi'nin 1016 (1607) tarihinde te'lif ettiği (Kavânîn-i Âl-i Osman der Mezâmîn-i Defter-i Dîvan) ismindeki kıymetli eseri ile beraber Şinasi tarafından basılmıştır.

8 — (İlhâmü'l-Mukaddes mine'l-Feyzi'l-Akdes): Namazın şartlarından olan vaktin idrâk olunamadığı, kutublarda namazın ne şekilde edâ olunacağı, eşrat-ı sâatden olan güneşin Batıdan doğuşunun ilme tatbiki, arzın kürevî olması nazar-ı dikkate alınarak Mekke'nin semt-i kademine [ayak ucuna] tesadüf eden noktada ne tarafa teveccüh olunsa namazın edâ olunabileceği bahislerini ihtiva eden basılmamış, istifadeye şâyan, Türkçe bir risaledir ki bir nüshası Umumî Kütübhanede vardır.

9 — (Levâmi'un-Nûr fî Tercemeti Atlas-Minör) : Terceme târihi 1064 (1654) olan bu eser (Atlas Minör)'ün tarifatlı ve zeyilli tercemesini havî, o zamana göre mükemmel bir coğrafya kitabı olup müellifin kendi el yazısı ile yazılmış nüshası Bağdadî İsmail Paşa Hazretlerinin Kütübhanelerinde idi.

---

ve milel ahvâlini tahrir ve beyâna ve tafsil ve ıyâna sarf-ı himmet ile umumen ahvâl-i rûy-i zemîni müşahedeye bir mir'at-ı âlem-nümâ ibda' ve meyan-ı İslâmiyanda adîmü's-sebk ve'l-misl hidmet-i mebrûre ve meâsir-i mahmûde ibda'ı ile yadigâr komağa bezl-i meknet olunmak dergâh-ı vâhibü'l-âmalden müsted'âdır.»

10 — (Tuhfetü'l-Ahbâr fi'l-Hikemi ve'l-Emsâli ve'l-Eş'âr) : Muhâzarat ilmine ait ekseriyeti itibariyle edebî ve Arapça kıymetli basılmamış bir eserdir.

11 — (Câmiu'l-Mütûn) : Mütedavil metinlerden otuzunu ihtiva eden ilmî bir mecmûadır. Sonradan Allâme Ali Kuşçu'nun (Mahbûbü'l-Hamâil)'ine nazîre olmak üzere iki metin üzere ihtisar etmiştir ki her ikisi de basılmamıştır. Âcizane araştırmalarıma rağmen her iki mecmûaya da rastlayamadım.

12 — (Fezleketü Akvâlü'l-Ahyâr fî İlmi't-Târih-i ve'l-Ahbâr): Uzun ve orta hacimde Arapça bir umumî tarihtir ki bir mukaddime, üç fasıl, bir hâtime üzerine müretteb olan bu eserin son kısmında heca harfleri sırasına göre devlet ve meliklerin lâkabları ile bâzı târihî bilgiler ve evveliyat konulmuş bulunmaktadır.

13 — (Fezleke) : 1000 (1592)den 1065 (1655) tarihine kadar geçen Osmanlı vak'alarından bahseden, münakkah bir târih olup iki cild üzerine basılmıştır. Nûruosmaniye'deki yazma nüshası basılmışından biraz fazladır.

14 — (Mîzânü'l-Hak fi İhtiyârü'l-Ehak): Esas itibariyle Dînin zarûretlerinden olmadığı halde mücerred gaflet sebebiyle faydasız dedi-koduyu mûcib olan ve bu sebeble vaktin kaybolmasına sebebiyet veren zamanı mesleklerine ve hasmına dair mutedil bir lisan ve tarafsızlıkla yazılmış Türkçe bir eserdir. Hakîmane olup son baskısı Kütübhâne-i Ebû'z-Ziyâ cüzleri arasında olmak üzere üç def'a basılmıştır.

Müellif bu eserin sonunda kendi hayatını yazdığı gibi üstün İslâm ahlâkına dair de bir takım nasihatler derc eylemiştir ki bu cihetle de istifadeye şâyan faydalı bir eserdir.

Yalnız bu eserin baş taraflarında meşhur (İskenderiyye) Kütübhanesinin İkinci Halife Hz. Ömer tarafından yaktırıldığına dair yazılan nakli şâyân-ı tashîhdir. Zîra bu kütübhane Hz. Ömer'den takriben 500 sene evvel Romalılar tarafından yakıldığı hattâ tarafsız ve hakkı söyliyen Avrupalı tarihçiler tarafından tasdik edilmektedir. Bu tarihî mes'elenin tafsîlen halli Devlet Şurası muavinliğinden emekli Mehmed Mansûr adında bir zâtın (İskenderiyye Kütübhanesi) ismindeki basılmış eserinde derc edilmiştir.

15 — (Şerh-i Muhammediye) : Fazîlet sahibi meşhûr Ali Kuşçu'nun Fatih Sultan Mehmed adına te'lif ettiği (Hey'et) risalesinin şerhi olduğu, te'lîf ve tesvîd etmiş ise de tebyîzine muvaffak olamadığı terceme-i hâli ile Şehrî-Zâde'nin (Nev-Peydâ) adlı eserinde yazılıdır.

16 — (Revnaku's-Saltanat) : Mükemmel bir İstanbul târihi olduğu hayat hikâyesinde derc edilmişse de mütâleası tarafımdan yapılamamıştır.

17 — (Terceme-i Târih-i Firengi) : Mütercimin tâbiri vechile (Mülûk-i Nesârâ Târihi) olduğu anlaşılıyorsa da bu tercemenin nüshasına da tesadüf edilememiştir. Baş tarafından (Avrupa Tarihi) adı ile bir kısmının merhum Şinasî'nin himmetiyle «Tasvîr-i Efkâr» Gazetesi ile neşr olunduğu 1281 (1865) tarihinde birinci def'a basılan (Mîzânü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehak) risalesinin nihayetinde mezkûrdur.

18 — (Nigâristan Gaffârî Letâifinin İhtisarı) : Bu eserin Çelebi'den sonra İzzet Ali Paşa'ya geçtiği, bunun vefatı ile de Hazine-i Hümâyûn Kütübhanesine alındığı (Şehrî-Zâde)'nin (Nev-Peydâ)'sında mezkûrdur.

19 — (Târih ve Tabakat Nevâdiri İhtisarı) : Bu kıymetli mecmûanın da Şehrî-Zâde'ye intikal ettiği (Nev-Peydâ) da yazılıdır. Bundan sonra nerede kaldığı bilinmemektedir.

20 — (Bahriyye) : Şehrî-Zâde'nin ifadesi olan (Memâlik-i Osmaniyenin deniz ve memleketlerinden bahis...) olmak üzere merhum Çelebî'nin (Tuhfetü'l-Kibar)'dan başka (Bahriyye) isminde başka bir eseri de olduğu (Nev-Peydâ)'da yazılıdır.

Murad Molla Kütübhanesinde 1429 numarada kayıtlı olup kenarında (Tekmiletü İbn-i Haldun Li-Kitâbı Çelebi) ismi yazılan eserin de merhum Çelebi'nin eserlerinden olduğu zikredilmişse de münderecatında bu isnadı tevsîk edecek hiç bir kayıt yoktur. Arapça (Mecmau'l-Garîb) isminde olan bu eserin baş tarafı şöyledir: (Ve ba'de fe-hâzâ cemaa lâtîfün intehabtuhu minel kütübi'l-mütedâvileti'l-mebsûteti ve'r-resâili mimmâ yetealleku bi-ilmi'l- hikmeti ve'l-hey'eti ve'l-mîkati ve'l-akaidi ve's-siyeri ve't-tevârihi ve'l-hasâisi ve'ş-şemâili ve rettebtü-hu alâ mukaddimeti ve erbaati ebvâbi ve hâtimetin.).

KESBÎ MUSTAFA EFENDİ (1)

Devlet kâtiblerinden olup Edirne'lidir. (İbret-nümâ-i Devlet) ismi ile yazdığı mecmua kılıklı tarihçesi 1182 (1768) Rusya seferini beyân edici olup basılmamıştır. Bir nüshası Müze-i Hümâyûn Kütübhanesindedir.

---

(1) Merhum Şâhidî neslinden olup «Ola Kesbî Efendi'nin makamı cennet-i me'vâ» mısra'ının gösterdiği 1050 (1640) tarihinde vefat ederek Kasımpaşa'ya defn edilen dîvan sâhibi Edirne'li Kesbî Mehmed Efendi diğer bir zatdır ki aşağıdaki kıt'a bunundur:

«Seyr-i dîdâr-ı yâr iden düşte
Güyâ âlem-i visâldedir.
Bağa azm et hevâ ne germ ü ne serd
Âlemin zevki i'tidâldedir.»

Beyitlerinden :

«Uşşâk-ı kebuter gibi hep dem-keş olurlar
Zîra ki muhabbettedir onlar kümesiyle.»

KETHÜDA SAÎD EFENDİ
«VELİ EFENDİ ZADE KETHÜDASI»

Kadılardan, tarih-bilgini bir zât olup Sultan Üçüncü Selîm olayına dair basılmamış bir tarihçesi vardır. Maamâfih evveline Rusya Çarı Büyük Petro zamanından başlayarak mufassal ve şerhli kıymetli bir mukaddime yazmıştır. (Neticetü'l-Vekayı') isimli diğer bir tarihçe de 1221 (1807) den itibaren vak'aları zabt etmiştir. Bu eserde 1222 (1808) den itibaren zabt edilen ve Üçüncü Selîm'in tahttan indirilişini hikâye etmekte olup (Mazbûtât-ı Saîd) tesmiye olunan kısım da derc edilmiştir. Ondan sonrasını mechul bir zat zabta başlamış ve 1224 (1809) senesine kadar yazıp (Netîcetü'l-Vakayı') tesmiye ettiğini beyân ile Haremeynin tahlîsini [kurtarılmasını] da zeyl olarak derc etmiştir ki bunun nihayetinde 1234 (1819) tarihi vardır. Bâzı kırâete göre (Netice)'nin de Saîd Efendi tarafından yazıldığı anlaşılıyor ki Cevdet Paşa Hazretlerinin ifadeleri de bunu te'yid ediyor.

— L —

LÜTFÎ PAŞA «LÜTFÎ PAŞA İBN-İ ABDÜ'L-MUİN»

Fazilet sahibi Osmanlı tarihçi ve vezirlerinden bir zat olup İşkodra'lı'dır. Hammer Avlonyalı olduğunu yazıyorsa da mevsuk değildir. İstanbul'a gelişini müteâkıb ilim tahsîline koşmakla beraber (Âsaf-nâme)sinin mukaddimesinde zikrettiği vechile Sultan İkinci Bâyezid zamanından itibaren Saray'a da intisab ederek «Müteferrikalık» vazifesi ile taşra me'mûriyetine çıkmış ve terfi' ederek çaş-nigîr (Sofracı-başı)lık, kapıcı-başılık, mîr-alemlik, beyler-beyilik rütbelerine nâil olarak Kastamonu, Karaman, Sûriye ve saire gibi bir kaç vilâyette hükûmet işleri idareciliğinde bulunmuştur. Avdetinde vezirlik rütbesini kazandı. Müteâkıben pâdişah akrabalığı ile müşerref oldu. 944 (1537) tarihinde Ayas Paşa'ya halef olarak Vezîr-i A'zam oldu. Fakat rakîb ve hasımlarının haşin tabiatlı, bencil, ilmine mağrur gibi icad ettikleri tezvîrat, sadr-ı a'zamlık makamında kalmasına mâni' olduğu gibi müşerref bulunduğu akrabalık şerefinden de mahrûmiyetine sebeb olduğundan 947 (1540) tarihinde emekli olarak Dimetoka'da ikamete me'mur edildi ve 958 (1551) tarihinde hacc-ı şerîfi ifadan sonra yine ikametgâhına dönerek 961 (1554) de beka âlemine intikal etti. Merhum'un bâzı nakillere atfen Şam'da medfun bulunduğu rivayet ediliyorsa da (Hadîkatü'l-Cevâmi') ile(Esmârü't-Tevârih) ve (Sicill-i Osmanî)'de Dimetoka'da irtihal ettiği yazılıdır.

Şairlerin hal tercemelerini beyân eden Osmanlı eserlerinden Edirne'li Sehî Bey'in (Hişt-Behişt) ismindeki tezkiresinde terceme sahibinin ilmî ve ahlâkî fazilet sahibi, şiir yazma kabiliyetine de mâlik hakîm bir vezîr olduğu mezkûrdur ki aşağıdaki eserleri de bu ifadenin âdil şâhididir:

Eserleri :

1 — (Âsaf-nâme) : Vezîr-i A'zam'ın ahlâk ve tavırları, tedbîr-i sefer, tedbîr-i hazîne, tedbîr-i reâyâ, ser-nâmeleri [başlıkları] ile dört bab üzere müretteb istifade edilir Türkçe bir risale olup selefin nadir külliyatı arasında sonradan basılmıştır. Şairlerden Kâzım İbn-i Ömer el-Kurâ'nın da Sultan Birinci Mahmud'un vezirlerinden Ahmed Paşa adına bu isimde bir eseri vardır

2 — (Hulâsatü'l-Ümmeti fî Ma'rifeti'l-Eimmeti) : Müctehid imamların ahval ve ictihadlarından bahsetmektedir.

3 — (Kanun-nâme-i Osmanî) : Sultan Birinci Ahmed devri ilim sahiblerinden Müezzin-Zâde tarafından tezyîl ve tavzîh edilmiş yedi faslı ve bir hâtimeyi ihtiva eden siyasî bir eserdir. Onuncu hicret asrı mâliyecilerinden Ayn-i Alî Efendi'nin de malî ve idarî kanunlara dair (Kavânîn-i Âl-i Osman Der Mezâmîn-i Defter-i Dîvan) isminde 1018 (1609) tarihinde yazılmış bir eseri vardır ki Kâtib Çelebi'nin (Düstûrü'l-Amel Li-İslâhi'l-Halel) adındaki kıymetli risalesi ile beraber Şinasî tarafından basılmıştır.

4 — Târih-i Osmanî): Osmanlıların zuhurundan zamanına kadar yazılmış, bir cild üzerine tertîb edilmiş, münakkah bir târih olup bir nüshası Viyana Kütübhanesindedir. Bir nüshası da kendi kütübhanemde vardır ki bendeki nüshadan (Târih-i Osmanî Encümeni) adına istinsah ettirilmiştir. Aşağıda (5) numaradan itibaren yazılan kitabların isimleri, terceme sahibinin târihi mukaddimesinde zikr ettiği eserlerin isimlerinden nakledilmiştir.

Arapça eserleri :

5 — (Kitâbü Zübdetü'l-Mesâili fî'l-İ'tikadatı ve'l-İbâdât).
6 — (Kitâbü'l-Künûz fî Letâifi'r-Rumûz fî'l-Ehâdîsi'l-Erbaîn).
7 — Risâletün fî Tashîhi'n-Niyyeti ve'l-Ameli Bihâ).
8 — (Risâletün fî Takrîri'l-Ervah eyne yasîrûne izâ Haracû min hâzihi'lEcsâd).
9 — (Risâletün fî Takrîr-i Men ehabbe'l-Likai ve men kerihehu).
10 — (Risâletün fî Takrîri'ş-Şühedâi ve mâ yetealleku bi-umuri'l-âhireti).
11 — (Risâletün fî Hasâis-i Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâati).
12 — Risâletün fî Beyânı ehli'l-Ehvâ-i ve'd-Dalâleti).
13 — (Risâletün fî Tashîh-i Selâti'l-Cum'a ve mâ yetealleku bihâ mine'l-Fezâili ve'l-Adâbi).
14 — (Risâletün fî dühûli'l-hamami ve mâ yetealleku bihâ ve'l-ihtizabı ve taklîmi'l-Ezâfîri).
15 — (Risâletün fî beyâni metâ yenkatıu ma'rifetü'l-Abdi mine'n-Nâsi inde hâleti'l-mevti ve fî't-tevbeti ve beyânihâ ve fît-tâibi men hüve).
16 — (Risâletün fî takrîri'l-iydi ve'z-zebâihi ve fîmâ yehillü ve mâ lâ yehillü).
17 — (Risâletün fî beyani't-tedâvi ve'l-mesâibi ve telkînü'l-meyyiti ve mâ yestehibbü min ahvâli'l-muhtezirîne inde'l-mevti).
18 — (Risâletün fî beyâni ef'âli'l-ibâdi ve ya'ni bihi'l-ihtiyârü'l-cüz'i).

Türkçe eserleri :

1 — (Kitâbü Tenbîhü'l-Gafilîn ve Te'kîdü'l-Kâsilîn): İcmalî ve tafsilî usûl-i dîne müteallıktır.
2 — (Kitâbü Tuhfetü't-Tâlibîn): İmâna ve ibâdete müteallıktır.
3 — (Kitâbü Hayât-ı Ebedî): Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat, ehl-i hevâ ve küfür lâfızlarına müteallıktır.
4 — (Risale-i Suâl ü Cevab).
5 — (Risâle-i Niyyet) : Bâzı mühim mes'elelerle tıbba müteallık mühim işler beyânındadır.

LÂTÎFÎ ABDÜLLÂTİF EFENDİ

Edebiyatçılardan ve hal tercemeleri ulemasından olup Kastamonu'ludur. Hayatını (Tezkiretü'ş-Şuarâ) adlı eserinde yazmıştır. 953 (1546) tarihinde yazdığı münakkah (Tezkiretü'ş-Şuarâ)sından başka (Nesrü'l-Leâlî), (Rebîa-yi Ezhar), (Enîsü'l-Füsehâ), (Fusûl-i Erbaa), (Risale-i Evsaf-ı İstanbul), (Müretteb Dîvan), (Münâzara) ve saire gibi on iki parça eseri vardır. Nesri nazmından daha kuvvetli olmakla beraber metîn ve gönül okşayıcıdır. Bir ara imaret kâtibliğinde bulunup sonradan Hazret-i Eyyüb Ensarî vakfına kâtib olmuştu. 990 (1582) târihinde Mısır'dan Yenbu'a giden bir gemi içinde olduğu halde zuhur eden şiddetli bir fırtınada boğularak Allah'ın rahmetine nâil olmuştur. (Tezkire-i Riyazîde Mısır'da vefat ettiği yazılıdır.)

(Mir'âtü'l-İber) isimli kasidesinden :

Su gibi sâf ol kedûretten dilâ dîdare bak
Sîkal et âyine-i kalbi cemâl-i yâre bak.»

(Tezkire-i Şuarâ) mukaddimesinden :

«Ehl-i dillerin yanında yâr-ı garîdir kitab
Mûnis-i evkat-ı yâr-ı gam-küsârîdir kitab

Nitekim eğlencesidir mâl ü servet câhilin
Ehl-i irfânın da mâl-ı bî-şümârîdir kitab.»

Eserlerinden (Münâzara)sı hayatı Şâirler Faslında yazılı olan merhum Tevfik Bey ma'rifetiyle 1287 (1870)'de, (Tezkire-i Şuarâ)sı da İkdam Matbaası vasıtasıyle 1314 (1896) de basılmıştır. Diğerleri basılmamıştır. Yüz hadîs-i şerîfi nazmen terceme ederek (Sohbetü'l-Uşşâk) tesmiye ettiği gibi İmam-ı Alî'nin hikmetli veciz sözlerini de nazmen terceme ede-

rek (Nazmü'l-Cevâhir) adını vermiştir ki (Nesrü'l-Leâlî)'nin manzum tercemesidir.

Eserlerinden (Nesrü'l-Leâlî), (Evsâf-ı İstanbul), (Füsûl-i Erbaa), (Rebîa-yi Ezhar)'ı ihtiva eden bir mecmûa tarafımdan Müze-i Hümâyûn Kütübhanesine hediye edilmiştir.

LOKMAN İBN-İ SEYYİD HÜSEYİN (ERMEVÎ)

Sultan Üçüncü Murad devri ulemâ ve tarihçilerinden mârifet sahibî bir zat olup Saray-i Hümâyun'da muallim ve şehnâmeci idi. (Kıyâfetü'l-İnsaniyye fî Şemâili'l-Osmaniyye) ismindeki eserinde zamanına kadar geçen Osmanlı sultanlarının tarihî ahvâli ile şemâilinden bahs etmiştir. Baş taraflarında kıyafet ilmine dair bir hayli malûmat vardır. Bir nüshası Enderûn-i Hümâyûn'da Sarık Odası kütübhanesinde mevcuttur. Bu eserde Osmanlı sultanlarının tasvîrleri de mevcuttur. Diğer eserleri aşağıdadır :

(Hüner-nâme) : Yavuz Sultan Selîm ile Kanunî Sultan Süleyman'dan bahseden on fasıl, bir zeyl ve bir hâtimeyi ihtiva eden bir Osmanlı târihidir. Bir nüshası Osmanlı Müzesi kütübhanesindedir. Te'lîf tarihi (Tâcü't-Tevârih)'den sonra ibaresi açık ve sadedir. Eserin müellifi ile bu esere dair (Târih-i Osmanî Encümeni Mecmûası)'nın ikinci sayısında ilim erbabından Tevhîd Bey'in ilmî bir makalesi vardır.

(Selîm-Şehnâme) : İkinci Selim'in târihî ahvalinden bahsetmektedir.

(Şehin-şah-nâme) : Üçüncü Murad'ın târihî ahvâlinden bahsetmektedir.

(Tomar) : (Nesebnâme-i Hümâyûn), (Terceme-i Mihr ü Müşterî Li-Muhammedi İsari), (Terceme-i Lem'atü'l-Envar): (Mahzen-i Esrâr) bahrindedir; Selefnâme, Halefnâme, Muâsırnâme, Moğolnâme: (Şehnâme tarzı ile mütekarib bahrinde beş cild olup târihe âittir.) Zafername: (Konya cengine dairdir.) (Risâletü Âlâtü'r-Rasadiyye).

Bir hayli şiirleri de vardır. Şehnâmeciliğe tâyîni 977 (1570)'de, vefat târihi 1010 (1601)'dadır. Eğri Seferinde padişahın maiyyetinde bulunmuştu. Umumî Kütübhanede mevcut Viyana Şark Dilleri Fihristi, cild: 2, sahife 255'de :

«Saru Saltuk uburî Rum iline
Altı yüz altmış iki idi heman
Hep Oğuznâme'yi tetebbu' idüp
Yazdı icmal ile Seyyid Lokman.»

manzûm ibaresi yazılı olduğuna göre Seyyid Lokman'ın bir eseri daha olduğu anlaşılıyor.

LÜTFÎ AHMED EFENDİ «Vak'anüvis» (1)

Fâzıl, târihçi bir zat olup İstanbul'ludur. Muhtelif makamlarda güzel hizmetler ifasına muvaffak olmuştur. Mevlevî tarikatine, şiir san'atına intisabı vardır. 1325 (1909)'da İstanbul'da vefat etmiştir. Aksaray civarında Sofular Camii avlusunda medfûndur. Vak'anüvisliğe tâyin târihi 1282 (1866) sonlarıdır.

Eserleri :

(Tefhîmü'l-Muallim) adı ile (Ta'lîmü'l-Müteallim) tercemesi, Cevdet Tarihine zeyl olmak üzere 12 cild (Devlet-i Aliyye Târihi) ve 53 bin lügatı ihtiva eden (Lûgat-ı Kaamûs) ile (Robenson Tercemesi) ve (müretteb dîvan)ıdır. (Devlet-i Aliyye Tarihi)'nden yedisi basılmış, diğerleri ise basılmamıştır. Sekiz cildi olup soradan Târih-i Osmanî Encümeni Reîsi Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi tarafından bastırılan cildin ihtiva ettiği olaylar 1261 (1845)'den 1266 (1849) târihine kadardır. Bu cilde müellifin hayatı ile târihine dair izahat ve Hicrî seneler ile karşılıkları olan milâdî seneleri gösterir cedveller ilâve edilmiştir. (Lûgat-ı Kaamûs)'un yalnız (Elif, Be) harfleri basılmıştır. Bu lügatın kendi el yazısı ile yazılı geri kalan kısmı ile târihinin bir kısmının müsveddeleri Müze-i Hümâyûn Kütübhanesindedir.

Dîvançesi basılmıştır. Târihi'nin yazılış tarzında Cevdet Paşa'yı taklîde ihtimam etmişse de muvaffak olamamıştır.

(1) [Şehnâme-Hân] ünvanı ile Osmanlı devletinde en evvel, vak'aların zabtına me'mur olan Fethullah Efendi'dir ki hayatı zikr edildi. Bundan sonra gelen [Şehnâme-Hân] (Lokman, Kâtib Mehmed Hilmi) Efendilerdir. Sonrakilere [vak'anüvis] ismi verilmiştir ki Lütfî Efendi yirmi sekizincidir. İsimleri de [Lütfî Târihi]nin birinci cildinde yazılıdır.

MUSTAFA İBN-İ YÛSUF EZ-ZARİR EL-MEVLEVÎ

Maârif erbabından, tarih bilgini bir zat olup Erzen-i Rûm (Erzurum)-ludur. Mısır'da iken nesren terceme ettiği (Fütûhü'ş-Şam) mukaddimesinde tercemenin sonunda İskenderiye'ye, oradan Karaman'a gittiğini ve bir kaç sene ikametten sonra Haleb'e giderek meliki olan Cilban'dan pek çok iltifat gördüğünü tafsilâtı ile yazıyor. Görülebilen eserleri aşağıdadır :

1 — (Yüz Hadîs-i Şerîf Tercemesi).

2 — (Manzum Siyer-i Nebî Tercemesi). 790 (1388) tarihinde terceme etmiştir.

3 — (Mensûr Fütûhü'ş-Şam Tercemesi). Bu eserlerin nüshaları Millet Kütübhanesi ile Nuruosmaniye Kütübhanesinde mevcuttur.

4 — (Yusuf ve Zelîha Manzûmesi). 768 (1366)'de yazmıştır.

Dârü'l-Fünûn'un Edebiyat Fakültesi Mecmûası'nın birinci sayısında kendisinin eserlerine dair Necîb Âsım'ın izahatı vardır.

MEHMED EFENDİ (AKŞEMSEDDİN-ZADE»

Akşemseddin Hazretlerinin mahdumlarından Emrullah Efendi-Zâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Tahsîlini ikmalden sonra o vakit şehzade bulunan İkinci Selîm'e muallim tâyin edilmişti. Hacca giderken 959 (1522) da vefat etti.

Eserleri : (Tabakat-ı Fukahâ-i Hanefiyye) ve (Mecmûa-i Durûb-i Emsâl) ile Arapça ilimlere dair ba'zı ta'likatlerden ibarettir.

MEHMED EFENDİ «TOKADÎ»

Tarihçilerden ve Arab edebiyatına vâkıf ulemadan bir zat olup Tokat'lıdır. Memleketi ile İstanbul'da tahsîlini ikmâlden sonra bir müddet tedrîs ile iştigal ederek Haleb'e gitmiştir. Orada «Mahkemetü's-Salâhiyye»de kadı oldu. Bu esnada «Münferice», «Emalî», «Bânet-Suad» ve «Lâmiyetü'l-Acem» kasîdelerini şerh ettiğini «Fezleketü't-Tevârih» ismindeki eserinin mukaddimesinde zikr ediyor. «Fezleke» yaratılıştan başlayarak Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatının ortalarına kadar geçen olayla-

rı beyân eden Arapça bir tarihçedir. 1255 (1839) tarihinde (Ziyâü'l-Cinân ve Şifâü'l-Cinân) ismi ile Arapça (Şecere-i Nebeviyye) tertîb eden İbrahim İbn-i Ahmed Efendi de Tokat'tan yetişmiş târihçilerdendir.

MECDİ MEHMED EFENDİ «ÇELEBİ»

Kadılar sınıfından ve hâl tercemeleri vâkıflarından olup Edirne'lidir. Eserlerinin meşhûru bâzı faydalı ilâvelerle 995 (1587) tarihinde ikmâl ettiği (Hadâiku'ş-Şakaik) isminde basılmış (Şakayık-ı Nûmâniyye) tercemesidir. Hanefî fakîhlerinin ahval ve tabakalarını hikâye eden Abdülkadir Kureşî'nin (el-Cevâhirü'l-Mâzîe fî Tabakati'l-Hanefiyye) (1) ismindeki eserini de terceme etmiştir ki basılmamıştır. «Mecdî'ye rahmet ide Rabb-i Mecîd» mısra'ının delâlet ettiği 999 (1591) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Edirnekapı haricinde Emîr Buhârî Dergâhı yakınında medfûndur.

Şiirlerinden :

Girmesin gezsin gam-i Leylâ'da âh ü zâr ile
Fîs feryâda gelince söyleşir kûh-sâr ile.»

(Risâle-i Şem'iyye)si ile dîvanı vardır.

MEHMED TAHİR İBN-İ ŞEYH NURULLAH EN-NECÎBÎ

Hând Mîr'in (Habîbü's-Siyer) adlı târîhini özet olarak terceme ve Osmanlı devletinin vukuatını da ilâve ederek iki cild üzerine umumî bir târih kaleme almıştır ki bunun tedkîkinden hangi asırda yaşadığı anlaşılır. Bu kitab (Târîh-i Necîbî) adı ile bilinir. Nuruosmaniye Kütübhânesinde mevcuddur.

MAHMÛD İBN-İ MEHMED İBN-İ DİLŞÂD ŞİRVANÎ)

Fazilet erbabından, tarih-bilgini bir zattır. İbn-i Kesîr Dimeşkî'nin meşhur (El-Bidâye ve'n-Nihaye) ismindeki târihini ve İbn-i Verdî'nin (Haridetü'l-Acâib ve Cerîdetü'l-Garâib) adlı eserini terceme ettiği gibi hayat hikâyesi ulemâ faslında yazılmış Karabağî'nin (Câlibü's-Sürûr) ismindeki (Muhâdarât)ını da terceme etmiştir.

---

(1) Osmanlı âlimlerinden İbn-i Kemal'in muhtasar bir (Tabakatü'l-Müctehidîn)'i, Küçük Şemseddin Efendi'nin de mufassal bir (Tabakatü'l-Fukahâ)'sı vardır.

(Harîde)'yi 870 (1466) târihinde terceme etmiştir. Bu tercemeye dair coğrafyacılar faslında lüzumlu izahat vardır. Manisa'da Muradiye Kütübhanesinde coğrafya ve İslâm tarihinden bahseden (Mesâlîkü'l-Meâlik) isminde Türkçe bir eseri de tarafımdan görülmüştür. İkinci Murad devrinde terceme edilmiş İbn-i Kesîr tarihlerinin tercemeleri Dâmad İbrahim Paşa Kütübhanesinde vardır. Bu zâtın «Etıbbâ» faslında da ismi ve tıbbî eserleri zikr edilmiştir.

MUSTAFA İBN-İ HASAN ŞAH

Eserinden onuncu asırda yaşadığı anlaşılıyor. Mîr Hând'in (Ravzatü's-Safâ)sını (Hadîkatü'l-Ulyâ) adı ile Türkçeye terceme ederek Kanunî Sultan Süleyman'ın sadr-ı a'zamı Ciğale-Zâde Rüstem Paşa adına ithaf etmiştir. Beşinci cildinin sonunda diğer iki cildinin de tercemesi olduğunu beyân ediyorsa da bunun fiiliyata intikal edip etmediği meçhuldür. Zira bu cildlerin tercemesi hiç bir yerde görülememiştir.

MEHMED İBN-İ MEHMED ER-RÛMÎ

Müderrislerden bir zât olup eserine nazaran onuncu asrın sonu ile onbirinci asrın ilk zamanlarında yaşamıştır. 1000 (1592) tarihinden 1056 (1646) tarihine kadar 50 yıllık bir zamanda asırlarına ulaşıp ve yüzlerini görüp ekserinin meclislerine dahil ve muhatabı olduğu sultan ve vezirlerin, erkân ve devlet a'yanının, ulemâ ve fudelânın ahval ve terâcümünü hâvî (Târih-i Âl-i Osman) adı ile bir eser kaleme almıştır. Sultan Üçüncü Murad'dan Dördüncü Murad'a kadar olan sultanların vuku'âtını beyân eden bir hulâsa ile bu esnada zuhur eden sadr-ı a'zamlar, ikinci vezirler, sadâret kaymakamları, Dîvân-ı Hümâyûn'da oturan vüzerâ, defterdarlar, şeyhü'l-İslâmlar, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, İstanbul ve Edirne kadılarını beyân eder.

(Elif) harfinde ismi geçen İbn-i Mehmed Edirnevî'nin bu zatla münasebeti olduğu anlaşılıyor.

MEHMED KUDSÎ EFENDİ «RAMAZAN-ZADE»
(Nişancı Zâde Mehmed İbn-i Ahmed İbn-i Mehmed İbn-i Ramazan)

İsmi daha önce geçen Küçük Nişancı Zâde Ramazan-Zâde Mehmed Çelebi'nin torunudur. İstanbul'da tahsîlini ikmalden sonra kadılık mesle-

ğine girerek «Tekmîl-i saat) terkîbinin delâleti olan 1031 (1622) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri sur dışında Emîr Buhârî Dergâhı sahasındadır. Sekiz kısma taksîm edilmiş olup âlemin yaratılışından başlayarak Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının sonuna kadar yazdığı (Mir'âtü'l-Kâinat) ismindeki iki cildlik tarihi, umumî tarihimizin meşhurlarından olup 1290 (1874)'da basılmıştır ki süzülmüş ve seçilmiş tarihlerden sayılmaktadır. Şeyh Bedreddin Simavî'nin fıkıhdan (Câmiu'l-Fusuleyn)ini tavzîh ederek (Nûru'l-Ayn fî İslâhı Câmiu'l-Fusûleyn) adını vermiştir.

MEHMED EMİN EFENDİ «ALAYBEYİ-ZADE»

Halvetiye Tarîkatı şeyhlerinden Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu olup Üsküb'lüdür. Şeyh Şemseddin Sivasî'nin eserlerinden 1069 (1659) tarihinde istinsah ettiği (Gülşen-i Âdâb) risalesi sonunda künyesini (Mehmed Emîn ibn-i eş-Şeyh Mehmed ibn-i İbrahim Mîralay ibn-i Ali ed-Defterî el-Üskübî müveilliden ve'l-Hanefî mezheben, ve'l-Halvetî tarîkaten» ibaresi ile yazıyor. Âlim, târih bilgini bir zattır. Tahsîlini İstanbul'da ikmal ederek Ayasofya müderrisi olmuştu. 1091 (1680)'de İstanbul'da vefat etmiştir. Üsküdar'da defn edilmiştir. Şiirde «Emînî» mahlasını kullanırdı. Mekke'de bir müddet ikamet ettiğinden dolayı «Mekkî» şöhreti ile de tanınırdı. Mekke'den avdetinden sonra inzivayı ihtiyar ettiği zamanda ara yerde bâzı olaylardan da bahsedici olmak üzere (Vefeyât-ı pûr-i ber Lî'uli'l-elbâbı menihteber) ismi ile basılmamış bir (Vefeyât-ı İslâmiyye) kitabı vardır. Babası Alaybeyi-zâde Şeyh Mehmed Efendi'dir. 1045 (1635) târihinde Üsküb'de vefat ettiği (Vefeyât)ında yazılıdır. Bu eserin Hasîb-i Üsküdârî'nin (Vefeyat)ına başlıca kaynak olduğu anlaşılıyor. 1087 (1676) de (Nesâyihu'l-Mülûk) adı ile Türkçe bir eser daha yazmıştır. Babası şeyh Mehmed Efendi, hayatı (Meşâyih Faslında) zikredilen Abdülkerim İştibî'den müstahleftir (hilâfet almıştır.)

MEHMED İBN-İ HÜSEYİN EFENDİ

Sultan İbrahim devri ricalinden olup Bağdad Vâlisi Derviş Mehmed Paşa'nın emri ile Ali İbn-i Şihab Hemedânî'nin Farsça on babı şâmil (Zahîretü'l-Mülûk) adındaki tarihini iki bab daha ilâve ederek (Tuhfetü'l-Me'mûn) ismi ile terceme yoluyla bir tarih meydana getirmiştir ki basılmamıştır.

MEHMED HALÎFE

(Tevârih-i Gılmanî) ismi ile 1070 (1660) tarihinde üç bab, on beş fasıl ve bir hâtime üzere yazdığı Osmanlı tarihinde o zamanın ictimaî durumu, bu cümleden olmak üzere saray hademesinin âdetleri derc edilmiştir. Mahlâsı «Ülfetî»dir.

MÜNECCİMBAŞI DERVİŞ AHMED DEDE EFENDİ

Mevlevî Tarîkatı'nın ârif ve fâzıl mensublarından âlim bir zât olup Selânik'lidir. Babası Konya Ereğli'sinden hicret etmiştir. Sultan Mehmed İbn-i Sultan İbrahim'in müneccimbaşısı idi. Osmanlı tarihçileri içinde şâyân-ı vüsûk umumî tarih yazanlardandır. (Câmiu'd-Düvel) isminde olan eseri Arapça olup Arapça, Farsça, Türkçe seksen küsur tarihe müracaat neticesinde meydana gelmiştir. Meşhur şâir Nedîm Efendi tarafından, fakat âdî bir surette (Sehâifü'l-Ahbar) ismi ile Türkçeye terceme olunarak üç cild üzerine basılmıştır. Zamanın hakikatına, tarih kelimesinin lâfzına ve mebde' (başlangıç) itibar olunan meşhûr târih ilminin târîfine, mevzu'una, gayelerine, tarihçinin âdâb ve şerâitine ve tarihçiye lâzım olan umûr ve ma'lûmata dair yazdığı ifadeleri istifadeye şâyândır. Hilkat ve peygamberlerin ahvalinden, dört halife ve ashabın büyükleri ile İslâmın zuhurundan önce olan hükûmet ve milletlerden, sonradan meydana gelen müslüman hükûmetleri ve tevâif-i mülûk ile müslüman olmayan meliklerden bahsetmektedir. Osman Oğulları'na dair olan vak'alar 1083 (1672) tarihine kadardır. (Câmiu'd-Düvel)in bir takımı Umumî Kütübhanede, bir takımı Enderûn-i Hümâyun'da Sultan Üçüncü Ahmed Kütübhanesinde, bir takımı Edirne'de Sultan Selim Kütübhanesinde vardır. En mükemmel umumî tarihlerimizdendir. Terceme sâhibi Ahmed Dede, Kozmoğrafya ve Astronimi (Hey'et ve Nücumu)'yi selefleri Mehmed Emîn Efendi'den, tıb ilmi ve biyolojiyi Salih Efendi'den öğrenmiştir. Sair eserleri aşağıdadır :

1 — (Âdâb-ı Mütâlea): Osmanlı müellifleri içinde kendisinden evvel bu sahada eser yazan yoktur.

2 — (Hâşiye-i Tefsîr-i Beyzavî): Muhaşşî Sadreddin-Zâde'nin zeylidir.

3 — (Şerh-i Kitâbu'l-Ahlâk) : Allâme Kadı Adûd'un Arapça eserinin şerhidir.

4 — (Gaayetü'l-Beyân) : Mevlânâ Isam'ın Farsça olan isti'âre risalesinin Arapça şerhidir.

5 — (Vesîletü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Hamli ve'l-Mahmûl) : Mantık ilmine dairdir.
6 — (Ta'likat Alâ Oklidis): Hendese ilmine dairdir.
7 — (Letâif-nâme) : Ubeyd-i Zâkanî'nin (Dil-küşâ) ismindeki eserinin tercemesidir.
8 — (Risale-i Musikiye): Edvar ve musikî ilmine dairdir.
9 — (Risale fî Tahkîki'l-Masdar).
10 — (Lisânü'l-Gaybi ve'l-İlham): Harem-i Nebevî'de okuttuğu tefsîr takrirlerini ihtiva etmektedir. Bir nüshası Edirne'de, İkinci Sultan Selim Kütübhanesinde vardır.

Bu zâtın zamanına göre coğrafya ilmi ile de uğraştığı eserinden anlaşılır. (Fevz-i azîm) terkîbinin delâlet ettiği 1113 (1701) tarihinde Mekke'de vefat ederek Hz. Hatice (R. Anhâ) civarında defn olundu. Şiirlerinde (Âşık) mahlâsını kullanmıştır. Üç dilde şiirleri vardır.

Beyitlerinden :

Nev-kîse-i zemaneden ihsân uman kişi
Hayfâ, dirîğ-i suret gülden kilâb umar.

MÜNİP EFENDİ «ABDURRAHMAN MÜNİP EFENDİ»

Hâl tercemesi daha önce geçen Râzî Abdüllâtîf Efendi'nin oğludur. (Fihrist-i Düvel) ismindeki seçkin târihi husûsiyle (Vefeyat) noktasından kıymetli bir eserdir. Nüshası İstanbul kütübhanelerinden, bu cümleden olmak üzere Nuruosmaniye Kütübhanesinde vardır. 1155 (1742)'de irtihâl etti. Babasının yanında medfundur.

MÜ'MİN-ZADE AHMED HASİB EFENDİ

Osman-Zâde Ahmed Tâib Efendi'nin talebesi, kadıların faziletlilerinden, târih bilgini bir zat olup Bursa'lıdır. Süleyman Şah'dan Fatih'in sonuna kadar (Silkü'l-Leâl) isminde manzûm ve bir kafiyede Osmanlı Tarihi vardır ki bâzı ilim ve irfan erbabının hal tercemelerini de beyân etmektedir. Büyük bir cildden ibaret bulunan bu eserin bir nüshası Galata Mevlevîhanesi Kütübhanesinde mevcuttur. (Silkü'l-Leâl)'in bir de mensur kısmı vardır ki bu da muasırı bulunduğu Sultan Birinci Mahmud devri olaylarını hikâye etmektedir. Bunun kendi el yazısı ile olan nüshası Murad Molla Kütübhanesinde mevcuttur.

Şakayik Zeyli (Atâîye)'de bir miktar ilâvesi olduğu (Tezkire-i Sâlim) de zikredilmiştir.

Şiir yazma kabiliyeti de kuvvetli olup İstanbul dergâhlarının durumlarını beyân eden (Dergâh-nâme) isminde bir manzûmesi ve Bosna Niyabetinde (kadılığında) iken Hakîmoğlu Ali Paşa'nın gazvelerini hikâye eden diğer bir manzûmesi de vardır.

MUHİB ABDURRAHİM EFENDİ

Kadın şairlerden Safvet Nesîbe Hanım'ın babası olup İstanbul'ludur. 1220 (1805) senesinde sefirlikle Paris'e giden bu zâtın iki «Sefaretnâme» si olup biri Fransa'ya gidiş ve geliş keyfiyeti ile altı sene müddetle Paris'te ikameti esnasında me'muriyetine taallûk eden bütün mazbata, mektup, tezkere ve takrirleri ihtiva eden mufassal ve şerhli bir sefaretnâmedir. Diğeri; icmalen Fransa'ya gidiş ve gelişi ile Paris'in ahval, âsâr ve rüsumunu beyan eden risale şeklinde muhtasar bir sefaretnamedir ki basılmıştır. Bu sefaretnameye malûmat erbabından İzzet adında bir zât tarafından 1273 (1857) tarihinde Âsım Tarihi ile kendisi tarafından bir hayli ilâveler yapılmıştır ki bir nüshası Osmanlı Müzesi Kütübhânesinde vardır.

Vefatı 1236 (1821) olup, kabri Eyüb'de Bahariye'dedir.

MUSTAFA VÂZIH İBN-İ İSMAİL AMASYAVÎ

Ulemadan ve tarih ilmi müntesiblerinden bir zat olup Amasya müftüsü Çorum'lu Kara İsmail Efendi'nin oğludur. Memleketinde müftü iken 1247 (1831) de vefat etmiştir. (El-Belabilü'r-Rasiye fî Mesâil-i Riyazi Amasya) isminde Amasya'ya müteallık bir tarihçe yazmıştır. Bir de fıkıhdan (Şerhu'l-Ezân ve Dellâlü'l-Cinân) isminde Arapça bir eseri vardır. Zamanımız ilim erbabından Evkaf Nezareti eski Arabî kayıtlar mütercimi Amasya'lı Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin de Amasya ve mülhakatına dair (Es-Sefînetü'r-Rasiye fî Târih-i Amasya) isminde sekiz cild şeklinde tertîb edilmiş, mükemmel bir târih ve hal tercemeleri kitabı vardır ki istifadeye sebeb eserlerden olan bu tarihin iki cildi basılmıştır.

MELEK AHMED BEY «MORALI»

Meşhûr Tiryaki Hasan Paşa ahfadından, Eğriboz'lu Bekir Efendi'nin oğlu olup zamanına göre münşî olmakla beraber Fransızca ve Rumcaya da âşina, afîf, halîm bir zattır. Mutasarrıflık ve saire gibi devlet hizmetlerinde bulunmuştur. 1236 (1821) senesinde zuhura gelen Yunan İhtilâline dair olup Rum fetretini münteç olan Eterya'nın birinci tertibcisi Eksanto'nun ihtilâl te'sisine dair olan risalesini ve Yunan tarihinin mühim münderecatını terceme ve kendi tahkikat ve mütâlealarını ilâve ile güzel bir eser vücuda getirmiştir ki basılmamıştır. Bu tarihin mukaddimesinden bir parçası «Encümen» Kütübhanesinde vardır. Bir de Târih-i Kudemâ-yi Yunan ve Makedoniyan (Eski Yunanlılar ve Makedonyalılar Tarihi) isminde bir tarihi vardır. 1288 (1871) tarihinde Selânik'te irtihal ederek Hortacı Camii avlusunda defn edilmiştir.

MUSTAFA NURİ PAŞA

İzmir'de Mansûrî-Zâde âilesinden maârifçi bir zattır. Tahsîlini ikmâlden sonra devlet işlerinde istihdam olunarak ortaya çıkan görüş ve istidadı sebebiyle evvelâ Maârif, sonra da Evkaf Nâzırı oldu. 1307 (1891) tarihinde İstanbul'da irtihal ederek Süleymaniye Camii avlusunda defn edilmiştir.

(Netâyicü'l-Vukuât) adı ile üç cildder meydana gelmiş olup 1294 (1877) senesinde basılan Osmanlı Târihleri esasen Osmanlı Devletinin her asırda cârî olan mülkî nizamları, askerî kanunları ve malî idaresi ile sair teferruatını açıklamaya münhasır olmakla beraber bu maksadın lâyıkıyla meydana çıkarılması zımnında ale'l-usûl meydana gelen olayları da nükteli bir surette toplu olarak terkîm ve bir tekmile ilâvesiyle aslî maksadı tamamlanmış, ibaresi tatlı, münakkah bir tarihdir ki zamanımız vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin tahrîr ettikleri iki cild (Târih-i Devlet-i Osmaniye)lerinin bâzı maddeleri ve husûsiyle tekmileleri için başlıca kaynak olmuştur. (Dördüncü cildi de sonradan basılmıştır.).

(Hazinetü'l-Hisab) isminde basılmış bir hisabı da vardır.

MUHSİN MEHMED BEY «BANDIRMALI-ZADE»

Edîb ve târihçi bir zat olup Üsküdar'lıdır. Usûle göre tahsîlini ikmalden sonra devlet kalemlerinde yükseldi. Bir hayli müddet Osmanlı Devletinin Mısır Fevkalâde Komiseri Gazî Ahmed Muhtar Paşa'nın maiyetin-

de birinci kâtiblik hizmetinde bulundu Sonradan İstanbul'a nakl olunarak Tevkiî-yi Dîvân-ı Hümâyûn me'muriyetine, sonra Şûrâ-yı Devlet âzalığına tâyin olundu. 1324 (1906) de irtihal ederek Üsküdar'da İnâdiye Mahallesinde ceddinin yaptırdığı Bandırmalı-Zâde Dergâhı denilen Celvetî Dergâhı'na defn edildi.

Basılmış eserleri: (Afrika Delîli) ile (Hutût-i Berbâiye Tercemesi) adını verdiği (Hiyeroğlif Hattı Tercemesi) ve (Delîl-ü Vadi'n-Nil)'dir. Birinci eseri Afrika hakkında lisanımızda yazılan coğrafya kitablarının en büyük ve en istifadelisi olup 769 sayfayı ihtiva etmek üzere 1312 (1894) senesinde Mısır'da basılmıştır. Mısır hakkındaki bilgiler diğer memleketler hakkındaki malûmattan beş-on misli daha çoktur. Her kıt'anın tarihî coğrafyasından bahs olunduğu gibi Mısır ülkesinin de eski tarihinden bahs olunmuş ve bilhassa İslâm fetihlerinden zamanımıza kadar geçen olay ve durumları tafsilâtiyle beyân edilmiştir. Fir'avunlara ve Berbâi hattına [Hiyogroli yazısına] âit resimler ve yazılar da vardır. Bu eser Türkçe, Arapça, Fransızca yetmiş küsur esere müracaatla meydana gelmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır fethini beyân edici olan (Târih-i Süheylî)'yi de terceme etmiştir.

MEHMED MANSUR EFENDİ

Maârif ve hamiyyet erbabından çalışkan bir zât olup mekteb muallimlerinden olan babası Kolonyalı Abdullah Efendi'nin Manastır'da muallimliği esnasında Manastır'da doğmuştur. İlk tahsîlini ikmalden sonra İstanbul'a gelerek Rumca ile eski Yunan diline olan vukufu dolayısıyle Bâb-ı Âlî Terceme Odasına me'mur oldu. Bu esnada İngiliz meşhur müsteşriki Redhavz'dan Fransızcayı tahsîl ettiği gibi biraz da İngilizce öğrendi. Resmî me'muriyeti esnasında yükselerek Devlet Şûrası âza muavinliğine tâyin olunmuştur. Bu me'muriyette iken emekliliği icrâ edilerek Gebze'de oturmağa başlamıştır. 1314 (1897) tarihinde irtihal edip Çoban Mustafa Paşa Camii kapısı karşısında defn edildi.

Avrupa'nın terakkî etmiş dillerini nazar-ı dikkate alarak her hükûmette ulûm ve fünûnun inkişafı evvel be-evvel millî dilin terakkisine vâbeste olduğuna kanî bulunduğu cihetle o tarihte Tıb mektebindeki Fransızca tedrîsin aleyhindeki isabetli fikir sahibleri ile teşrîk-i mesâi edip maksadına nail olmuştur.

Eserleri :

1 — (Meşhur İskenderiye Kütübhanesine Dair Risale-i Târihiye). Basılmıştır.

2 — (Rum Fetretine Dair Tarih). Birinci cüz'ü basılmıştır.
3 — (Memâlik-i Osmaniye'de İnhisar-ı Tabâbet). Fransızca olup basılmıştır.
4 — (Esrâr-ı Farmason)
5 — (Ehl-i Salîb Vak'ası).
6 — (Tevrat ve İncil İhtilâfatı).
7 — (Servet-i Millîye).
8 — (Umûr-u Mâliye). Yazma bir nüshası Yıldız Kütübhanesindedir.

MEHMED İBN-İ YUSUF el-ÇERKES

Târih ilminin hâl tercemeleri şûbesi mütehassıslarından olup asrımız ilim adamlarından Ali Emîrî Efendi'nin ifadelerine göre Diyarbekir'lidir. [Taşköprülü-zâde]'nin (Şakayik-ı Nûmâniye)sini, (İmâm-ı Süalebî)'nin (Kısas-ı Enbiyâ)'sını, (Vakidî)'nin (Fütûhü'ş-Şam)ını terceme etmiştir ki üçü de basılmamıştır. «Fütûhü'ş-Şam»ın tercemesi 1098 (1687)'dedir. Beyrût dizdarî [muhafızı] idi.

MURAD BEY

Dağıstan'da doğup Rusya'nın başkentinde yüksek tahsil yaparken buraya iltica etmiş ve uzun müddet memleketimizin irfan hayatına karışmıştır.

Murad Bey bilhassa tarih muallimi olarak hizmetlerde bulunmuştu. Kendisinden evvel, Avrupa tarzında târih muallimliği eden, hususiyle târih ilmini yeni usûl dairesinde yazmağa çalışan kimse yok gibiydi. Altı cildden meydana gelen (Târih-i Umûmî) ile bunun bir fezlekesi olan, bir cildden ibaret (Târih-i Osmanî) adlı eseri zamanı itibariyle değerli eserlerdendi. Bunlar memleketimizde ilk tecrübesi icrâ edilen ta'lîmî (Didactique) eserlerdendi. Murad Bey, Fransız ve Rus menba'larına müracaatla ve hayli emek sarfı ile bu kitabı meydana getirmiştir.

Kitab, uzun bir tedris hayatının mahsûlüdür. Binâenaleyh, talebenin, gençliğin terfi (bilgi) seviyesi maddesi nazar-ı dikkate alınarak yazılmıştır.

Murad Bey, memleketinden geldiği vakit, dilimizin hayli acemisi idi.

Bâzı hükûmet me'muriyetlerinde, matbûat idaresinde uzun bir zaman «Düyûn-ı Umûmiye» komiserliğinde, Şûrâ-yı Devlet âzalığında bulunmuştu. Düyûn-ı Umûmiyede iken Maliye Hazînesi Murad Bey'in gayreti ile bir çok hukukunu müdâfaa etmiş ve hayli istifadede bulunmuştu.

Gerek Meşrûtiyetin ilânından evvel burada, gerek Avrupa'da ve Meşrûtiyetin ilânı üzerine yine burada uzun vakitler (Mîzan) Gazetesini çıkarmıştı.

Son zamanlarda (Târih-i Ebû'l-Fâruk) ismi ile uzun bir Osmanlı târihi yazmaktaydı. Bu eserin yedinci cildi neşredilmişti. Bununla beraber silsile tamamlanmamıştı. Bu târihte Murad Bey'in bir tarihçiye yakışacak derecede mühim ve derin mütâlealarına tesadüf ettiğimiz gibi, pek indî ve şahsî muhakemelere, bil'iltizam aranmış, bulunmuş garip olaylara da tesadüf edilmektedir.

(Huz mâ safâ da'mâ keder) kaidesince bu eserlerin istifadeye uygun kısımları alınır, diğerleri terk edilir.

Anadoluhisarı'ndaki sahilhanesinde vefat ederek mezkûr mahalde hususî kabrine defn edilmiştir.

— N —

NEŞRİ MEHMED EFENDİ

Eski Osmanlı tarihçilerinin meşhurlarından olup Germiyanlıdır (1). Âşık Çelebi (Tezkire-i Şuarâ) adlı eserinde Bursa'lı olduğunu yazıyor (2). Sultan İkinci Bâyezid devri müderrislerinden idi. Mezkûr padişah tarafından Osmanlı târihini yazmak vazifesi ile me'mur olarak devletin ilk kuruluşundan zamanına kadar cereyan eden olayları ihtiva eden yazdığı (Cihan-Nümâ) ismindeki (3) târihin ibaresi sade ve selîstir.

Bir nüshası Bâyezid Câmii Kütübhanesinde, bir nüshası da Osmanlı Müzesi Kütübhanesinde vardır. Basılmamış olan bu eser Türk ve Tatar milletlerinin geçmişlerine dair bir hayli tafsilâtı ihtiva etmektedir. Şiire de intisabı olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Âlî'nin ifadesi de bunu isbatlamaktadır.

(Künhü'l-Ahbar)ın basılmamış kısmında yazılı şiirlerinden :

«Gözlerimden aktı deryâlar gibi yâşım benim
Dostlar çok gördü unmadık başım benim.
Geçmek içün seyl-i eşkimden hayalin askerî
Bir direkli, iki gözlü köprüdür kaşım benim.»

Kabrinin Bursa'da Mevlevî Süleyman Efendi civarında olduğu ve fakat yolu genişletmek sırasında tahrîb edildiği rivayet edilir.

(Künhü'l-Ahbar)ın basılmamış kısmında Bursa'ya gelerek Sultaniye Medresesine müderris tâyin edildiği ve burada irtihal ettiği yazılıdır.

---

(1) Bursa hisarı ortasında medfun Timurtaş Paşa-zâde Oruç Beğ de eski Osmanlı tarihçilerinden olduğu rivayet edilmiş olup eski Osmanlı Türk dili üzerine yazılmış, Osman ve Orhan Gazi'nin tarihî olaylarını beyan eden bir tarihî olduğu (Atâ Târihi)nin üçüncü cildinin başında mezkûrsa da tarafımdan görülmemiştir.

(2) Lâtifî ile Riyazî, Karamanlı, diğer hal tercemeleri kitabları Germiyanlı olduğunu yazıyorlar.

(3) Kâtib Çelebi'nin de bu isimde meşhur bir coğrafya kitabı olduğu yukarıda zikredilmişti.

NASÛH EFENDİ MITRAKÇI «ÇEBNÜVİS»

Osmanlı tarihçilerinden, hüner sâhibi, âlim bir zattır. Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk tahta çıkışından 954 (1547) tarihine kadar bir cildlik bir tarih yazmıştır. Bu tarihten sonrasını yazmağa başlamışsa da ikmaline muvaffak olamamıştır.

Yazı san'atına da tam bir intisabı olup «çeb» denilen yazı türünün mûcidi gibidir. (Mıtrakçı) tâbiri demirci çekici oyunundaki maharetinden dolayıdır. Divan-ı Hümâyûn kaleminin o zamanki teşkilâtına göre müstahdemlerinden bir kısmına da «Mıtrakçı» denildiği rivayet edilir.

Revan Odası Kütübhanesinde (Fetihnâme-i Karaboğdan) isminde bir eseri vardır. Kanunî Sultan Süleyman adına 926 (1520) tarihinde Taberî Târîhi'ni (Mecmau't-Tevârih) ismi ile terceme etmiştir. Bu terceme basılmış terceme ile karşılaştırıldığında Nasûh Efendi'nin tercemesinden tamamen başka olduğu ortaya çıkmaktadır. Efendi'nin tercemesi selîs ve hemen her bahsin sonunda kendi zâtının mahsûlü olmak üzere lâtîf manzûmeler derc edilmiştir.

Bunlardan başka (Tuhfetü'l-Guzât) isminde resimli bir eseri de vardır. Bu zat hakkında (Riyâziyyûn) bölümünde de fazla bilgi vardır.

NAÎMA MUSTAFA EFENDİ «VAK'ANÜVİS»

1000 (1592) senesinden 1070 (1659) senesine kadar olan vak'aları ihtiva etmek üzere adına izafe edilen ve altı cildden ibaret bulunan (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikîn) ismindeki Osmanlı târihinin müellifi olup Haleb'lidir. Tasvîr-i vekayi' ve ahvaldeki iktidarı fevkal'âde olup târihinin hey'et-i umûmiyesi itirazdan sâlim olduğu gibi mânâlarının selîs, ifadesinin doğruluğu Osmanlıların ortaya çıkışından Âkif Paşa'nın zamanına kadar yazılan eserlerin hemen hepsinin üstünü gibidir. Vefatı (Naîmâ gitti Firdevs-i naîme» mısra'ının ifade ettiği 1128 (1716) tarihindeki Mora Seferi'ndedir. Eski Osmanlıların (Yalî Badra) dedikleri (Patras) kasabasında o zaman mevcut olan Câmi'in avlusundaki müslüman mezarlığına defn edildi.

Mezar taşında «Baş muhasebe mansabından ma'zûlen Mora Muhasebecisi iken vefat eden) ibaresi nakş edilmişti.

Mufassal hayatı Ahmed Refik Bey tarafından yazılıp İkdam Gazetesinde neşredilmiştir.

Beyitlerinden :

Hâsid ayağa çalsa da kal'a-yı kemâlim
Sermaye-i irfânıma asla zarar olmaz

Naîmâ sırr-ı ışk-ı sûzişi pervâneden gör-kim
Ne hicr-i yârdan ağlar ne sûz-i nârdan söyler.»

Naîmâ Tarihine kaynak olan eserlerden biri de Menâr şârihi Mehmed Efendi-Zâde Ahmed Efendi'nin temize çekimine muvaffak olamadığı evrak olduğu (Atâ Târihi) nin üçüncü cildinin 38. sayfasında yazılıdır ki bu ifade (Naîmâ Târihi) birinci cild, 9. sayfada te'yid edilmektedir. (Atâ Târihi)nin aynı sayfasında Naîmâ'nın 1110 (1698) târihine kadar olayları kaydettiği ve fakat temize çekmeğe muvaffak olamadığı ve sonradan Şehrî-Zâde tarafından alınıp temize çekildiği de yazılıdır.

Es'ad Efendi Kütübhanesinde bâzı siyasî risaleleri ihtiva eden, kendi el yazısı ile yazılı bir mecmûası vardır. Revan Odasında mevcut tarihinin 1066 (1656) senesine kadar olan kısmı kendi el yazısı iledir.

NİHADÎ

Osman Oğullarının kuruluşu olan 680 (1281) tarihinden 1097 (1686) tarihine kadar açık bir ifade ile bir cild şeklinde tertîb edilmiş bir tarihi vardır ki bir nüshası Bağdad Köşkü'nde mevcuttur.

NAZMİ-ZÂDE HÜSEYİN MÜRTEZA EFENDİ

Osmanlı târihçilerinden, ilim sahibi ve yazar bir zat olup Bağdad'lıdır. Tahsîlini ikmalden sonra devlet hizmetine girerek Bağdad Maliye Hazinesi Ruzname halifeliğine (kâtibliğine) yükseldi. 1134 (1722) tarihinde memleketinde vefat etmiştir. Muhtelif eserleri aşağıdadır:

1 — (Gülşen-i Hulefâ) : 1143 (1730) tarihinde İbrahim Müteferrika tarafından basılan bu eser 127 (729) tarihinden 1130 (1718) tarihine kadar geçen İslâmî olayların Endülüs'e âit kısmının gayrisinden ve bilhassa Osmanlıların fetihlerinden sonra Irak ülkesinin durumundan bahsetmekte olup, yazılış tarzı eski usûl üzere, lügat perdâzâne ise de rivayetleri — ekseriyet itibariyle— şâyân-ı vüsûktur. (Devhatü'l-Vüzerâ) ismindeki zeyli Bağdad Vâlilerinin hal tercemelerini ve kısmen Irak'ın durumunu beyân etmektedir.

2 — (Terceme-i Târih-i Timur) : Mevlânâ İbn-i Arap-Şah'ın Arapça Timurlenk Târihi'nin Türkçe ve Farsça'ya tercemesi olup, Türkçesi 1277 (1861) tarihinde (Târih-i Timur-u Gürkân) ismi ile basılmıştır.

3 — (Şerh-i Kasîde-i Ferezdak) : Meşhur Arap Şâiri Ferezdak'ın Oniki İmamdan İmam Zeyne'l-âbidîn hazretleri hakkında Mekke'de açık bir şekilde nazm ettiği :

«Hâzellezî ta'rifül bathâe vat'atehû
Velbeyti ya'rifühû velhıllü vel haremü...»

Matlâ'lı meşhûr kasîdesinin Türkçe şerhidir ki bir nüshası Bâb-ı Âlî karşısındaki Beşir Ağa Kütübhanesinde mevcuttur. Şerhin sonunda İslâmî olaylardan Bedir, Hendek, Hayber, Mekke'nin Fethi ve sâire gibi vak'alar da ayrıca tafsîl edilmiştir.

4 — (Terceme-i Tuyûr-i çâriha ve Zevârî-i Sâyide) : Bir nüshası Hamidiye Kütübhanesinde vardır.

5 — (Zeyl-i Siyer) : Nâbî'nin Veysî'ye zeylen yazdığı siyer'in zeylidir. Nüshaları Beşir Ağa ile sair kütübhanelerde vardır.

6 — (Tezkire-i Evliyâ-i Bağdad) : Bağdad ile civarında medfun olan evliyanın büyüklerinin hal tercemelerinden bahsetmekte olup ismi: (Câmi'u'l-Envâr fî Menâkıbi'l-Ahyâr)'dır. Nüshası askeriyenin büyüklerinden Bağdadlı İsmail Paşa'nın kütübhaneleri ile kendi kütübhanemde vardır.

7 — (Şerh-i Şevâhid-i Muğni'l-lebîb): Nahv ilmine dair yazılan eserlerin en meşhurlarından olan (Muğnî) (Şevâhidi)nin şerhi olup iki büyük cilddir. Beşir-Ağa'da mevcuttur.

8 — (Şerh-i Lügat-ı Târih-i Vassaf) : İbaresinin muğlak olması cihetiyle bâzı kimseler tarafından da şerh olunan (Vassaf Târîhi)'nin şerhidir ki Beşir Ağa ile sair kütübhanelerde vardır.

9 — (Dîvan) : Bilinen şekilde yazılmıştır.

10 — (Terceme-i Kitâb-ı Fezâilü'l-Hayl) : Bir nüshası Yerebatan Mahallesindeki Es'ad Efendi Kütübhanesinde vardır.

11 — (Münşeât) : Yazılarını ihtiva etmekte olup eski tarzdadır.

12 — ((Terceme-i Kabusnâme) : Eserin aslı Abbâsî halifeleri zamanlarında Kûhistan'da hükûmet kuran tavâif-i mülûkten Keykavus ibn-i İskender ibn-i Kabus'un oğluna hitaben yazdığı siyaset ve hükûmet idaresi ile mânîdar nasihatleri ihtiva eden ve hemen her maddesi mevzu' ile alâkalı bir hikâye ile süslendirilen meşhur eser olup birinci def'a 835 (1432) tarihinde Sultan İkinci Murad'ın emri ile nedîmlerinden Mercimek Ahmed ibn-i İlyas tarafından sade bir dille terceme edilmiştir. 44 bab üzerine tertîb edilmiş olan bu terceme her bakımdan istifadeli eserlerdendir. İkinci def'a 1117 (1705) târihinde Bağdad Vâlisi Hasan Paşa'nın

emri ile [Nazmî-zâde] tarafından zamanın şîvesine göre islâh ve tebdîl edilmek üzere terceme edildiği gibi Kazan ulemasından Abdülkayyûm Molla Nâsır tarafından biraz kısaltılmak sûretiyle Türkçe'nin Kazan şîvesine nakl edilerek iki def'a basılmıştır. Şark dilleri kadın âlimlerinden Rusya'lı Gülnar Hanım — Madam Delebedef — tarafından Rusça'ya terceme edilip basılmıştır.

Terceme sâhibi Nazmî-zâde'nin beyitlerinden :

İki âlemde rahat istersen Mürtezâ sen de
İdüp terk-i enâniyyet ubûdiyyette yüzün tut.

Bir gazeli :

Bülbül-i bâğ-ı hakikat hem enînimdir benim
Şâhid-i cûş-i dilim, çeşm-i terînimdir benim
Lütf-i Hakka eyledim ilka-i dest-i i'tisam
Hasbiyallahu kefâ nakş-i nigînimdir benim.
Yoktur âmâle ümîdim dergeh-i Hakka heman
Rişte-i acz-i dilim hablü'l-metînimdir benim.
Urvetü'l-vüskâ-yi ihlâsa temessük Mürtezâ
Bî-tekellüf, hâsıl-ı kedimînimdir benim.

Tasavvuf'tan (Kenzü'l-Ârifîn)'i de terceme ettiği gibi Bağdad Vâlisi Hasan Paşa'nın emri ile İbrahim Karamanî Sümme Alamedi'nin (Hey'et-i Seniyye) ismindeki Arapça eserini de terceme etmiştir. Köprülü Kütübhanesinde kendi el yazısı ile yazılı (Risale-i Rub'u ve Ceyb)'i de vardır.

NU'MAN EFENDİ «EBU SEHL SALİH-ZADE»

İlim erbabından, târih bilgini bir zât olup Eğin'lidir. İsmi, te'lif târihini beyân edici olan (Tedbîrât-ı Pesendîde) ismindeki Osmanlı Târihi Kırım, Macaristan, İran seferlerinden 1152 (1739) bahisdir ki bizzat bu seferlerde bulunduğundan dolayı yazılan olaylar müşahedelerine dayandığı için şâyân-ı vüsûktur. Müellif kitabının baş taraflarında kendi hal tercemesinden bahsettiği sırada başka eserleri olduğunu ve 1166 (1753) târihinde Manisa Kadısı tâyin edildiğini zikrediyor.

Bir nüshası Küçük-Efendi Kütübhanesinde mevcud olan (Tedbîrât-ı Pesendîde)'nin nihayetinde (Sulh-nâme-i İran), (Sulh-nâme-i Moskova) isimlerinde târihçeleri vardır. (Âlet-i İmale) adı ile mesâha (ölçme) ilmine dair yazdığı bir eserinde Adakale civarında Nemçelilerle hududu tahdit komisyonunda bulunduğunu ve riyâzata âit daha birkaç eserinin olduğunu nakl ediyor.

İBRAHİM NİHALİ İBN-İ SÜLEYMAN HALÎFE

Haremeyn-i Şerîfeyn Muhasebe Kalemi kesedarlığı vazifesinde ve Dîvân-ı Hümâyûn kâtibleri arasında bulunmuştur. Târih ve idarî işlere vâkıf bir zattır. Lâyiha sahasında kaleme aldığı (Mir'âtü'd-Devlet) ismindeki târihçesi 1182 (1769) seferinin ortaya çıkış sebebine ve devlet işlerinin islâhına dairdir. 1186 (1772) târihinde irtihal ettiği feraşet defterlerinde kayıtlıdır. Ahlâk ilmine ait (Mir'âtü'l-Ukalâ) isminde başka bir eseri daha vardır ki her ikisi de basılmamıştır. (Mir'atü'l-Ukalâ), beş fasıl üzerine mürettep Türkçe mu'teber bir eserdir.

Birinci fasıl: Vakit, usûl, edeb, tarîk, kaide, had ve miktar beyânındadır.

İkinci fasıl: Akıl beyânındadır.

Üçüncü fasıl: Nazar-ı himmet ve te'sîr-i nüfuz beyânındadır.

Dördüncü fasıl: Re'y ve tedbîr beyânındadır.

Beşinci fasıl: Meveddet, muhabbet, aşk beyânındadır.

Münderecatından bâzı parçalar:

«Lâ tekul min gayri tefekkürin
Ve lâ ta'mel min gayri tedebbürin»

Sun'a dahl etmek olur Sâni'a isbât-ı kusur,
Dehre ta'n etme ki söz âlem-i bâlâya çıkar.

El-âkılü lâ yetekellem illâ bi-hâcetin ev li-hüccetin.

Cilvegâh-ı yâr olan dil-i nakş gayri itmez kabûl
Sûret-i diğer muhal âyine-i tasvîrde.

Heman sen müstakîm ol çarh-i geçeruden hıras etme,
Makam-ı rast'a virmez halel geç bînl-i neyzen.

Bir gün olur ki olur nâil-i gülberk-i murâd
Dolaşan gülşen-i âmâlinin etrafında.

Diğer şiirlerinden:

Fehm eyledinse ma'nî-yi takvîm-i âdemî
Bildin tamam nüsha-yi ahkâm-ı âlemî.

Aç ayn-ı itibarını çeşm-i hubâb var,
Yem'de görünce katreyi, gör katrede yem'i.

Eserlerinden: «Âzâ-yi Re'siye (baş âza) olan dimağ, kalb, kebed emrazlarında tabibe ıttılâ'ı lâzım olanları fihre-gûne cem' ve (Kitâbü'l-hâmi fî beyâni ahvâl-i âzâ-yi re'siyye) nâmı ile bir risale tertîb ve tahrîr ve ihvâna hediye olundu» ibaresini hâvî bir de tıbbî eseri vardır.

NURİ BEY «VAK'ANÜVİS» HALİL NURİ BEY

Nâilî Abdullah Paşa oğlu Şâkir Bey'in oğlu olup tezkirecilik, âmedcilik gibi makamlarda bulunarak sonradan vak'anüvislik hizmetine tâyin olunmuş ve «Mîr Nûrî medfenin Hak mehbetu'l-envâr ide» mısra'ının ifade ettiği 1213 (1799) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Eyyüb'de Feridun Bey Türbesi kapısının sağ tarafında meşhûr şâir Kânî Efendi'nin yakınında medfundur. Osmanlı Târihi kitabı 1209 (1794) ve 1213 (1799) seneleri arasındaki olayları hikâye etmektedir. Bundan başka Üçüncü Selim zamanında vaz' ve te'sis olunan bütün kanunlar ve nizamları toplayarak bir mecmûa da tertîb etmiştir. Müretteb dîvânı da vardır. Eserleri basılmamıştır.

NECÎB MUSTAFA EFENDİ «KÖSE»

Aslen İstanbul'lu olup tefeyyüzü Bâb-ı Âlî'dendir. «Ruznâme-i evvel» me'muriyetinden azl edilerek 1247 (1831) târihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Eyyüb'deki Hakîm Kutbüddin Mektebi mezarlığı karşısında medfûndur. Üçüncü Selim devri olaylarına ve teferruatına dair yazdığı tarihçesine 1218 (1803) den 1223 (1808) senesine kadar geçen Osmanlı Ordusu olaylarını yazan Ali Râif Efendi'nin (Vekayı'-nâme)'sini de derç eylemiştir ki bir cildden ibaret olan bu eser 1280 (1863) tarihinde Matbaa-yı Âmire'de basılmıştır. (Hadîkatü'l-Cevâmi')'de vefatı 1234 (1819) olmak üzere kaydedilmiştir.

Üçüncü Selîm'in saltanatının ilk yıllarına dair Edîb Efendi'nin de basılmamış târihçesi vardır.

NEDİM MAHMUD BEY «EĞİNLİ-ZADE»

Zeyneb Sultan'da medfun Eğin'li Genç Halil Ağa'nın oğludur. Enderun'dan yetişen ilim sahiblerinden olup doğumu itibariyle İstanbul'ludur. Bâzı devlet makamlarında bulunduktan sonra 1253 (1837) târîhinde İstanbul'da vefât etmiştir. Eyyüb'de Bostan İskelesinde Mihr-i Şâh Sultan

avlusunda medfundur. Kendi zamanında meydana gelen günlük hâdiseler, dîvan tâyinleri, [tevcîhat-ı dîvâniyye] mülkiye'ye ait arîzalardan zabt ve yazılmağa değer olayları seçerek bir târihçe yazmıştır ki basılmamıştır. Dîvançesi de vardır. (Fatîn Tezkiresi)nde bir gazeli vardır.

NURİ BEY «YÜZBAŞI OSMAN NURİ BEY»

Askeriye yazarlarından bir zat olup doğum itibariyle İstanbul'ludur. Babası Kırım'lıdır. Harbiye Mektebinde muallim iken pek genç denecek bir yaşta 1327 (1911) târîhinde vefat etmiştir. Edirnekapı haricinde Mustafa Paşa Tekkesi karşısında âile kabristanına defn edildi. Alman ve Fransız dillerine de vâkıf, bilhassa Almanca'ya olan vukufu takdîre şâyandı.

Eserleri :

1 — (Abdülhamîd'in Hayât-ı Siyasiyye ve Husûsiyyesi) : Üç cildden ibaret olan bu eserin bir buçuk cildini neşretmeğe muvaffak olmuştu. Geri kalan kısmı yine kendisi gibi genç, zekî, târihçi, dil bilen Yüzbaşı Ahmed Refik Bey tarafından ikmâl olunarak bu şekilde hem Osmanlı târihinin bâzı gizli ve karanlık sahifelerinin inkişafına gayret, hem arkadaşlık nâmına bir hizmet yapılmış oldu.

2 — (Yeni Piyade Tâlimnâmesinin İzâhı).

3 — (Bölük Muharebesi).

4 — (Karadeniz ve Boğazlar Mes'elesi).

Bunlardan başka askerliğe müteallık basılmamış eserleri de vardır.

OSMAN EFENDİ

Târihçi âlimlerden bir zât olup Bayburd'ludur. Eserlerinden 1020 (1611) tarihi ricalinden olduğu anlaşılmaktadır. (Mir'ât-ı Cihan) isminde-ki eserinin münderecatı aşağıdadır:

Ünvân-ı evvel: Hak Teâlâ'nın birliğini, ululuğunu, azametini, ulûhiy-yetini, arş-ı a'zamın îcadını, yedi kat göğün, yedi kat yerin yaratılışını, meleklerin, ay, gün ve yıldızların vücuda gelmesini beyân eder.

İkinci Ünvan: Hz. Âdem ve Havva'nın vücuda geliş durumlarını, ne-sillerinden gelen peygamber, eliya, meşâyıh ve sair zâhid ve mü'min kul-ları beyân eder.

Üçüncü ünvan: Pâdişahların ecdatları, dünyaya gelen pâdişahları, cihangirlik yolunda yürüyen pehlivanları ve şehidleri beyân eder.

Dördüncü ünvan: Süleyman peygamberin mu'cize ve hikâyelerini, Hz. Yûsuf'un Zelîha ile olan kıssasını, İskender'in kırallığını, beyân eder.

Beşinci ünvan: Kâ'be'nin yapılması sebebini, şerefini, Ku-düs'ün yapılması ve evsafını, Şam'ın şerefini beyân eder.

Altıncı ünvan: Resûlüllah (S.A.V.) Efendimizin nübüvvetini, mu'cize-lerini, mi'racını, Cihar-ı yâr-ı güzîn'in evsafını, zevcelerini, dostlarını ve ashâbını beyân eder.

Yedinci ünvan: Kıyâmet saatinde zuhûr edecek alâmetleri, son za-manda İsrafil'in sur'a üflemesi ve bütün mahlûkatın yok olmasını beyân eder.

Sekizinci ünvan: Kıyâmet gününde bütün mahlûkatın haşr olup suâl ve cevab olduğunu, cennet ve cehenneme müstahak olanları beyân eder. Ölüm târihi ile defn edildiği yer tâyin edilememiştir.

OSMAN REMZİ EFENDİ

Dîvân-ı Hümâyûn kalemi halîfelerinden [kâtiblerinden] târih bilir bir zât olup Sultan Birinci Mahmud'un tahta çıkışından Nizam-ı Cedîd'in ku-ruluşuna kadar iki cild basılmamış bir tarihi vardır. Şânîzâde ile aynı devrede yaşadı.

— Ö —

ÖMER FAİK EFENDİ İBNİ ABDULLAH

Dîvân-ı Hümâyûn hâcelerinden [efendilerinden] maârifçi bir zâttır. Şıkk-ı sânî defterdârı olmuştur. 1245 (1830) de İstanbul'da irtihâl etmiştir. (Nizâmü'l-Atîk fî Bahri'l-Amîk) isminde Türkçe tarihî bir eseri ile mürşîdi Neçcarzâde Şeyh Sıddîk Efendi'nin menkıbelerini ihtiva eden (Makalât-ı Sıddîkıyye) adında bir eseri de vardır ki bu eseri basılmıştır. Şiir yazma kabiliyeti de vardı.

— P —

PEÇEVÎ İBRAHİM EFENDİ (1)

İki ciddden ibaret olan Osmanlı Tarihi basılmış olup 927 (1521) den 1049 (1639) senesine, yâni Kanunî Sultan Süleyman'dan Dördüncü Murad devrinin sonuna kadardır. Yazdığı olaylar îtimada şâyandır. İbaresi açık, ifrat ve tefrîtden uzaktır. Sonunda Cengiz ve Hülâgû'nun durumunu da yazmıştır. [Birinci] şıkk-ı evvel defterdarlığı ve sancak beyliği gibi bâzı devlet hizmetlerinde bulunmuştur 1046 (1637) tarihinde Bosna Defterdarlığına tâyin olunmuştu.

Ömrünün sonlarını emekli olarak Macaristan'da Budin ile Peç'de geçirdi. Vefatı 1061 (1651) de olup kabri memleketindedir. Târihini Koca Nişancı Mustafa Bey, biraderi Salih Efendi, Ramazan-Zâde, Âli, Hasan Bey-Zâde, Hadîdî, Kâtib Mehmed Efendi Tarihlerinden özetleyerek yazdığını mukaddimesinde zikrediyor. Hayatı mufassal olarak Macaristan tarihçilerinden Doktor Karaçon Efendi'nin «Türk Derneği» mecmuasında ve târihçi Ahmed Refik Bey'in (İkdam) gazetesinde neşr edilen makalesinde mevcuttur. Peçevî'nin tarihi Tamışvar Defterdârı Belgradlı

(1) **Peç; Macaristan'da Mohaç ile Zigetvar arasında bir kasabadır ki Almanlar (Beşkilise) mânasında olan (Fonef Kırehen) derler. Müellif buralıdır. Arabça (ba) ile olan (Beç) Viyana'nın diğer ismidir. Kuzey Arnavutluktaki İpek kasabasında Arnavutlarla İslâvlar Peç derler.**

Mustafa İbn-i Ahmed Efendi tarafından 1045 (1635) den 1061 (1651) tarihine kadar zeyl edilerek yazılmıştır ki bir nüshası Bağdat Köşk'ünde vardır (2).

PERTEV MEHMED EFENDİ
«MUVAKKİT-ZADE - VAK'ANÜVİS»

Vak'anüvis olmuş İstanbul'lu bir şairdir. Hayatı «Şairler Faslı»nda yazılmış olan Hoca Neş'et Efendi'nin başlıca talebelerinden idi.

«Şâiran'ın şem'-i ümîdinde Pertev kalmadı»,

mısra'ının noktalı harfler (ebced hesabı) le gösterdiği 1222 (1807) tarihinde Edirne'de vefat etti. Sezaî Hazretleri civarında medfundur. Tertîb edilmiş dîvanı varsa da basılmış değildir. Bir nüshası Millet Kütübhanesinde vardır. Kendi zamanının olaylarına dair yazdığı tarihçesi halefi olan Âmir Bey tarafından zeyl edilmiştir ki bu da basılmamıştır. Mühründe **«Pertev gedâ-i lem'a-i Muhammed'im»**, sözü kazılmıştı. Tarihî eserleri Âsım Efendi'ye devr olunmuştur.

Beyitlerinden :

Geh tecâhül, geh tegafül, geh cefâ, gâhî ıtâb
Etdiği cevri gehî benden suâl eylerdi yâr.

---

(2) Sicill-i Osmanî'de Bosna'da vefat ettiğine dair bir ifade ile İstanbul'da vefat ederek Eyyüb'de Sokullu Mehmed Paşa Türbesi içine defn edildiği rivayeti mevsûk değildir.

RAMAZAN-ZADE NİŞANCI MEHMED BEY

Kanunî Sultan Süleyman devri ricalinden ve meşhur tarihçilerinden olup Merzifon'ludur. Bir kaç def'a Reîsü'l-Küttâb, Nişancı ve Defter Emîni olmuştur. Seçerek yazdığı umumî târihi faydalı ve muhtasar (Nişancı Mehmed Paşa Târihi) ünvanı ile basılmış ve meşhûr olup yaratılıştan Sultan İkinci Selîm'in saltanatının ilk yıllarına ait olaylara kadardır. (Sebhetü'l-Ahyâr ve Tuhfetü'l-Ahbâr) ismindeki tomar tarzındaki eserinde de Hz. Âdem (A.S.) dan başlayarak Sultan Süleyman Kanunî'ye kadar geçen peygamber ve hükümdarların soylarını beyân etmiştir. 979 (1571) târihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Edirnekapısı hâricindeki Emîr Buhârî Dergâhı avlusunda defn edildi.

Basılmış tarihçesi vezirlerden dört def'a nişancı olan asırdaşı Boyalî Mehmed Paşa'ya nisbet olunarak Nişancı Mehmed Paşa Tarihi diye biliniyorsa da doğru değildir.

RUHÎ ÇELEBİ «RUHİ FAZIL ÇELEBİ»

(Tezkire-i Riyazî) adlı kitabın nakline göre Zenbilli Ali Efendi'nin oğlu ve (Tezkire-i Lâtifî) adlı kitaba göre de torunu olup (Tâbe mesvâhu bienvâri'l-celîl) cümlesinin ifade ettiği 928 (1522) de genç bir yaşta vefat etmiştir. Zamanına kadar Osmanlı Tarihi yazmıştır. Şiirleri de vardır. Dedesi yanında defn edilmiştir.

RAZÎ ABDÜLLÂTİF EFENDİ

Kadılardan, âlim ve edebiyatçı, fazilet sahibi ve tarihçi bir zât olup Üsküdarlıdır. Usûl üzere tahsîlini ikmâl ettikten sonra evvelâ Şeyhü'l-İslâmlık Dairesinde, sonra kadılıkla Yenişehir, Edirne ve Medine-i Münevvere'de fıkıh âlimi olarak doğrulukla şer'î vazife yapıp İstanbul kadılığına yükselmiştir. Bu şer'î hizmetlerle meşgulken 1146 (1733) tarihinde Üsküdar'da vefat etmiştir.

Görülebilen eserleri basılmamış olup aşağıdadır :

1 — (Terceme-i Ikdü'l-Ceman) : Tafsilâtı Osmanlı tarihlerinden(Çelebi-Zâde Âsım Efendi)nin târihinde derc edilmiş terceme hey'etleri ve faziletli âzasından iken Allâme Bedreddin Mahmûd Aynî'nin (Ikdü'l-Ceman fî Târih-i Ehli'z-Zeman) adında 24 cildlik eserinin 8 cildinin tercemesidir

2 — (Ahlâ'l-Haber Min Kelâm-ı Seyyidi'l-Beşer) : İlm-i hadîsten bahseden kıymetli bir eser olup nüshaları Hamidiye ve Ragıp Paşa Kütübhanelerinde mevcuttur.

3 — (El-Fülkü'l-Meşhûn Bi'l-Lü'lüi'l-Meknûn) : [Muhâdarat ilminden] Dinî ve ahlâkî sözlerden bahseden bir eser olup nüshası Umumî Kütübhânededir.

4 — (Câmiu'l-Hikâyât): Meşhur «Câmiu'l-Hikâyat»a nazîre olarak yazılmıştır.

5 — (Dîvan) : Bilinen şekilde yazılmıştır.

Şiirleri ekseri hakîmânedir. Bu cümleden olarak :

Felek ârâyiş-i endâmı bî endâm için saklar,
Meta'-ı kâm hoş-fercamî bed-fercam için saklar.

Beyaz nâme-i âmâle âkil bezl-i mâl etmez,
Ki teksîr-i sevâd-ı defter kassam için saklar.

Hudâ dîvar-ı devlethane-i erbâb-ı ikbâli
Gehî ber lâne-i genç-şek bi ârâm için saklar.

Hekimoğlu Ali Paşa Camii avlusunda medfûn Sünbüliye Tarîkatı şeyhlerinden hayatı kitaba geçmiş olan Nakşî İbrahim Efendi'nin şâirler arasında bilinen «vefat tarihi» de bu zâtındır.

RAŞİD MEHMED EFENDİ «VAK'ANÜVİS

Osmanlı şâir ve tarihçilerinden olup babası kazaskerlerden Malatyalı Mustafa Efendi'dir.

(Naîmâ)ya zeyl olarak beş cildden ibaret olan ve 1272 de basılmış olan Osmanlı Tarihi 1071 (1661) den 1134 (1730) tarihine kadar geçen olayları hikâye etmektedir. Kazasker iken «Saâdetü'l-intikal» terkîbinin delâlet ettiği 1148 (1735) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir (1). Kara-

(1) Mezar taşında «Ola Râşid Efendi'nin mekânı evc-i illiyyîn» mısra'ı yazılıdır. «Râşid Efendi ola Adn-i cinâne zebûr» mısra'ı da vefat tarihini gösterir.

gümrük caddesinde Zincirlikuyu civarında Efdalzade Medresesi karşısında defnedilmiştir. «Dîvân»ı da vardır. Şiirleri ekseriyeti itibariyle hakîmânedir. Muâsırı bulunduğu Nedîm ve Nâbî istisnâ edilince şiir yazma san'atında akranı arasında nadir görülebilen âlim şairlerdendir. Yazdığı tarihin üslûbundan çok güzel nesir yazarı olduğu da anlaşılır. Bununla beraber tarihçilikte (Naîmâ) ya yetişememiştir. Kendi hayatını beşinci cildinin sonunda yazmıştır.

Bir gazelinden :

Kerân-ı sâmân olan dellâl-veş kâlâ bedûş olmaz
Bilen kadr-i meta'ı itibarı hod-furûş olmaz.

Derûn-i sîne-i âşıkta ienkâr-ı sıva yoktur
Dil-i âyinede timsalden gayri nüküş olmaz.

Meâdîn etmemek lâyık mıdır idrâk-i dânâya
Suhen müdrik değilken kem-serağ-ı râh gûş olmaz.

Derûnunda olur nevmîd-i afv-ı Hudâ gaalib
Budur bâis ki «Râşid» çehre-i zâhid beşûş olmaz.

Beyitlerinden :

Hâk-sâri-i hüner pîşeyi zillet sanma
Pertev-i mihr yere düşse de pâ-mâl olmaz.

Hased-i kalb-i adüvv lütf ile olmaz zâil
Sînende muzmer olan âteşe âb etmez eser.

Terâzû-yi nigâh rast sencan-ı hakikatde
Tefâvüt eylemez dirhem kadr-i pîş ü kemâlem

Râşidâ etmez şikeste dil kabûl-i iltiyâm
Zahm-ı şemşîr-i zebânın var mı görmüş merhemin.

Hod-fürûşâne hüner mâye-i ikbâl olamaz,
Câme-i zer sebeb-i izzet-i dellâl olmaz.

Verir sıdk-ı teveccüh nisbet sûriye istihkâm
Değildir bu'd hâil-i Kâ'be vü mihrab beyninde.

Teslîmdir kazâya eğer vâr ise ilâç
Tedbîr yoksa mâni'-i takdîr olur mu hiç.

Olur her tünt-huy-i serkeşî ber râm eder düşmen
Ne denlû suht ise âteşle lâbüd nerem olur âhen.

İden keştîleri sahil-res semt-i necât âher
Değildir nâ-Hüdâ ey akl-ı kûte-bîn Hüdâdır hep.

Yıkar bir günde ferhâd ettiğin bünyâdı bir yılda
Güc-i ta'mir-i dildir, sehldir, hâtır-ı şikenlikler.

Mısra'larından :

Cidâ'l-kârâne hâmûşî kadr rengîn cevab olmaz.

Zuhûru dâima gencînenin vîrânedendir hep.

Sükûtu, merd-i dânâ hasmını ilzâm için saklar.

Hılâf-ı cins ile ülfet belâ değil de nedir?

Kâr-ı takdîre nedir çâre rızâdan gayri?
Kanâat «kenz-i lâ-yefnâ» ile tefsîr olunmuştur.

RAHMİ MUSTAFA EFENDİ «VAK'ANÜVİS»

Şâir ve tarihçilerden olup Kırım'ın Bahçesaray kasabasındandır. «Tezkire-i Râmiz»de Akkirmanlı olduğu yazılıdır. Bâzı me'muriyetlerden sonra 1160 (1747) tarihinde Osmanlı Devleti tarafından padişah fermanı ile İran'a sefir tâyin edilen Kesriyeli Hacı Ahmed Paşa'nın maiyetinde İran'a gidip geldiği için resmî vak'alarla, Üsküdar'dan itibaren geçtikleri ve gördükleri yerlerin vasıflarını ilâve ederek mükemmel bir (Sefâretnâme-i İran) kaleme almıştır. Tertîb edilmiş (Dîvançe)si de vardır. Her iki eseri de basılmamıştır. Şiirlerinde hakîmâne beyitler mevcuttur. 1164 (1751) tarihinde tâun (vebâ) dan vefat etmiştir. Edirnekapı haricinde medfundur.

Şiirlerinden :

Şeb mahv olup hemîşe nücûm-i seher doğar
Encâm-ı inhizamda mihr-i zafer doğar.
Âbesten-i safâ vü kederdir leyâl hep
Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar.

RIZA EFENDİ
«Seyyid Mehmed Rıza - Nakîbü'l-Eşraf»

Doğumu itibariyle Amasya'lı olup Amasya'da Hacı Kasım-zâde şöhreti ile bilinirdi. Sonradan Kefe'ye gitmiştir. (Seb'u's-Seyyâr) Fî Ahbâr-i Mülûki't-Tatar) (1) ismindeki tarih kitabında Kırım hanlarının ve dolayısıyle Tatar kavminin tarihini yazmıştır. 1169 (1755) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Edirnekapı dışında meşhur şâir Bâkî Efendi'nin mezarı yakınında medfundur. Bursa Kadılığında iken yazdığı (Riyâzu'l-Mü'minîn) ile (Feyz-i Enver) isminde ahlâk ve tasavvufa dair diğer bir eseri ve bir de (Fetâvâ)sı vardır. Tarihi 871 (1467) de giray olan Menkli Giray'dan başlayarak I. Mahmud devrine kadar geçen olaylardan bahseder. Basılmıştır. 1143 (1730) tarihinde (Tuhfetü'l-Hân Fî Şerh-i Nüzheti'l-Ezhân) isminde muhtelif ilimlerden bahseden bir eser daha yazmıştır ki harita ve resimleri Menkli Giray'ın yakınlarından (teb'asından) Kırımlı Kaya Mîrzâ tarafından çizilmiştir. Harita ve resimlerin sayısı 92 parçadır.

RESMÎ AHMED EFENDİ

Osmanlı siyaset ve tarihçilerinden olup Girid'deki Resmo kasabasındandır (2). Kaynarca Muahedesini imzaya me'mur olduğu gibi Sultan Üçüncü Osman Hân'ın vefatı ile Sultan Üçüncü Mustafa'nın tahta çıkışını tebliğ için de sefaretle Viyana'ya gönderilmiş ve sonra Berlin sefîri olmuştur. Bu seyahatının ahvalini yazmış ve yazdığı (Sefaretname)si ile 1182 (1769) seferi olaylarını hikâye edip sonradan basılan (Hulâsatü'l-İtibar) adlı eseri Hammer tarafından Almanca'ya terceme edilmiştir. Seyahatnamesinin metni de ayrıca Paris'te basılmıştır. 1193 (1779) tarihinde vefat ederek Üsküdar'da Selimiye'de Çiçekçi Kahvesi karşısındaki mezarlığın ortasında defn edilmiştir.

Diğer eserleri

(Sefînetü'r-Rüesâ) (3) ile Dârü's-Saâde ağalarının hayatlarını içine toplayan (Hamîletü'l-Küberâ) ve sefaretle Prusya'ya gidip geldikten sonra yazdığı (Coğrafya-i Cedîd) den ibarettir.

---

(1) Selîm Giray'ın emri ile Cezmi Efendi tarafından özetlenmiştir.

(2) Sicill-i Osmanî'de Hanya'lı gösterilmişse de yanlıştır.

(3) 1167 (1754) tarihine kadar Reisü'l-Küttâb [Hariciye Nâzırı] olanların hayat hikâyelerini ihtiva eden bu tarihten itibaren 1219 (1804) senesine kadar da Süleyman Faik Efendi tarafından zeyli yapılan bu eser 1269 (1853) tarihinde Takvîmhâne-i Âmire matbaasında basılmıştır.

(Târih-i Muradî) adı ile bilinen Arapça basılmış (Silkü'd-Dürer)de (Zülâliye) isminde Arab atasözlerinden meydana gelen Arapça mensur eseri Arapça'daki yazı kudretini gösterir. Bir de (Pend-i Attâr) tercemesi ile (El-İstînas bi-Ahvâli'l-Afrâs) adında bir eseri de vardır.

RESMİ MUSTAFA EFENDİ

Vezir-i şehîd Memiş Mehmed Paşa'nın dîvan kâtibi ve Dîvân-ı Hümâyûn hâcegânındandır. Paşa'nın şehîd olmasından sonra bir çok yerleri gezmiş, rahat ve huzurdan uzak olarak Medine'ye giderek orada altı sene kalmıştır. 1213 (1799) de Fransızlar'ın Mısır'ı istilâsı zamanında Cezzar Ahmed Paşa ile meydana gelen muharebeleri beyân eden (Vak'anâme) adı ile bir tarihçe yazmıştır. Bu eseri Cezzar Ahmed Paşa'ya takdîm etmiştir. Müellifin kendi el yazısı ile Medine'de ve 1224 (1809) tarihinde yazılan nüsha zamanımız ilim sahiblerinden İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal Bey'in Kütübhanesinde tarafımdan görülmüştür.

RAŞİD MEHMED ALİ EFENDİ «AYİNTABÎ»

İnşâ kuvveti fazla olup lisana son derece vâkıf bir zattır. Maârif mektupçuluğu ve sair me'muriyetlerde bulunmuştur. (Tevârihi'l-Enbiyâ fî İrşâdi'l-Ezkiyâ) isminde basılmış tarihi ve (Sefînetü'r-Rüesâ) adlı esere zeyli vardır. Vefatı 1313 (1895) tarihinde olup mezarı Üsküdar'da Hazret-i Hüdâî Dergâhındadır. Orta derecede bir şiir yazma kabiliyetine sahipti. Dîvançe'si basılmamıştır. Bir de basılmamış dinî söz ve hikmetler mecmuası (muhâdarât) vardır.

(Târih-i Enbiyâ) adlı kitabı bir cild şeklinde tertîb edilmiş olup muhtasar fakat faydalı bir eserdir. 1290 (1874) tarihinde basılan (Elfü'n-Nehâr ve'n-Nehâr (Bin Bir Gün) hikâye kitabını da Mustafa Hâmî Paşa ile beraber Fransızca'dan terceme etmiştir. Bu hikâyenin aslı Hindçe'dir.

Beyitlerinden :

Kıyâm-ı Şer' ile kaaim binâ-i devlet ü dîn
Kitabsız yaşayan inkılâbsız yaşamaz.

Ölür gider de cihanda ulüvv-i tab' olan
Tezellül eylemez aslâ Cenâb'sız yaşamaz.

Sütâd ü dâdını Râşid bu sûk-i fânînin
Basîret üzre görenler hesabsız yaşamaz.

RAŞİD AHMED PAŞA «FERİK HACI»

Âlim târihçilerden bir zattır. 1309 (1891) tarihinde ikamete me'mur olduğu Bandırma'da vefat etmiştir. Kıble cihetinde yeni yol üzerinde bulunan mezarlstanda medfûndur.

Eserleri :

1091 (1680) senesinden itibaren Yemen'in tarihî durumundan başlayarak 1291 (1875) senesine kadar geçen olay ve fetihleri toplayan iki cild (Yemen ve San'a Tarihi) (1) ile küçük oğulları Said Bey adına yazıp Bursa'da bastırdıkları (Kubbe-i Semâya Bir Nazar) ve (Târih-i Kadîm-i Mısriyyîn Ve Âsâr-ı Bedâyı'-ı Akdemîn)dir.

Yemen ve Mısır tarihleri o bölgeler hakkında istifade sağlayan kitablar olduğu gibi (Kubbe-i Semâya Bir Nazar) da kozmoğrafya'nın şeriate tatbikini ve sair hususları toplayan muhakemeli bir eser olduğu için astronomi ve kozmoğrafya ile meşgul olan zevât için cidden istifade edilecek bir eserdir. Bu eser Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın bir takrîzini de ihtiva etmektedir. 1308 (1891) de Bursa'da basılmıştır. (Terceme-i Nesâyih-i Abdullah Ensarî) isminde bir risalesi de vardır. Bunlardan başka ilm-i fıkh'a dair basılmamış bir eserinin olduğu rivayet edilmektedir.

RIF'AT AHMED EFENDİ İBN-İ MEHMED EMİN «YAĞLIKÇI-ZADE»

Babası Isparta'da Şâban Çelebi-zâde denilen bir âileden olup kendisi İstanbul doğumludur. (Muhâsebat-ı Atîka) Muhasebeciliğinden emekli yüksek himmet sahibi bir zat idi. İlim ve irfan erbabından, hayat hikâyelerine vâkıf maârifçi bir zât olduklarına muhtelif eserleri şahittir. Vefatı 1312 (1895) de olup mezarı Fatih civarında Emîr Buhârî Dergâhı avlusundadır.

Basılmış eserleri :

Yedi cild (Lûgat-ı Tarihiye ve Coğrafya) (2): Münderecatı yalnız tarih ve coğrafya'ya ait kelimelere münhasır olmayıp diğer ilim ve fenlere taallûk eden bâzı lügatları da ihtiva ettiğinden faydalı ve muhtasar

(1) Osmanlı şairlerinden Merakî'nin (Fetihname-i Yemen ve Kıbrıs) isminde bir eseri vardır.

(2) Ahmed Rıf'at Efendi bu eserlerini sonradan lüzumlu ilâveleri ile tashih etmişse de basılmasına muvaffak olamamışlardır ki Osmanlı maârifi adına basılması arzu edilen mu'teber eserlerdendir.

bir çeşit «Kaamûsu'l-Ulûm Ve'l-Maârif» gibidir. Coğrafya ve tarihe ait bâzı maddelerinde hatâlar varsa da umumiyet itibariyle istifadeli ve takdîre şâyandır.

(Nakdü't-Tevârih) : Merhum Kâtib Çelebi'nin «Takvîmü't-Tevârih)i tarzında olup Hz. Âdem'in yaratılışından 1296 (1879) tarihine kadar geçen olayları muhtasar ve sıra ile beyân eden umumî bir tarihtir.

(Tasvîr-i Ahlâk) : Güzel ve fenâ ahlâkı hecâ harfi sırasına göre gösteren mükemmel bir İslâm ahlâk kitabıdır. Son derece istifadeli bir eserdir.

(Bergüzâr): «Ahlâk-ı Alâi»den telhis edilmiş münakkah bir eserdir.

RIF'AT AHMED EFENDİ İBN-İ İSMAİL

İstanbul Vergiler (Rusûmat) Muhasebeciliğinde hizmet ifa eden tarih ve hayat hikâyeleri ile uğraşan İstanbul'lu bir zât olup ayağı biraz sakat olduğundan (Topal Rıf'at Efendi) ismi ile bilinirdi. 1293 (1876) tarihinde vefat etmiştir. Edirnekapı dışında defn edilmiştir.

Şeyhü'l-İslâmların hayatlarını yazan (Devhatü'l-Meşâyıh), Nakîbü'l-Eşraf'ların hayatlarını ihtiva eden (Devhatü'n-Nükabâ) ve (Hadîkatü'l-Vüzerâ) zeyli olmak üzere sâbık sadr-ı a'zam Ziya Yusuf Paşa'nın ikinci def'aki sadr-ı a'zamlığından Yusuf Kâmil Paşa'nın sadr-ı a'zamlığına kadar geçen sadr-ı a'zamların hayatlarını beyân eden (Verdü'l-Hadâik), Peygamber (S.A.V.) Efendimizin hangi ulu sülâleye mensub olduğunu başından başlamak suretiyle Hulefâ-i Râşidîn, Oniki İmam, İslâm melikleri ve Osmanlı sultanları, sadr-ı a'zam, şeyhü'l-İslâm, kaptanpaşalar ile Mısır hidivlerinin muhtasar hayatlarını ve Nizâm-ı Cedîd'in kuruluşu olan 1241 (1826) tarihinden 1283 (1867) tarihine kadar Osmanlı saltanatının rütbe ve makamlarının ne şekilde verildiğini ve o tarihe kadar kimlerin nasb ve tâyin olunduklarını beyân eden cedvelli tarzda (Ravzatü'l-Azîziye) isminde bir eseri, bunlardan başka esasen mensub olduğu Bektaşî Tarîkatı'nın ve onun aslından gelmekte olan diğer tarîkatların ahvâl ve erkânından bahseden (Mir'âtü'l-Mekasıd Fî Def'i'l-Mefâsıd) isminde bir eseri daha vardır ki hepsi basılmıştır.

RAİF BEY «DAVUTPAŞALI MEHMED RAİF BEY»

Emekli kaymakamlardan tarihçi, ilim sahibi çalışkan bir zât olup İstanbul'ludur. Harbiye Mektebinden me'zun olduktan sonra bir müddet ordularda ve uzun müddet Kuleli Askerî Lisesinde hocalıkta bulunmuştur.

1335 (1919) tarihinde vefat ederek Yedikule dışında ailesi kabristanına defnedildi. Nakşibendî Tarîkatindendir.

Basılmış eserleri :

1 — (Mir'at-ı İstanbul).
2 — (Topkapı Saray-i Hümâyûnu ve Parkının Tarihi).
3 — (Sultanahmed Parkı ve Âsâr-ı Atîkası).
4 — (Nükât-ı Edebiye).
5 — (Hâtıra-i Eslâf).
6 — (Yüz Sene Yaşamak Çâresi Yahut İlm-i Hıfzı's-Sıhha-i Umumiye'nin Yirmi İki Tenbîh ile Telhîsi). Arkadaşlarından Cemîl Bey ile müşterek hazırlanmıştır.

Basılmamış eserleri :

1 — (Feth-i Celîl-i Kostantaniyye).
2 — (İstanbul'un Ahvâl-i Kadîme-i Temeddün ve Ümrânı).
3 — (Ba'de'l-Feth Cevâmi'-i Şerîfe'ye Tahvîl olunan Kenâis).
4 — (Mir'ât-ı İstanbul). İkinci cilddir. Tamamlanmamıştır.
5 — (Heyâkil-i Kemâlât Yahut Âbide-i İnsâniyet).

SENAYİ

Sultan Süleyman Kanunî'nin gazâlarını ihtiva eden manzum bir tarih yazmıştır ki ismi (Süleymaniye)dir. Kitabın baştarafında «güneş» ve «gül» redifli çok güzel iki kasidesi vardır.

Kitâbın mukaddimesinden :

Cân ü dilden idelim şükr ü sipâs
İns ü cinnin Hâlikına bî kıyas.
Tıynet-i insânı feyzinden Hudâ
Akl-ı mehveşle idübdür rûşenâ.
Aşk hamîrinden tılsım-ı Âdemî
Hak muhammer kıldı cism-i Âdemî.

SÜREYYA PAŞA «AHMED SÜREYYA PAŞA»

Münşî [İyi nesir yazan] ve tarih bilen bir zât olup İstanbul'ludur. Mâbeyn Başkâtibi iken 1312 (1894) tarihinde irtihal etti. Sultan Mahmud Türbesi avlusunda medfundur.

(Hayât-ı Osmanî) isminde kıymetli bir Osmanlı tarihçesi vardır. Bu eser Meşrutiyetten sonra (Hayat-ı Osmânîye Bir Nazar) ismi ile tekrar basılmıştır.

SÜREYYA MEHMED BEY

Tarih ve hal tercemesi ulemasından gayretli bir zât olup İstanbul'ludur. Tahsîlini ikmâlden sonra devlet kalemlerinde [kâtipliğinde] ve bilhâssa maârif dairesinde hizmetlerde bulunmuştur. 1326 (1910) da vefat ederek Üsküdar'da Karacaahmed Mezaristanına defn edildi. Babası Hüsnü Bey'in hayatı (Sicill-i Osmanî)nin C. 2, sahife 178'de zikredilmiştir.

Eserleri :

1 — (Sicill-i Osmanî). Dört cild şeklinde tertiblenmiş olan bu eser, isminden de anlaşılacağı vechile muhtelif meslek ve sınıflardan yetişmiş zatların özlü olarak hayat hikâyelerini toplamakta olup basılmıştır. Sonradan tahkik edebildiği yanlışlarını kısmen tashîh etmişse de basılmasına muvaffak olamamıştır.

2 — (Nuhbetü'l-Vekayi'). 1245 (1830) den itibaren devlet ricalinin hayat hikâyelerini toplamakta olup iki cilddir.

3 — (Tekmile-i Sicill-i Osmanî). İki cilddir.

4 — (Zeylü'z-Zeyl). Bir cilddir.

5 — (Tarih-i Mehmed Süreyya) : Zamanımızdaki Osmanlı Tarihi olup dokuz cilddir. Sultan II. Mahmud'dan Sultan Abdülâziz'in nihayetine kadardır.

6 — (Bürhanü'ş-Şark veya Lügat-ı Hamse): Arab, Fars, Osmanlı, Çağatay ve Tatar dillerine dair ufak kıt'ada otuz cüz üzere tertib edilmiştir.

7 — (Mir'ât-ı Tarih-i İslâm): Dört cilddir.

8 — (El-Yâkutu Ve'l-Lü'lû). Hadîs ilminden güzide bir eser olup sonradan bunu özetlemiştir.

9 — (Secedât-ı Kur'an).

Romanları :

10 — (Hamiyyet ve yahut Merak).

11 — (Sefîhler).

12 — (Gece Kuşu)

13 — (Çiftlik Âlemi)

Bunlardan başka muhtelif mes'elelerden bahseden altı risalesi de vardır. İşbu eserlerden yalnız (Sicill-i Osmanî) ile (Nuhbetü'l-Vekayi')in birinci cildi basılmıştır.

Yukarıda mezkûr eserlerin, maalesef hepsinin Cihangir yangınında yandığı ailesi tarafından rivayet edilmektedir.

SİPAHİ-ZADE MEHMED İBN-İ ALİ

Kadılar sınıfından, ilim sahibi bir zât olup Bursa'lıdır. Usûlü üzere memleketi ulemâsından, okunması gerekli olan nüshaları (ilim kitablarını) tamamladıktan sonra bâzı medreselerde ders okutup 992 (1584) tarihinde Bağdad ve 997 (1589) senesinde de İzmir Kadılığında bulunmuştur.

Zikredilen tarihte İzmir'de vefat etmiştir: 997 (1589).

Üç dilde şiir ve nesir yazmağa kadir olduğuna çeşitli eserleri âdil şâhiddir. Yazdığı eserler basılmamış olup başlıcaları aşağıdadır:

1 — (Enmüzecü'l-Fünûn): «Mevzûâtü'l-Ulûm». tarzında olup tefsîr, hadîs, kelâm, usûl-i fıkıh, ferâiz, meânî, tıb ve hey'et gibi dokuz ilimden bahsetmektedir. Sadr-ı A'zam Sinan Paşa'ya takdîm edilmiştir.

2 — (Hâşiye-i Şerh-i Tecrîd:) Eserin metni 672 (1274) tarihinde vefat eden Allâme Nâsır-ı Tûsî'nindir. Kelâm ilminden bahseden ve altı bab üzere tertîb edilmiş olan bu eser birçok fazilet sahibi tarafından şerh ve hâşiyeleri yapılmıştır.

3 — (Hâşiye Alâ Şerh-i Hikmetü'l-Ayn): Eserin metni Nasîr-i Tûsî'nin talebelerinden Kâtib Kazvinî'nindir. Bunun da muhtelif şerh ve hâşiyeleri vardır.

4 — (Evzâhü'l-Mesâlik İlâ Ma'rifeti'l-Büldani Ve'l-Memâlik): Asıl şöhretine sebeb olan ve Arapça yazılan bu eser esasen coğrafyaya müteallik olup yazılış tarzı heca harfleri sırasına göre tertîb edilmiştir. Tertîbi (Lûgat-ı Tarihiyye ve Coğrafya) tertibindedir. Başlıca kaynağı da Ebu'l-Fidâ'nın (Takvîmü'l-Büldan)ı ile Safiyyüddîn Abdülmü'min-i Bağdadî'nin (Mu'cemü'l-Büldân)ından hulâsa ettiği (Merâsıdü'l-Ittılâ') adlı eserdir. Kitabın yazılmasının bitiş tarihi olan 980 (1572) de Sultan Üçüncü Murad'a takdîm ederek mükâfatına mazhar olmuştur. Sonradan özetleyerek Osmanlıca'ya aktarmış ve Vezîr-i A'zam Sokullu Mehmed Paşa'ya takdîm ederek lütuflarına mazhar olmuştur ki bu eser dilimizde (Lûgat-ı Tarihiyye ve Coğrafya) tarzında yazılan eserlerin eskilik itibariyle birincisidir. İstanbul kütübhanelerinin çoğunda nüshaları vardır. İsmi: (Esâmî-i Büldân)dır.

SELÂNİKLİ MUSTAFA EFENDİ

Sipahîler kâtibliğinde ve «Dergâh-ı Âlî» mutasarrıflıklarında bulunmuştur. Hâcegân sınıfından olup güzel hareketleri ile bilinirdi. 971 (1563) senesinden 1008 (1600) tarihine kadar geçen olayları hikâye edip lisanı açık olan ve bir cildden ibaret, faydalı ve basılmış bir tarihi vardır ki (Naîmâ) bunun zeyli durumunda olduğundan diger cildinin basılmasına ihtiyaç görülmediğini kitabı basan zikrediyor. Basılmamış kısmı vardır.

Rumeli Yenişehir'inde Gelenbevî merhumun kabrinin kuzey yönünde medfun olduğu ve fakat mezar taşının sonradan kırıldığı rivayet edilmiştir.

SÜHEYLÎ AHMED İBN-İ HEMDEM

Sultan Dördüncü Murad devri fazilet sahiblerinden ve Kahire dîvan kâtiblerindendir. (Nevâdir-i Süheylî) adı ile bilinen basılmış (Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir) ismindeki tarih ve ahlâka taallûk eden eseri ibret alınacak fıkraları ihtiva ettiğinden insanlık tarihinin ahlâk kısmına da hizmet edebilir. Şiirdeki ifade tarzı sadedir. Bundan başka (Tarih-i Safdî) ve diğer kitablardan seçilmek suretiyle Hz. Âdem'in yaratılışından Tûfan'a ve Tûfan'dan Çerkez hükümetlerinin sonuna kadar geçen Mısır olaylarını ihtiva eden (Ed-Dürretü'l-Yetîme Fî Evsaf-i Mısri'l-Kadîme) isminde makbul bir eseri daha vardır ki 1141 (1728)de «Matbaa-i Âmire»'de basılmıştır.

Bu eserin (Mısr-ı Cedîd) ismindeki 921 (1515) den 1030 (1621) senesine kadar geçen Mısır olaylarını anlatan zeyli de aslı gibi Matbaa-i Âmire'de basılmış ve sonunda kitabı basan İbrahim Müteferrika tarafından Mısır bölgesi haritası ilâve edilmiştir.

Bir müseddesinden :

Cihân-ı bî-vefâ bâkî değildir kimseye ey yâr
Değildir bir karara çün bilirsin çarh-ı nâ-hemvâr.
Dilersen olasın bâğ-ı cihan içinde ber-hordâr
Bu kavli cân ile gûş et sana pendim budur her bâr
Eli altında olma kimsenin hâtem gibi zinhâr,
Kimseye deme tâ kim gözün üstünde kaşın var.

Hz. Âdem'in yaratılışından 1038 (1629) tarihine kadar (Târih-i Şahî) isminde bir tarihi de vardır.

SELİM MEHMED EFENDİ «HOCA»

Fazilet sahibi, tarihçi bir zattır. Bosna Mollası, Göl-Pazarî Hüseyin Efendi'nin oğlu olup Fetvâ-Emîni iken 1138 (1726) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Üsküdar'da Karacaahmed civarında Kâmi Efendi'nin yanında defn edilmiştir.

(Târih-i Feth-i İstanbul) ve ((Mevâridü'l-Besâir Lî-Ferâidü'z-Zerâir Fî İlmi'l-Edeb) isimlerinde eserleri ile (Sâlim Tezkiresi)nde bâzı şiirleri görülmektedir.

Meşhur hattatlardan Soyulcuzâde'nin, kendi el yazısı ile yazma (Mevâridü'l-Besâir...)i Bursa'da Muradiye Medresesi Müderrisi iken te'lif ettiğini yazıyor. Bu eser şiire ait zaruretlerden bahsetmektedir.

SİLÂHTAR FINDIKLILI MEHMED AĞA

Enderun mektebinden me'zun olan bu zat iyi görür, doğru yazar bir tarihçi olup takdir ettiği Kâtib Çelebi'nin (Fezleke) ismindeki Osmanlı Tarihine yazdığı zeyli birçok bakımdan kıymetli bir eserdir. İşbu eserin mühim ve mufassal kısımları aşağıdadır:

Fâzıl Ahmed Paşa'nın Girid Seferi, Karamustafapaşa'nın Viyana Seferi, Sultan Dördüncü Mehmed'in hususî hayatı, Sultan Üçüncü Süleyman'ın ahlâk ve tabiatı, Fazıl Mustafa Paşa'nın icraatı, Sultan Üçüncü Ahmed'in idaresi, Zülfikâr Efendi'nin Viyana Murahhaslığı.

Kitabın hey'et-i umumiyesi 1065 (1655) den Sultan İkinci Ahmed'in tahta çıkışına kadardır. Kitabın tertîbi yıl itibariyledir. 1139 (1779) tarihinde emekli olarak vefat edip Ayaspaşa mezaristanının Gümüşsuyu Hastahanesi tarafına defn edildi.

(Tezkire-i Fatîn) de yazılı tamam olmayan gazelinden :

«Sadâ-yı sıyt ü şöhretten sakın kim şöhret âfettir
Ney ü tanburu seyr eyle seraser dâğ-ı hasrettir
Mey-i aşk ile sermest ol da dünyayı temâşâ kıl
Selîma kendiden gitmek aceb seyr ü seyahattir.»

SAİD MEHMED EFENDİ «KARAHALİL-ZADE»

Ulemâ ve tarihçilerden bir zât olup 1162 (1749) tarihinde şeyhü'l-İslâm olmuştur. **(Dâhil-i me'vâ ola innâ ileyhi râciûn)** mısra'ının delâlet ettiği tarih olan 1168 (1754) de sürgün bulunduğu Bursa'da vefat ederek Hazret-i Üftâde Câmii avlusunda defn edilmiştir.

(Târih-i İbn-i Zeydûn) adı ile bilinen eseri (Terceme-i Şerhi'l-Uyûn Fî Şerh-i Risâlet-i İbn-i Zeydûn) adı ile ve (Silvanü'l-Meta') adlı kitabı da tamamen terceme etmiştir. İkisi de basılmıştır. Dâmad İbrahim Paşa'nın emri ile ulemâ faslında yazılı bulunan (Aynî Târihi)nden 387 (989) den 430 (1032) a kadar olan birinci cildini terceme etmiştir. (Silvanü'l-Meta') meşhur ulemâdan Mehmed ibn-i Zafer Mekkî'nin 554 (1156) tarihinde Sicilya'da yazdığı eseridir ki tarihî, ahlâkî rivayet ve hikâyeleri toplayan [muhadarat'tan] bir kitaptır.

SIRRİ EFENDİ

Devlet me'murlarından tarihçi bir zattır. 1157 (1744) tarihinde Nadir Şâh ile vuku' bulan muharebenin tarihçesini açıklayan eseri Es'ad Efendi ve Sultan Üçüncü Mustafa'nın Edirne Vak'asına dair yazdığı tarihçesi de Halis Efendi Kütübhanelerinde vardır. Nâdir Şâh olayında Erzurum ve Kars'da toplanan Osmanlı Ordusu'nun idare ve kâtibliği reisliğinde bulunmuştu.

SÜLEYMAN FAİK EFENDİ

Sakız adası tahsildarı Hafız Ali Ağa'nın oğlu olup Sakız Adasında doğmuştur. İstanbul'a gelerek kâtiblik mesleğine girmiş ve mühim me'muriyetlerde hizmetleri geçmiştir.

(Sefînetü'r-Rüesâ) ile (Devhatü'l-Meşâyıh)a zeyller, garip ve nadir olaylar ile şiire ait bilgileri ihtiva eden adına nisbet edilen bir mecmuası vardır. 1253 (1837) de İstanbul'da vefat etmiştir. Rumeli kabristanında defn edilmiştir. Münşî ve şâir bir zâtdı. Mecmûası basılmamıştır.

Son me'muriyetinin 1250 (1834) de Cizye Muhasebeciliği olduğu mecmuasında yazılıdır. Muâsırı olan Fâtih Efendi'nin mecmuasına (Kenzü'l-Hakaik) adını verdiğini zikrediyor.

Mecmûasından bir kıt'a :

Yâ Rab! Dilimi şebnem-i feyzinle ter eyle
Her bir suhanı gonce-i bâğ-ı hüner eyle.
Kıl tab'ımı gavvasiyem kulzem-i fikret
Mecmûamı gencine-i dürr ü güher eyle.»

Mühüründe :

(Hudâyâ! Faik eyle mühr-i mihrinle Süleymanı)

mısra'ı kazılmıştı.

(Devhatü'l-Meşâyıh) Zeyli 1221 (1806) den 1248 (1833)e kadardır. (Sefînetü'r-Rüesâ) Zeyli'nin bir nüshası Galata Mevlevîhanesi Kütübhanesindedir. Münderecatı 1167 (1753) den 1219 (1804)a kadar olup basılmışı da vardır.

SAFAYÎ

Bilgi erbabından, tarihçi bir zat olup şairdir. Sinop'ta doğmuştur. Okmeydanı yakınında İskender Paşa'nın yaptırıp şeyhliğini kendisine ver-

diği dergâhta medfundur. Meşhur Kemal Reis'in deniz muharebelerini (Gazevât-ı Bahriyye'sini) on bin kadar beyitle nazm etmiştir.

Uzun ömür sürmüş bir zattı. Zamanına göre gemicilik san'atına âşina olup denizcilik haritalarında ve sairlerinde kaptanların tek kaynağı olduğu (Sehî) tezkiresinde yazılıdır. Dîvan'ını İkinci Bâyezid adına tertîb ettiği (Künhü'l-Ahbâr)ın basılmamış kısmında yazılıdır.

Mısra'larından :

«Ey Safayî! Çâr-yârı sev Muhammed aşkına.»

(Fetihnâme-i İnebahtı ve Mutun) isminde bir eseri de vardır.

SAFÎ MUSTAFA EFENDİ

Ulemâ ve tarihçilerden, Nakşî Tarîkatı mensublarından olup Sultan Birinci Ahmed Han'ın emri ile Hoca Saadeddin Efendi'nin (Tâcü't-Tevârih)ine zeyl olmak ve bilhassa Sultan I. Ahmed'in zamanındaki olayları ihtiva etmek üzere (Zübdetü't-Tevârih) isminde iki cildlik bir tarih yazmıştır ki ibaresi (Tâcü't-Tevârih) tarzındadır. Bir de Hz. Âdem'in yaratılışından zamanına kadar cedvelli özlü bir tarihi vardır. Padişahın imamı idi. (Vesîletü'l-Vüsûl İlâ Mahabbeti'r-Resûl) isminde bir eseri de vardır.

SOLAK-ZADE MEHMED HEMDEMİ ÇELEBİ

İstanbul'ludur. Adına nisbet edilip Osmanlıların zuhurundan Kanunî Sultan Süleyman'a kadar o devrin sade üslûbu ile yazılmış ve bir cild hâlinde tertîb edilmiş Osmanlı Târihi ile (Fihrist-i Şâhân) adlı Osmanoğulları tarihi manzumesi vardır. Bir de (Târih-i Umumî) si olduğu (Safayî Tezkiresi)'nde yazılıdır. Tarihinde bâzı hurafeler vardır. Musikî'ye de âşinâ bulunuyordu. (Fihrist-i Şâhân) târihinin önsözünde basılmıştır. 1068 (1657) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Silivrikapı'sından Seyyid Nizam Dergâhı'na giden caddenin sağ tarafında Çeşmebaşı denilen kahvenin köşesinde medfundur. (Fihrist-i Şâhân) manzumesi Üsküdar'lı şair Sırrı Efendi'nin taallûkatından olup 1142 (1729) de vefat eden Vak'anüvis Reşid Efendi tarafından ve bundan sonrası da Münif Paşa tarafından zeyl edilmiştir.

SUBHÎ ABDÜLLÂTİF PAŞA

Devlet vezirlerinden, asrımız âlim ve edebiyatçılarından olup meşhur münşî ve hakîm Sami Paşa'nın oğludur. Tahsîlini ikmâl ederek bir çok mühim devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra 1302 (1885) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. İkinci Mahmûd'un türbesinde medfundur. Şark edebiyatına, hususiyle Arabcaya ve yeni ilimlerle Avrupa dillerinin çoğuna vâkıf olup Peşte ve Bavyera İlim Encümenleri (İlimler Akademisi) ile Layipzig ve Amerika'daki Şark Maârif Encümenleri âzâlıklarına dahil idi.

Basılmış eserleri :

(Hakayiku'l-Kelâm Fî Tarihi'l-İslâm). Ve ilk paraların ortaya çıkışı ile İslâmî paraları hikâye eden (Uyûnü'l-Ahbâr Fî'n-Nukûdi Ve'l-Âsâr) ile İbn-i Haldun'un «Mukaddimesi»nin ikinci kitabının cedvellerinin tercemesi olan (Miftâhu'l-İber) ve (Selefkiyan ve İşkânyan Târihleri)ni beyân eden iki cüz (Tekmiletü'l-İber)dir. Şiir yazma kabiliyetide vardı. İlk eseri olan (Hakayiku'l-Kelâm) İskender Efendi tarafından Farsça'ya terceme olunarak 1298 (1881) de İstanbul'da basılmıştır. (Hakayiku'l-Kelâm)'ın mukaddimesinde felsefe tarihine taallûk eden bâzı maddeler mevcud olduğu gibi tarih kısmı da istifadeyi mûcibdir. Bu târihin ikinci cildi basılmamış olup 1283 (1867) de vuku' bulan Zaviye Muharebesine kadardır.

SUBHİ ÖMER BEY

Askeriyenin zekilerinden olup Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili Müşir Edhem Paşa'nın oğludur. Kurmay olarak tahsîlini bitirdikten sonra gayretli çalışmasına mükâfat olarak kısa zamanda kaymakamlığa terfi' ettirilmiştir. Ne yazık ki kendisinden daha çok hizmetler beklenirken 1312 (1894) de İstanbul'da vefat etmiştir. Fatih'de medfundur.

Basılmış eserleri :

(Coğrafya-i Hikemî), (Memâlik-i Osmaniyenin Mufassal Coğrafyası), (Hüdâvendigâr Vilâyetinde Bir Hafta Seyahat), (Müessisîn-i Fünûn), (Büyük Frederik), (Yunanistan-ı Kadîm Menba'-ı Medeniyet midir?), (Osmanlıların Askerliğe Ettikleri Hizmet), (Trablusgarb ve Bingazi ile Sahrâ-yı Kebîr ve Sudan Merkezi), (Atina), (Feld Mareşal Fon Molteke), (Mukaddemat-ı Hendese) ve (Kavâid-i Lisan-ı Fârisî) ile sair eserleridir.

SAFVET BEY

Osmanlı Tarih Encümeni dâimî âzasından ve Bahriye Erkân-ı Harbiyesi kaymakamlarından ilim sâhibi ve tedkikci bir zât olup Çanakkale doğumludur. Bahriye Çarkçı Kol Ağalığından emekli Abanalı Rıf'at Bey'in oğludur. Mektepten me'zuniyetinden sonra deniz kuvvetlerinde kudretini isbat etmiştir. 1332 (1916) tarihinde irtihal ederek semti olan Okmeydanı'ndaki kabristanda Bayramiye şeyhlerinden İdris-i Muhtefî Hazretlerinin civarına defn edilmiştir.

Basılmış eserleri :

(Mezemurte Hüseyin Paşa) ve (Feylasalar)dır.

Bunlardan başka Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmûası'nın hemen her sayısında vesikalara müstenit denizciliğe ait tarihî makaleleri olduğu gibi (Türk Yurdu), (Donanma-i Osmanî Mecmuası) ve (Cerîde-i Bahriye) sayılarında ilmî ve tarihî kıymetli makaleleri vardır. Vefatı ilim adına büyük bir kayıptır.

— Ş —

ŞEYHÜ'L-İSLÂM HOCA SAADEDDİN EFENDİ

Meşhur Osmanlı ulemâ ve tarihçilerinden, münşî ve siyaset sahibî bir zat olup Bursa'da medfun Hasan Can Efendi'nin oğludur. «Eğri» (1) Muharebesinde şanlı bir surette muzaffer olmamız bilhassa bu zâtın teşvîk ve gayreti ile olduğunu tarih kitabları hikâye ederler. (Tâcü't-Tevârih) isminde eski usûl üzere yazılmış iki cildlik Osmanlı tarihi (Hoca Tarihi) ismi ile de meşhur olup Mösyö Banoti tarafından İtalyanca'ya terceme edilip basılmıştır. Bu eserden başka Molla Muslihiddin Lârî'nin (Mir'âtü'l-Edvar) ismindeki tarihin tercemesi ve (Risale-i Kuşeyriye) Tercemesi vardır. Bâzı ilmî kitablara hâşiyeler de yazmıştır. Yavuz Sultan Selim Han'ın menkıbelerini ihtiva eden (Selîm-nâme) isminde bir eseri daha vardır ki (Tâcü't-Tevârih) kitabının sonunda basılıdır.

Bu dünyadan göçmesi:

«Nâgehân geçdi Hoca Saadeddin»

mısra'ının delâleti olan 1008 (1600) tarihinde vefat etmiştir. Kabri Eyyüb civarında Yahya Efendi Tekkesi avlusunda yaptırdığı mescidin yanındadır.

1025 (1616) tarihinde irtihâl ederek yanına defn edilen dördüncü oğlu sudûrdan (kazaskerlerden) Abdülâziz Efendi de fazilet sahiblerinden bir zât olup üç dilde (Arapça, Farsça ve Osmanlıca) şiirleri ve Mehmed ibn-i İbrahim El-İycî'nin ahlâk ve muhâdarat kitablarından (Miftâhu's-Saâdet) ismindeki eserinin tercemesi vardır.

Hoca Saadeddin Efendi'nin medfun olduğu mahalde 1273 (1857) tarihinde Evkaf'a kaydolunan 1023 (1614) tarihli vakfiye ile binâ ettiği (yaptırdığı)zâviyeye muasırı bulunduğu Hüdâî Hazretlerinin halifelerine meşruta kıldığı vakfiyeden kendisinin Hüdâî Hazretlerine intisab ettiği veya onun öz dostlarından olduğu anlaşılıyor.

Şiir yazma kabiliyeti de vardır.

(Tâcü't-Tevârih): Osmanlıların zuhurundan İkinci Selim'in saltanatının sonuna kadar geçen olayları açıklayan (münakkah) seçkin bir ta-

(1) Peşte'nin kuzey doğusunda bir kasaba olup atlaslarda «Erlau» ismi ile yazılıdır.

rihtir. Sonunda her padişah zamanındaki meşâyıh ve ulemânın hayatları da ilâve edilmiştir. Yazı yazma (hat) san'atına da intisab etmiş olup sülüs, nesih, ta'lîkde mahareti vardı. Bir de (Risale-i Şemâiliye)si vardır.

Babasına söylediği tarih :

«Sa'dî-i matem-zede tarihini
Dedi ilâ rahmet-i Rabb-i Celîl.»

Şair Senâî'nin de manzum (Selimnâme)si vardır.

ŞERİF REŞİD PAŞA
«ŞERİF HACI AHMED REŞİD PAŞA»

Hukuk ve tarih ilminde büyük bir vukuf sahibi, fâzıl, kalem erbabından, çalışkan bir zât olup İstanbul'ludur. İlk bilgileri tahsilden ve Hukuk Mektebine girerek tahsîlini ikmalden sonra devlet hizmetine dahil olarak valiliğe kadar yükselmiştir. Son me'muriyeti olan Hicaz Vilâyeti Valiliği ile Şeyhü'l-Harem Mekkîliğinden emekli olarak İstanbul'da vefat etmiştir. Süleymaniye Camii avlusunda defn edildi.

Basılmış eserleri :

1 — (Rûhu'l-Mecelle) : Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin usul ilmine tatbik suretiyle şerhini beyân etmiş olup sekiz cüz'dür.

2 — ((Hukuk-i Ticaret) : Ticarete taallûk eden bütün Osmanlı kanun ve nizamnamelerinin şerhini açıklamaktadır.

3 — (İmam-ı A'zam'ın Siyasî Terceme-i Hâli).

4 — (Dîn-i Mübîn-i İslâm) : Akaide, ibadete, münakehat ve müfarekata, tasavvuf ilmi ile İslâm'ın yüksek ahlâkına, dinî kardeşliğe dair bilinmesi lâzım olan mes'eleleri ihtvia edip beş cüzdür.

5 — («Usûlü'l-Hükmi Fî Nizâmi'l-Âlem» Tercemesi) : Eserin metni hayatı «Ulemâ bölümünde» yazılı olan Mevlânâ Hasan El-Kâfi-i Akhisarî'nin olup tercemesi ile beraber 1331 (1913) tarihinde Hicaz Vilâyeti Matbaasında basılmıştır.

---

(1) Sultan Birinci Hamîd'in zamanı olaylarına dair basılmış bir tarihi olan Zaimzâde Mehmed Sadık Efendi de Osmanlı tarihçilerindendir. 1238 (1822) tarihinde vefat ederek Üsküdar'da Selimiye'de defn edildi. Ne yazık ki kayın pederi Reîsü'l-Küttab Abdullah Berrî Efendi'nin eserlerinin muhafazasına itina etmediği (Sefînetü'r-Rüesâ) zeylinde yazılıdır.

Basılmamış eserleri :

1 — (Târih-i Umumî-i İslâm) : Muhtelif memleketlerde hüküm süren bütün İslâm hükûmetlerinden bahsetmekte olup sekiz cilddir.

2 — (Terceme-i Târih-i Âl-i Bermek): İsminden de anlaşılacağı gibi Bermekîler'in durumundan bahsetmekte olup bâzı mütâlealar ilâve edilmiştir.

3 — (Feth-i Mübîn-i Kudüs) : «Buhârî-i Şerîf» ile «Fütûhu'ş-Şam»-dan toplanmak suretiyle tertîb edilmiştir.

4 — (Riyâz-ı Adalet) : Siyasetin hikmeti ile güzel ahlâktan bahsetmektedir.

5 — (Risâletü'l-Hayavân ve'l-İnsan Tercemesi) : Meşhûr (Risâle-i İhvâni's-Safâ)'dan bu isim ile olan risalenin tercemesidir.

6 — (Dîvan) : Bilinen tarzda tertîb olunup şiir yazma san'atına da mâlik bulunduklarının bir şahididir.

Hakîmane beyitlerinden :

Gönül i'mâr-ı mülk ister vatan muhtac-ı hizmettir
Vatan ihyâsına atf-ı nigâh etmek saâdettir.

Yüksek hâl tercemeleri (Hayat hikâyeleri) (Meşâyıh bölümü)nde zikredilen ârif hocam Harîrîzâde Kemal Efendi Hazretlerinin mezar taşının manzum kitabesi hayatını yazdığımız merhum Paşa'nındır.

ŞEMSEDDİN KARAMANÎ
«DERVİŞ ŞEMSEDDİN MAHMUD İBN-İ AHMED»

Fatih devri maârif erbabından olup Ayasofya'nın kuruluşundan bahseden ve Farsça'dan terceme edilen bir tarih kitabı vardır. (İrşad Li-uli'l-Elbâb İlâ Ma'rifeti's-Sevâb) isminde bir eseri daha vardır.

ŞEVKÎ YUSUF EFENDİ «KÂTİB»

Şâir ve tarih yazarlarından bir zât olup Edirne'lidir. İkinci Bâyezid devrinde Dîvan kâtibi olmuştu. Türkçe ve Farsça şiirleri ve tertîb edilmiş bir dîvanı vardır. Bir de (Târih-i Âl-i Osman) yazdığı (Sehî-Riyazî Tezkireleri)nde yazılıdır. Her şey'i hoş karşılayan ve umursamayan bir insandı. Ömrünün sonunda «Dârü'ş-Şifa»da vefat etti. Galata kabristanında medfundur. (Avâmil-i Fârisî) isminde bir risalesi vardır.

Beyitlerinden :

Kimdir der isen ey yüzü gün şevk-i garîb
Bir gözü yaşlı yıldızı düşkün felek-zede.

ŞEREF HAN BİTLİSÎ
«ŞEREFEDDİN İBN-İ ŞEMSEDDİN»

(Şeref-nâme) (1) isminde Farsça yazdığı tarihinde geniş bir şekilde kürt emir, hâkim ve kavmini ve kısa olarak da Osmanoğulları'nı ve Safevîler'i beyân etmiştir. Hayrullah Efendi tarihinin mukaddimesinde yazılı olduğu vech ile bu zat 1005 (1596) tarihine kadar yazdığı (Şeref nâme) sini Eğri Fâtihi Sultan Üçüncü Murad adına yazmıştır. Vefatı 1012 (1603) tarihindedir. Bâzı maddeleri tarihî hakikatlere uymayan sözleri ihtiva eden ve iki cild olarak tertîblenen ve Farsça olan bu eser 1276 (1859) tarihinde Petersburg'da basılmıştır. Asıl nüshasının Siirt civarındaki Telo (veya Telv) köyündeki şeyhlerin elinde olduğu rivayet edilir. Şerefname 1078 (1667) tarihinde Mehmed ibn-i Ahmed Bey Mirzâ tarafından Osmanlıca'ya terceme edilmiştir ki bir nüshası zamanımız ilim erbabından Diyarbekir'li Ali Emîri Kütübhanesindedir. 1092 (1682) tarihinde «Şem'î» mahlâslı bir zat tarafından terceme edilmiştir.

ŞÜKRÎ-İ BİTLİSÎ

Sultan Birinci Selîm'in nedimlerinden, muhtelif ilimleri bilen ve yedi lisana vâkıf bir zattır. (Manzûm Selimnâme) ve saire gibi eserlerin müellifidir. Oğlu Molla Şihabî'nin de manzum (Yemen Tarihi) vardır. (Selim-nâme) 1037 (1627) tarihinde Cevrî tarafından zamanın şiir üslûbuna uygun bir şekilde süzülerek ayrıca nazma geçirilmiştir. Her iki nüsha Millet Kütübhanesinde vardır.

ŞEVKİ EFENDİ «MEHMED ŞEVKİ İBN-İ AHMED»

Hal tercemeleri ulemasından ve Bursa'da medfun Emîr Buhârî Hazretlerinin mensub olduğu Nûr Bahşî Tarîkatından bir zât olup Bursa'lıdır. Memleketinde Selâtîn (Sultanlar) Türbedarlığı hizmetinde bulundu-

---

(1) Münirî'nin bu isimde Farsça bir lügat kitabı vardır.

Vefatında Emîr Sultan civarına defn edildi. 962 (1555) tarihinde yazdığı (Menâkıb-ı Emîr Sultan) ismindeki eserinin kendi el yazısı ile yazılı nüshası Üsküdar'da Selimiye Kütübhanesindedir. (Keşfü'z-Zünûn) Zeylî (Âsâr-ı Nev)de İmam Suyutî'nin meşhur (Evveliyat)ı tarzında (Zübdetü'l-Makal) isminde bir eseri olduğu zikredilmiştir ki bir nüshası Millet Kütübhânesindedir. İstifade edilecek eserlerdendir. Bir de 61 fasıl üzere tertib edilmiş Türkçe mükemmel bir tâbirnamesi vardır. Şiir yazma kabiliyeti de vardı.

ŞEREFEDDİN KÜRDÎ

Ulemâ ve tarihçilerden bir zât olup Tebrîz civarındaki kürdlerdendir. 1050 (1640) tarihinde Üsküdar kazasından (kadılığından) emekli olarak **İstanbul'da vefat etmiştir.** (Enfesü'l-Ahbâr) ismini verdiği Farsça tarihi sekiz bab üzere tertîb edilmiş olup bu bablar aşağıdadır:

1 — Hılkat, 2 — Mülûk-i Fürs, 3 — Siyer-i Nebî, 4 — Hulefâ, 5 — Fî'l-Mülûki Müteehhirîn-i Benî Abbâs), 6 — Mülûk-i Moğol, 7 — Emîr Tîmur, 8 — Âl-i Osman.

Bu tarihin isminin delâleti olan 1026 (1617) tarihinden itibaren yazılmasına başlanmış ve 1032 (1623) ye kadar yazılmıştır.

ŞERİF MUSA EFENDİ

Fazilet sahibi, tarihçi ve Sultan Dördüncü Murad devri devlet ricalinden olup Kefeli'dir. (Şemsü't-Tevârih) isminde **bir cild tarihi vardır ki** bir nüshası Osmanlı Müzesi Kütübhanesindedir.

Tarihinin baş tarafındaki manzumenin matlâ'ı:

Hamd ol Pâdişâh'a lâyıktır
Cümle mevcûd'den o fâiktir.

Yoğiken resm-i tavr-ı mevcûdât
Halk edip verdi cümleye harekât.

Memleketinde Müftülük yapmıştır. (Şemsü't-Tevârih) aşağıdaki gibi dört bab şeklinde tertîb edilmiştir:

1. Bâb-ı evvel: Siyâsiyyat, 2. Bâb-ı Sânî: Tevârih-i Ekâbir, 3. Bâb-ı Sâlis: Ahlâk-ı mahmudat ve mezmumât, 4. Bâb-ı Râbi': Acâib-i mahlûkat

---

ŞEYHÎ MEHMED EFENDİ

Hayat tercemesi (Meşâyıh bölümü)nde zikredilen Feyzî Hasan Efendi'nin oğludur. Şâirlerden ve hal tercemeleri ulemasından olup Edirnekapı dışında Emîr Buhârî'nin damadı Mahmud Çelebî Dergâhı'nda babasına halef olarak şeyhlik makamına geçmiştir. Tezkire sahibi Kınalızâdenin asırdaşıdır. Meşhur (Şakayık-ı Nûmâniye) Zeyli (Atâî) ile Kâtib Çelebi'nin (Takvîmü't-Tevarih)ine güzel zeyilleri vardır. (Vakayi'u'l-Fuzalâ) isminde olan (Şakayik Zeylü'z-Zeylî)ni Şakayık ve Atâî Efendi tarzında yazdıktan sonra vezirler, şairler, şeyhler, tekkeler, mescid ve cami şeyhleri ve bâzı mühim olayları da ilâve ettiğinden iki büyük cild şeklinde tertîb etmiştir. 22 senelik olayları ihtiva eden ve kendi el yazısı ile yazılan nüshası Umumî Kütübhanede Hâlis Efendi kitabları arasındadır. Birer takımı da Nuruosmaniye ve Bâyezid Câmii Kütübhanelerinde mevcuttur. Vefatı **(Îd-i huceste)** terkîbinin ifade ettiği 1145 (1733) tarihindedir. Kabri mezkûr dergâhın avlusundadır. Eserleri basılmamıştır. Yazı üslûbu Atâî'ye nisbetle daha sadedir. Zeyl-i Şeyhî, 1044 (1635) den 1129 (1717)a kadar olup bu tarihten 1142 (1729) ye kadar da oğlu tarafından zeyl edilmiştir. Aşağıdaki beyit şiirleri cümlesindendir :

Sakın aldanma lû'bet-bâz-ı dehrin mekrine Şeyhî
Neler peydâ eder ol bu kebûd-i çadır altında.

ŞEYHZADE MEHMED ABDURRAHMAN EFENDİ

Sirozlu Şeyh Habibullah Efendi'nin oğludur. Sultan Dördüncü Murad'ın vezirlerinden maktul Kara Mustafa Paşa adına te'lif ettiği (Nahlistan-ı Tarab fî Mehâsin-i Arzı'-Arab) ismindeki tarihi aşağıda yazıldığı gibi dört bab şeklinde tertîb edilmiş olup bir nüshasını Tire kütübhanesinde görmüşümdür. Ayrıca birer nüshası da İstanbul kütübhanelerinden Bâyezid Câmii ve Hamidiye Kütübhanelerinde mevcuttur.

Birinci bab. Mısr-ı kadîm hakkındaki ahbâr.

İkinci bab : Tûfandan mukaddem ve muahhar gelen hükkâm-ı Mısr.

Üçüncü bab : Fütûh-ı İslâm.

Dördüncü bab : Nil hakkındaki rivâyâtdan bahseder.

ŞEFİK MEHMED EFENDİ (VAK'ANÜVİS) «MUSARRİF-ZADE»

İstanbul asıllı olup «Vakayi'-i Harbiye» kâtibliği gibi bir takım me'muriyetlerde istihdam olunarak (Rıhlet-i Şefîk) terkîbinin ifade ettiği 1127 (1715) tarihinde vefat etmiştir. (Salim Tezkiresi)nde ismi Ahmed olmak üzere kaydedilmiştir. Edirne Seferini ve Şeyhü'l-İslâm Feyzullah Efendi vak'asını hikâye eden (Şefîk-nâme) ismi ile (Nergisî) tarzında ve belki daha muğlak yazdığı basılmış 55 sayfalık tarihçesi meşhurdur. İsmini açıkça zikr etmek istemediği şahısları korkusundan dolayı tevriye yoluyla zikretmiştir ki bu sebeble şerhe ihtiyaç görülmüştür. Mehmed ibn-i El-Hac Musallî Efendi tarafından yazılan şerh ile Mahmud Celâleddin Paşa tarafından yazılan şerh basılmıştır. 1105 (1693) den 1106 (1694) tarihine kadar bir senelik Osmanlı Tarihi de vardır.

Şiirlerinden :

Ümid kendim etme sakın cuvfeşân olup
Âlemde nîk ü bed kişi hep ektiğin biçer.

Gördüğü lüzum üzerine muğlâk yazdığı (Şefîknâme)sini 1115 (1703) tarihinde Şehîd Ali Paşa'nın emri ile açık bir ifade ile yazmıştır ki bir nüshası Es'ad Efendi Kütübhanesinde mevcuttur.

ŞEHRİ-ZADE MEHMED SAİD EFENDİ

Tarihçi âlimlerden olup tahsîlini memleketi olan İstanbul'da yapmıştır. Tahsîlini bitirdikten sonra kalem «Kâtiplik» gibi me'muriyetlerde bulunmuş ve 1178 (1768) tarihinde vefat etmiştir. **Kâtib Çelebi'nin mukallidi,** araştırıcı bir tarihçidir. Şiire olan kabiliyeti oldukça iyidir.

Eserleri :

1 — (Nev-Peydâ): Mufassal ve faydalı bir mukaddimeyi ihtiva eden bir tarihtir. Bu mukaddimede tedkik ve müracaat ettiği eserlere dair bibliyoğrafik pek çok bilgi olduğu gibi dört halife ile Osmanlı sultanlarının fazilet ve meziyetlerine ait yüz maddeyi de ihtiva etmektedir. Kitabın asıl kısmında 699 (1299) dan 1000 (1592) senesine kadar olan üç yüz bir senelik Osmanlı olayları ile Kâtib Çelebi ve Naîmâ'nın geniş bir şekilde hayatları mevcuttur. Sultan Üçüncü Osman devrinde yazdığı bu eserinde kendi hayatına ve eserlerine dair izahatı da yazıyor.

2 — (Hişt-i Behişt) : Muhtasar İstanbul tarihidir.

3 — (Lübbü't-Tevarih) : Muhtasar Kırım Hâkanları tarihidir.

4 — (Tuhfe-i Mustafavîye Fî Beyân-ı Kapudan-ı Devlet-i Aliye): Kaptan-ı Deryâ Mustafa Paşa adına te'lif etmiştir.
5 — Zübde-i Müteallıka Bi'l-Bihar): «Tuhfe»sinin muhtasarıdır.
6 — (Kurretü'l-Ebsar Fî Netayici't-Tevârih Ve'l-Ahbâr).
7 — (Ravzatü'sSelâtîn).
8 — (Nuhbe-i Saîdî).
9 — (Ravzatü'l-Enfüsî) : Kâtib Çelebî'nin (Cihan-nümâ)sına ikinci cild olmak üzere 1153 (1740) senesinde yazmağa başlamıştır.

ŞEMDANÎ-ZADE SÜLEYMAN BEY

Kadılar sınıfından ve maârif erbabından bir zât olup aslen Tokatlı olduğu rivayet ediliyorsa da kitabının önsözünde Fındıklı'lı olduğunu yazıyor. Resmen vak'anüvis değildir. 1193 (1779) de vefat etmiştir. Eyyübde Feshane karşısındaki Balçık Dergâhında medfundur.

Takvîmü't-Tevârîh'i 1165 (1752)den 1191 (1777) tarihine kadar (Merîi't-Tevârih) ismi ile zeyl etmiştir ki (Târih-i Cevdet)e kaynak olan eserlerdendir. Bu eserin yazma bir nüshası Umumî Kütübhanede vardır. Bu eser esasen zeyl ise de mukaddimesinde açıklandığı vech ile bütün olayları izah etmeğe çalışmıştır.

ŞEHRÎ İSMAİL EFENDİ «LÂLÂ»

Birinci Abdülhamid'in sonu ile Sultan Selîm Han'ın ilk zamanlarına ait bir tarihçe kaleme almıştır. Kitabları Hamidiye Kütübhanesine hediye edilmiştir.

ŞEM'İ MEHMED MOLLA «MEŞREBZADE DAMADI»

Ulemâ ve kazaskerlerden bir zât olup Maraş'lıdır. Farsça'ya vukufu olduğu gibi ta'lîk san'atında da mahareti vardı. Osmanlı Sultanları ile sadrâzamlar, şeyhü'l-İslâmlar ve kaptanpaşa'ların hayatlarını cedvel tarzında açıklayan (Esmârü'l-Hakayık) ismindeki eserini sonradan (Esmârü't-Tevârih) ismi ile neşr ettiği gibi daha sonra peygamberler ve sair hükümdarları da ilâve ederek 1295 (1878) senesine kadar olan ilâvesi ile beraber (İlâveli Esmârü't-Tevârih) ismi ile basıp neşretmiştir ki Osmanlı tarihi ile meşgul olanlara iiyi bir kaynak ve güzel bir muhtıra yerindedir.

Bu eser hayatı ilerde zikredilen Mehmed Emin Efendi'nin (Vefeyât-ı Pür-iber)i ile Hasîb-i Üsküdârî'nin (Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiye) sinden ve Osman-zâde'nin (Hadîkatü'l-Mülûk)ünden seçip toplandıktan sonra zeyl edilerek meydana getirilmiştir. Bir de basılmamış (Gülistan Şerhî) adlı bir eseri olduğu rivayet edilmektedir. Vefatı 1299 (1881) tarihindedir. Kabri Üsküdar Atîk Valide Camii avlusundadır. Şiir yazma kabiliyeti vardır.

Beyitlerinden :

Şarâb-ı câh ü ikbalî ile sermest ü bî hoşek
Humâr-ı câm-ı gamle bâde-i ser-samî kalmıştır.

Dâye-zâde Mehmed Bahaeddin Efendi'nin de 1298 (1880) tarihine kadar (Esmârüt'-Tevarih) tarzında cedvelli bir eseri vardır ki bir nüshası Osmanlı Tarih Encümeni Kütübhanesinde mevcuttur.

ŞEVKET MUSTAFA PAŞA

Arabkirli olup erkân-ı harbiye generallerindendir. 1307 (1891) tarihinde beşinci ordu kumandanı iken Şam'da vefat etmiştir. İffet ve fazilet sahibi bir zattı.

Eserleri :

Üç cildden ibaret (Târih-i Harb) (1) ile (Fenn-i Harb) ve ahlâka taallûk eden üç cüz'den ibaret (Bürhan-ı Hakikat) adlı eserlerdir ki üçü de basılmıştır. (Bürhan-ı Hakikat) vaktiyle ilk mekteblerimizde okunan (Risale-i Ahlâk) adlı kitabtan daha mufassal ve daha muhakemeli bir tarzda yazılmış olup bilhassa rüşdiye (orta) mektebleri talebeleri için istifade edilecek eserlerdendir.

ŞEMSEDDİN SAMİ BEY

Osmanlı yazarlarının büyük himmet sahiblerinden olup Yanya vilâyeti kazalarından (Permedî)nin Firaşer nahiyesindendir. İlk tahsîlini doğum yeri olan nahiyede, yüksek tahsîlini de Yanya'da Rum Mektebinde ikmâlden sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a hicreti ile orada hususî muallimlerinden de âlet ilimlerini ve yüksek dinî ilimleri tahsil etmiştir.

---

(1) Son asır askeriyesinin büyüklerinden 1287 (1870) de vefat eden Ömer Nailî Paşa'nın da (Târih-i Askerî) adlı bir eseri vardır. Bu zâtın (Fenn-i Harb) ve (Fenn-i İstihkâmat-ı Hafife) isimlerindeki eserleri de basılmıştır.

Tahsîlini bitirdikten sonra İstanbul ve taşrada bâzı me'muriyetlerde bulunmuş ise de son me'muriyeti Mülga Askerî Teftiş Komisyonu Başkâtibliği idi. Üslûb ve ifadesi sadedir. Şiirle uğraştığına dair eserleri görülmemiştir.

1322 (1904) de vefat ederek Erenköy'deki kabristana defn edildi. Arabça, Farsça, Fransızca, Rumca ve İtalyanca bilirdi. Basılmış eserleri kırka yakın olup en meşhuru altı cildde tamamladığı (Kamusu'l-A'lâm) ismindeki mufassal tarih ve coğrafya lügatı ile iki cild (Kamus-i Türkî) ve bir de birer cildden ibaret Türkçe'den Fransızca'ya ve Fransızca'dan Türkçe'ye (Kamus-ı Fransavî)sidir. Bu eserler Osmanlılarca en muteber ölmez eserler arasında sayılmaktadır. Bir de (Kamus-ı Arabî) adlı bir esere başlamıştır ki tamamlanmasına muvaffak olamamışlardır. (Kamus-ı Fransavî) lerin muhtasarları da vardır. Diğerleri (Ceb Kütübhanesi) adı ile neşr olunan cüz'ler arasında intişar etmişlerdir ki isimleri (Medeniyet-i İslâmiye, Esâtîr, Kadınlar, Yer, Gök, Usûl-i Tenkîd, Letâif, Emsal, İnsan, Yine İnsan, Lisan) dır. Bunlardan başka dergilerden (Hafta) ve (Aile) isimlerinde eserleri de vardır.

Diğer eserlerinden bâzıları da şunlardır:

(Kâve, Besâ, Ahde Vefâ, Himmetü'l-Hümâm Fî Neşri'l-İslâm, Hardeçîn, Eş'âr-i Müntehâbe-i Fârisiyye, Sarf-ı Türkî, Ta'rifat-ı Arabiye, Müntehabat-ı Divan-ı İmam-ı Alî, Müntehabat-ı Dîvân-ı Bâkî, Târih-i Mücmel-i Fransa, Viktor Hugo'nun «Sefiller» romanının tercemesi)dir. Kâve ve Besâ tiyatro eserleridir. (Himmetü'l-Hümâm) adlı eserin adından da anlaşılacağı gibi İslâmiyetin intişarından bahseden Arapça bir tarihçedir. Bu eser 1305 (1887) de Girit âlimlerinden Mustafa Nuri Efendi tarafından terceme edilerek Hanya'da Vicdan matbaasında basılmıştır. Diğer eserleri isimlerinin delâlet ettiği mânalara dairdir.

ŞÜKRÜ BEY «BİNBAŞI KAPTAN MEHMED ŞÜKRÜ BEY»

Deniz subaylarından, ilim sahibi bir zat olup İstanbul'ludur. Uzun müddet Bahriye Mektebinde muallimlik yaparak hakkıyla öğreticilik vazifesinde bulunmuştur. 1328 (1912) tarihinde vefat ederek Heybeliada'ya defnedildi.

Basılmış eserleri şunlardır:

(Esfâr-ı Bahriye-i Osmaniye), (Osmanlı Tarihi), (Hukuk-i Düvel-i Bahriye ve Merâsim-i Teşrifat), (Bahriyemizin Tarihçesi).

(Esfâr-ı Bahriye)nin ikinci cildi basılmamış olup Sultan Birinci Abdülhamid devrine kadardır. Merhumun bu eseri cidden büyük istifadeler sağlayacak tarihî eserlerimizden biridir.

ŞAKİR PAŞA «MEHMED ŞAKİR PAŞA»

Hayatı daha önce yazılan Sadr-ı A'zam Cevad Paşa'nın küçük kardeşidir. Bursa'da doğmuştur. Harbiye Mektebinden kurmay olarak çıktıktan sonra ferîk (tümgeneral)liğe kadar yükselmiştir. 1332 (1916) tarihinde Karahisar'da ecel-i kazâ ile vefat ederek Büyükada'ya getirilip orada defn edilmiştir.

Aşağıda yazılı olan eserlerinden bilhassa tarihî eserleri tarihe olan vukufunu gösterir. Eserleri :

1 — (Yeni Osmanlı Tarihi) : Beş cild şeklinde tertîb edilmiş olup bir medhal ile Osman Gazi'den Beşinci Murad'a kadardır. Baştan iki cildi basılmıştır. Birinci cild; saltanatın fâsılasına (1), ikinci cild; İstanbul'un fethine, üçüncü cild; İkinci Bâyezid'in sonuna ve dördüncü cild de İkinci Selim'e kadar olup sonuncu cildi de yazıldığı gibi Beşinci Murad'ın tahta çıkışına kadardır.

2 — (Selâhaddin Eyyûbî): İki cild şeklinde yazılmış olup basılmamıştır.

3 — (Mısır Tarihi): Mufassal bir eser olup bu da basılmamıştır.

4 — (Muhtelif Târih-i İslâm ve Osmanî): Ömrünün son zamanlarında muallimlikte bulunduğu Galata Sultanîsi programına uygun olarak yazılmış olup basılmamıştır.

5 — (Salâh Eyyûbî piyesi): Tarihî bir piyestir. Basılmamıştır.

6 — (İnekçilik ve Sütçülük): Mufassal, ilmî bir eser olup Ziraat Nezaretinin takdirine mazhar olmuştur. Basılmıştır.

7 — (Arıcılık): Noksan kalmış bir eserdir.

(1) «1402 Ankara Savaşı ile başlayan Fetret devri.»

TA'LİKÎ-ZADE MEHMED SUBHÎ ÇELEBİ

Tarihçi ve şair bir zat olup Denizli'dendir. Sultan Üçüncü Murad'a şehzadeliği zamanında intisab ederek on iki sene hizmetinde bulunmuş ve tahta çıkışında maiyetinde bulunanlar arasında kendisi de Dîvan Kâtibliği'ne tâyin olunmuştur. 1004 (1596) de şehnâmeci oldu. «Tezkire-i Rıza»da 1008 (1599) tarihinde şehid edilerek irtihal ettiği yazılıdır.

Tarihî eserleri :

(Revaniye), (Tebriziye) ve (Şahnâme-i Hümâyun) adında üç adet eseri vardır. Musavver ve altın yazmalı olan bu eserlerden Sultan Murad'a takdîm olunan evvelkileri Revan Odası, Sultan Mehmed'e arz edilen üçüncüsü Hamidiye Kütübhanelerinde mevcuttur.

(Revaniye) : Serdar Ferhad Paşa'nın ikinci seferinin yarısına kadar olan vukuatı toplamaktadır. (Tebriziye) ise Özdemiroğlu'nun Tebriz Seferini hikâye eder. (Şahnâme-i Hümâyûn) Sultan Murad'a takdîm edip kabule şâyan görülmeyen kitab mukaddimesini teşkil etmek üzere Bosna Valisi Hasan Paşa'nın şehid edilmesi olayından başlar ve Sultan Murad'ın vefatını, halefinin tahta çıkışını ve Yanık Seferi ile muhtasar olarak Eflâk Muharebesini de beyân eder. Şiirleri de vardır.

TEVFİK EFENDİ
«GELENBEVÎ-ZADE AHMED TEVFİK EFENDİ»

Tarihçi ve maârif-sever bir zât olup İstanbul'ludur. Son me'muriyeti Başkâtib vazifesi olmuştu. 1307 (1889) tarihinde irtihal ederek Beşiktaş'da Yahya Efendi avlusunda defn edildi.

Tarih bilgisi ve felsefesinden bahseden (Hamîdetü'l-Usûl) ile İlm-i Kelâm'dan bahseden (Nebze-i İlm-i Kelâm) isimlerinde basılmış eserleri ile Yıldız Kütübhanesinde (Hamîdü'l-Eser Fî's-Siyer) isminde (Ebu'l-Fidâ)nın tarihinden seçilmiş basılmamış bir eseri vardır.

Bir de Ulemâ Faslı'nda yazılmış olan Hasbî Efendi ile müştereken (Tehâfütü'l-Felâsife)yi terceme etmiştir ki bir nüshası Yıldız Kütübhanesindedir.

(Nebze-i İlm-i Kelâm) 1297 (1880) tarihinde kurulan «Cemiyet-i Furkaniye» tarafından tertîb ettirilmiştir ki «Mekasıd» ile «Şerh-i Akaid» den derlenmiştir.

TEVFİK PAŞA «FATİHLİ MEHMED TEVFİK PAŞA»

Erkân-ı Harbiye sınıfından yetişmiş, kalem erbabından, tarihçi bir zat olup İstanbul'ludur. Mektepten neş'et ettikten sonra bir müddet hocalıkta bulunmuş ve bundan sonra da Fransa ve Belçika Ataşemiliterliği yaparak İstanbul'a dönmüştür. Avdetinde Askerî Eğitim ve Öğretim Müfettişliğine tayin olunarak son derece iyi hizmetlerde bulundu. 1334 (1918) senesinde emekli olarak vefat etti. Fatih'de medfundur.

Basılmış eserleri :

1 — (Osmanlı Tarihi). İki def'a basılan ve orta büyüklükte bir cildden ibaret bulunan bu eserin birinci baskısı münşîce bir üslûbda, ikinci baskısı ise açık bir Türkçe, sade bir tarzdadır.

2 — (Esâtîr-i Yunanîyân): Lisanımızda bu yolda yazılan eserlerin en büyüğüdür.

3 — (Şehzade Cem) : Şehzade Cem'in siyasî hayatından bahseden ufak bir risaledir.

4 — (Anibal) : Kartaca'lı meşhur Anibal'ın hayatından bahseder.

TURSUN BEY «TUR-İ SİNA BEY»

İstanbul'un fethini müteâkıb İstanbul'un tahrîrine me'mur edilen Bursa Sancak beyi Cebe AliBey'in yeğeni ve Hz. Fatih'in maiyyetinde defterdarlık hizmetinde bulunan Karıştıranlı Süleyman Bey'in kayınıdır. Sultan İkinci Bâyezid'in zamanında da namlı yazarlardan olup bu devrede de defterdarlık ve kapı kethüdâlığı gibi hizmetlerde bulunmuştur.

(Târih-i Ebû'l-Feth) adı ile yazdığı tarih biraz muğlâk olmakla beraber istifade edilecek eserlerdendir. Aslında Fâtih'in fetihlerinden bahsediyorsa da bir miktar da İkinci Bâyezid devrini açıklamaktadır. Bu tarih sonradan Tarih-i Osmanî Encümeni Hey'eti'nce basılmıştır.

İstanbul'un fethinden sonra İstanbul Defterdarlığında bulundu. Cebe Ali Bey Bursa'ya avdet ettiği cihetle tahrîr vazifesini de ifâ etmiştir. İsmine dair kitabın mukaddimesindeki ifadesi şöyledir :

(Emmâ ba'dü: Bu muharrer sutûr ez'afu'l-fukarâ (Tûr-i Sînâ) ki galat-ı meşhur üzere (Tursun) Bey lâkabı ile mezkûrdur...

TAHİR EFENDİ «SEYYİD TAHİR İBN-İ SEYYİD NEY»

Fazilet sahiblerinden ve tarihçilerden bir zât olup (Urfa-Reha)'lıdır. (Sefînetü'l-Bihar) isminde (Mülteka Şerhi) ile birer nüshası Beşiktaş'da Yahya Efendi Dergâhı'ndaki kütübhanede mevcud ve 1122 (1710) tarihinde Arapça'dan genişletilerek terceme edilen (Câmiu'l-Âyât ve Şâmihu'l-Beyyinât) adında bir tarihi vardır ki yedi bölüm üzere tertîb edilmiş olup hilkatten zamanına kadardır. Ve yine bu kütübhanede Hoca Pârisa'nın (Faslü'l-Hitab) adındaki eserinin tercemesi ve Es'ad Efendi Kütübhanesinde (Künûzü'l-Fünûn) isminde bir risalesi vardır. (Sefîne)nin nüshası Nuruosmaniye Kütübhanesindedir.

Usûl-i fıkıhtan meşhur (Menar) Şerhine hâşiye yazan (Şerefeddin Yahya Efendi Reha'dan yetişmiş ulemadandır.

TAHİR BEY «BOSNALI MEHMED TAHİR BEY»

Askerî kumandan ve yazarlar içinde bilgi ve dirayeti ile temayüz etmiş bir zat olup doğum yeri olan Bosna'da İslâvcayı öğrendikten sonra Viyana'ya gönderilerek ilk bilgilerle beraber Almanca'yı da mükemmel bir şekilde tahsîl ile İstanbul'a gelmiştir. Kabul edilip kaydolduğu askerî mekteblerde İslâm dîninin yüce hakikatlerini görerek müslümanlığı kabul etmiştir. Harbiye mektebinden me'zun olduktan sonra ilk önce İstanbul Askerî rüşdiyelerinde Fransızca ve ondan sonra da Harbiye Mektebi Almanca ve Yabancı Te'lif Eserleri Tedkik Muallimliğine tayin edilmiştir. 1321 (1903) de vefat ederek Beşiktaş civarında Valideçeşmesi'ndeki Şeyh kabristanına defn edildi.

Eserlerinin en değerlisi asrımızda Almanların en mütemeyyiz askerlerinden olan Von Der Golç Paşa'nın felsefe ve mühim askerî kaidelerden bahseden ve terakkî etmiş milletlerin çoğunun diline çevrilmiş olan (Millet-i Musellâha) tercemesidir ki iki defa Matbaa-i Ebu'z-Ziyâ'da basılmıştır. Basılmış diğer eserleri de şunlardır:

(Tedkîk-i Müellefat-ı Ecnebiye - üç cild), (Amcamın Kütübhanesi), (Bir Hayâl), (Meşhur Kumandanlar), (Mektebe Müteallık Vezâif), (Cizvit Tarihi), (Plevne), (Almanca Kıraat Muallimi), (Almanca Lisanında Teşkil-i Kelimat), (Almanca Mükâleme), (Mektubat-ı Askeriye), (Erkân-ı Harbiye Vezâifi) ve (Muhtıra-i Zâbitan-ı Askerî)dir. Bunlardan (Tedkîk-i Müelle-

fât) askeriye yazarları tarafından yazılan eserlerin tedkîkine ait faydalı bir eser olduğu gibi (Plevne) ismindeki eseri de 1293 (1876) senesindeki Osmanlı - Rus seferi esnasında meydana gelen muharebeden ve Osmanlı ordusunun kahramanca müdafaasından bahs eden mühim askerî eserlerdendir. Diğerleri isimlerinin taallûk ettiği mevzu'lara delâlet etmektedir.

Kolağası Rif'at Efendi ile müştereken (Tarih-i Fenn-i Harb) isminde tarihî bir eser de yazmıştır.

— U —

ULVÎ «HÜSEYİN ULVİ İBN-İ EL-HAC AHMED»

Tarihçi ve şair bir zat olup Bursa'lıdır. Sultan Üçüncü Ahmed devrindeki 1123 (1711) Rusya seferinde bulunarak müşahedelerine atfen (Mir'âtü Zafer) isminde güzel bir tarihçe yazmıştır. Mukaddimesinde Bursa'da sipahi zâbiti olduğunu ve o tarihte Bursa valiliğinde Derviş Mehmed Paşa'nın bulunduğunu zikrediyor. Tarihçesinin dikkate şâyan noktaları olmak üzere aşağıdaki rakamlar derc edildi :

350 top

500 yelken gemi

250 bin piyade

232 bin süvari (Kırım Han'ı süvarileri ile beraber)

Nihayetinde fetihname ve tebrikname sahasında uzunca bir kasidesi vardır ki hâtimesi şudur :

Yeter ey «Ulvî» tatvîl-i kelâma virme sen ruhsat
Duâya başla sıdk ile odur makbûl-i Sübhânî

Bi-hakkı sûre-i Seb'u'l-Mesânî, sûre-i İhlâs
Emîn ola kederlerden cihânı tuta ünvânî

VÜCUDÎ MEHMED İBN-İ ABDÜ'L-AZİZ EFENDİ

Ebû's-Suûd Efendi'nin talebelerinden, târih bilgini, şâir bir zât olup Lârende'lidir.

«Ol re'îs-i ulemâ gitdi Vücudî hayfâ»

mısra'ının delâleti olan 1021 (1612)'de memleketinde müftî iken irtihal etmiştir. Sebt İbn-i Cevzî'nin (Mir'atü'z-Zeman fî **Târîhi'l-A'yân) isminde**ki meşhur târihini terceme ve meşhur Osmanlı kumandanlarından Özdemiroğlu Osman Paşa ile Kıbrıs fâtihi Lâlâ Mustafa Paşa'nın harblerini de yazmıştır. (Hayâl-i Yâr) ve (Şâhid-i Ma'nâ) isimlerinde iki manzumesi vardır. İmâm-ı Gazâlî'nin (et-Teberrü'l-Mesbûk fî Nesâyihi'l-Mülûk) ismindeki eserini terceme etmiştir ki eserin metni sonradan Mısır'da basılmıştır. İbn-i Kayyım'ın yirmi mes'ele üzerine tertîb edilmiş (Menâzilü'l-Ervâh) veyahut (Ahvâl-i Âlem-i Berzah) isminde bir eserini de terceme etmiştir ki, bir nüshası Umumî Kütübhanede mevcuttur.

VECÎHÎ HASAN EFENDİ

Sultan'ın dîvan kâtiblerinden idi. Doğum itibariyle Bahçe-Saray'lı ise de İstanbul'da yetişmiştir. 1047 (1638)'den 1072 (1661) senesine kadar yazdığı tarih ufaksa da îtimada şâyandır. Birer nüshası Hamidiye, Nûruosmaniye, Köprülü Kütübhanelerinde vardır.

«Ola makam Vecîhî'ye Cennet-i Firdevs»

mısra'ının ifade ettiği 1081 (1670)'de İstanbul'da vefat etmiştir. Târihinin mukaddimesinde Dördüncü Murad zamanında İstanbul'a hicretini ve Bağdad Seferi esnasında kaymakam olan Mustafa Paşa'nın vefatına kadar mühürdarlığında bulunarak bu müddet zarfında zuhur eden olayları zabt ettiğini yazıyor. Mürettep dîvanı da vardır.

Beyitlerinden :

«Leb-i erbâb-ı dil âlûde-i şehd-i neşat olmaz
Kazâ ânı ne çâre zehr-i gamdan hissemend etmiş.»

VASIF AHMED EFENDİ «VAK'ANÜVİS»

İlim erbabından ve târih bilgini bir zât olup Bağdad'lıdır. Siyasî bir takım devlet hizmetlerinde bulunmuştur. (Mehâsinü'l-Âsar ve Hakayiku'l-Ahbâr) (1) ismindeki iki büyük cild üzerine tertîb edilmiş tarihi meşhurdur.

«Vâsıf Ahmed şiyem kıldı vefat»

mısra'ının delâlet ettiği 1221 (1806) de vefat etmiştir. Hazret-i Eyyüb yakınında Mihrişah Vâlide Sultan Mektebi avlusunda Şeyhü'l-İslâm Kadızâde Tâhir Efendi'nin yanında medfundur. Bir de ahlâka taallûk eden (Râhib-nâme) isminde ufak, Arapça'dan terceme edilmiş bir risalesi vardır. Osmanlı târihi 1166 (1753)'dan 1188 (1774) tarihine kadardır. Her iki eseri de basılmıştır. 1203 (1789)'den 1209 (1794)'a kadar ayrıca bir zeyli varsa da basılmamıştır. 1196 (1782)'dan 1200 (1786) senesine kadar dört senelik başka zeyli de vardır.

Allâme Zemahşerî'nin (Nevabiğu'l-Kelîm) adlı eserini de terceme etmiştir ki bir nüshası Üsküdar'da Selimiye Kütübhanesinde mevcuttur.

VAHÎ MEHMED PAŞA

Vezirlerin zekîlerinden olup annesi Kilis'ten, babası İstanbul'da Baltacı kısmındandır. Bir çok siyasî me'muriyetlerde bulunmuştur. 1221 (1806) senesinde hususî murahhas olarak Napolyon'a gönderilmiştir. Basılmış güzel bir sefaretnamesi vardır. 1244 (1828) tarihinde (Kal'a-i Sultaniye) Çanakkale'de vefat etmiştir. Geyikli köyünde medfundur. (Minhâcü'r-Rümat) isminde basılmamış bir eseri ve bâzı şiirleri olduğu gibi Osmanlı Devleti - İngiltere musalâhasına dair takrîr tarzında bir risalesi ve (Mirkatü'l-Münâcât) isminde (Kaside-i Dimyatiye) şerhi vardır.

Beyitlerinden :

«Keşf-i râz etmez salâbetkâr olan kable'l-fenâ
Yanmadıkça ûd ser-bûyen etmez âşikâr.»

(Vak'a-yi Sakız) ismindeki basılmış tarihçe de bu zâtındır ki Mahrukî Ali Paşa'ya adem-i muavenetini örtmek için yazmıştır. Bu eser 1237 (1822) tarihindeki Rum fetretinde muhafızı bulunduğu Sakız Adasında karada cereyan eden olayları beyan edici olup (Târih- Vak'ayi Cezire-i Sakız) terkîbinin noktalı harfleri olaya tarihtir.

---

(1) Bu tarihin aslı 1246'da basıldığı gibi Fransızcaya terceme olunan nüshası da basılmıştır (1830).

VEFİK AHMED PAŞA

İlmî bakımdan değeri bilinen fazilet sahibi bir vezir olup İstanbul'ludur. İlk tahsilleri Mühendishane-i Berri-yi Hümâyun'da başlamak üzere tahsillerini Paris'teki Sen Lüi Lisesinde bitirmişlerdir. Memlekete dönüşünden sonra pek mühim ve muhtelif me'muriyetlerde, iki def'a sadr-ı a'zamlık vazifesinde bulunarak ayrılmalarında A'yân Meclisi âzalığına tâyin olundular. Arap, Fars, Fransız, Lâtin, İtalyan dillerini mükemmel bir sûrette okuyup yazar ve dillerin şîve telâffuzuna fevkal'âde meraklı olduğu cihetle bunlardan herhangisini telâffuz etseler duyanlara bu dilin kendi ana dili olduğu zannını verirdi. Rus, Alman, İngiliz ve eski Yunan dilini mükemmel bir şekilde okuyup anlarlardı. Eski dillerden Türkçeye irtibatı hasebiyle Çağatayca'da tam bir araştırma ve ihtisas sahibi oldukları gibi İbranice'yi de bilirlerdi. İlk defa olarak memleketimizde salnâme (yıllık) çıkarmışlardır.

Basılmış eserleri :

(Fezleke-i Târih-i Osmanî), (Lehçe-i Osmanî), (Terceme-i Telemak), (Atalar Sözü), (Jil-plâs Tercemesi) ve Molière'in (Komedya)larının tercemeleridir.

(Ebu'l-Gazî Bahadır Han)ın (Evşâl-i Şecere-i Türkî) ismindeki eserinin bir kısmını da Osmanlı Türkçesine nakl edip basmışlardır. 1308 (1892) tarihinde vefat etmişlerdir. Mezarları vasiyetleri üzere Rumelihisarı'nda bulunan Kayalar Kabristanındadır. Merhumun irtihallerinde Fransa'nın Büyük Ansiklopedisi şu şekilde kendisinden bahsetmiştir: «Ahmed Vefik Paşa dillere vâkıf olan kimseler arasında mümtaz bir mevki' kazanmıştır. Şark dillerinin hepsi ile konuştukları gibi Avrupa dillerinin hemen hepsine de vâkıf idiler.»

Şimdiye kadar Molyer'in eserlerinden Türkçe'ye on üç piyes terceme edip kendi gayreti ile Bursadaki tiyatroda halka gösterdiği ve yine Bursa'da bastırdığı gibi Alman, İngiliz meşhur müelliflerinden Şekspir ile Şiller'in eserlerinden de tercemeler yapmıştır. Molyer'den terceme ettikleri piyesler şunlardır: (Hasîs - Cimri), (Âşık), (Zor Nikâh), (Zor Tabib), (Nar-Not), manzûm olarak. (Mekteb-i İnas), (Kocalar Mektebi), (Sefâin'in Hileleri), (Donjuan Jorj Varen), (Münzevî Tabîbin Aşkı) ve (Sahte Hasta)dır.

Eserlerinden bâzılarına dair izahat :

1 — (Fezleke-i Târih-i Osmanî): Faydalı ve özlü bir Osmanlı târihidir.

2 — (Lehçe-i Osmanî): Birinci cüz'ü aslı Arapça ve Farsça olmayan kelimeler ve iştikakları, ikinci cüz'ü, aslı Arapça ve Farsça olan Osmanlıca lâfızları bildirmektedir. Yeni baskı adı ile 1306 (1890)'da basılan nüsha daha iyidir. Bu eser Osmanlı dilinin esası hakkında bilgi edinmek isteyen dilciler ve edebiyatçılar için lüzumludur.

3 — (Terceme-i Telemak): Fransız âlimlerinden meşhur Fenolan'ın ahlâkî, hikemî tarihi olan meşhur eserinin tercemesidir. Bu terceme sade bir dil ile yazılı olduğundan Kâmil Paşa'nın eski tarz yazı üzere olan tercemesinden ziyade şimdiki yazı dilimize daha muvafıktır ki Hüdavendigâr vilâyeti (Bursa) matbaasında basılmıştır. Bu eser bilhassa Telemak'tan terceme yapmak isteyenlere büyük faydalar sağlar. Paşa Bursa (Hüdavendigâr) valiliğinde bulundukları zaman kendi geniş bilgilerine, Bursa ihtiyarlarından lâzım gelenlerin mütâlealarına ve bilgilerine müracaat ederek Osmanlılarca (Atalarsözü) denilen bir de (Durûb-i Emsâl-i Osmaniye) Mecmuası toplayıp bastırmışlardı ki lisanımız için mühim eserlerden sayılmaktadır.

4 — (Evşâl-i Şecere-i Türkiyye) : Ebu'l-Gazî Bahadır (Buğatır) Han'ın meşhur eseridir ki zamanımız askerî âlimlerinden Kilis'li Necib Âsım Bey'in te'lif ettikleri Türk tarihine kaynak olan eserlerdendir.. Esasen Çağatay Türkçesi ile yazılan bu eser Kazan, Petersburg ve İstanbul'da basılmıştır. Kazan baskısının başında Lâtince bir önsöz ile sonunda kitabın yazarının vekayi'i vardır. Basılmasına me'mur olan zat aslî metni kendi dili olan Âzerbaycan şîvesine nakl etmiştir. Fakat dikkatsiz basıldığından yanlışları çoktur. İkincisi Fransızca tercemesi ile birliktedir ki îtinalı bir surette basılmıştır. Üçüncü baskısı da Paşa'nın himmeti ile İstanbul'dadır. (Büyük Ansiklopedi)nin ifadelerinin bâzı noktaları tashîhe muhtaçtır. (Hasîs) Teodor Kasap tarafından (Pinti Hamid) adı ile terceme edilmiştir. Manzum NarNot, (Rü'ya'nın Encâmı) Ziya Paşa'nındır.

5 — Hikmet-i Târih) : Üstün takrîrlerinden müteşekkil bir eser olup 152 sayfası basılmıştır.

— Y —

YÛSUF İBN-İ MÛSA

Osmanlı tarih yazarlarının eskilerinden bir zât olup Balıkesir'lidir. (Tarih-i Kostantiniyye) ismindeki eserinin önsöz'ünde «İbn-i Müneccim» ismi ile şöhret bulduğunu ve eserini genişleterek Yunanca'dan terceme etmek sûretiyle 884 (1479) tarihinde yazdığını tasrih ediyor. (Tarih-i Ayasofya) isminde terceme edilmiş bir tarihçesi de vardır.

YAHŞÎ FAKİH

Sultan Orhan Gazî'nin imamlarından İlyas Fakîh'in oğludur. Basılmış târih sahibi Âşıkpaşa-zâde'nin: «Orhan'ın oğlu Yahşî Fakîh'in evinde hasta oldum Geyve'de» ifadesine göre Geyveli olduğu anlaşılıyor. Osmanlıların vukuatını başta babasından naklen bu zat yazdı. Âşıkpaşa-zâde bundan rivayet etmektedir. Bu eser bilhassa eskiliği dolayısiyle ehemmiyete şâyan olduğu gibi Osmanlı dili tarihi noktasından da kıymeti haiz olacaktır. Bununla beraber nüshasına tesadüf olunamamıştır.

YÛSUF İBN-İ ABDÜLLÂTİF

Kanunî Sultan Süleyman devri tarihçilerindendir. 952 (1545) de vefat etmiştir. (Sebhatü'l-Ahbar) ismindeki tarihinde Âdem (A.S.) dan Kanunî Sultan Süleyman'a kadar her zâtı birer daire içine alarak icabeden olayları da hulâsaten tahşiye etmiştir ki tomar kılıklı, cedvelli, bir nevî umumî tarih kabilindendir. Sonradan bu eserin büyük bir kısmı muhayyel resimler ilâve edilmek sureti ile Sultan Abdülmecid Han devrine kadar tezyîl edilerek basılmıştır.

YİRMİ SEKİZ MEHMED EFENDİ

Osmanlı siyasetçilerinden değerli bir zat olup İstanbul'iudur. Sefirlikle Avrupa'da murahhas sıfatı ile bâzı muahedelerin akdinde bulunarak kıymetli hizmetler görmüştür.

Oğlu «Saîd Efendi - Saîd Paşa» (1) ile Fransa'dan avdetinde İbrahim Müteferrika ile beraber Osmanlı Devletinde matbaacılığın kurulmasına muvaffak olmuştur. 1145 (1733) tarihinde Kıbrıs'ta Lefkoşa'da irtihal etmiştir. Eserlerinden (Sefaretname)si basılmıştır.

YÛSUF İBN-İ MEHMED MÎLEVÎ «Milevî-Vekil-zâde»

Tarih ile meşgul, fazilet ve bilgi sahiblerindendir. Mısır valilerinden Abdî Paşa'nın zamanında Mısır'a giderek Paşa'nın emri ile (Vefeyatü'l-A'yan)'ı (Acâibü'l-Mahlûkat)ı, İmam-ı Suyutî'nin (Hüsnü'l-Muhazere fî Ahbâr-i Mısri'l-Kahire) adlı eserini terceme etmiştir. Bu tercemelerden mütercimin kendi el yazısı ile yazılı (Hüsnü'l-Muhadara) tercemesi Osmanlı Müzesi Kütübhanesinde vardır. Açık Türkçe ile yazılmış istifadeyi mûcib bir eserdir. Tercemesi 1130 (1718) tarihindedir. (Mile) Aydın vilâyetinde Söke ile Milâs arasında bir köydür. Eserlerinden bir de Bahçekapısı'nda Âşir Efendi Kütübhanesinde (Ahsenü'l-Memâlik li-Ahbâri'l-Beramik) isminde Arapça bir cild küçük (Beramike «Bermekîler» tarihi) vardır.

YUSUF BEY

Hassa Ordusu silâhşörlerinden Ahmed Paşa'nın oğludur. Rum fetretinin zuhurunda doğum yeri olan Anadolu'da bulunup yirmi iki ay kalede mahsur kaldıktan sonra kalenin eşkiyaya tesliminde bir İngiliz gemisine binerek İzmir ve sonra İstanbul'a gelmiş (Târih-i Mîr-Yûsuf) adı ile bir tarihçe yazmıştır ki basılmamış bir nüshası Millet Kütübhanesi ile

---

(1) İbrahim Müteferrika'yı himaye eden ve Osmanlı Matbaacılığının ortaya çıkmasına yegâne sebeb olan bu zat da babası gibi Osmanlı âlimlerinden bir zât olup Sadr-ı A'zamlık makamını kazanmış ve 1175 (1761) tarihinde Maraş Valisi iken vefat etmiştir. Tıbba da intisabı olduğuna tertîb ettiği (Ferâidü'l-Müfredât) ismindeki (Müfredât-ı Tıb) lügatı delildir. Bir nüshası Eyyüb'de Hüsrev Paşa kütübhanesinde vardır. Eserin ismi, yazılış tarihi olan 1166 (1753) târihini bildirir. Farsça (Dîvân-ı Yektâ) ile (Menâsik-ı Kudüs) eserlerindendir.

Bâyezid Camii içindeki kütübhanede Cevdet Paşa tarafından hediye edilen kitablar arasında mevcuttur. Bu kitablar arasında; birinci babı (Şeyh Gazi Mehmed)'in, ikinci babı (Hacim Hamza Şehîd)in, üçüncü babı meşhur mücahid (Şeyh Şcmil)'in muharebelerini hikâye eden bir (Dağıstan Târihi) de vardır.

YAYLA İMAMI

Fatih civarındaki Yayla Camiinin imamı olan bu zatın 1201 (1787) senesi sonlarından 1225 (1810) senesine kadar geçen İstanbul olaylarını ihtiva eden bir tarihçesi vardır ki bir nüshası Cevdet Paşa tarafından Bâyezid Camii içindeki Veliyyüddin Efendi Kütübhanesine hediye edilen kitablar arasında mevcuttur.

ZİHNÎ MEHMED EFENDİ «BERBER-ZADE»

Dîvan-ı Hümâyûn kâtiblerinden bir zat olup İstanbul'ludur. Sonradan Tersane'nin gündelik olayları yazıcısı oldu. Daha sonra ise inzivayı seçerek 1126 (1714) tarihinde vefat etti. Büyük bir cild (Mısrü'l-Kahire Tarihi) yazdığı gibi 1000 (1592) tarihinden itibaren vefatına kadar geçen ulemâ ve meşâyih'ın hayat hikâyelerini beyân eden ayrıca bir eser de yazmıştır. Her ikisi de basılmamıştır.

Şiir yazma kabiliyeti de vardır.

ZENBİLÎ-ZÂDE MUHYİDDİN MEHMED CEMALÎ EFENDİ

Âlim, tarihçi bir zattır. Edirne kadılığından ayrılmasını müteâkıb 957 (1550) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir Ceddi Zenbilli Ali Efendi'nin yanında medfundur. Zamanına kadar münakkah Osmanlı Tarihi, üç dilde şiirleri, «Hidâye Şerhi»ne ta'likatı vardır ki hepsi basılmamıştır. Tarihinin birer nüshası Viyana ve Berlin Kütübhanelerinde mevcut olduğu ve Almanca'ya terceme edildiği Ata Bey'in Hammer tercemesinde yazılıdır.

Bir nüshası da İstanbul'da Millet Kütübhanesindedir.

ZEKERİYYA-ZADE ÇELEBİ

Kanunî Sultan Süleyman devri tarihçilerinden ve Tersane kâtiblerinden olup İstanbul'ludur. Üsküdar'da Atlamataşı'ndaki Selim Ağa Kütübhanesinde (Ferruh) ismi ile adlandırılan beş makale üzere tertîb olunan tarihinde meşhur Osmanlı denizcilerinden Piyale Paşa'nın deniz muharebeleri yazılıdır. Topkapı Sarayında Revan Köşkü'nde (Muradî) adında bir şair tarafından da (Barbaros Hayreddin) Paşa'nın hayat hikâyesi ile harblerini beyan edici manzum bir eser olduğu gibi Hâlis Efendi Kütübhânesi'nde de Barbaros ile kardeşi Oruç Reis'in muharebelerini beyân edici mensur ve mufassal bir eser vardır.

ZAİM MÎR MEHMED KÂTİB

Sultan Üçüncü Murad devri ricalinden ve Sokullu Mehmed Paşa'nın kâtiblerinden olup te'lif tarihi 982 (1574) olan (Câmiu't-Tevârih) isimdeki Türkçe basılmamış tarihini efendisi Vezir Mehmed Paşa'ya hediye etmiştir. Karafriye'de Cami ve sâir hayratı varsa da defn edildiği yer tâyin edilemedi. İslâm'ın zuhurundan evvel ve sonra yirmi beş devlet hakkında bilgi toplamıştır. Osmanlıların zuhuru hakkında Hadîdî'nin rivayetini kabul ediyor. Akkoyunlularla Anadolu Selçukluları hakkındaki malûmatı hatâlıdır. «Osmanlı Tarihi» Sultan Üçüncü Murad'ın tahta çıkışına kadardır. Ondan sonra Safevî Devletini kitabında zikrediyor.

DERC EDİLMEMİŞ OLAN TARİH KİTABLARI

(Cild adedi - Kitabın adı ve müellifi)

2 cild (Târih-i Devlet-i Osmaniye) **Abdurrahman Şeref Efendi)**
1 » (Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniye) **Abdurrahman Şeref Efendi**
1 » (Fezleke-i Tarih-i Düvel-i İslâmiye) **Abdurrahman Şeref Efendi**
2 » Zübdetü'l-Kısas) **Abdurrahman Şeref Efendi**
1 » (Tarih-i Umumî) **Sami Bey**
3 » (Fezleke-i Tarih-i Umumî) **Ali Tevfik Bey**
2 » (Manzara-i İber) «Roma Tarihi» **Giridî Cevdet Bey)**
1 » (Mücmel Tarih-i Umumî) **Muhyiddin Bey**
1 » (Tarihçe-i Lisan-ı Osmanî) **Mehmet Fuat Bey)**
3 » (Tarih-i Umumî) **Hakkı Paşa**
1 » (Muharebat-ı Bahriye-i Osmaniye) **Süleyman Nutkî Bey**
1 » (Muhtasar İslâm Tarihi) **Hakkı Paşa**
1 » (Muhtıra-i Târih-i Âlem) **Halid Efendi**
1 » (Tarih-i Sanayi') **Mehmed Ziya Bey**
1 » (Yâdigâr-ı İslâm) **Trabzonlu Tahsin Efendi**
1 » (Tarih-i İ'malât ve Keşfiyat) **Filibeli Vasfi Efendi**
1 » (Tarih- iHukuk-i Beyne'd-Düvel) **Hakkı Paşa**
1 » (İspanya ve Portekiz Tarihi) **Nazım Paşa**
1 » (Rodos Tarihi) **Ziver Bey**
1 » (Kıbrıs Tarihi) **Ziver Bey**
1 » (Mir'ât-ı Adâlet, Tarihçe-i Adliye-i Devlet-i Aliye) **Lütfi Efendi**
1 » (Beyân-ı Hakikat) **(Haydar Bey) Ahmed Şükrü Bey-zâde**
1 » (Mir'ât-ı Tarih-i Osmanî) **Şevkî, Aziz, Sami Beyler**
1 » (Hulâsatü'l-Kelâm Fî Meâsir-i İslâm) **Sami Bey**
1 » (Enhârü't-Tevârih) **Hüseyin Avni Bey** (Atlas tarzındadır)
1 » (Medeniyet-i İslâmiye) **Ali Vehbi Efendi**
1 » (Muhtasar Musavver Osmanlı Tarihi) **Reşad Bey**
1 » (Âçe Tarihi) **Mehmed Ziya Bey**
1 » (Zeyl-i Muharebat-ı Bahriye-i Osmaniye) **Ali Rıza Seyfi Bey**
1 » (Menâziru'l-Âsâr) **Seyyid Abdü'l-Zâde Amasyalı Tahir Efendi**
1 » (Vak'a-yi Garibe-i Ahzâb) — — —
1 » (Şimalden Ma'lûmat - Rus Tarihi) **İsmail Hakkı Bey**

1 Cild (Arapların Terakkiyat-ı Medeniyeleri **Ahmed Rasim Bey**
1 » (İlm-i Ahvâl-i Akvam) **Osman Bey**
1 » (Şam Tarihi) **Lütfi Bey (Tamam değildir.)**
1 » (Hıtte-i Hicaziye ve Evsâf-ı Haremeyn-i Şerifeyn)
Hüseyin Tahsin Efendi
1 » (Karadağ) **Kâmil Efendi**
1 » (Terceme-i Târih-i İtalya) **Abdülhalîm Bey**
1 » (Mücmel Kurûn-i Vüsta Tarihi Tercemesi) **Ahmed Tevfîk Bey**
1 » (Avrupa Medeniyetinin Esasına Bir Nazar) **Musa Bey**
3 » (Tarih-i Harp) **Osman Senâî Bey**
1 » (Trabzon Tarihi) **Trabzonlu Şakir Şevket Efendi**
1 » (Küçük Osmanlı Tarihi) **Hakkı Paşa**
1 » ((Vesâik-i Kadîme-i Edebiye) **Mehmed Ziya Bey**
1 » (Kitab) **Necîb Âsım Bey**
1 » (Tarih-i Bosna Der Zaman-ı Hekîmoğlu Ali Paşa) **Ömer Efendi**
1 » (Vak'a-yi Hayret-nümâ - Sırbistan Tarihi) **Belgradlı Şakir Paşa**
1 » (Tarih-i Girid) **Hüseyin Kâmî Bey**
1 » (Kâşgar Tarihi) **Mehmed Âtıf Efendi**
1 » (Plevne Müdâfaası) **Ahmed Cemal Bey**
1 » (Kudemâ-i Mülûk-i Mısriyye Tarihi) **Halîl Şerîf Paşa**
1 » (Ezhâr-ı Tarihiyye) **Ahmed Rasim Bey**
1 » (Tarih-i Muhtasar-ı Beşer) **Ahmed Rasim Bey**
1 » (Küçük Tarih-i Umumî) **Mehmed Ali Aynî Bey**
1 » (Eski Romalılar) **Ahmed Rasim Bey**
1 » (Elsine-i Garbiyye Edebiyat ve Üdebâsı) **Nüzhet Bey**
1 » (Muhtasar Tarih-i İslâm) **Ahmed Rasim Bey**
1 » (Yeni Osmanlı Tarihi) **İbrahim Necati Bey**
1 » (Fenike Tarihi) **Mehmed Cemal Bey**
3 » (Dömeke Meydan Muharebesi) **Osman Senâî Bey**
1 » (Dreyfüs Meselesi ve Esbâb-ı Hakikiyesi
Ali Reşad ve İsmail Hakkı Beyler
1 » (Muhtasar Tarihi Hadramut) **Reşid Efendi**
1 » (Feth-i Kostantiniyye ve Ta'rif-i Ayasofya) — — —
1 » (Keşfiyyat-ı Cezayir - Bahr-i Muhît ve Amerika)
Mehmed Raif Efendi
1 » (Tarih-i Harp) **Hüseyin Bey**
1 » (Plevne Tarih-i Harbi) **Tal'at Bey**
1 » (Tarih-i Medeniyet) **Ahmed Bey**
1 » (Fransa Tarih-i Askerîsi) **Muhyiddin Bey**
1 » (Arnavutluk ve Arnavutlar) Tercemedir. **Ali Dâniş Bey**
1 » (Hey'et-i Sâbıka-i Kostantiniyye) — — —

1 Cild (Tarih-i Fenn-i Harp) **Hasan Rıf'at Efendi**
1 » (Küçük Tarih-i Müslimîn) **Ali Nezimâ Bey**
1 » (Ordu Kumandanı Napolyon) **Osman Senâî Bey**
1 » Vak'a-yi Fil) **İyvarineli Eyyüb Sabri Efendi**
2 » (Türk Tarihi) **Necîb Âsım Bey**
1 » (Mir'ât-ı Menâkıb-ı Harbiye: Devlet-i Aliye - Yunan Muharebesi)
— — —
1 » (Fütûhu'l-Haremeyn) Manzum, yazma:
Abdullah İbn-i Hüseyin el-Erzincanî)
1 » (Tezkiretü't-Tevârih) Yazma. **Mahmud ibn-i Mehmed eş-Şehîr Bi-Kerîm Aksarayî**
1 » (Tarih-i Mora) Yazma. **Süleyman Efendi)**
1 » (Fransa Tarih-i Edebiyatı) «Medhal» **Uşşâkîzâde Halit Ziya Bey**
1 » (İspanya ve Amerika İhtilâfı) **Mehmed İzzet Bey**
1 » (Fetihnâme-i Siketvar) Yazma. **Defterdâr Seyfullah Efendi**
1 » (Tarihçe-i Fenn-i Musikî (**M. Emîn Bey**
1 » (Hulâsatü'l-Vekayi') (1849) **Osman Hilmi Efendi**
1 » (Tabsıretü'lEşkiyâ: 1266 Bosna Vukuatı) **Abdî Efendi**
1 » (Terceme-i Hıtât-ı Makrızî) Yazma. **Zenbillizâde Abdülbâkî Efendi**
1 » (Tarih-i Feth-i Hanya) Yazma **Fahrî Bey**
1 » (Teselya Ma'rekesinde Tercemesi(**Cemaleddin Bey**
1 » (Müdâvele-i Efkâr «Devlet-i Aliye - Yunan Muharebesi)
Abdî Tevfik Efendi
1 » (Terakkiyat-ı İlmiye ve Medeniye) **Ahmed Rasim Bey**
1 » (Kavânîn-i Roma Tarih-i Mücmeli) **Vahid Efendi**
4 » (Muâhedat Mecmuası) — — —
1 » (Süleymanname) Yazma **Bursalı Şemsî**
1 » (Amerika Tarih-i Keşfi Tercemesi) **Abdülgaffar Enîsî Efendi**
1 » (Bağdad'da Kölemen Hükûmeti) **Mehmed Sabit Bey**
1 » (Manzûm Vak'a-yi Kerbelâ) **Nureddin Efendi**
1 » (Esrar-ı Farmason) **Mehmed Emin Bey**
1 » (Vak'a-i Eshâb-ı Kehf) **Şükrü Efendi**
1 » (Türkistan Seyahatnamesi) Tercemedir. **Bahriyeden Ahmed Efendi**
1 » (Mir'âtü'ş-Şuûn) **Yusuf Suad Bey**
1 » (Fetihname-i Estergon ve Estoni-i Belgrad) Yazma **Sinan Çavuş**
1 » (Mısır Ehramları Tercemesi) **Muhyiddin Bey**
1 » (Mücmel) **Süleyman Bey**
1 » (En Eski Türk Yazısı) **Necîb Âsım Bey**
1 » (Tesalya ve Yenişehir) **Tüccarzâde İbrahim Hilmi Efendi**
1 » (Zafernâme) Yazma. **Edirneli Hâtifî Abdurrahman Efendi**

1 » (Süleymannâme) Yazma. **Kastamonulu Harîrî**
1 » (Târih-i Sefer-i Hotin) Yazma. **Mehmed Kîlârî**
1 » (Amerika Tarihi Tercemesi) **Ayintabî Abdullah Efendi**
1 » (Tarih-i Hukuktan Bir Sahife) **Kemalpaşazâde Saîd Bey**
1 » (Musavver Tarih-i Ümem) **Emin Bey**
1 » (1244/1245 Devlet-i Aliye - Rusya) — — —
(Seferî Tercemesi) **Sabri Bey**
(Asya-yi Şarkîye Seyahat) **Ahmed İhsan Bey**
(Vak'a-yi Kerbelâ) **Edhem Bey**
(Hâdise-i Kerbelâ: Terceme-i Hâl-i İmam-ı Hüseyin)
Ali Rıza Efendi
(Evşâl-i Şecere-i Türkîye) **Ebu'l-Gazî Bahadır Hân**
(Asl-ı Şecere-i Türkiye) **Bu isimle kısmen Ahmed Vefik Paşa tarafından Osmanlı Türkçesine tahvîl olunmuştur.**
(Ahval-i Hinde Dair Risale-i Müterceme) **Nuri Bey**
((Tarihçe-i Beşer) **Ahmed Edîb ve Ahmed Macid Beyler**
(Tarih-i Esliha) **Ferîk Ahmed Muhtar Paşa**
((Devlet-i Osmaniye Tarih-i Askerîsi) **Ferîk Ahmed Muhtar Paşa**
(Feth-i Celîl-i Kostantiniyye) **Ferîk Ahmed Muhtar Paşa**
((Hud'a-i Askeriye ve Desâyis-i Harbiye) **Halid Bey**
((İslâmiyet ve Devlet-i Aliyye Hakkında Doğru Söz)
Nûman Kâmil Bey
(Mecma-yi Cevami'-i İstanbul **Nîşli Osman Bey**
(Müntehabat-ı Tarih-i Osmanî **Galib Bey**
(Osmanlı Manzûm Tarihi) **İbn-i Ali Bursalı Abdullah Sabri Bey**
(Terceme-i Tarih-i Mısır) Yazma **İbn-i En-Nutk Ârif Bursavî**
(Tayyibetü'l-Ezkâr fî Medineti'l-Envar)
Kocamustafa Ser-Zâkiri Şikârizâde Derviş Ahmed Efendi
(Tarih ve 1171 (1757) Cinayetleri) **Mehmed Tevfik Bey**
(Terceme-i Tarih-i Güzîde) Yazma. **Yâkub Paşa**
(Akvâm-ı Kadîme-i Şarkıyye Tarihi Tercemesi)
Mehmed Ali Aynî Bey
(Tarihçe-i Arz) **Bekir Sıddık Bey**
(Terceme-i Kâbusnâme) Yazma. **Mercimek Ahmed Bey (Kâbusnâme'ye dair Türk Tarihi'nin birinci cildinin 266. sayfasından itibaren lüzumlu tafsilât vardır. Nazmî-zâde tarafından da ayrıca terceme olunmuştur. Nazmî-zâde maddesine müracaat olunsun.)**
(Gülşen-i Tevârih - Umumî Tarih-i İslâm) Yazma.
Ebu Muhammed Seyyid İzzeddin Mustafa Efendi
(Terceme-i Tarih-i Edebî-i Âlem) **Mehmed Ali Aynî Bey**
(Çanakkale Boğazı) **Ali Rıza Seyfî Efendi**

(Rehnümâ) Müze-i Hümâyûn'da bulunan âsâr-ı atîka-i mühimme hakkındadır **Vahîd Bey**
(Avrupa Hâtıratım) **Mehmed Enîs Bey**
(Fezleke-i Tarih-i Fenn-i Harb) **Refîk Efendi**
(Fel'izzetü'z-Zeheb fî Haberi Ebi'z-Zeheb) Yazma. **Ali Dağıstanî**
(Fetihnâme-i Rodos) Yazma. **Tabîb Ramazan**
(Vekayi'nâme) Yazma. **Mûsâ-Zâde**
(Siyer-i Yûsuf Aleyhisselâm) **Yusuf Nazmî Efendi**
(Sen-Gotarda Osmanlı Ordusu) **Ferîk Ahmed Muhtar Paşa**
(Viyana Önünde Osmanlılar) **Ferîk Ahmed Muhtar Paşa**
(Manzum Tarih-i Yemen) Yazma. **Emîrü'l-Liva, ev Defterdâr-ı Yemen Mustafa Bey**
(Gayetü'l-Beyân ve Nihâyetü't-Tibyan fî Târih-i Âl-i Osman) Yazma. **Alâeddin Ali**
(Miât-ı Seâdet-i Kıssa-yı İmâm-ı Hüseyin) Yazma. **Şâir Sâfi**
(Silâhşornâme - Tuhfetü'l-Guzât) Yazma. **Reis-i Silâhşoran Hüsrev**
(Mecmua-yi Tevârih) Yazma **Yağlıkçı Zâde**
(Zübde-i Vekayiat-ı Mora) Yazma. **Dâmat Mehmed Paşa**
(Ravzetü'l-alî - Fütûhât-ı Ali Şehid Paşa Der-Mora) Yazma **Dâmat Mehmed Paşa**
(Manzum Târih-i Enbiyâ **Şevket Gıyasî Bey**
(Terceme-i Kahru'l-Vücûhi'l-Âbise fî Neseb-i Çerâkise). **Ebuh Kabilesinden İsmail Sabri Efendi**
(Zabıtname) 1218 (1803) den 1223 (1808)e kadar. **Ali Râif Efendi**
(Cerîde) 1201 (1787) den 1202 (1788)e kadar cereyan eden vak'aları açıklar. **Hasan Efendi**
(1096 (1685 - 1114 (1703) e kadar olan Kırım Vekayi'inden bahis tarih **Mehmed Girayî**
(1689 sene-i Milâdîsindeki Viyana Müsâlaha Mükâleme-nâmesi **Zülfikar Efendi**
(Mücmel Devlet-i Aliyye Tarihi) **Hasan Efendi**
(İslâm Tarihi) **Hüseyin Hıfzı Bey**
(Osmanlı Tarihi) **Hüseyin Hıfzı Bey**
(Terceme-i Tarih-i Âlem-Ârâ) Yazma. **Müderris Mehmed Nebîh** Efendi. Devlet-i Bayındıriye tarihidir.
(Tarih-i Acâib-i Mısır) Yazma. Eserin metni farscadır. **Abdî es-Sivasî**

(Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî) **Ahmed Refik Bey**
(Terceme-i Hıtat-ı Makrîzî) Yazma. 969 (1561) **Yusuf ibn-i Şükrullah Efendi**

(Terceme-i Heft Peyker fî Beyân-ı Ahvâl-i Sultan Yezd-curd el - Sâsânî) Yazma. **Emîn Yümnî Efendi**
(Fezâil-i Mekke-i Mükerreme) Yazma **Mehmed Yümnî Efendi**
(Fezâil-i Medine-i Münevvere) Yazma **Mehmed Yümnî Efendi**
(Fezâil-i Kudüs-i Şerîf) Yazma. **Mehmed Yümnî Efendi**
(Sıfatü'l-Haremeyn) Manzûm, yazma **Hicrî**
(Terceme-i Tenvîru'l-Gabeşî fî Fezâili's-Sudanı ve'l-Habeşî) Yazma. Müellifi: **Ebu'l-Ferec İbn-i Cevzî.**
(Terceme-i Tarih-i Mülûk ve Hükema-i İran-ı Kadîm).
Mütercimi mechuldür.
(Sehaif-i Muzafferiyat-ı Osmaniye) **Ahmed Refîk Bey**
(Manzume-i Sivastapol) **Rızaî**
(Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye) — — —
5 Cild (Rus - Japon Seferi) **Osman Senâî ve Ali Fuat Beyler**
(Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye) **Bedrî Bey**
(Milâs Tarihçesi) Yazma. **Milâslı Durmuşzâde Mehmed Sadık Ef.**
(Tarih-i Sultan Mahmud-i Evvel) Yazma. **Musaffa Mustafa Efendi.**
(Tarih-i Bina-yı Ayasofya) Yazma. **Şemseddin Karamanî**
(Türkiye'nin Mâzisi ve İstikbâli) **Midhat Paşa**
(Tarih-i Siyasî - Asr-ı Hâzırda Avrupa)
Ali Kemal ve Ali Reşad Beyler
(Tarih-i Umumî) **Ali Reşad ve Hüseyin Cahid Bey**
(Tarih-i Arz) **Doktor Nurî İbrahim Bey**
(Devlet-i Aliyenin Za'f ve Kuvveti) **Hasan Fehmî Bey**
(Devr-i İstibdâdın Ahvâl ve Müsebbibleri) **Mûsâ Kâzım Bey**
(Jönler) **Bekir Fahrî Bey**
(Seyahat Hâtıraları) **Şerefüddin Mağmûmî Bey**
(Mir'âtü'l-Yemen) **Zühdü Efendi**
(Ye'cüc ü Me'cüc) **Mehmed Tevfik Bey**
(Tarih-i Riyaziyat) Tamam değildir **Salih Murad Efendi**
(Padişah Aldattı mı Aldandı mı?) **Kadızâde Rıfat Bey**
(Girid; Mazisi, Hâli, İstikbâli) **Hey'et-i Mahsusa**
(Sehaif-i Ber-güzîde-i İslâm) **Mehmed Süreyya Bey**
(Akabe Mes'elesi) **Rüştü Paşa**
(Osmanlı - Yunan Seferi) **İzzet Bey**
(Hilâl ve Salib Münâzaası) **Halil Hâlid Bey**
(Rodos Fethinde Sultan Süleymanın Tedbir-i Siyasiyesi)
Halil Hâlid Bey
(İslâm ile Nasraniyyetin Münâsebât-ı Asliyyesi) **Halil Halid Bey**
(Şehzade Cem Vak'asında Mes'ele-i Hamiyyet) **Halil Halid Bey**
(Türklerle İngilizlerin İlk Teması) **Halil Halid Bey**

(Cezayir Hâtıratından) **Halil Halid Bey**
(Hungar Ve Çar Tarihi) Yazma **Zağralı Miralay Rasim Bey**
(Kafkas Tarihi) Yazma. **Tabib İsâ Ruhî Paşa**
(Karadeniz ve Boğazlar Mes'elesi) **Hüseyin Nurî Bey**
(Mücmel Tarih-i Umumî) **Süleyman Bey**
(Tarih-i Azbeziye - Muhtasar Tarih-i Enbiya ve İslâm)
İbrahim Kemalî Efendi
(İcmal-i Tevarih-i Cihan) **Mûsâ Kâzım Bey**
(Güzide-i Tarih-i Osmanî) **Ahmed Muhtar Efendi**
(Mücmel Devlet-i Aliye Tarihi) **Binbaşı Hüseyin Efendi**
(Tatbîku't-Tevârih) **Ahmed Fahrî Bey**
(Medeniyet-i Kurûn-i Vusta ve Ahiri Kısmı) **A. Sünnî Bey**
(İngiltere Tarih-i Medeniyeti) **Mahir Said Bey**
(İnkılâb Niçin ve Nasıl Oldu) **Cûdî Efendi**
(İhtilâl ve İnkılâb-ı Osmanî) **Yunus Nadi Bey**
(İttihat ve Terakki Cemiyeti Ne idi?) **Mehmed Rauf Bey**
(İngiliz Kavmi) **Doktor Abdullah Cevdet Bey**
(10 Temmuz Hatırası) **Ekrem Bey**
(İttihad-ı İslâm ve Avrupa) **İbrahim Halîl Efendi**
(İstibdât Faciaları) **Mehmed Bahaeddin Bey**
(İstanbul'da Yarım Asırlık Vak'a-yi Mühimme **Ali Efendi**
(Bosna Hersek) **Ali Şadi Bey**
(Bâb-ı Âlî'nin İçyüzü) **T. Nadir Bey**
(Beyne'l-Milel İhtilâl Fırkaları) **T. Nadir Bey**
(Haritalı ve Resimli Osmanlı Tarihi) **Ahmed Reşit Bey**
(1270 - Kırım Muharebesi Tarih-i Siyaseti) **Hayreddin Bey**
(Şükûfe-i Tarihiyye) **Tevfik Nadir - Ziya Rıza**
(Hükema-yi Cihan - Talim ve Terbiye Tarihi) **Mûsa Kâzım Bey**
(Mithat Paşa'nın Vasiyetnamesi) **Mehmed Rüştü Bey**
(Barbaros Hayreddin'in Preveze Muharebesi) **Tepedelenli Kâmil Bey**
(Fransa İhtilâl-i Kebîri) **Ali Reşat Bey**
(Yemen Hâtırası) **Rüştü Paşa**
(Tarih-i Umumî) **Ali Rıza Bey**
(18. Asır-Kanlı İhtilâl Vakayi'i) **Faik Sabri Bey**
(Yemen Tarihi) **Atıf Paşa**
(Büyük Tarih-i Umumî) **Ahmed Refik Bey**
(Tarih-i Medeniyet) **Ahmed Refik Bey**
(Mufassal Tarih-i İslâm) **Mehmed Halid Bey**
(Niçin Mağlûb Olduk) **Mehmed Hulûsi Bey**
(Kaçırılan Fırsatlar) **İzzet Fuat Paşa**

(Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye) **Şahabeddin Süleyman Bey**
(Ber-güzâr) Yazma. **Atıf Bey**
(Sultan Azîz Devri ve Murad-ı Hâmis ve Sebeb-i Hal'i) **Hıfzı Bey**
(Kurûn-u Cedîde Tarihi) **Muhyiddin Bey**
(Hazret-i Ali ve Muaviye - Sıffîn Vak'ası) **Rıf'at Efendi**
(Hazret-i Ömer ve Adâleti) **Rıf'at Efendi**
(Hazret-i Osman ve Şehadeti) **Rıf'at Efendi**
(Hazret-i Hüseyin - Vak'a-yi Dilsûz-i Kerbelâ) **Rıf'at Efendi**
(Haritalı ve Resimli Büyük Osmanlı Tarihi) Tamam değildir. **Selânikli Hilmi Bey**
(Fetret-i İslâm) **Avlonyalı Süreyya Bey**
(Kızıl Sultan) **Adil Efendi**
(Girid Vekayi'i) **Hüseyin Hıfzı Bey**
(Liverpol Müslümanları) **Yusuf Samih Bey**
(Mahkeme-i Kübrâ) — — —
(Mithat Paşa'nın Hayat-ı Siyasiyesi) **Haydar Mithat Bey**
(Medeniyet-i İslâmiye, İngiliz Müslümanları) **İsmail Tevfik Bey**
(Tarih-i Siyasî - Devlet-i Aliye-i Osmaniye) **Kâmil Paşa**
(Yıldız'ın Hâtırat-ı Elîmesi) **Hüseyin Naci Bey**
(Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâbı) **Şemseddin Bey**
(Mithat Paşa'nın Son Seneleri) **Faik Efendi**
(Mithat Paşa'nın Suriye Lâyihası) **Hüseyin Tosun Bey**
(Serâir-i Siyasiye) **Memduh Bey**
(Târih-i Hatt u Aklâm) Yazma. **Hüseyin Hüsnü Efendi**
(Kariye Cami-i Şerîfi Tarihi) **Mehmet Ziya Bey**
(Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi) **Ahmet Rasim Bey**
(Türkiye ve Tanzîmât - Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i İslâhatı) Reşad Bey
(Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbâli) **Tunalı Hilmi Bey**
(Bulgar Tarihi) **Ahmed Hamdi Paşa**
(Sa'ıka-yı Zafer - Kırım Seferi) **Saf Kaymakamı Giridli Hüsnü Ef.**
(Muhtıra-i Rical ve Siyasiyyûn) **Mûsa Kâzım Bey**
(Bâyezid-nâme) Yazma. 1013 (1604) **Mehmed ibn-i Mustafa Şevkî**
(Tarih-i Fütûhât-ı husûn-i hasîn ve kılâı kûh-i temkîn der vilâyet-i Yemen) İkinci Selim asrındadır. Manzûmdur. **Rumûzî**

Bu kitâbın baş taraflarından :

«Çün vazaif nihayete irdi
Nevbet-i asl hikâyete irdi
Sebeb-i nazm bu risaleye bu
Vech-i tertîb bu, makaleye bu

Padişah-ı cihan, şeh-i devrân
Sâye-i Hâlik-ı zemîn ü zaman
Fetrat-ı Vilâyet-i Yemeni
Def'a padişahî itdi mü'keminî»

En sonundan :

«Oldu târih hûb-i hatmine
Lütf-i Rabbı ile bitdi nakliye.»

Sene: 977 (1569)

(Vesâik-ı Tarihiyye ve Siyasiyye Tetebbuatı)
Leskovikli Hayreddin Bey
(Manastır Vilâyeti Tarihçesi) **Manastırlı Tevfik Bey**
(Târih-i Nihadî) Yazmadır. Osmanlıların zuhurundan 1108 (1696) yılına kadar olup yazmadır.
(Üssü Hakikat - Hersek Mes'elesi **Haşim Paşa**
(Tabsıra-i İbret) **Mithat Paşa**
(Mir'at-ı Hayret) **Mithat Paşa**
(Muhtasar Tarih-i Medeniyet **Ahmed Refik Bey**
(İnkılâb-ı Azîm) **Erkân-ı Harb Ahmed Refik Bey**
(1293 Osmanlı - Rus Seferi) **Ali Fuat Bey**
(Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi) **Mahmud Şevket Paşa**
(Asr-ı Hâzır Tarihi) **Ali Reşad Bey**
(Napolyon'un Esfarından, 1805 Seferi) **Yusuf Ken'an Bey**
(Vesâik-i Siyasiye) **M. Cemal Bey**
(İngiltere'de Meşrutiyetin Terakkisi) **Mehmed Faik Bey**
(Halbas ve Zivîn Muharebatı) **Mehmed Cemil Bey**
(Telhîs-i Tarih-i İslâm) **Ali Tevfîk Bey**
(Küçük Tarih-i Osmanî) **Ahmed Refik Bey**
(Küçük Tarih-i Umumî **Sabri Cemil Bey**
(Tarih-i İslâm) **Ali Reşad ve Ali Seydî Beyler**
(El-Cezîre Mektubları) **Süleyman Nazîf Bey**
(Hâtırat) **Niyazî Bey**
(Hâtırat) **Said Paşa**
(Hâtırat) **Kâmil Paşa**
(Fâtih Sultan Mehmed ve Ressam Bellini) **Ahmed Refik Bey**
(Meşrutiyet Uğruna) **Ahmed Ziya Bey**
(Birinci Viyana Muhasarası) **Ahmed Refik Bey**
(Tarih-i Esatîr) **(Mustafa Nuri Bey**
(92 - 93 Osmanlı Karadağ Seferi) **Mustafa Fazıl Paşa**
(Tarih-i Felsefe) **Baha Tevfik ve Ahmed Nebil**
(Tarih ve Muharrir) **Ahmed Rasim Bey**

(Tarih-i İslâm Sehaifinden) **Tahirü'l-Mevlevî**
(Yemen: Tarihi, iktisadı, ictima'ı) **Doktor İsmail İbrahim Bey**
(Câmiu'l-Fezâil fî Mesâcidi'l-Kabail) Yazma. **Alâeddin Efendi**
(Osmanlı Tarihine Dair Nefer Ne Bilmelidir?) **Ahmed Refik Bey**
(Çocuklar İçin Tarih-i Umumî) **Kâzım Bey**
(Şark Mes'elesi) **(Mehmed Nafiz Bey)**
(Üsküb Tarihçesi) **Üsküblü Salih Bey**
(İstilâ-yı Cihan) **Ragıp Rıfkı Bey**
(İtalya Cenginin Âkıbeti) **Himmet-Zâde Sûdî Bey**
(Ertuğrul Firkateyni Fâciası) **Süleyman Nutkî Bey**
(Yeni Tarih-i İslâm) **Uşşâkî Hamdi Bey**
(Devlet-i Osmaniye Tarihi) **Ali Seydi Bey**
(Japonya Tarih-i Siyasiyesi) Tercemedir. **Mübahat Bey**
(Muhtasar Osmanlı Tarihi) **Ahmed Sâkî Bey**
(Manzum Âyine-i Zafer - Vakayi'-i Mahmûd-i Sânî) **Alemdarzâde Halil Rıf'at Ef.**
(Felsefe-i Tarih) **Sahib Bey**
(Bursa Tarihi) **Abdülkadir Efendi**
(Hulâsa-i Târih-i Medeniyet) **Ahmed Reşid Bey**
(Tarz-ı Cedîd Tarih-i Umumî) **İbn-i Nüzhet Cevad Bey**
(Harita ve Resimli Tarih-i Osmanî) **Ahmed Reşid Bey**
(Âyine-i Târih-i Osmanî) **Ahmed Reşid Bey**
(Musavver Osmanlı Tarihi) **A. Nüzhet Bey**
(İcmail-i Tarih-i Umumî) **İbn-i Nüzhet Cevad Bey**
(Tarih-i İslâm Okuyorum) **Ahmed Reşid Bey**
(Tarih-i Osmanî Okuyorum) **Ahmed Reşid Bey**
(Tarih-i İslâm'a Bir Nazar) **İbn-i Nüzhet Cevad Bey**
(Tarih-i Osmanîye Bir Nazar) **İbn-i Nüzhet Cevad Bey**
(Ravza-yi Tarih-i Osmanî) **İbn-i Nüzhet Cevad Bey**
(Telhîs-i Tarih-i İslâm) **İbn-i Nüzhet Cevad Bey**
(Medine-i Evvelîn) **Nahit Bey**
(Neron) **Sahib Bey**
(Kıyâmetten Alâmet - Plevne Tarihi) Yazma **Serfiçeli İbrahim Paşa**
(Yıldız'ın Hatâsı - 1293 (1877) Devlet-i Aliye ve Rusya Muharebesi) **Ali Efendi**
(Mısır'da Napolyon) **Sami Sabit Bey**
(Osmanlı İmparatorluğunun Teceddüdü) **Hasan Ferhat Bey**
(Mücmel-i Tarih-i Umumî Dersleri) **Mithat Sadullah Bey**
(Avrupa'nın Diplomasi Tarihi) **Ahmed Selâhaddin Bey**
(Trablusgarb Tarihi) **Hasan Safî Bey**

(Eski İstanbul Âbidat ve Mebânisi) **Celâl Es'ad Bey**
(Kafkas Tarihi) **Met Cona Kuta - İzzet Bey**
(Kapitülâsyonlar - Tarih-i Menşe'i, Asılları)
Ali Reşad ve İskender Bey
(Tarih-i Medeniyet-i Osmaniye) **Celâl Nuri Bey**
(Coşimâ Muharebe-i Bahriyesi) **Nahit Bey**
(Meis Cezîresi Tarihi)
z **Rodoslu Habîbzâde Ahmed Kemal Efendi**
(Fransa İnkılâb-ı Kebîri) **Faik Sabri Bey**
(İki İttifakın Tarihçesi) **Süleyman Nazif Bey**
(Umumî Tarih) **Muallim Ahmed Halid ve A. Memdûh Beyler**
(Abede-yi İblis - Yezidî Tâifesinin Ahvali) **Giridli Nuri Bey**
(Mir'ât-ı Şuunât) **Memduh Paşa**
(Terceme-i Nizami't-Tevarih) Yazma **Kerküklü Salih Paşa**
(Rus Hükûmeti Yahut Kamçı Saltanatı) **H.Z.**
(Tarih-i Amerika) **Ali Rıza Efendi**
(Yollar - Ezmine-i Kadîme Yolları) Mütercimleri: **Satvet Lütfi ve Ahmed Sanih Beyler**
(Mehâsinü'l-Haram fî Ahbâri Beledi'l-Haram) Yazma. 1165 (1752) de yazılmıştır. **İsmail İbn-i Mehmed**
(Tarih-i Cezayir - Gazavât-ı Barbaros Hayreddin Paşa): Yazma. **Hüseyin ibn-i Ali Kastamonî.** Paşa'nın muasırı olduğu gibi Cezayir Seferinde bulunmuştur.
(Tarih-i Uyvar). Fazıl Ahmed Paşa'nın gazvelerini mübeyyindir. Kâtib Mustafa Zühdü tarafından yazılmıştır. Yazmadır.
(Tuhfetü'l-Ahbâr - Muhtasar Tarih-i Umumî) Yazmadır. Farsçadan terceme edilmiştir. Mütercimi Sultan Azîz'in muasırı Kandiyeli İsmail Hilmi ibn-i Mustafa'dır. Yazılış tarihi 1289 (1872) dur.
(Benaloka Sahrası Muharebesi) Hersekli DedePaşazâde Osman Mazhar Bey Şehrî-zâde Mehmed Saîd Efendi'nin (Nevpeydâ) ismindeki eserinde mütâleasını yaptığını zikrettiği tarihlerden.
(Tarih-i Osman): Birici Osman'dan Yaldırım'ın tahta çıkışına kadar geçen olaylardan bahsetmekte olup Oruç Bey tarafından yazılmış olduğu rivayet edilir.
(Hadîkatü'l-Ulyâ): (Mîr Hond)'un (Ravzatü's-Safâ) adlı eserinin tercemesi olup yedi cilddir. 957 (1550) de Rüstem Paşa adına terceme olunmuştur.
(Muhtasaru't-Tevarih): Osmanlıların zuhurundan Kanunî'nin ilk zamanlarına kadar olup Malkoç Beyzâdelerden birinin eseridir.
(Tuhfetü'l-Mülûk): Sultan İbrahim devri ulemâsından Mehmed ibn-i Hüseyin Efendi'nin Bağdad Valisi Derviş Paşa'nın emri ile Ali

İbn-i Şehabeddin'in Farsça (Zahiretü'l-Mülûk) adlı eserinin tercemesidir ki mütercim kitaba iki bab ilâve etmiştir.

(Kırım Muharebesinin Tarih-i Siyasîsi) **Leskovikli Hayreddin Bey**

(Risaletü'l-Merâmı fî Ahvâl-i Beytullahi'l-Haram):
Mustafa ibn-i Sinan Tosyalı. Kanunînin muasırıdır. Kitab yazmadır.

(Musavver ve Mufassal Fransa İhtilâl-i Kebîri Tarihi)
Ali Reşad Bey

(Muharebat-ı Selîm-i Evvel Ba-Şâh İsmail ve Gavri)
İznikli Deruni. Yazmadır.

(Selîm-i Sâlis ve Napolyon) Tercemedir
Köprülü-zâde Mehmed Fuad Bey

(Mukadderat-ı Tarihiyye) **Celâl Nuri Bey**

(Muharebat-ı Macaristan) Yazma. **Tamişvarlı İbrahim Naîm Efendi**

(Hâile-yi Kerbelâ) **İbnü'l-Emîn Ali Haydar Alemî Bey**

(1877 - 1878 Osmanlı Rus Seferinde Osmanlı Kumandanları)
Kolağası Halîl Rüşdî Bey

(Paris Muhasarası)

(Rumeli Dertleri)

(Terceme-i Muhtar-nâme): **Derviş Mahfî.** (1056 (1646 senesinde Farsçadan terceme edilmiş yazma bir eserdir. Muhtarü's-Sakafî'nin muharebelerini mübeyyindir.

(1293 (1877) de Osmanlı - Rus Seferi):
Erkân-ı Harb Kolağalarından Reşid Bey

(Tarih ve Fezâil-i Kudüs-i Şerîf): **Hıfzî Efendi.** 1051 (1641) de yazılmıştır.

(Bir Safha-i Tarih): **Ali Kemal Bey**

(Prusya Nasıl Yükseldi?) **Ahmed Refik Bey**

(Bizans İmparatoriçeleri) **Ahmed Refik Bey**

(Behçetü'l-Menâzil - Üsküdar'dan Haremeyn'e kadar):
Mehmed Edîb İbn-i Mehmed Dervîş. Sene: 1255 (1839)

(Mücmel Devlet-i Aliyye Tarihi): Mekteb-i Tıbbiye muallimlerinden **Hüseyin Efendi.**

(Makedonya Mes'elesi ve Balkan Harb-i Ahîri)
Ahmed Selâhaddin Bey

(Tarih-i Muhtasar-ı Mısr-ı Ma'ziye): Süleymaniye Dârü'l-Hadîsi Yahya Efendizâde İbrahim Efendi. Yazmadır.

(Tarih-i Sultan Selîm-i Salis ve Mahmud-i Sânî):
Ayasofya Cabîsi **Ömer Efendi.** 1108 (1696) de yazılmış olup iki cilttir.

(Çocuklar İçin Tarih-i İslâm) **Behçet Kâmî Bey**

(Terceme-i Umdetü'r-Ragıp ve Nüzhetü't-Tâlib Tarih-i Mısır) Mütercimi: Avlonyalı Ahmed Çavuş. Sene 1013 (1604) Yazmadır.
(Terceme-i Kasas-ı Enbiya) Yazmadır. Bolulu Mirzâ-zâde **Mustafa** Efendi.
(Tomar Şeklinde Tarih-i Umumî): Yazma: 1168 (1754)
Veli Bey zâde Ali Bey
(Tarih-i Mısır): Abdülkerîm ibn-i Abdurrahman. 1111 (1699) senesine kadar Osmanlılar tarafından Mısır'a tâyin olunan valilerin tarihî ahvallerinden bahsetmektedir. Müellifi olan Abdülkerîm Efendi, Beytü'l-Mal-i Hâssa Arapça kâtibi bulunuyordu.
(Mühim Bir Ders Tarihi): **Mehmed Hilmi Bey.** Rusya ve Japonya Muharebesidir.
(Melâl Tarihi): **Hüseyin Hakkı Bey**
(Hamidiyye'nin Gazası) **Âbidin Dâver Bey**
(Türk Katilleri) Gazzeli Cemal Efendi
(İntibâh-ı Târihi) **Hüseyin Hakkı Bey**
(Hal'ler, İclâslar) **Memduh Paşa**
(Tasvîr-i Ahvâl - Tenvîr-i İstikbâl: **Memduh Paşa**
(1912 - 1913 Balkan Harbi): Erkân-ı Harb **Mehmed Ali Nüzhet Paşa**
(Kuvvet-i İkbal Alâmet-i Zevâl: **Memduh Paşa**
(Girid Tarihi) **Kavurzâde İbrahim Reşad Efendi**
(Târih-i Kur'ân-ı Kerîm): **Şerefeddin Efendi**
(Tezkîr-i İnkılâb): **Hâşim Paşa**
(Kadınlar Saltanatı): **Ahmed Refik Bey**
(Küçük Türk Tarihi): **Nafiz Rıdvan Bey**
(Manzum İşkodra Tarih-i Harbi): **Doktor Fahri Paşa**
(Hikâye-i Mülk-i Muzaffer): **Sadr-ı Esbak Mahmud Nedîm Paşa.** 1283 (1867) de Trablusgarp'da basılmıştır.
(Miftah-ı Yemen) **Memduh Paşa**
(Muhtasar İslâm Tarihi): **Ahmed Halid Bey**
(Enbiyâ ve Benî İsrail Tarihi): **Haydar Bey.**
(1870 Muharebesi): **Kolağası Tevfik Efendi**
(Şecaat-nâme): **Asefî.** Manzumdur. Yazmadır. 994 (1586) de Özdemiroğlu Osman Paşa'nın gazvelerini beyân için te'lif edilmiştir.
(Tarih-i Âl-i Selçuk): Yazmadır. **Yazıcı-zâde Ali Efendi.** Sultan İkinci Murad'a takdîm edilmiştir. Farsçadan terceme edilmiştir.
(Selîm-nâme): Yazmadır. **Sucudî.**
(Süleyman-nâme): Yazma olup manzumdur. **Mahremî.**
(Gazavât-ı Hayreddin Paşa): Yazmadır. **Seyyid Murâdî.**

(Kırım Muharebesi): **Süleyman Fethi Bey.**
(Musul Tarihi): **Abdullah Efendi.**
(Tarih-i Ticaret): **Mustafa Âsım Bey**
(Terşîhu't-Tevarih): **Mehmed Nurî Efendi.**
(Devlet-i Osmaniye - Rusya Siyaseti): **Ali Reşad ve Macar İskender Beyler.**
(Yeni Harb - Başımıza Tekrar Gelenler): **H. Cemal Efendi**
(Edirne Harbi)
(İcmal-i Tarih-i Müntehab - Muhtasar Tarih-i Osmanî): Sultan Ahmed asrı müteferrikalarından **Abdullah Efendi.** Yazmadır.
(Mısır Tarihçesi) **Süleyman Vedad Bey**
(Asırların Panoroması - Hulâsa-yi Tarih-i Cihan): **Abdullah Cevdet Bey**
(Tarih Hulâsaları). **Tahirü'l-Mevlevî Bey**
(Kıbrıs Tarihçesi): Mevlevî Şeyhlerinden **Ârif Dede Efendi.** Yazmadır.
(Terceme-i Tarih-i Kudüs-i Şerîf): Müellifi **Abdurrahman el-Amerî,** mütercimi Yusuf Sinânü'd-Dîn el-Bâkır - Âbadî. Yazmadır.
(Eski Galata): **Celâl Es'ad Bey**
(Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi) **Ragıp Rıfkı Bey.**
(Almanların Esbab-ı Tefevvuku): **M. Râşid.**
(Sahib Zuhur): **Hüseyin Nesîmî Bey**
(Rusya'nın Şark Siyâseti). **Hâbil Âdem Efendi.**
(Pan Çermanizm, Pan İslâvizm): **Hâbil Âdem Efendi.**
(Kosova Zaferi, Ankara Hezimeti): **Fatma Aliyye Hanım.**
(Kosova Meydan Muharebesi): **Ali Haydar Bey.**
(İslâmda Hilâfet) **Baban Zâde Zihni Paşa.**
(Muhtasar Tarih-i Osmanî): **Giridli Mustafa Rıza Bey**
(Siyasiyat ve Edebiyat): **Ali Kemal Bey.**
(Muharebe Mektubları - Osmanlı İtalyan Muharebesine Dair): **Ertuğrul Bey.**
(Hind'in Moğol Hükümdarları ve Nadir Şah): **Tahirü'l-Mevlevî Bey**
(Edirne Muhasarası): Tercemedir. **Mülâzim Ş.B.**
(Avrupa ile Münâsebât-ı Hariciyemiz Nokta-i Nazarından Tarih-i Osmanî): **Ali Reşad Bey.**
(Tahsin Paşa Ordusu ve Selânik'in Teslimi): **Sadık Ulvî Bey**
(Yemen Yolunda): **A. Sünnî Bey.**
(İctimaî İnkılâblar - İslâmiyetin Mâzisi, Hâli, İstikbâli). **Orhan Mithat Bey**

(Bismark'tan Sonra Almanya Siyaseti): Tercemedir.

M. Raşid Edhem Bey.

(Şuûnât-ı Hak alâ mâcera's-sebak): **Cebbarzâde Ârif Bey.** Yazma.

(Kaptan Vladimir Semenof'un Ruznamesi ve Çoşima Muharebe-i Bahriyesi): Turgut Reis'in mühendislerinden **M. Nahid Bey.**

(Çoşîma Muharebesi): **Yüzbaşı Mustafa Kemal Efendi.**

(İftira-yı Taassub): **Mithat Cemal Bey.**

(Asr-ı Saâdet Gazâları): **Mehmed Memduh Bey.**

(Çocuklara Tarih-i Osmanî): **İhsan Şerif Bey.**

(Çocuklara Tarih-i Umumî): **İhsan Şerif Bey.**

(Neticetü'l-Vekayi' - Sultan Mahmud-i Sânî Vekayi'i): Yazma.

Mehmed Dâniş Bey.

(Tarih-i Feth-i Yanık): Yazma. **Mehmed Necati Efendi.**

(Muharebe-i Bâyezid ve Şehzâde Cem): Yazma. **Şehiştî.**

(Selîm-nâme): Yazma. **Senâî.**

(Şehnâme-i Muradî): Dördüncü Murad hakkında olup yazmadır.

Mülhemî.

(Tezkiretü's-Selâtîn): 1058 (1648). **Mehmed ibn-i Hasan Şinâsî.**

(Bâyezid-nâme): **Ârif.** Şehzâde Bâyezid ile biraderi İkinci Selim olaylarını beyan edici olup yazmadır.

(Unvân-ı Nusret-Mülûk-i Sâlifeden Bâzılarına Müteallık Ahvâl) : İkinci Mahmud'un muasırı **Mehmed Tayyar Efendi.** Yazmadır.

(İstanbul'un Muhasarası ve Zabtı): Tercemedir. **M. Nahit Bey.**

(Mardin ve Mülûk-i Artekiyye Tarihi): **Kâtib Ferdî.**

(İlm-i Nebâtât Tarihi): **Subhi Edhem Bey.**

(Edirne Tarihçesi): Yazmadır. Hükemâ ve etıbbadan Konya'lı Beşîr Çelebi'nin akvâli (sözleri).

(Şark Muharebâtı - Bosna - Hersek, Bulgaristan İhtilâlâtı):

Erkân-ı Harb **İbrahim Halil Bey**

(Tarih-i Liva): 1244 (1828) senesinde Sultan İkinci Mahmud'un Rami Çiftliğinde, ondan sonra da Tarabya'ya azîmet ve avdetini beyân etmektedir. Yazmadır. Kütübhâne-i Umumî'dedir. Müellifi **Abdülhak Molla**'dır.

(Romalıların Azamet ve İnhıtatları): Tercemedir.

Giridli Ahmed Sâkî Bey.

(Âlem-i İslâm ve İngiliz Misyonerleri): **Ahmed Hamdi Paşa.**

(Âyine-i Tarih-i Osmanî): **Ahmed Reşid Bey**

(İki Saltanat Arasında): **Rûşen Eşref Bey.**

(Mu'cizât-ı Enbiyâ): **Mehmed Şakir İbn-i Mustafa-yı Anamurî.**

(Kırım Seferinde Bâb-ı Âlî): Yazmadır. **Mehmed Galib Bey.**

(Kafkas Yollarında): **Ahmed Refik Bey**

(İki Kavmiyyete İki Kıtal): **Ahmed Refik Bey**
(Mübeccel Hazineler): **Ressam Zekâî Paşa.**
(Kayseri Şehri ve Mebânîsi): Müze-i Hümâyûn Müdürü **Halil Bey.**
(Diplomasi): **Salih Münir Paşa.**
(Bir Elçinin Tarihçe-i Sefareti): Leskovikli **Hayreddin Bey.**
(Harb-i Umumî Tarihi): Mütercimi: Erkân-ı Harb **Mehmed Nihad.**
(Kayseriye Tarihi): Kayserili **Ahmed Nazîf Efendi.** Yazmadır.
(Edirne Sarayları Tarihçesi): Bostancıbaşı **Aşik Ali Ağa.** Yazma olup Sultan Selim Kütübhanesindedir. Sene 1088 (1677)
(Nûru'l-Mekabis fî târihi'l-Çerâkis)
(Zafer-nâme - Osmanlı - Rus Seferi): **Salih Hayri.** Manzum olup yazılış tarihi: 1276 (h) dir.
(Tarih-i Felsefe): **Said Rıza Bey**
(İki Hâtırat Üç Şahsiyet): **Ahmed Rasim Bey.**
(Hâtırat-ı Siyasiyye): Şeyhü'l-İslâm **Cemâleddin Efendi**
(Bedâyi'-i Âsâr-ı Osmaniye) **Ressam Hüsnü Bey.**
(Edirne Reh-nümâsı): **Doktor Rıf'at Osman Bey.**
(Tarih-i Hazret-i Melik Dânişmend Gazi): Yazmadır.
Hafız Mehmed Vehbî-i Niksârî.
(Yanıkkale Fetih-nâmesi): Millet Kütübhanesinde. Yazma
Abdî Çelebi
(Nümûne-i Kudret-i İlâhiye fî Beyân-ı Kıssa-i Mükmile-i Ashâb-ı Kehf): Sadr-ı A'zamlık Evrak Odası hulefasından **Şükrü Efendi** Sene: 1291 (1874)
(Necid Kıt'asının Ahvâl-i Umumiyesi): **Hüseyin Hüsnü.** Sene: 1328 (1912). Ebu'z-Ziya Matbaası.
(Bonapart Tarihi (nâm-ı diğer) İtalya Tarihi): Tercemedir.
Azîz ve Hüsnü Efendiler.
(Seyahatname-i İbn-i Batuta Tercemesi): Dâmâd-ı Şehriyârî **Mehmed Şerif Paşa.**
(Muharebat-ı Meşhûre-i İslâm): **Eğribozlu İrfan Bey.** Yazmadır.
(Tarih-i İrfan): **Eğribozlu İrfan Bey.** Yazmadır.
(Tarih-i Enbiyâ ve İslâm): **Halîl Tevhîd Bey.**
(Selîm-nâme): Niğde Kadısı **Hakî Efendi.** Enderun'da Revan Odası Kütübhanesinde.
(Mezâhib ve Turûk-ı İslâmiye Tarihi):
Haydarî-zâde İbrahim Efendi.
(Ta'tıru İrcau'd-Devleti'l-Mecîdiyyeti bi-Tıybı Ahbar-ı Beledi Haberi Beriyyeti): **Aşkî Mustafa İbn-i Ömer el-Klisî.** Türkçe. Sene: 1262 (1846). Yazma. Umumî Kütübhanededir.

(Kenzü'l-Vekayi'): Maraş Mîrmirânının (Beylerbeyi'nin) Dîvan kâtibi **Sâkıb Efendi.** Sene: 1118 (1706). Yazma. Millet Kütübhanesindedir.

(Tarihe Müteallık Mecmua-i Maârif Engîz). Şeyhü'l-İslâm Esbak **Sıdkı-zâde Ahmed Reşîd Efendi'nin oğlu Mustafa Hamid Efendi.** Yazma. Millet Kütübhanesindedir.

(Mora İhtilâli Tarihçesi): Yusuf Âgâh Efendinin babası Moralı **Süleyman Penah Efendi.** Yazmadır.

(Mülûk-i Dânişmendiye Tarihi): Müellifi musarrah değildir. Millet Kütübhanesindedir.

(Nevâdirü't-Tevârih): Abdüssamed ibn-i Seydi Ali ibn-i Dâvud et-Dıyar-ı bekirî. Yazmadır. Millet Kütübhanesinde. Bu eser Arapça «En-Nüzhetü's-Seniyyetü fî Zikri Hulefa-i ve'l-Mülûki.l-Mısriyye) ismindeki tarihin genişletilerek zeyl edilen tercemesidir ki terceme tarihi: 947 (1540) dır.

(Kırım Tarihi): Osman Efendi. «Gülben Hanan»ın ilâvesidir.

(Orhun Abideleri): **Necîb Âsım Bey.**

(Beşâretnâme): Tarih-i Umumîden Hunîn ve Huzîn bir faslı, Osman-ı Sânî'nin hal' ve şehadeti ile Birinci Mustafa'nın ikinci cülûsunu gayet münşiyâne hikâye eder bir tarihçedir. Müellifi: Enderûn Kilâr Âmiresinde Masraf Kâtibi **Mehmed Hâlis Efendi.**

(Ebâ Müslim): **Ferdî.** Manzumdur.

(10 Temmuz İnkılâbı ve Netayici): **Şeyh Muhsin-i Fânî - Hüseyin** Kâzım Bey.

(Apollo - Tarih-i Sınaat): **Vahîd Bey.**

(Bildiklerim): **Salâhaddin Bey.**

(İrak Seferi): **Câvid Paşa.**

(Harb ve Mes'ulleri): **Âsaf Muammer Bey.**

(Astân-ı Tarihte): **Süleyman Nazîf Bey.**

(Tirake - Nâm-ı diğerle Çerkes): **Metço Natoka İzzet.**

(Usûl-i Muhakemenin Tarihçesi): **İsmail Sem'î Bey**

(Tarih-i İlm-i Fıkıh): Afyonkarahisarlı **Kâmil Efendi.** Tamam değildir.

(Tarih-i Dîn-i İslâm): Afyonkarahisarlı **Kâmil Efendi.** Tamam değildir.

(İcmâl-i Tarih-i Müntehab - Muhtasar Tarih-i Osmanî): Yazmadır. Sultan Ahmed'in muâsırı müteferrikalarından Abdullah Efendi.

(Târih-i Mâli-i Osmanî): **Abdurrahman Vefîk Efendi.** Tamamlanmamıştır.

(Târih-i İbn-i Galbûn - Trablusgarp Tarihi): **Behîç Bey.**

(18. Asırda Mes'ele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muahedesi): Tercemedir. **Yusuf Ziya Bey**
(Tarih-i İstikbâl): **Celâl Nûri Bey.**
(Manzûm Tarih-i Fütûhat-ı Yemen): Yazmadır. İkinci Selîm muasırı **Rumuzî.**
(Târih-i Umumî'den Kurûn-i Uhrâ): Tercemedir. **İsmail Safâ Bey.**
(Devr-i İnkılâb): **Lütfî-i Simavî.**
(Edirne Tarihi): Yazmadır. **Doktor Rıf'at Osman Bey.**
(Maktul Şehzâdeler): **Mehmed Zekî Bey.**
(Edirne Sarây-i Hümâyûnu): Yazmadır. **Doktor Rıf'at Osman Bey.**
(Eski Osmanlılar): **Mehmed Zeki Bey.** Yazmadır.
(Eski Osmanlı Merasim ve Teşrifatı). Yazmadır. **Mehmed Zeki Bey.**
(Tarih-i Osmanî Sahifeleri): Yazmadır. **Mehmed Zeki Bey**
(Zafer-nâme - Kırım Tarihi; cüz: 11) **Hasene Hanım**. Sene: 1300 Mart (1882).
(On İkinci Şarl Tarihi): **Şükrü Efendi.**
(Kırım Muharebesi): **Süleyman Fethî Bey.**
(Musul Tarihi): Orman ve Mâdîn Evrak Müdürü **Abdullah Efendi.**
(Bahr-i Sefîd Mes'elesi): **Fuad Münîr Bey.**
(1268 - 1269 Osmanlı - Karadağ Seferi Tarihçesi). Yazmadır. **Ergerili Ahmed Hilmi Paşa Bendo.**
(Tarih-i Ticaret): **Ken'an Bey.**
(Trablusgarp Tarihi): Hasan Safî Bey
(Millî Tarih): Köprülü-zâde Fuad Bey.
(Osmanlı Tarihi - Devre-i Mutavassıta): **Mithat Sadullah Bey.**
(Muharebat-ı Bahriyye - Fransa ile İngiltere arasında). Mütercimi: **Kafkasyalı Ali.**
(Mükemmel Osmanlı Tarihi): **Ahmed Reşid Bey.**

5 Cild (Mufassal Türk Tarihi): Dârü'l-Fünûn Müderrislerinden **Şemseddin Bey.**
1 » (Tarih-i Edyân): Dârü'l-Fünûn müderrislerinden **Şemseddin Bey.**
1 » (İslâm Tarihi «Kable'l-İslâm Araplar). (Dârü'l-Fünûn müderrislerinden **Şemseddin Bey.**
1 » (İslâm'da Tarih ve Müverrihler) Dârü'l-Fünûn müderrislerinden **Şemseddin Bey.**
1 » (Hurâfattan Hakîkata) » »
1 » (Zulmetten Nûra) » »
1 » (Mâziden Âtiye) » »
1 » (Zeyl-i İslâm Tarihi) » »
1 » (İslâm'da Hareket-i Fikriyye Tarihi) » »
1 » (Türk Feylesofu Fârâbî) » »

SEFARET-NAMELER

Devletçe görülen lüzum üzerine büyük devletlerin başkentlerine gönderilen sefirler içinde 20 den fazlası gördükleri, gezdikleri memleketler hakkında her cihetten istifadeye şâyân sefaret-nâmeler yazmışlardır ki başlıcaları aşağıdadır:

1) Ahmed Resmî Efendi. Fransa Sefaret-nâmesi.
2) Ahmed Azmî Efendi. Prusya Sefaret-nâmesi. 1205 (1790) de. Basılmıştır. «Ebu'z-Ziya Matbaası».
3) Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi: Fransa Sefaret-nâmesi: 1132. «Ebu'z-Ziya Matbaası».
4) Ratîb Efendi: Basılmamıştır.
5) Mustafa Rasih Efendi: Rusya Sefaret-nâmesi 1207 (1793) de. Basılmamıştır.
6) Defter Emîni Necatî Efendi: Rusya Sefaret-nâmesi. 1189 (1775) de. Basılmamıştır.
7) Abdülkerîm Paşa maiyyeti kâtiblerinden Nahifî Efendi. Rusya Sefaret-nâmesi. 1188 (1774).
8) Vahîd Mehmed Paşa. Fransa Sefaret-nâmesi. 1221 (1806). Basılmıştır. «Ebu'z-Ziya Matbaası».
9) Mevkuratçı Mustafa Hattî Efendi. Nemçe Sefaret-nâmesi.
10) Kırımî Rahmî Efendi. İran Sefaret-nâmesi. I. Mahmud zamanında. (Basılmamıştır.)
11) Saîd ve Sabrî Efendi. (Basılmamıştır.)
12) Saîd Muhib Efendi. 1221 (1806) Fransa. Basılmamıştır.
13) Münîf Efendi. İran. (Basılmamıştır.)
14) Abdürrezzak Bâhir Efendi. 1259 (1843) Fransa. (Basılmamıştır.)
15) Ahmed Resmî Efendi. Nemçe Sefaret-nâmesi. 1171 (1757) (Basılmıştır.) «Ebu'z-Ziya Matbaası»
16) Seyid Ali Efendi. Fransa Sefaret-nâmesi.
17) Sadr-ı Esbak Galib Paşa. Fransa Sefaret-nâmesi.
18) Dürrî Efendi. Fransa Sefaret-nâmesi. Râşid Tarihinde derc edilmiştir.
19) Mehmed Paşa. Karlofça Muahedesini müteâkıb Avusturya'ya gönderilmiştir. Viyana İmparatorluk Kütübhanesi (me'muru) (Karalîç) tarafından basılmıştır.

20) İbrahim Paşa. 1131 (1719). Pasarofça muahedesinden sonra Viyana'ya gönderilmiştir. Avusturya müsteşriklerinden Karalîç tarafından terceme edilmiştir.
21) Mehmed Refi' Efendi. İran Sefaret-nâmesi.
22) Defter Emîni Mehmed Bey (Paşa). 1109 (1697) Basra'nın anahtarını İran Şâhı'nın elçisi Rüstem Han ile göndermesine bir hile olmak üzere i'zam kılınmıştır. (Raşid, c. 2, shf. 430)
23) Sipahiler Ağası Ali Ağa. Üçüncü Osman'ın tahta çıkışını tebliğ etmek üzere Lehistan'a gönderilmiştir. (Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sayı: 13)
24) Giridli Yusuf Âgâh Efendi. 1207 (1793). Üçüncü Selim zamanında Londra'ya ilk sefir gönderilmiştir. «Sefaret-nâmesi Cevdette». Tarih-i Cevdet. Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, sayı: 28, kendi makalem.
25) Zülfikâr Efendi. 1909'da Nemçe'ye gönderilmiştir. Tarih-i Raşid, c. 2, sh: 59. «Sefaret-nâmes Raşid'de». 2 - 192 - 193 Refik Bey tarafından genişletilmiştir.
26) Seyfullah Ağa. 1124 (1712) Moskova Seferini tebliğ me'muriyeti ile Nemçe'ye. Tarih-i Raşid, c. 3, sh. 377.
27) İbrahim Paşa. Nemçe'ye sefaretle gitmiş ve avdetinde Belgradda iken Tamişvar Valiliğine tayin edilerek İstanbul'a gelmemiştir. Vefatı Belgrad'dadır. Sefaret-nâmesi mevcut değildir. «Rebi'î Ma'rifet»te resmi varmış. Tarih-i Raşid, c. 2, sh. 490 - 561.
28) Vasıf Efendi. 1201. İspanya Sefaret-nâmesi. Cevdet Tarihinde, c. 4, sh. 287.
29) Raşid Mehmed Efendi. 1141'de İran'a gönderilmiştir. Raşid, c. 6 s. 589
30) Sami Bey (Paşa). Avrupa Risalesi «Son Sefaret-nâme». Tevhîd Bey'de, 1256'da hurufatla, 1268 (1852) de litoğrafya ile basılmıştır.

İSİMLERİ MUHTELİF FASILLARDA ZİKR EDİLMEYEN HAL TERCEMESİ KİTABLARI

(Mir'âtü'l-Fevâid). Yazma. **Diyarbekirli Ali Emîrî Efendi.**
(Şair Hanımlarımız): **Hacı Bey Zâde Muhtar Bey.**
(Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân): **Fatma Aliyye Hanım.**
(Ezatîz-i İlhan): **Raûf Yektâ Bey.**
(Turgut Reis): **Ali Rıza Seyfî Bey.**
(Terceme-i Hâl-i Mimar Sinan, Tezkiretü'l-Bünyân): **Nakkaş Saî.**
(Menâkıb-ı Hazret-i Mısrî): **Mustafa Lütfü Efendi.**
(Mecdü't-Tâlid fî Menâkıb-ı Mevlânâ Hâlid): **Yenişehirli Mahmud** Hamdî Efendi.
(Menâkıb-ı Eşref-zâde-i Rumî): **Bursalı Hayrî Efendi.**
(Menâkıb-ı İmâm-ı Şâfiî): **İbrahim Rıf'at Efendi.**
(Sa'd İbn-i Ebî Vakkas): **İbrahim Rıf'at Efendi.**
(Hâlid ibn-i Velîd): **İbrahim Rıf'at Efendi.**
(Menâkıb-ı Akşemseddîn): Şeyh Emîr Hüseyin Efendi.
(Evsaf-ı şeş Ebrâr): Süleyman Bey.
(Tenşîtü'l-Hâtır fî Menâkıb-ı Abdü'l-Kadir-i Geylânî.)
Türk-zâde Ziyaeddin Ef.
(Muallim Naci): **Salâhî Bey.**
(Regaibu'l-Menâkıb — Menâkıb-i Sadreddîn-i Konev): **Hacı Mehmed Emîn Dede.** Sene: 1006 (1597).
(Râzî): **Zühdî Bey.**
(Ashab-ı Tabakat-ı Seb'a): **Abdülganî Sünnî Bey**
(Mirabo ve Sofî). **Leskovikli Hayreddin Bey.**
(Musavver Meşâhîr-i Seyyahîn): **Mehmed Ekrem Bey.**
(Câmiu'l-Maârif). Yazma. Meşâyih ve sairenin menkıbelerinden bahsetmektedir.
(Menâkıb-ı Şeyh İbrahim Gülşenî). Yazma. **Salâhaddin Mevlevî.**
(Ebû Ubeydetü'bnü'l-Cerrah). **İbrahim Rıf'at Efendi.**
(Menâkıb-ı Şeyh İbrahim Gülşenî): Yazma. **Sirozlu Şeyh İlhamî.**
(Muasır Şairlerimiz, Osmanlı Meşâhir-i Üdebâsı, Muallim Naci Efendi): **İsmail Hakkı Bey.**
(Terâcüm-i Ahvâl-i Meşâhîr Tercemesi). **Yusuf Bahaeddin Efendi.**
(Terâcüm-i Ahvâl-i Evliyâ): **Salim Saim Bey.**

(Tufeylî): Yazma. **Ahmed Halis Dede.**
(Mir'âtu't-Turûk): **Bandırmalı-Zâde Münib Efendi.**
(İbn-i Sinâ): **Maraşlı Mustafa Kâmil Bey.**
(Menâkıb-ı Beşiktaşî Yahya Efendi): **Mehmed Nûri Efendi.**
(Menâkıb-ı Veliyyâtün-Nisâ — Hikâye-i Râbia-i Adeviyye): **Emine** Câvid Hanım.
(Muharrir Kadınlar): **A'van-zâde Süleyman Bey.**
(İslâm Hanımları): **Nazım Bey.**
(Ceymis Kok): **Hasan Celâleddin Bey.**
(Menâkıb-ı Ulemâ): Yazma. **Mehmed Çelebi.**
(Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa): **Osman Senâî Bey.**
(Ahvâl-i Mahmud Paşa-i Velî): ....
(Mihmandâr-ı Risalet-penâhî - Ebâ Eyyûb Ensarî):
İbnü'l-Cemâl: Ahmed Tevfîk Bey.
(Davit Liyonestori): **Mehmed Ekrem Bey.**
(Mir'ât-ı Muhammediye ve Menâkıb-ı Ahmediye):
Yusuf Ziya Yozgadî.
(Fransa'nın Asr-ı Hâzır Muharrirleri): **Emîn Bey.**
(Tahassür): **Zühdî Bey.**
(İmam-ı A'zam ve Eimme-i Selâse): **İbrahim Rıf'at Efendi.**
(Zübde-i Vekayi'i Nübüvvet ve Fezâil-i Ahyâr-ı Ümmet).
Mustafa Rıza Efendi.
(Franklin): **Fahrî Bey.**
(Jan Fransuva Dö La Proz): **Hasan Celâleddin Bey.**
(Esmâr-ı Esrâr): **Mehmed Sâmi Bey.**
(Meşâhir-i Ashab-ı Güzîn ve Terâcüm-i Ahvâl-i Fukahâ).
İbrahim Rıf'at Efendi.
(Risale-i Mi'mariye Terceme-i Hâl-i Mi'mar Mehmed Ağa Der Zaman-ı Sultan Ahmed Hân-ı Evvel): Yazma. **Ca'fer Efendi.**
(İbn-i Haldun): **Cemil Zekî Bey.**
(Meşhur Osmanlı Kumandanları): **Ahmed Refik Bey.**
(Bedi'uz-Zaman Hemedânî): **Zeki Me'ğâmiz Efendi.**
(İ'lâmü Tebsıretü'l-Enâm — Arabî Tabakatü'r-Ricâl): **Kadı-zâde Tilmizî İbrahim Efendi).** Yazma. 1118 (1706) Ve'l-Ensâb-ı ve'l-eshâbı ve'n-Nisâi
(Hikâyât-ı İbn-i Sînâ): **Derviş Hasan Medhî.** Yazma. Üçüncü Sultan Murad asrında.
(Terceme-i Hâl ve Hikâyât-ı İbn-i Sinâ): **Kadı Ziyaeddin Seyyid Yahya.** 1039 (1630)
(Tezkire-yi Makamat - Çorum Vefeyât-ı Meşâhiri): **İzzet Efendi.**
(Cevâhirü'l-Menâkıb): **Şefîk Efendi.**

(İbni Esîrler ve Meşâhîr-i Ulemâ): **Mehmed Şerefeddîn Efendi.**
(Osmanlılar): **Mehmed Selâhaddin Bey.**
(Menâkıb-ı Şeyh Nasuhî-yi Halvetî): Yazma. **Senâî.**
(Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye): **Doktor Rıza Tahsîn Bey.**
(Müverrihîn-i Osmaniyeden Âli ve Kâtib Çelebi'nin Terceme-i Hâlleri): **Bursalı Mehmed Tahir.**
(Hazret-i Haticetü'l-Kübrâ, Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ, Hazret-i Âişe-i Sıddîka, Hazret-i Ümmü Habîbe): Hanımlara mahsus gazete müdiresi **Fatma Şâdiye Hanım.**
(Şeyhü'l-İslâm Zenbilli Ali Efendi'nin Terceme-i Hâli):
Hayrullah Nedîm Efendi.
(Siyer-i Nebî): Manzum. **Hâlid Efendi.**
(Terceme-i Hâl-i Pîrî Mehmed Cemalî Paşa): Yazma ....
(Câmi'u's-Siyer): **Mehmed Tahir Efendi.** Yazmadır.
(Tabakat-ı Fukahâ): Yazma. **Küçük Şemsî Efendi.**
(Siyerü'n-Nebî): Manzum, yazma: **Abdurrahman Efendi.**
(Selîm-nâme): Mansur, yazma. Çerkez kâtiblerinden **Yusuf Ef.**
(Siyerü'n-Nebî): Mansûr. **İzmirli Hakkı Efendi.**
(Terceme-i Sevâkıb — Menâkıb-ı Mevlânâ): Yazmadır.
Derviş Mahmud, Mesnevîhân-ı Konevî
(Mecma'-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ): **Mehmed Siraceddin Bey.**
(Tezkire-i Şuarâ): Yazma. **Naîm-zâde Ramız Efendi.**
(Meşâhir-i Mühendisînden Benî Mûsâ'nın Mehmed, Ahmed, Hasan terâcüm-i ahvâli): **Şerafeddin Efendi.**
(Bismark - Hayat-ı Hususî ve Siyasîsi): **Ali Reşad, İsmail Hakkı Beyler.**
(Lemeât-ı Fezâil-i İmam-ı Ali): **Manisalı Sadık Efendi.**
(Menâkıb-ı Emîr Sultan): Yazma. **Ni'metullah Efendi.**
(Akvâmu's-Siyer): **Yusuf Suad Bey.**
(Alemdar Mustafa Paşa): **Ali Seydî Bey.**
(Sokullu Mehmed Paşa): **Ali Seydî Bey.**
(Menâkıb-ı Şeyh İsmail Hakkı-i Celvetî): Yazma
Bursalı Bayram-zâde.
(Menâkıb-ı Evliyâ-i Mısır): **Salih Efendi.**
(Siyer-i Farukî): **Rusçuklu Hayri Efendi.**
(Cevâibu'l-Menâkıb): **Gümüşhacıköy'lü Ali Efendi.**
(Terâcüm-i Ahvâl-i Felâsife): **Fatma Aliyye Hanım.**
(Tabakat-ı Hanefiyye): Yazma. **Solakzâde Halîl er-Rumî.**
(Menâkıb-ı Eşref-zâde). Yazma. **Abdullah ibn-i Veliyyüddin Bursavî**
(Minhâcü'l-Ümerâ fî Ahvâli's-Selâtîn ve'l-Vüzerâ): Yazma. **Hâtemî**
(Terceme-i Hâl-i Kethüdâzâde Ârif Efendi): Musîka-i hümâyûn

Farsça muallimi **Emîn Efendi.**
(Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm): **Mehmed Emîn Efendi.**
(Menâkıb-i Şeyh Mehmed Emin Tokadî). Yazma. **Yahyâ Efendi.**
(Menâkıb-ı Emîr Sultan): İsmi «Vesîletü'l-Metâlib ve Cevâhirü'l-Menâkıb»tır. Yazmadır. **İbrahim Çelebi.**
(Kemal Reis ve Baba Oruç): **Ali Rıza - Seyfî Bey**
(Tepedelenli Ali Paşa): **Müfîd Bey.**
(Sadullah Paşa - Mezardan Sesler): **Mehmed Galib Bey.**
(Barbaros Hayreddin): **Ali Rıza - Seyfî Bey.**
(Kemâlü'l-Hikme): Hersekli Ârif Hikmet Bey'in terceme-i hâli. **İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal Bey.**
(Kemâlü'l-İsme): İsmet Efendi'nin terceme-i hâli, **İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal Bey.**
(Ahvâl-i Mîhal Gazi): **Nüzhet Paşa.**
(Kemâlü'l-Kâmil): Yusuf Kâmil Paşa'nın terceme-i hâli. **Mahmud Kemal Bey.**
(Hânedân-ı Seyyidü'l-Beşer Eimme-i İsnâ Aşer): **Seyyid Muhtar Efendi.**
(Yenikapı Mevlevî Şeyhi Celâleddin Efendi): **Mehmed Tahir Mevlevî.**
(Silistre Kahramanlarından Rıf'at Paşa): **Emîn Bey.**
(Aşere-i Mübeşşere): **Ali Seydî Bey.**
(Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro). **Ahmed Refik Bey.**
(İki Eli Kan İle Doğan Timurlenk). **İsmail Hakkı Bey.**
(Mîralay Yunus Bey): **Mehmed Enver Efendi.**
(Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid): **Ali Emîrî Efendi.**
(Meşâhir-i Askeriyemizden Bir Sahife): **İsmail Fazıl Paşa.**
(Ziyâlü'l-Çinân ve Şifâu'l-Cinân — Siyer-i Nebî): Yazmadır. Sene: 1255 (1839) **İbrahim İbn-i Ahmed Tokadî.**
(Şehâdet-i Hüseyin İbn-i Ali): **İbrahim Vasıf Bey.**
(Hüccetü'l-İslâm İmam-ı Gazâlî): **Mehmed Ali Aynî Bey.**
(Menâkıb-ı Mürtazavî - Vasiyy-i Nebî): **Şemseddin Bey.**
(El-Feyzü'l-Cârî fî Ta'rifi'l-Beyzavî ve'l-Buhârî): Edirne Müftîsi Mehmed Fevzi Efendi.
(Hibbetullah Sultan ve Zevci). **Samih Fethi Bey.**
(Türkiye Rical-i Devletî).
(Terceme-i Tabakat-ı Şa'rânî): Sene: 1066 (1656). **Sivasî Ali Ef.**
(Aktab-ı Erbaa): **Hafız Nûri Efendi.**
(Tarih ve Müverrihler): **Subhî Edhem Bey.**
(Menâkıb-ı Şemsü'ş-Şümûs Der Hakk-ı Hazret-i Mevlânâ el-Hâlid el-Arûs): **Hasan Şükrü Efendi.** Tercemedir.

(Esvat-ı Sudûr): **Memduh Paşa.**
(Mir'ât-ı Şuarâ); Yazmadır. **Enderunlu Mehmed Âkif Efendi.**
(Tezkire-i Evliyâ): Yazma. **Edhem Efendi.**
(Siyer ve Ensâb-ı Nebî ve Menâkıb-ı Ashâb): Yazma. Sene: 1234 (1819) **Mehmed Saîd ibn-i Pîr Osman.**
(Levâmi'u'n-Nûr - Siyer-i Nebî): **Mehmed Tevfik Bey.**
(Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa): **Hikmet Bey.**
(İzâletü'r-Reyn fî Menâkıb-ı Seyyidine'l-Hasen ve Seyyidene'l-Hüseyn): **Ahmed Atâ Efendi.**
(Tarihî Sîmalar): **Ahmed Refik Bey.**
(Abaza Mehmed Paşa): **Celâl Bey.**
(Ricâl-i İhtilâl : **Ali Kemal Bey.**
(Terceme-i Sipehsalâr - Menâkıb-ı Mevlânâ): **Ahmed Avnî Bey.**
(Kıssa-i Hazret-i İbrahim Aleyhisselâm): **Süleyman Tevfik Bey.**
(Tesâvîr-i Rical): **Ahmed Refik Bey.**
(Yusuf ve Zelîha): **Süleyman Tevfik Bey.**
(Dâvud Aleyhisselâm): **Mehmed Sedât Bey.**
(Cevdet Paşa ve Zamanı): **Fatma Aliye Hanım.**
(Hâtemü'l-Enbiyâ): **Celâl Nûri Bey.**
(Gülzâr-ı Haseneyn): **Fazlullah Rahîmî Efendi.**
(Eimme-i Hüdâ): **Fazlullah Rahîmî.**
(Siyer-i Celîle-i Nebeviyye): **İzmirli İsmail Hakkı Bey.**
(Muallim-i Sânî Fârâbî): **Mehmed Ali Aynî Bey.**
(Solon'un Terceme-i Hâli): **Hüseyin Zekî Bey.**
(Menâkıb-ı Akşemseddin): **Abdullah Sami Efendi.**
(Menâkıb-ı Şeyh Ali Semerkandî): **Mehmed Şâkir Efendi.**
(Gazavât-ı Cezayirli Hasan Paşa): Yazmadır.
Mehmed Tâlib Hulkî Efendi.
(Hayât-ı Hazret-i Ebûbekir Sıddîk): **Sâib Bey.**
(Hayat-ı Hazret-i Ömer el-Fâruk): **Sâib Bey.**
(Tarihte Osmanlı Neferi): **Ahmed Refik Bey**

14. ASIR TÜRK MUHARRİRLERİ

(Ahmed Mithat Efendi): **İsmail Hakkı Bey.**
(Ekrem Bey): **İsmail Hakkı Bey.**
(Şemseddin Sâmi Bey): **İsmail Hakkı Bey.**
(Cevdet Paşa): **İsmail Hakkı Bey.**
(Alp Arslan): **İbrahim Rıf'at Efendi.**
(Selâhaddin-i Eyyûbî): **İbrahim Hilmi Efendi.**
(Hayat-ı Yesu'): Tercemedir. **Mehmed Nahid Bey.**
(Muhadderat-ı İslâm): **Kadriye Hanım.**
(Ziya Paşa — Terceme-i Hâli): Yazma. **Mehmed Nazım Paşa.**
(Menâkıb-ı Üveys el-Karanî): Tercemedir. **Ohrili Hüseyin Mazhar Bey.**
(Şeyh Şamil'in Gazevâtı): Tercemedir. **Tâhirü'l-Mevlevî Bey.**
(Hamidiye Kumandanı Rauf Bey'in Terceme-i Hâli ve Hayat-ı Askeriyesi): **A.N.**
(Hacı Murad): Tercemedir. **Yusuf Ziya Bey.**
(Bahr-i Ensâb-ı Sağîr): Yazma, Arapça. **Bektaş Tokadî.**
(Silsiletü,z-Zeheb fî Esmâi'r-Ruvatı):
Ahmed Abdülâziz ibn-i Hüseyin Eyyûbî.
(Menâkıb-ı Emîr Sultan): Yazma. **Müdâmî.**
(Fen Adamları) **Subhi Edhem Bey.**
(Bursa'daki Rical-i Zeyniyye Menâkıbı): Yazma.
Bursalı Mehmed İbn-i Sa'dî Hoca).
(Kasas-ı Yusufî): Farsça'dan terceme edilmiştir. Şâban İbn-i Ehu ibn-i Ahmed tarafından 1099 (1688) da terceme edilmiştir. Bir nüshası Edirne'de Sultan İkinci Selim Kütübhanesinde mevcuttur.
(Diyorlar ki): **Ruşen Eşref Bey**
(Evkaf-ı Hümâyün Nezaretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nâzırların Terâcüm-i Ahvâli): Tarihçe **Hüseyin Hüsameddin Efendi,** terâcüm-i ahvâl **İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal Bey** tarafından yazılmıştır.
(İşkodra Vilâyeti Osmanlı Şâirleri): **Ali Emîrî Efendi.**
(Yâdigâr-ı Şemsî): Bursa'da Astâne-i Hazret-i Mısrî Şeyhi
Şemseddin Efendi.

(Mîr Ali Şîr Nevaî ve Çağatay Şuarâsı): **İsmail Hakkı Bey.**
(Eşrefü'l-Vesâil fî Evsâf-i Seyyidü'l-Evâhir ve'l-Evâil). Yazma.

Van Müftîsi Ömer İbn-i Nûh Efendi. (Yazma Türkçe).

(Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî — Hayatı, mesleği):

Osman Behçet Bey.

(Za'u's-Sabah fî Tercemeti Seyyidina Ebî Ubeydetü'bnü'l-Cerrah): **Şeyhü'l-İslâm Hâmid Efendi.**

(Tezkire-i Şuarâ): Tekirdağlı **Ahmed Lütfi ibn-i Hacı Hasan.** Sene: 1155 (1742). Yazma olup Dârü'l-Fünûn kütübhanesindedir.

(Yanya Vilâyeti Osmanlı Şâirleri). Yazma. **Ali Emîrî Efendi.**

(Barbaros'un Hafîdi Rauf Bey): **A.N.**

(İngiliz Rical-i Siyasiyyesi): **Celâl Burhaneddin Bey.**

(Celâl Nuri Bey ve Cezrî Fikirleri): **Giridli Ahmed Sâkî Bey.**

(Tuhfetü'l-Mülûk Zeyli Nuhbetü'l-Mülûk): **Haşim Paşa.**

(Siyer-i Âlî-i Hayber Menâkıb-ı Evlâd ve Ahfâd-ı Hayder): Üsküdarlı Camcızade **Ali Rıza Efendi.** 1292 (1875) baskısı.

(Cevâhirü'l-Menâkıb): Şefîk Efendi. Yazmadır. Sokullu Mehmed Paşa'nın Amcazâdesi Budin Vâlisi Mustafa Paşa adına yazılmıştır.

(Hadâyiku'l-Envâr fî Kelâmi'l-Kibar - Tabakatü'l-Evliyâ): Kadirî şeyhlerinden İstanbul'lu Mustafa Şevkî Efendi tarafından yazılmış, dergâhında yazma bulunmaktadır.

(Fatma Aliyye Hanım Yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neş'eti) Ahmed Mithat Efendi.

(Osmanlı Tarihinde Kadınlar): Yazma **Samih Fethî Bey.**

(Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviye): **Seyyid Sahîh Ahmed Dede.** Yenikapı Mevlevîhanesi aşçıbaşı'sı, Sultan İkinci Mahmud'un muasırı, Merkez Efendi'ye dönecek yerde medfundur. Yazmadır.

(Tevfik Fikret Hâtıralarına Dâir): **Rûşen Eşref Bey.**

(Fatma Sultan): **Ahmed Refik Bey.**

(Lâvaziye): **Mehmed Hasan Efendi.**

(Müddeî-yi umumîlerin Tarihi): **Hüseyin Galib Bey.**

(Kont Kavur): **Mehmed Ali Efendi.**

(Menâkıb-ı Velâdet-i Hazret-i Seyyidü'l-Kevneyn):

İbrahim Re'fet Efendi.

(Sefînetü'l-Evliyâ): Yazma. **Hüseyin Vassaf Bey.**

(Dest-i Bend Rıyhân Der Terceme-i Ümmü Haram binti Melhan): Kıbrıs'da medfûn Ensâr'ın büyüklerinden Ümmü Haram bint-i Melhan (R.A.)ın terceme-i hâlidir). Yazmadır.

Kıbrıs Müftîsi Hasan Hilmi Efendi.

(Abdülhak Hâmid ve Süleyman Nazîf): **Kemal Reşid Bey.**
(Kibâr-ı Mü'minât): **Fatma Şadiye Hanım.**
(Sefîne): Yazma. **Sâfî Bey**
(Nüzhet Sabit Bey): ....
(Sehâif-i Güzide-i Kirâm): **Mehmed Süreyyâ Bey**
(Fuzûlî): **İbrahim Aşkî Bey**
(Eser-i Hayat-ı Feyzî - «Terceme-i Hâl»):
Süleymaniyeli Emîn Feyzî Bey.

BEŞİNCİ FASIL

TABİBLER

FASLI

TABABETİMİZİN TEKÂMÜL DEVRİ

Muhterem kurucu ve muallimlerin hayırlı himmetleri ile memleketimizin ilim ve diline büyük hizmetleri geçmiş ve bizde de tıbbın şu andaki terakkîsinin bütün tecellilerine mazhar ve hakikaten mütekâmil bir tababet vücudâ getirmiş olan Tıbbıye Mektebi'nin ve daha şumullü olarak «Osmanlı Tıbbı» nın tekâmül devirlerini şu kutsal vesile ile şükran nazarlarının önüne koyuyoruz:

Önce şurası şüphesizdir ki bizde «Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne» nin kuruluşundan evvel muntazam ve zamanına göre müterakkî bir Osmanlı tababeti vardı. Çünkü bundan asırlarca evvel Avrupa siyaset âleminde kuvvetli bir mukavemeti olan muazzam bir hükümet halinde bulunan ve muntazam orduları ve askerî terakkileri ile bütün Avrupayı kuvvet ve şevketine hayran bırakan Osmanlılar'ın dünya tarihinin sayfalarında bir süs ve ziynet gibi duran müteaddit muharebelerinde ve yeryüzü'nün üç geniş kıtasına yayılan memleketlerde ne kadar doktora muhtaç olacakları düşünülecekse Osmanlı tebabetinin metîn ve emîn başlangıcı, oldukça terakki ye mazhar olmuş ilk devirleri bulunduğu şüpheden uzak addedilebilir.

Yalnız şurası dikkate şayandır ki o zaman pek fazla terakkî eden cerrahlık olup Osmanlı Ordusu komutanları [âmirleri] arasından birçokları hem cerrahlık, hem de askerî vazife ile uğraşa-gelmiş olduklarından tıbbî durumlar askerî olaylar arasına karışmış ve tarihî sahîfelerine bu yolda pek az bilgi geçirilmiştir. Meşhur cerrah Kasım Paşa İstanbul'da kos-koca bir mahallenin adına nisbetle halâ payidâr olan Cerrah-Paşa ve saire bir çok muktedir tabibler hep orduda kemale ermiş ve o muktedir asker tabiblerin hemen hepsi de Osmanlı Tıb Medreselerinde tahsil görmüşlerdir. İlk defâ olarak resmen hicretin 957/1550 senesinde Cennet-mekân Sultan Kanunî Süleyman Han Hazretleri, büyük adına izafetle anılan meşhur cami'in (Süleymaniye) nin yakınında bir tıb medresesi ve yanında bir «Dârü'ş-Şifâ» inşâ edip açmış ve medreseyi bir klinikler mektebi haline getirmişlerdir. Bu medresede 1132/1720 senesinde meşhur Reîsu'l Etibbâ Ömer Efendi'nin tedrîsatında bulunduğu tarih kitablarında kayıtlıdır. İstanbul'da o medreseden başka ayrıca bir kaç tıb medresesi daha vardı. Reisü'l-Etıbba [Tabiblerin reisi] olan zatlar bu medreselerin de derslerinin baş müderrisi olurlardı. Maamafîh Osmanlı Tıbbı bu medreselerin kuruluşundan evvelleri de mevcuttu. Fatih Sultan Mehmet Han Haz-

retleri zamanından kalma bazı tarihî ve tıbbî eserler de buna şehadet etmektedir. Devletin ilmîye ricalinden sayılan tabiblerin reisleri hem tıbbî işlere nezaret hem de makam-ı Hilâfetin tababeti ile devamlı uğraşmakla vazifeliydiler. Elde bulunan tıbbî eserlerden bu zatların pek büyük, müstesnâ mevki'leri ihraz eyledikleri ve memleketin sıhhî durumu, ilmî ve fennî terakkîsine fevkalade hizmet ede-geldikleri ve bu yararlıklarından dolayı her zaman Sultanların büyük iltifat ve takdirlerine mazhar oldukları anlaşılmaktadır.

Osmanlı tababetinin bu devrelerinde bir çok doktor ve müellif yetişmiş; Bursalı Ömer Şifaî, İbni Sinâ'nın meşhur «el-Kanûn»unu tabiblerin reisi'nin üstadı Kâtibzâde Muhammed Refî Efendi'nin teşviki ile tamamiyle Türkçeye terceme eden Tokatlı Mustafa ibn-i Ahmed, tıbtan «Düstûr» adile bir kaç bin sayfalık kalın bir eser tertîb ve te'lîf eden Hacı Abbas Vesîm ve daha bir çok ma'ruf ve meşhur Osmanlı tıb üstadları hep bu medreselerde tahsillerini kemale erdirmişlerdir. [(Nevsal-i Âfîyet)]. Besîm Ömer Paşa, sene: 3.

Yukarıdaki makalede Osmanlı tebabetinin kurucusu Kanunî Sultan Süleyman olmak üzere gösteriliyor. İstanbul'a göre ihtimal ki böyle zabt edilmiştir. Fakat bu medeniyet Osmanlılarca o tarihten tam 135 sene önce nazarı dikkata alınmış ve buna Muazzam Osmanlı Hükûmeti'nin ilk merkezi olan Bursa'da başlanmıştır. Muhterem Büyük Padişahlarımızdan Sultan Yıldırım Bayezid Han Hazretleri bugün hey'et-i aslîyesi mevcut fakat harap 800 metre kare bir mahal üzerine dört büyük, yirmi iki küçük hücre ile büyücek bir daire olmak üzere kârgîr bir hastahane inşa ettirip bunda üç tabîb ile iki eczacı istihdâm ve cins ve mezheb tefrîk edilmeksizin bütün insan oğullarına şamil olduğunu ifade eden «Merzâ» tabiri ile hastaların erzak ve ilâçları için de mühim miktarda tahsisat verilmesini 802/1400 tarihli vakfiyelerinde şart kılmışlardır. O tarihte garb [devletlerinin] memleketlerinin en mühimlerinde bile bu derece muntazam ve şumullü bir müessese bulunmuş olmaması dikkati çekmekle beraber bu faydalı te'sis için Bursa'da bir de «Dârü't-Tıb» ihdâs olunmuş bulunduğunu vaki tedkikler bize gösteriyor. Tabîblere mahsus olan bu medrese «hace-i tabîb» den muharref olarak «Hoca Tîb» adı ile bilinmekte olan mahalde bina edilen ve büyük bir zelzeleden sonra şekli büsbütün değişerek bugün mescit halinde olduğu isbat olunabilir. Bursa ihtiyarlarından bazıları müteselsil rivayetlerden bu tahkîkte hiç bir isabetsizlik olmadığını tasdîk edeceklerinde şüphe olmadığına göre; gerçi vakfiyede yalnız bu medrese hakkında bir kayıt ve işaret görülememiş ise de-her halde Osmanlı tababetinin kuruluşu o tarihte Bursa'da vaz edilmiş ve fakat bu mühim müessese kim bilir ne kadar müddet vatan evlâdı-

na hizmet ettikten sonra hangi tarihten beri maalesef metrûk kalmıştır? (bilemiyoruz). Biz istikbali daima görmeğe çalışmakla beraber medeniyetin icablarını Avrupalılaştıktan sonra iktisab ettik fikrinde bulunmiyarak mazimizi de dâima tedkîk ve tetebbu'dan vaz geçmezsek tarihimizin medeniyet âlemine nice parlaklıklarını gösterebileceğimiz derkâr olmakla tenvîr-i efkâra medâr olmak üzere derci ve Allah'ın yardımı ile mezkür hastahanenin Vilâyet İdare Meclisi'nce sonradan ittihaz olunan karar mucibince zamanın icabları ile mütenasib olarak tecdît ve ihyası ile vakıf şartlarının tamamiyle icrası emrinde lüzumlu keşiflere (araştırmalara) başlanmış ve yakın zamanda en iyi bir neticeye ulaştığı Allah'ın lütfundan ümîdvâr bulunmuş olduğunun vatandaşlarımızın da ma'lûmu olmak için neşrini temenni ederim?

Hüdâvendigâr Vilâyeti [Bursa]Sabık Evkaf Müdîri
Cemalî Bey

1242/ 1827 tarihinde «Tıbhane» adı ile kurulan (Mekteb-i Tıbbiye) nin tarihçesi hakkında «Mir'at-i Mekteb-i Tıbbîye) ismindeki eserde lüzumlu tafsîlât vardır.

Dîvanı Hümayûn Mühimme Kalemi kayıtları arasında 1111 senesi başlarında 25 tabîb ile 28 cerrah'ın mufassal künyeleri yazılmak şartı ile ilmî bir heyet tarafından imtihanları icra edilerek san'atlarını icrâya izin verildiğine dair olan resmî kayıt bu âcîz tarafından da görülmüştür ki bir çok bakımdan dikkat ve takdîre şayandır.

A

ALTUNCUZADE

Fatih Sültan Mehmed devri ulemâ ve tabîblerinden olup kıraat ve tıb ilminde mümarese sahibi idi. «Tercüme-i Şakayık» te «... nebatat ve yaşlı otların isim ve resmini, faydalarını, menfaatlerini bilmekte mahareti» bulunduğu yazılmasına nazaran zamanına göre Tabiat Tarihinin, Nebatat ve Hayvanat kısmı ile Tıb Müfredâtında mahareti olduğu anlaşılır. [**Hapis-bola**] karşı bir nevî sonda ameliyatı icrâ ederek hastayı kurtardığını Habs-i Bevl'e tarih hikâye etmektedir.

Ahî AHMED ÇELEBİ

Fatih ve ikinci Bayezid devri fazîlet sahibi tabîblerinden Şirvanî Mevlânâ Kemal'in oğludur. Tıb ilmini babası ile meşhûr hekîm Kutbuddîn ve Altunîzâde'den tahsil etmiştir. Tahsilden sonra Edirne Dârü'ş-Şifâ'sı tabîbliğine ve sonra da İstanbul'daki Dârü's-Sıhha'ya baş-tabîb tayin olunmuştur. Biraz sonra «Reîsü'l-Etıbbâ» olmuştur. 930/1524 tarihinde hac'dan avdetinde Mısır'da vefat ederek İmamı Şafi'î yakınına defn edildi. İstanbul'da cami'i ve Edirne'de hamamı vardır. (Risale-i Hısatü'l-Keliyy vel'l Mesane) ismi ile böbrek ve mesanede hasıl olan taşlara dair on bab üzerine müretteb yazdığı Türkçe tıbbî eseri zamanı tabîblerinin takdîrine mazhar olmuştur. Tıb'tan meşhur (Mûcez)'i de terceme etmiştir. Edirne vilâyetindeki Ahî-çelebi Kasabası kendisine arpalık olarak verilmişti.

AHMED İBN-İ BÂLİ FAKİH

Osmanlı ulemâ ve tabiblerinden bir zat olup Saruhan (Manisa) Sancağı dahilindeki Akhisar Kazasına bağlı Marmara Nahiyesindendir. Meşhur Molla Arap'ın talebelerinden olup tahsilini ikmalden sonra bir müddet kadılık mesleğinde bulunmuşsa da sonradan bu meslekten feragatla İlmen ve amelen tıb ilmi ile meşgul olmaya başladı. Meşhur hakîm İlyas Şîrazî'nin tıb ilminden (Hâvi-i Sağîr) adlı eserini (Mecmeu'l-Mücerrebât) ismi ile beş makale üzere terceme etmiştir ve bu makalelerin ihtiva ettiği babların sonlarına da lüzumlu ilâveleri koymuştur. Bu büyük eserin 987 (1579) tarihinde yazılan bir nüshası tarafımdan görülmüştür.

AHMEDİBN-İ İBRAHİM «A'reç»

Fıkıh ve tıb ilminde behre sahibi bir zattır. 1119 (1707) tarihinde Medrese-i Hariç'e müderrisi olup Şeyhü'l-İslâm Efendi adına te'lif ettiği İhlâs Sûresi tefsîrine mükâfat olarak Hariç-i Sanîye rütbesine nail olmuştur. Bu eserinin mukaddimesinde fıkıh ilminden Kudurî, Muhtar, Vikaye ve Mülteka'yı ihtisar eylediğini ve (Mecmau'l-Bahreyn)'i de (Kitabu'l-Buyu) undan sonuna kadar ihtisar ve hadîs ilminden bir risale ile feraîzden bir risale te'lîf ettiğini yazıyor. Bir nüshası Hamîdiye'de mevcût (Teshîlü't Tedâbîr) ismindeki tıbbî eserindeki mukaddimesinde de Süleymaniye Tıb Medresesinde on beş sene tahsilden [sonra] Saray tabibi olduğunu ve tıbba ait eserini tıb ilminin şubelerinden on üç fen üzerine tertîb ettiğini yazıyor. Eseri Sultan Mustafa ibn-i Ahmed Han adınadır.

AHMED SÂNÎ İBN-İ HASAN EFENDİ

Sultan Birinci Mahmud'un meşhur tabiblerinden olup Mehmed Mü'-min Hüseynî'nin kırk küsür tabibe müracaat ve kendi tıbbî mütalâalarını da ilâve etmek şartı [süreti] ile Safevî şahlarından Şah Süleyman adına farsça te'lîf ettiği 470 yapraktan müteşekkil (Tuhfetü'l-Mü'minîn) ismindeki eserini (Ganiyyetü'l-Mihsalîn fî Tercemeti Tuhfetü'l-M ü ' m i n î n) adı ile terceme ve bazı noktalarını da tahşiye ederek mufassal bir eser meydana getirdi. Bu eser beş teşhîs-yani bab ile «düsturat» adı ile üç kısımdan ibarettir. Birer nüshası Ayasofya ve Köprülü Kütübhanelerinde vardır.

AHMED ALİ PAŞA - AHMED REMZİ PAŞA

Meşhur Osmanlı tabiblerindendir. Rodos'ludur. 1274 (1858) de Mekteb-i Fünûn-i Tıbbiye'den mezun olmuş ve uzun müddet bu mektepte tıbbî ilimler öğretimi ile meşgul olarak ferîk (tümgenerallik) rütbesini kazanmış ve Ders Nazırlığı'nı ifâ etmiştir. Tıbbî ilimlerin Türk dilinde tedrîs olunmasına en ziyade himmet ve gayret edenlerden olup teşkil olunan (Cemiyeti Tıbbîye)'nin uzun müddet reisliğinde bulunmuştur. İki cild bir (müfredât-ı Tıb) ve Tıb Tedavî ilmine taallük eden makbul bir hayli tercemeleri vardır. 1305 1887)'de İstanbul'da vefat etmiştir. Eyyüb'te Cami ile Bostan İskelesi arasındaki mezaristanda medfûndur. Fazla kitab okumaktan ve araştırmadan dolayı ömrünün sonlarında gözlerine a'mâlık ârız olmasına rağmen çalışmalarına zerre kadar ara vermeyerek dikte ettirmek suretiyle çalışan, müstakîm bir zattı.

AHMET HİLMİ PAŞA

1280 (1863) tarihinde Mekteb-i tıbbiyeden mezun bulunan hâzık tabiblerden olup Kayserilidir. Tıbbiye Mektebi Nezaretine yükselmiş en son memuriyeti Makam-ı Vâlây-ı ser-askeri [Harbiye Nezareti] Sıhhiye Dairesi İkinci Reisliği idi. 1321 (1905)'de İstanbulda vefat etmiştir. Kadıköy'de Mahmud Baba Türbesi civarında medfundur. (Ameliyat-ı Cerrahiye), (Emraz-ı Umumîye-i Cerrahiye), (Kimya-yi Ma'denî) (Tahlîl-i Kimyevî), (Teşrîh-i Marazî) isimlerinde basılmış tıbbî eserleri vardır. Arapça ve fransızcaya âşina idi. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin te'sîsinde ve tıbbiye tedrisatını Türkçeye tahvili hususunda vakifane himmetleri geçmiştir.

ALİ SİVASÎ «Ebû Abdullah ibn-i Mehmed ibn-i Ali es-Sivasî»

Tabiblerin faziletlilerinden bir zat olup Sivas'lıdır. Selçuk Emirlerinden [Emîr Yeşbek] adına te'lîf ettiği (Kitabü İksiri'l-Hayatı fî Telhis-i Kavaidi'l Mualecat) ismindeki mufassal tıbbî eserinin mukaddimesi arapça, diğer münderecatı farsçadır. (Ikdü'l Cümân)[*]'da mufassal olarak yazıldığı üzere [Emîr Yeşbek], Amasya'da Selçuk Saltanatı makamında bulunan Tacüddin Altunbaş'ın Atabeyi olup 718 (1318) badiresinde Amasya'da ifnâ edilmiş ve evlâdı Mısır'a firar etmiştir.

ABDULLAH AHMED İBN-İ BEŞİR KÜTAHYAVÎ

İstanbul'da Dârü'ş-Şifâ tabîbi olan fazîletli bir zattır. 1109/1697 tarihinde fücceten vefat etmiştir. (Cami fîl-Ilm-il Baytariyye) isminde bir eseri vardır.

ALİ EFENDİ «Hekîm»

Zamanında hazîk tabiblerden sayılan padişah'ın tabîbi idi. Doğum yeri itibariyle İstanbul'lu işe de Bursa'da oturduğundan Bursalı Ali Efendi şöhreti ile tanınmıştır. 1160 (1747) küsur tarihlerinde Bursa'da vefat etmiştir. Mevlevîhane karşısındaki künbedin arkasında üstadı Ömer Şifaî'nin yanında medfundur. Eserleri:

(*) **Ikdu'l-Cuman; Aynî nisbetiyle tanınan Buharî şârihi Bedrüddin Mahmud b. Ahmedü'l-Aynî'nin 21 ciltlik tarihidir.**

1 — (Bizaetü'l-Mübtedî): İlâçların heca harfleri sırasına göre tertibi ile ta'riflerinden bahsetmekte olup nüshaları İstanbul kütüphanelerinden Ayasofya ve Hamidiye Kütüphanelerinde vardır.

2 — (Cerrahname): Dokuz bab üzerine müretteb olup nüshaları Nuruosmaniye ve Galata Mevlevihanesi Kütüphanelerinde vardır.

3 — (Kırasetü'l-Kimya Terceme-i Akrebadîn): Efrenc [yabancı] dilden terceme edilmiştir.

4 — (Tuhfe-i Aliyye): Sadr-ıâzam Hekîmoğlu Ali Paşa adına muharrer olup üç bab bir hatime üzerine müretteb olan bu eser «Kınakına» nın özelliklerinden bahsetmektedir?.

5 — (Apapakogalo) ismindeki nebatın özelliklerine dair olup bu da Ali Paşa adına muharrerdir.

6 — (Risale-i Fevaid-i Narcîl-i Bahrî).

7 — (Risale-i Pâd-zehir).

ABDÜ'L-ÂZÎZ EFENDİ «Hekîm-başı»

Osmanlı tarihçilerinden Suphi Efendi'nin oğlu olup tıb ilmi ve sair ilimlerde ihtisas sahibidir. Yıldızların hükümlerine dair Alîşah Harzemî'nin (Eşçarü'l-Esmâr) ve Muhemmed Şerîf Bekrî'nin (Bürhanü'l-Kifaye) adlı farsça kitablarını terceme ettiği gibi ahlâktan da güzel bir eser yazmıştır. Dil uzatmak töhmetinden nâşî 1197 (1783) tarihinde İstanköy adasında sürgün olarak vefat etmiştir. Türkçe ve farsça şiir yazmağa muktedirdi. Bir de fransızcadan (Kıtaat-ı Nükade fî Tercemeti Kelimati L-Varîde) isminde tıbbî bir eseri, İtalya Tarihi'ni ve Bevarhave'nin (Fusûl) ismindeki tıbbî eserini terceme etmiştir.

Şiirlerinden:

Yek-cam ve ez gün ile çerh-ı desîsekâr
Mest ü harâb gaflet eder ehl-i rif'ati
Ettik edbâra gerçi hekîmâne intisab
Lâkin bir özge derde düşürdük tababeti.»

Teşrîh ile müzmîn ve gayri müzmin hastalıkların tedâvilerine dair lâtince'den terceme ettiği eseri Es'ad Efendi kütübhanesindedir.

AZİZ İDRİS BEY «Mîralay-ı Kırımî»

Millî hamiyet ve ilmî kudretini tıbbın türkçeye tahvîli işinde hakkı ile isbat ile akranları arasında mümtaz bir mevki kazanan Osmanlı tabible-

rinin üstünlerindendir. Emrâz ve teşhîs ilminde yed-i tûlâ sâhibi idi. Doğum yeri İstanbul ise de babasının doğum yeri Kırım olduğundan (Kırımî) ünvanı ile şöhret bulmuştur. Tıbbiye Mektebinde tahsilini ikmalden sonra dahili hastalıklar ve kimya ilmi tedrisi ile meşgul olduğu gibi kuruluş ve terakkisi hususunda büyük himmetleri geçmiş olan Mülkiye Tıbbiye Mektebine de müdür olmuş ve dahilî hastalıklar dersi okutmuştur. Tıbbî ve tabiî ilimlerin derinliklerine vakıf olmakla beraber lügat ilmi ile Nesir ve inşada da tam bir ihtisas sahibidir. Kuruluşuna himmet ettiği ve alimane başkanlığı altında açılan Cemiyet-i tıbbîye-i Osmaniye (Osmanlı Tabibler Cemiyeti)nde îrad ettiği nutuk meşhurdur. Vefat tarihleri olan 1295/1878'de 38 yaşında idiler. Mezarları İstanbul'da Edirnekapısı haricindedir.

Eserleri: (Kimya-yi Tıbbî), ve (Emraz-ı Umumîye) adında kıymetli kitabları vardır. Birinci eserinin mukaddimesinde kimya tarihine ve İslâm hükemâsının güzide hizmetlerine dair ciddî ma'lûmat vardır.

ALİ RIZA BEY (Kimyağer-Kaymakam)

Tıbbiye Mektebinin yetiştirdiği tabîblerin en zekilerinden ve bilhassa kimyagerlerden olup İstanbulludur. 1304/1888'de tahsilini ikmalden bir müddet sonra Paris'e gönderilerek en meşhur kimyahanelerde bulunmuş ve en meşhur kimyagerlerin takdir ve dikkat nazarlarını çekmiştir. Dört sene sonra avdetinde Mülkî ve Askerî Tıbbiye Mekteblerinde «Kimya-yi Uzvî ve Tahlilî» muallimliğine tayin olunarak kendisinden pek çok istifade olundu. Karahisar-ı sâhib [Afyonkarahisar] maden suyunun tahlîl ve tayini mahiyetinde, Doldurma şartlarının ve şeklinin tatbikatında ve Kâğıthane sularının toplanması ve dağıtımlası hakkında vakıfane mütalâalar beyan etmiştir. Dârü'l-Fünûn uzvî ve hayatî kimya [Organik kimya] muallimliği ve Etfal Hastahanesi kimyagerliği uhdesine tevdi edilmişti. Ne yazık ki daha kendilerinden pek çok hizmetler beklenirken 1322 (1906)'da vefat ederek Eyyüp Kabristanına defn edildi.

(Kimya-i Uzvî) adında bir eseri vardır.

ÂDİL BEY «Baytar binbaşı»

Baytar tabiblerin en hazîklerinden olup İstanbul'ludur. Tahsilini ikmal için Fransa'ya gönderildiği zaman meşhur dâhî Pastör'ün en mümtaz talebelerinden Nokar'den istifade etmiş ve üstün zekâsı ve gayreti dolayısıyla hocasının takdirine mazhar olmuştur.

İstanbul'a avdetinde «bakteriyoloji» hane'ye memur edilerek pek ciddi eserler meydana getirmiştir. Bunlardan başlıcası kendi araştırması mahsülü olmak üzere bulduğu «veba-ı bakarî» aşısıdır ki bugün medenî memleketlerin büyük kısmına İstanbul'dan ihracat vuku bulmaktadır. Nokar'ın (Emraz-ı Sarîye)'sini terceme etmişse de basılmamıştır.

Nokar'ın (Hayvanatı Ehliye Emrâz-ı Sârîyesi) hakkındaki takrîrlerini de zabt etmiştir ki bu takrîr bilâhare Baytar Ameliyat Mektebi müdürü Mehmet Galip Bey'in himmetiyle elde edilerek 1312/1896'da tertîb edilip basılmıştır. Orman ve Ziraat Nezaretine bağlı Mülkiye Baytar müdürü iken 1315/1899'da Fefat etmiştir. Topkapı dışında medfundur.

ALİ PAŞA «Hacı»

Kuşadalı'dır. Askerî Tıbbiye Mektebi'nden 1283 (1866) da mezun olan tabiblerdendir. Mekteb'ten çıkışında Askerî Tıbbiye Mektebi'nde Nebatat İlmi muavini ve Mülkî Tıbbiye Mektebi'nde Nebatat muallimi tayin edilmiş ve ömrünün sonuna kadar nebatat (botanik) okutmuş, tetkîk etmiş ve nebatî ıstılâhların vaz'ına uğraşmış mütehassıs nebatçılardandır. Mülkî Tıbbiye Mektebi müdürlüğünde de bulunmuştur. Nakşibendî Tarikatine mensub, tekvâ sahibi, sükûneti galip, âlemin gürültüsünden ve dağdağasından uzak bir zat idi, 1333 (1917)'de irtihal ederek Kadıköy civarında Kızıltoprak'da Zühdipaşa Camiî kabristanına defn edildi. (İlm-i Nebatat) adı ile iki, (Yeni İlm-i Nebatat) adı ile bir cild ve (Rehnümâ-i Garrasîn) adlı eserleri vardır.

AVNÎ BEY «Avnî Mahmûd Bey»

Akıl hastalıklarında ihtisas derecesine yakın müeddeb bir tabîb olup Üsküdar'lıdır. Uzun müddet Bîmarhane (Akıl Hastanesi) tabibliğinde hizmet etmiştir. 1341 (1925) tarihinde Kasımpaşa'da fücceten irtihal ederek bir gün sonra Üsküdar'da Atîk Valide Camii'nin kıble cihetine ve mihrab arkasına defn edildi. Herkeste bir çeşit delilik olduğuna inanıyordu.

Basılmış eserleri: (Emrâz-ı) Akliye) ve (Terbiye-i Akliye).

— B —

BEKİR ZADE MEHMED İBN-İ İBRAHİM

Sultan Birinci Ahmed Han'ın husûsî tabiblerinden idi. Arapça (Ravzatü'l-Asihhâ ve Devhatü'l-Etıbbâ) ismindeki tıbbî eseri aşağıdaki gibi on devhâ üzere tertîb edilmiştir: 1 — (Mahiyetü's-Sıhha), 2 — (Mahiyetü'l-Hava ve tedbîrihi), 3 — (Fîma Yu'kelü ve Yuşrebu), 4 — Fi'l-Hareketi ve's-Sukûni), 5 — (Fi'n-Nevmi), 6 — (Fî Hareketi'n-Nefsaniyyeti), 7 — (Fî'l-İstifrağı ve'l-İhtibası), 8 — (Fî'l-Cima'ı ve Menafi'ihi ve Mezarihi), 9 — (Fî Ahkâmi'l-Hamamı), 10 — Fî'l-İnzarati mine'l-Hevadisi'r-Redîe)'dir.

1029 (1620) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Bir de (Musannif) isminde başka tıbbî bir eseri vardır.

BEHÇET MUSTAFA EFENDİ «Hekimbaşı»

Aslen İstanbul'lu olup önce ilmiyeye sonra da tıbba intisab ederek pek çok faydalı eserler vücuda getirdi. Bu cümleden Bufon'un (Tarih-i Tabi'î) si ile (Fisyolojisi)'ni, Yukan'ın (Ameliyatı Tıbbîye)'sini, Burne'nin (Hikmet-i Tabi'iyye'sini terceme ve yalnız başına da (Kolera) ve saireye dair bazı faydalı risaleler ile (Hezar Esrar)'ı te'lif etmiştir. İngiltere filozoflarından Bonent'in (Mütala'a-yı Tabi'î) adındaki felsefî eserinin büyük bir kısmını da terceme etmiştir. Şaban 1827 (1242) senesinde te'sis ve küşad buyurulan Tıbhane-i Âmire ve Cerrahhane'nin te'sis devresinde pek çok hayırlı hizmetleri geçmiştir. Fransızların Mısır'a girişlerinden çıkışlarına kadar gündelik zuhura gelen Mısır olayları hakkında Mısır ulemasından Şeyh Abdurrahman Cebretî'nin kaleme aldığı (Mazharü't-Takdîs Bi-Huruci Taifeti'l-Fransis) ismindeki tarihçeyi de terceme etmiştir.

Diğer eserlerinden bazıları:

(Risale-i Ruhiye): Çocuklarda zuhura gelen ve erginlik denilen bir nev'î cild hastalığı hakkındadır.

(Risale-i İllet-i Efrenc): Tercemedir.

(Ma'rifet-i Arz): Bufon'un eserinin tercemesidir.

(Terceme-i Hayvanat): Bufon'un eserinin tercemesidir.

Vefatı «Hakîm-başı idi Behçet Efendi gitdi Ukbaya» mısra'ının delâleti olan 1248 (1832)'dedir. Kabri Üsküdar'da Hazreti Nasuhî Dergâhı'ndadır.

— C —

CEYHUN AHMED EFENDİ

Osmanlı tabiblerinin çalışkanlarından olup binbaşı rütbesinde iken 1314 (1897) tarihinde Tesalya'da memuriyeti esnasında Yenişehir'de vefat etmiştir. (Mir'atü's-Sıhhati fî Ahkâmi'l-İslâmiye) ismindeki Türkçe eseri ahkâm ve evâmir-i İslâmiye'nin tıbba tatbiki vadisinde yazılan güzide eserlerdendir. Fransızca olarak (Précsptes religieux des Musulmans au vue de l'hygiens) ismi ile kaleme aldığı risalesi bu vadide mütalâaya şayan tıbba ait faydalı eserlerdendir.

— D —

DEVÂÎ

Şiir yazma tabîatına malik tabiblerden olup (Risale-i Dil-pezîr) ve Mekale-i Lâ-nezîr) isminde beşeriyetin ruh ve nefislerine dair Türkçe te'lîf ettiği eserini 994 (1586) tarihinde Sultan Üçüncü Mehmed adına te'lîf etmiştir. Bu eserinin sonunda: «Hızır nev ki arz ider iki şefi, ilmi ebdân ve biri nazm-ı bedi» beyti ile bir de tıbbî bir eseri olduğunu tasrih ediyor. Risalenin nihayeti şu:

«În suhen ber nam ân şeh şut tamam.
Ey Devaî tû bekû temme'l-kelâm.»

DERVİŞ SİPAHİ-İ LÂRENDEVÎ

Zamanına göre muktedir tabiblerden ve mevlevî müntesiblerindendir. Mısır ve sair yerlerde on sene seyahat etmiştir. Hece harfleri ve [28] yirmisekiz bab üzerine müretteb (Lügât-ı Müşkilât-ı Eczâ) ismindeki tıbbî eserinde eczâ'nın lügât isimlerini Arapça, Farsça, Yunanca, Berberîce ve Türkçe üzerine cedvelli bir tarzda yazmıştır ki bir nüshası Bahçekapı Hamidiyye Kütübhanesi'nde mevcuttur. Bir de (Mecmeu't-Tıb) isminde manzum tıbbî bir eseri vardır. Bunun da nüshası Nûruosmaniye Kütüphanesindedir. Bu eserin nihayetinden:

«Hezar ü bist ü penç içinde canâ
Yazıldı bu kitabım oldu peydâ

Okundukça kitabım Mecme'-i Tıb
Siyyahî'ye dualar ede talib

Sorarlar ise mevlûdumdan el'an
Sılam Lârende ve şehrim Karaman.»

[Müşkilât-ı eczâ] nın tertibi, heca harfleri sırasına göre mürettеb olmadığından 1193 (1779)'da Üsküdarlı Mustafa Efendi tertîb ederek ismini (Mürettеb Müfredât-ı Seyyahî) adını vermiştir.

— E —

EMİR ÇELEBİ «Seyyid Mehmed Tabîb»

İlmî ve amelî olmak üzere bir mukaddime, altı ta'lîm ve bir hâtime üzerine müretteb yedi yüz (700) küsur sayfalık (Enmuzec-i Tıb) adı ile Türkçe (1034 (1624) tarihinde bir kitab yazmıştır ki bir çok bahisleri zamanımız tıb usulûne uymaktadır. Bu zat uzun müddet Mısır ülkesinde Mehmed Kalâvon Hastanesinde baştabîb vazifesini ifâ ettiğini (Enmuzec)'in mukaddimesinde zikr ediyor. Bu eser Kaptan-ı Deryâ Receb Paşa adına te'lîf edilmiştir. 1048 (1638) de İstanbul'da vefat etmiştir. Bu zatın (Garaibu'l-Hekîm) ve (Netîcetü't-Tıb) isimlerinde iki tıbbî eseri daha vardır. (Neticetü't-Tıb)'ın bir nüshası Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Dergâhı Kütüphanesinde mevcuttur.

Emîr Çelebi bu eserinin mukaddimesinde İstanbul'da Unkapanı'nda bir dükkân kiraladığını ve talebelerinden Ali'nin adına yazdığını beyan ediyor. (Enmuzec)'in nüshaları İstanbul Kütüphanelerinden Ayasofya, Es'ad Efendi ve sair kütüphanelerde vardır.

EMİN AHMED BEY «Muhammed Emîn Fehmî Bey»

Osmanlı tabiblerinin meşhurlarından olup İstanbul'ludur. Neş'eti 1283 (1867'dedir. Mezun olduğu Tıbbîye Mektebinde muallim iken genç denecek bir yaşta 1286 (1868) tarihinde vefat etmiştir. Eyyûb'te medfundur. Terceme ettiği (Mehalik-i Şebabet) ve te'lif ettiği (Hıfzı's-Sıhha isimlerinde tıbba ait eserleri vardır. (Hıfzı's-Sıhha) iki kısım üzerine müretteb olup mukaddimesinde tıb tarihine dair vakıfane malûmat vardır. 1287 (1870)'de basılmış (Hakayik-i Tababet) adındaki eseri (Hıfzı's-Sıhha) adlı eserinin mukaddimesi makamındadır. Bir de (Saadet-i Ümem) isminde bir risalesi vardır.

— F —

FEYZÎ MUSTAFA EFENDİ «Hayatîzâde»

Sultan Dördüncü Mehmed devri kıymetli tabiblerinden olup zamanında tabibler reisi idi. Oğlu Mehmed Emîn Efendi Şeyhülislâm olmuştur. Feyzî Efendi'nin aşağıdaki tıbbî eserleri vardır:

1 — (İllet-i Merak): Bir mukaddime, dokuz fasıl üzerine mürettebtir.

2 — (Beyanü'd Dâi'l-Efrengi): Yirmi fasıl üzerine mürettebtir.

(3 — Vech-i Tesmiye Merezü'l-Betakiye): Sekiz fasıl üzerine mürettebtir.

4 — (Vechü Tesmiyetü'l-Huma-yi Barid): On fasıl üzerine mürettebtir.

5 — (Maraz-ı Efrenc): 6 — (İllet-i Vebaiye), 7 — (Resail-i Müşfiye Der Emraz-ı Müşkile), 8 — Risale-i Feyziyye Fî Lûgati'l-Müfredâtı't-Tıbbiye).

İş bu eserlerin büyük bir kısmı Veliyyüddin Efendi Kütübhanesinde mevcuttur. Bunlardan başka (Hülâsatü't-Tıb) isminde bir eseri daha vardır ki bir nüshası Ragıp Paşa Kütübhanesindedir.

[Şakayık] Zeyli «Şeyhî» de Edirnekapısı haricinde medfun olduğu yazılı ise de merhum İsmet Efendi'nin (Tekmiletü'ş-Şakayık) adlı eserinde: «Tıb maen gitdi Hayatîzâde-i dâna ile» mısranın delâleti olan 1151 (1738)'de vefat ederek Eyyûb'te Küçük Emîn Efendi'nin yanına defn edilmiştir. Hattâ penceresi üzerindeki mufassal manzûmede: «Hekîmbaş-ı sabık kıldı mesken Dâr-ı Ukbayi» tarih mısraı vardır. Torunu Mehmed Emîn Efendi de tıbba müntesib bir zât olup Arap tabiblerinden Reşid ibn-i Ebi'l-Hasen İsrailî'nin (Tedbîr-i Hıfzı's Sıhhati'l-Bedeniye) ismindeki tıbbî eserini Damat İbrahim Paşa adına terceme etmiştir.

FAZLIZADE MEHMED ÇELEBİ

İstanbul'lu tabiblerden fazıl bir zat olup 1177 (1764)'de yazılmış (Müfredât-ı Tıb) isminde Türkçe bir eseri vardır. Bir nüshası Hamidiye ve Ayasofya kütüphanelerinde mevcuttur. Fatih Kütüphanesinde de fıkıhdan (Dürer) hâşiyesi vardır.

FEYZÎ ES'AD BEY «Kolağası»

Zamanımız Osmanlı tabiblerinin en zekilerinden olup İznik köylerinde doğmuştur. Tıb mekteblerinde tahsilini ikmalden sonra ilm-i arz (Jeoloji) ve ilm-i hikmet-i tabiîye [Fizik] muallim muavinliği ile vazife ve hizmet görmüştür. 1319 (1901) senesinde vefat ederek Üsküdar'da Karaca ahmet Mezaristanına defn edilmiştir. Yaşı müsaade etseydi kendisinden daha pek çok hizmetler ve eserler beklenirdi. Memleketimizde en evvel röntgen şuası tecrübesine muvaffak olan bu zattır. Eserleri: (İlmü'l - Arz ve'l-Meadin), (Eşkâl-i Teşrîhiye), (Hikmet-i Tabiîye-i İbtidaîye) ve (Röntgen Şuaının Esası ile Tatbikat-ı Tıbbiye ve Cerrahiyesi)'dir.

FUAT BEY «Binbaşı» «Kadızâde»

Osmanlı doktorlarının seçkinlerinden olup Konya'lıdır. Tıbbın hıfzı's-sıhha şubesi ile arz tabakaları ilminde behresi vardı. Çanakkale Askerî Hastanesinde tabibken tebdil-i hava için İstanbul'a gelmiş ve 1323 (1907) de âhirete irtihal etmiştir. Üsküdar'da Karacaahmet Kabristanına defnedildi. [Yirmi] 20 şekli ihtiva eden mütercem bir (İlmü'l-Arz) ile (Hıfzı's-Sıhha)'ya müteallik eseri basılmıştır.

FAİK MEHMED BEY

Hazik tabiblerden bir zat olup Askerî Tıbbîyede emraz-ı umumiye (Umumî hastalıklar) muallimliğinden sonra İzmir fırkası tabibliğine tayin olundu. İnkılâbtan sonra İstanbul'a gelerek 1330 (1914)'de irtihal etmiştir. Kadıköy Kuşdili'nde Mahmud Baba civarında defnedildi. (Emraz-ı Umumîye), (Kara'-ı Vasığa) ve (Haşerat-ı Emvat) isimlerinde basılmış tıbbî eserleri vardır.

— G —

GARSUDDİNZADE ŞEMSEDDİN

Sultan İkinci Selîm muasırı fazıl bir tabibtir. Türkçe manzûm tıbbî bir eseri vardır. Zamanında «hekîmbaşı»lık rütbesini haiz idi.

— H —

«HACI PAŞA»

Anadolu'da yetişen Türk ulemasının ulularından, vücudu ile iftihar olunur kemalâtı [olgunlukları] şahsında toplayan bir zattır. Hal tercemeleri kitablarımızdan başta (Şakayik-i Numaniye) olmak üzere bu yolda yazılan eserlerimizin hemen hepsinde Aydınlı olduğu yazılı ise de Umumî Kütüphane'de kendi el yazısı ile yazılı Bayburt'lu Ekmelüddin Hazretlerinin hadîs ilminden meşhur (Meşarik-i Şerîf) Şerhi'nin sonundaki ketebesi olan «Hacı Paşa ibn-i Hoca Ali el-Konevî er-racî ilâ rahmeti Rabbihi'l-Lâtif fî medineti Konya» ibaresine nazaran aslen Konya'lı olduğu ve sonradan Aydın'a hicretle burasını kendisine ikinci vatan ittihaz etmesinden nâşî Aydın'lı tanındığı anlaşılıyor. İsmi [Celâleddin Hızır] olan bu yüksek medrese tahsilini memleketinde bitirdikten sonra sırf bilgisini genişletmek için Mısır'a giderek ulemanın büyüklerinden Mübarek Şah-ı Mantıkî'den mantık tahsilini ikmalden sonra fikirbaşı ve bir bakımdan hemşehrisi bulunan Bedreddin Simavî ile fazîlet sahibi ve mutasavvıfların büyüklerinden Şeyh Ekmelüddîn Hazretlerinden istifade ve istifaze eyledi.

Bu esnalarda vücuduna arız olan hastalık dolayısıyle Tıb ilmi tahsîli lüzumunu da anlayarak zamanı tabiblerinden tıb tahsîl edip kendisini tedâvi ettiği gibi bu ilimde gösterdiği hazakatin mükâfatı olarak (Maristan-ı Mısır) ismi verilen (Dârü't-Tedâvî) [Şifa yurdu'na] ve baş-tabîb tayin olunarak bir müddet insanları tedavi etmiştir. Bundan sonra vatanına avdet ve o tarihte Aydın Meliki olan Aydın Oğlu Mehmet Bey'in davet ve iltiması üzerine Birgi'ye azîmetle tedrîs ve te'lîfe başladı. Senelerce bu şekilde ömür sürerek 820 (1417) küsur tarihinde âhiret alemine göçtü. (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) [Rahmetullahi Aleyh].

Aydın Vilâyetinde seyahatım esnasındaki tetkikatıma göre bugün nahiye merkezi olan Birgi'nin «Hızırlık» denilen yerinde medfundur. İslâm âleminin iftihar ettiği meşhur müelliflerden Seyyidü'l-Ulemâ Şerîf Cürcanî, Hacı Paşa'nın ilim ve irfanını teslîm eden büyük zatlardandır. Eserlerinin hepsi basılmamış olup aşağıdadır:

1 — (Mecma'ul-Envâr fî Cem'il-Esrar) : İki cild üzerine müretteb Arapça tefsîrdir. Bir nüshası Carullah Veliyyüddin Efendi Kütüphanesinde vardır.

2 — (Mesaliku'l-Kelâm fî Mesaili'l-Kelâm): Meşhur müfessir Kadı-i Beyzavî'nin ilm-i kelâmın inceliklerine ait olan (Tevali'u'l-Envar) ismindeki ma'ruf eserinin şerhi olup Aydınoğulları'ndan Îsâ Bey adına te'lif edilmiştir.

3 — (Haşiye Alâ Şerh-i Metali'u'l-Envar): Eserin metni meşhur Kadı Siracüddin Mahmud Ürmevî'nin, şerhî de Allâme Razî'nin olup eski felsefe ve mantık inceliklerinden bahsetmektedir.

4 — (Müntehabu'ş-Şifâ): «Şifau'l-Eskam» dan hülâsa edilmiş, tıb ilmine dair Aydınoğlu Mehmet Bey namına müellef Türkçe bir eser olup birinci bab; Tıbbın ilmî ve amelî kısmından, ikinci bab; gıdaların, şerbetlerin, devaların terkîb ve çeşitlerinden, üçüncü bab; hastalıkların sebeb ve alâmetlerinden bahis olmak üzere üç babtır. El yazısı ile yazma kıymetli nüshası Enderûn-i Hümayûn'da Sultan Üçüncü Ahmed Kütübhanesindedir. Birer nüshaları Tire'de İbni Melek, Manisa'da Muradiye kütübhanelerinde olduğu gibi İstanbul kütüphanelerinin de bazılarında vardır.

5 — (Teshîl): «Şifâ» dan küçük Türkçe tıbbî bir eser olup bunun da nüshaları zikr edilen kütübhanelerde mevcuttur. Bu iki tıbbî eserin Almancaya terceme edildiği şark dillerine vakıf olanlardan Doktor Hans Bart tarafından ifade edilmiştir.

6 — (Şifau'l-Eskam ve Levau'l-Âlâm) : İsminin delâleti gibi tıbba müteallik Arapça bir eserdir. 782 (1468) tarihinde Ayasloğ'da te'lîf edildiği sonunda muharrer [yazılı] olan bu büyük eserin müellif hattı ile yazılı nüshası Enderun'daki Sultan Üçüncü Ahmet Kütübhanesindedir.

7 — (Ferîde) : Tıb ilminden üç bab üzerine müretteb, Arapça olan bu eserin birinci babı (Külliyat-ı İlm-i Tıb), ikinci babı (Havassu'l - Ağdiyye ve'l-Edviyye), üçüncü babı (Ebabu'l-Ezz-Merâ ve'l-Alâmat ve'l-Mualecât)'dan bahsetmekte olup müellifin yazısı ile muharrer nüshası Yeni Cami Kütübhanesindedir.

8 — (El-Kemiyyü'l-Celâlî): Bu eserin asıl ismi müellifin mukaddimesinde kaydettiği vech ile (es-Saadetü ve'l-İkbal)'dir. Sonunda ise (Ke-

miyyü'l-Celâlî) ismi ile tesmiye ettiği [adlandırdığı] mezkürdür. Üçüncü bir ismi de lügât bakımından «asl» mânâsında olan (Kenaşe) ismi ile de ma'rûftur. Arapça dört makale üzerine müretteb tıbbî bir eser olup bir nüshası Lâleli Kütüphanesinde vardır. (Kem) Türkçede (Yen) manasındadır. (Kemiyyu'l-Celâlî) müellifin ismi olan Celâleddin Hızır'ın [yen]'inde kolaylıkla taşıdığı (Muhtıra-i Tıb) demektir.

HASAN EFENDİ

Vezir İbrahim Paşa zamanında (Tabîb-i Hassa Medresesinde müntehi son müderris idi. Perakilos Çermânî'nin yeni tıb kimyasını (Gayetü'l-Menâ fî Tedbîri'l-Merzâ) ismi ile genişletilmiş bir halde terceme etmiştir.

HAFIZ HASAN EFENDİ «Körükzâde-Gevrekzâde»

Tabib âlimlerden olup İstanbul'lu Abdullah Efendi'nin oğludur. 1183 (1770) tarihindeki Rus Seferinde Ordu hekîmbaşı'sı idi. İstanbul'a gelişinde evvelâ Tababet-i Nassa mesleğine dahil olduğu gibi 1200 (1786) tarihinde Ser-Tabîb-i Şehriyarî (Padişah'ın baş doktoru) ünvanına nail olmuştur. Bir ara Halep Mevleviyeti, müteakıben Mekke-i Mükerreme pâyesi kendisine verildi. 1216 (1801)'de İstanbul'da vefat ederek Eyyüb'te Şerîfzâde Mehmet Molla'nın civarına defnedilmiştir. (Neticetü'l-Fikriyye fî Tedbîr-i Velâdeti'l-Bikriyye) beş düstur bir hatime üzerine müretteb, (Düsturu'l Amel fî Tedbîri's-Sihhatı ve'l-İlel) ve (ed-Dürretü'l-Mensûriyye fi Terceme-ti'l-Mansuriyye) isimlerinde tıbbî eserleri vardır. Hal tercemesinin büyük bir kısmı ikinci eserinin başında yazılıdır. Bu eserinde Akciğer veremi ile cüzzam hastalıkları hakkındaki fikirleri dikkate şayandır. Tıb ilmini İbni Sina'nın «Kanun» unun mütercimi ismi aşağıda geçecek olan Tokat'lı Mustafa Efendi ile damadı İsmail ve «Reis'ül-Etibba» Müneccimbaşızâde Mehmet Emîn Efendilerden tahsil etmiştir.

Meşhur hakîm Aristo'nun Yunanca Büyük İskender'e yazıp sonradan arapçaya terceme edilen (Te'sîsü's-Siyase fî Tedbîri'r-Riyase) ismindeki eserinin dördüncü makalesini de (Sırru'l-Esrar) ismi ile terceme etmiştir. İmam-ı Gazâlî'nin (İlm-i Ledünnî) ismindeki eserini de terceme etmiştir. Bu tercemeden Celvetiye Tarîkatine mensub olduğu anlaşılmaktadır. Edirne Kadısı iken meşhur tarihçi Mîr-hond'un eserlerinden iktibas yoluyla (Kıssa-yi Yûsuf Aleyhisselâm) ile (Kısas-ı Enbiya-i Benî İsrail) ve Tahrîb-i Beytü'l-Makdis) isimlerinde tarihî eserler yazmıştır. Bir de Sultan II. Bâyezid

zamanında İspanya'dan hicret eden Musevî doktorlarından İlyas bin Abram'ın Arapça (Mecennetü't-Tâun ve'l-Vebâ) ismindeki Ararpçadan genişleterek terceme ettiği (Gayetü'l-Menâ'l-Menâ fî Tedbîri'l-Merzâ) da tıbbî eserleri cümlesindendir.

Hekîm Perakliyos'un Arapçaya terceme edilmiş (Mürşidü'l-Lübafî Tercemeti Espağriba) adlı eserini de türkçeye terceme etmiştir. Nüshası Yıldız Kütüphanesinde vardır. Terceme suretiyle meydana getirdiği tıbbî eserlerinin en büyük ve ehemmiyetlisi (Şemsiyyetü'l-Mansûre) diye adlandırarak 1209 (1794) tarihinde ikmal etdiği eseridir ki eserin aslı (Tabakatü'l-Etibbâ)'da münderiç olduğu vech ile İbni Sinan'ın muallimi Ebû Mansur Hasan ibn-i Nûhu'l-Gamerî'nin olup ismi (Ganî ve Menî)'dir. Mütercim hata ederek (Dürretü'l-Mensûriyye fî Tercemet'iL-Mansuriyye) adını vermiştir. Mütercimin kendi el yazısı ile yazılı nüsha tarafımdan görülmüştür. Bu mühim tercemeden başka (Nikrîs) hakkında Türkçe bir risalesi de vardır. Vefat tarihi: **(Ek! etdi Gevrekzâde'yi aç gözlü felek)** mısra'ı olmak üzere menkuldür.

HÜSEYİN REMZİ BEY «Evliya», «Miralay»

Osmanlı tabiblerinden, fâzıl ve mukdim bir zat olup 1255 (1839) tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Tıbbiye Mektebini bitirdikten sonra kuduz hastalığı (Dâu'l-Kelb) tedâvisinin kâşifi olan Doktor Pastör'den tahsiletmek üzere (1302 (1886) senesinde padişah'ın emri ile Paris'e gönderilmiştir. [Osmanlı Tabîbler Cem'iyyet-i Tıbbiye-i Osmaniyye Cemiyeti] Azası oldukları gibi Paris'in [Maarif-i kadîme-i Şarkiyye Cemiyet-i İlmiyyesi] kurucu âzasından idiler. İrtihalleri 1314 (1898)'dedir. Kabri Kasımpaşa'da Bahriye Dairesi karşısındaki Türabî Dergâhı'ndadır. Güzel ahlâklarından naşî «Evliya Hüseyin Bey» şöhreti ile ma'ruf olmuşlardı. Tıbbî eserleri ömrünün müddeti 58 kadar olup bazıları şunlardır:

(Dürer-i Esdaf), (Müntehabat-ı Hüseyin Remzî), (İhtimar), (Erbaa-yi Kemal), (Rehber-i Hakikat), (Emraz-ı İnsan), (Âdâb-ı Ta'am), (Fen-i Mikrobi-yi Cerrahî), (Tarih-i Tıb), (İlm-i Hayvanat-ı Tıbbiye), (Tıbb-ı Nebevî), (Terakkiyat-ı Tıbbiye), (Tarih-ı Tabiî), (Mir'âtü'l-Beyt), (Hıfz-ı Sıhhat-ı Askerî), (Mevâlid-i Selâse), (Kuduz İlleti ve Tedâvisi), (Ömür ve Âfiyet-i Beşer), (Tababet-i Arap), (Ahlâk-ı Hamîdî), (Zerîa-yi Âdâb-ı Kemal-i Luhûm), (Aşı Ameliyatı), (Hıfz-ı Sihhat-ı Müteehhilîn), (Hıfz-ı Sihhat-i Şübban), (Jeotheni), (İlm-i Hayvanat), (Mikrop), (Hayvanatın Teşrîh ve Fizyolojisi), (Rehnuma-i Teftîş-i Luhûm), (Tedâvi-i Baledlik) ve sairedir.

MUSTAFA HAMİ PAŞA «Mirliva»

Tıbbiye Mektebinden yetişen ma'ruf tabiblerden olup Hicaz Tabibliğinde, sonradan Askerî Şura âzalığında bulunmuştur. Zekî, çalışkan, fazıl bir zat olup otuzu mütecaviz faydalı tıbbî eserlerin neşrine muvaffak olmuştur. Vefatı 1295 (1879)'dur. Kabri Eyyüb'tedir.

(Menafiu'l-İnsan), (Fenn-i Sibahat), (İlm-i Nebadat), (Kimya), (Hıfz-ı Sıhhat), (Fenn-i Kıyafet), (Menafiu'l-Â'za), (Afrika Seyahatnamesi), (Zübdetü'l-Ulûm), (Fezail-i Askeriye), (Panzehir-nâme), (Sihhat-nüma-i Kebîr) ve sarie adlı eserleri vardır.

HACI HÜSEYİN SABRİ BEY «Miralay»

Osmanılılar'ın fazilet sahibi tabiblerinden olup İstanbul'ludur. Tıbbî ve fennî lügatımızın kurucularından sayılan üstadlardandır. Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyede tahsilini ikmalden sonra uzun müddet muavinlik, hocalık, Mekteb-i Tıbbiye Mülkiye müdürlüğünde, fenn-i ispençiyarî ve daha sonra dahilî hastalıklar ilmi muallimliklerinde bulunmuştur. Sonra Sıhhiye Dairesi âzalığında, sonra da 5. ve 3. Ordu merkezlerinde birinci tabibliğe tayin edilmiştir. İstanbul'a avdet ve 1316 (1900) senesinde Tesalya'ya gönderilen Tıbbiye Heyeti reisliği ile azimet ve aynı yılda Yenişehir'de vefat etmiştir. Başlıca basılmış eserleri: (Düsturu'l-Edviyye), (Bedreka-i Etibba), (Müfredat-ı Tıb ve İlm-i Tedâvi), (Emraz-ı Cildiye), (Emrâz-ı Dahiliye), (Hıfzı's-Sıhha), (Fenn-i İspençiyarî) olup sair risaleleri de vardır.

HAYRULLAH İBN-İ İBRAHİM

Sultan Üçüncü Mustafa devri tabiblerinden fazîlet sahibi bir zat olup İstanbul'ludur. 46 bab ve 64 fasıl üerine tertîb edilmiş Türkçe (Tuhfetü'l-Mütena'îmîn) isminde mufassal bir tıb kitabı vardır. Abbasîler devri tabiblerinden Ahmed-ibn-i İbrahim'in (Hilkatü'l-Mi'deti) ismindeki eserini de 40 bab üzerine terceme etmiştir. Birinci eserinin nüshası Veliyyüddin Efendi Kütüphanesinde mevcuttur.

HULKİ HÜSEYİN BEY

Askerî Tıbbyie Mektebinden neş'et eden zeki ve mütehassis Osmanlı tabiblerinden olup aslen İstanbul'ludur. Arapça, farsça, fransızca, yunan-

ca yazı yazmağa muktedirdi. Ne yazık ki daha gençken 1313 (1897) senesi'nde vefat ederek Eyyüb Ensarî Kabristanı'nın yüksek bir mahalline defn edilmiştir. Eserleri: (Müslümanların Tababete Ettikleri Hizmet), (İşret), (Tababet-i Hakikiyye ve Mesalik-i Batıla-i Tıbbîye), (Deniz Hamamı), (Berlin Hatıratı), (Karın Ağrıları), Koleraya Karşı Ne yapmalı?) adlarındadır.

HAYREDDİN PAŞA:

1289 (1873) senesinde neş'et eden Osmanlı tabiblerinden olup Sakız'lıdır. Mezuniyetinin başında cerrahî tahsili için Paris'e gönderilmiş, avdetinde Tıbbiye Mektebleri (Seriyyat-ı Hariciye) muallim muavinliğine, sonradan harici hastalıklar muallimliğine, Tıbbiye-i Mülkiye cerrahî ameliyatı muallimliğine ve son inkılâb üzerine sıhhiye Dairesi Reisliğine tayin olunmuştur. Tekaüd olduktan sonra Tıb Fakültesi fahrî muallimliğinde bulunmuştur. Güzel konuşmağa malik mütehassıs tabiblerden idi. 1330 (1914) tarihinde irtihal ederek Eyyüb'te defn edildi. (İmdât-ı Musabîn), (Ameliyat-ı Cerrahiye), (Emraz-ı Hariciye), (Zübdetü'l-Kimyâ) isimlerindeki eserleri Osmanlı tıb kütübhanesini süsleyen eserlerdendir.

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ

Sultan Dördüncü Mehmed devrinde yetişen fazilet sahibi tarihçilerden âlim bir zat olup İstanköy adasındandır. Eserlerinden (Muhtasar Tarihi Umûmî)'si mukaddimesinde künyesini «Hüseyin İbni Ca'fer İstanköyî eş-Şehîr be-Hezarfen», diye yazıyor. Tahsilinin ilkini memleketinde, sonunu İstanbul'da ikmal etmiştir. Tahsilini bitirmesini müteakıb bir aralık devlet hizmetine girmişse de sonraları te'lîf ve hususî tedrîs ile iştigal etmiştir. Bu şekilde ömür sürmekte iken 1089 (1678) tarihinde İstanbul'da irtihal etmiştir. Maatteessüf defn edildiği yer tayin edilemedi. Sultan Dördüncü Mehmed devrinde 14. Lui tarafından ilmî tetkîklerde bulunmak üzere İstanbul'a gönderilen Antuvan Galandi, Hezarfen Hüseyin Efsndi'yi ziyaret ettiğini eserinde tafsilâtlı olarak anlatmıştır.

Eserleri :

1 — Tenkrîhu't-Tevarîh): Bir cild üzerine müretteb ismi gibi münakkah bir umumî tarihtir. Başlıca Mîrhând, Cenabî, Künhü'l-Ahbar tarihlerinden, Anadolu Selçukluları ile Danişmedlilere âit bazı fasılları da Âlî'nin (Fusûl-i Hall-ü Akd)'ından alınmak üzere meydana gelmiştir. Nüshaları

İstanbul kütübhanelerinin ekserisinde, bu cümleden olmak üzere Es'ad Efendi ve Hekîmoğlu Kütüphanelerinde vardır. Sultan Dördüncü Mehmed'e tarih okuttuğu zamanda yazmıştır.

2 — (Muhtasar Tarih); 3 — (Tarih-i Devlet-i Rûmîye): Umumiyeti itibarı ile Lâtin ve Yunan tarihlerinden, bazı noktalarını da İslâm tarihlerinden iktibas suretiyle meydana getirmiştir.

4 — (Tuhfetü'l-Edîbu'n-Nafia): Türkçe tıbbî bir eser olup bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesinde vardır.

5 — (Mehâsinü'l-Kelâm ve'l-Hekîmi fî Şerhi İsmai'l-lâhi'l-A'zam) : Tasavvufî bir eser olup ismi müsemmasına delâlet etmektedir. Mukaddimesinde tarîkat bakımından Nakşî olduğunu zikr ediyor.

6 — (Şerhu'l-Lem'atü'l-Nuraniyye fî'lEvrâdi'r-Rebbaniye): Bu eser de aynı şekilde tasavvufîdir.

7 — (Lisanü'l-Etibbâ fî Lügâti'l-Edviyye): İsminin delâleti vech ile tıb ilmine dair bir lügat kitabıdır. İlmî, tıbbî kıymetinin tâyin ve takdîri ise bu gibi tıbbî eserlerle uğraşan Osmanlı tabiblerine âittir. Nüshaları İstanbul kütübhanelerinin bâzılarında vardır.

8 — (Fehresü'l-Ervârn): İlâcların Arabça, Farsça, İbranice ve Yunanca'daki karşılıklarını bildirir. Heca Harfleri sırasına göre tertîb edilmiş, türkçe Müfredat-ı tıb kitabıdır. Bunun da takdiri evvelki gibi tabîblerimize düşer.

Bu eserlerinden başka Hammer Tarîhi'nin on birinci cildinin mukaddimesinde mezkûr olan 13 fasıl üzerine müretteb 1080 (1670) tarihinde yazılı (Kanunname)'nın de bu zatın olması muhtemeldir.

9 — (Risale-i Hikemiye): Hikmet-i ahlâk ve hilkatten bahseden türkçe bir risale olup kendi el yazısı ile muharrer nüshası kendi kütübhanemdedir.

10 — (Terceme-i Lügat-ı Hindî): Özbek Elçisi Feyzullah Efendi'nin yardımı ile meydana gelen bu eser Hindce lâfızların, farsça ve türkçe ile tercemesinden ibaret olup bir nüshası Yıldız Kütüphanesinde vardır.

Hemşehrisi müftî Yusuf Efendi'nin de hadîs imamları arasında ihtilâflı olan hadîslerin tevfîk ve tavzîhine dair (Tuhfe-i Dürriyye) isminde kıymetli bir eseri vardır.

— İ —

İSHAK İBN-İ MURAD

Yıldırım Bayezid Han devri tabiblerinden olup Gerede'lidir. 792 (1390) tarihinde (Edviye-i Müfrede) ismiyle Türkçe olarak yazdığı tıbbî eseri iki kısım olup birinci kısmı bitkilerden, ikinci kısmı ameliyattan bahs eder. Bir de (Takvîm-ül Ebdan) tercemesi vardır ki, her ikisi de «Revan Odası» kitapları arasında mevcuttur. [Edviye]'nin nüshası Millet Kütüphanesinde vardır.

İBN-İ ŞERİF

(Yâdigâr-ı İbni Şerîf fî't-Tıb) ismindeki tıbbî eserin müellifi olan tabîb-i hazîktir. Bu eserini 1037 (1628) senesinde ikmal ettiğini kitabın mukaddimesinde beyan ediyor. Üç yüz küsur sayfadan mürekkeb bulunan bu eser Türkçe olup zamanımız tababetine taallük eden bir hayli bahisleri şamildir. Birer nüshası Ayasofya ve Hamidiye Kütübhanelerinde mevcuttur.

İSMAİL PAŞA «Hekîm»

Tıbbiye Mektebinde tahsilini ikmalden sonra Paris'e giderek tıb ilmini tamamlamak suretiyle Tıb Akademisi âzalığına seçilmiş olup avdetinde İstanbul'da Tıbbiye Mektebi Nezaretine tayin edilerek hastahanelerin islâhına, aşının ta'mîmine çalışmış ve (Cerîde-i Tıbbîye)'yi kurmuştur. Girid ve Selânik Valiliklerinde de bulunarak siyasî bakımdan da hizmetleri olmuştur. 1295 (1878)'de vefat etmiştir. Sultan İkinci Mahmud'un türbesi avlusunda medfundur. Aslen Sakız'lıdır.

İBRAHİM BEY (Baytar) - İBRAHİM EDHEM BEY

Baytarların en muktedirlerinden bir zat olup Bursalı'dır. Baytarlık mesleğine pek çok hizmetleri geçmşitir. 1315 (1897) tarihinde Üsküdar

köylerinden Erenköy'de vefat etmiştir. Bin küsur sayfadan mürekkeb (İcmal-i Baytariye) ismindeki basılmış eseri ile mesleğinde ad bırakıp şöhret bulmuştur. Sultan Mustafa ibn-i Muhammed Han muasırı baytarlarından Fuyûzî isminde bir zatın Türkçe üç bab üzerine müretteb (Makbûl Der Hal-i Huyûl) adında bir [Baytarname] si vardır.

İBRAHİM LÜTFİ PAŞA

Osmanlı tabiblerinin üstadlarından olup Elbasan civarındaki Berzişte köyündendir. Otuz seneye yakın Tıbbiye Mektebinde ders okutmuştur. Ulûm-i hikemiye'nin [fizik] bilhassa madenler ve tabakatü'l-arz şûbelerinde ihtisası tam olan kimselerdendi. 1320 (1903) tarihinde vefat ederek Merkez Efendi Dergâhı avlusunda defn edildi. (İlm-i'l-Arz ve'l-Meadîn) isminde fransızcadan terceme bir eseri ve (İlm-i'l-Arz) isminde başka bir kitabi vardır.

Lisanımızda Basılmış Arz Tabakaları [jeoloji] ve Madenler ilimlerine Âit Kitabların Başlıcaları Aşağıdadır:

1 — **Hoca İshak Efendi**

1250 (1834) senesinde basılması son bulan meşhur (Mecmûa-yı Ulûm-i Riyaziye)'nin dördüncü cildinin (İlm-i hikmet-i tabii-yi mahsustan mevcudât-ı arziyye ahval-i muhtasarası) adlı makalesinde madenler ve arzın tabakaları ilminden bâzı bahisler vardır. Riyaziyede olduğu gibi bu ilimlerde de Hoca İshak Efendi birçok fennî ıstılâhlar vaz'etmiştir.

2 — **Fethi Efendi**

İlm-i Tabakati'l-Arz) Matbaa-yi Amîre'de 1269 (1853) senesinde basılmıştır. Bu ilme dair bu isim altında Osmanlıca'da ilk basılmış eserdir. Mısır'da Fransızca'dan Arapçaya nakledilmiş bir kitabın Türkçe'ye tercemesidir.

3 — (Mecmua-yi Fünûn): 1279 (1862) senesinden itibaren dört sene kadar intişar eden işbu risale-i mevkute (Mecmua)'nin ilk cildlerinde (Medhal-i İlm-i Jeoloji) adı ile bir çok faydalı makaleler vardır.

4 — **Miralay Mühtedî Doktor Abdullah Bey**

(İlmü'l-Arz ve'l-Meadin) adlı eserin mütercimi İbrahim Lütfi Efendi'-dir. Mekteb-i Tibbîye Matbaasında 1293 (1877 senesinde basılmıştır.

5 — **Hüseyin Remzi Bey (Doktor)**

Üç cild üzerine Dârü'ş-şafaka tü'l-İslâmiye için toplayıp terceme et-

tiği tabiat tarihi kitabının üçüncü kısımları (İlmi'l-arz ve'l-Meadin) adı altında dır (1293 (1296).

6 — **Lokak Paşa**

(Amelî İlmi'l-Arz). Mütercimi Erkân-ı Harbiye Kolağalarından Şevkî Bey. Mühendishane-i Berri-î Hümayun'da 1305 (1889) tarihinde basılmıştır.

7 — **Mahmud Es'ad Efendi**

Lânkalper'in te'lifatı esas ittihaz olunarak tertib edilmiş olan tarih-i tabii adlı eserin üçüncü kısmı madenler ve yer tabakalarından bahsetmektedir. Ayrıca İlmi'l-Arz ve'l-Meadin) adı ile 1305 (1889)'da İzmir'de basılmış bir eserdir.

8 — **Lâparak**

(İlmi'l-Arz). Mütercimi Mirliva Doktor İbrahim Lütfi Paşa'dır. 1307 (1891)'de basılmıştır.

9 — Yeni (İlm-i'l-Arz): Mütercimi Doktor Kolağası Fuat Bey. Yirmi şekli ihtiva etmektedir: 1309 (1893).

10 — **Doktor Binbaşı Ali Bey**

(Telhîs-i İlm-i Meadin) : 79 şekli havî olan bu eser 1316 (1900 senesinde basılmıştır. Kullanılan madenlerden ve makbul cevherlerin vasıf ve tahlîllerinden bahsetmektedir.

11 — Doktor Es'ad Feyzî Bey

(İlmü'l-Arz ve'l-Meadin): Bir çok şekilleri ihtiva ederek 1316 senesinde İstanbul'da basılmış güzide bir eserdir.

(İlm-i Arz) M. Sa'dî Bey tarafından yazılmıştır: 1328 (1912).

(Tarih-i Arz): Hacı Nurî Bey 1327 (1911).

İBRAHİM ŞEVKÎ BEY «Miralay»

1287 (1871) tarihinde mezun olmuş Osmanlı tabiblerinden olup İstanbul'ludur. Mezun olduktan sonra asabî hastalıklar tahsili için Paris'e gönderilmiş ve avdetinde Tıbbiye Mekteb Tıb Kanunu Muallim Muavini tayin edilmiştir. Sonradan (Key-Dağlamak) tedavi usulû hakkında araştırmalarda bulunmak üzere Irak bölgesine gönderilen hey'et ile Bağdat'a gidip avdetinde İran'da şiddetle hükmünü icra eden kolera münasebetiyle yardım için İran'a gönderilmiş sıhhiye heyeti ile birlikte Erzurum'da iken irtihal etmiştir.

(Hüviyyet) isminde tıbbî eseri ve Fransız hekîmlerinden ve tabiblerinden Lâsek'in terceme-i hali ile hikemî sözlerini açıklayan (Nümune-i İmtisal yahut Bağ-ı Faziletten Bir Nihâl) adında bir eseri ve (Teaddiyat-ı Ahlâk) isminde te'lîf bir kitabı basılmış eserlerindendir.

Arapça ve lâtinceye vakıf hoş-meşreb, hakîm bir zat idi.

İSA EFENDİ «Hekîm»

Sakızlı Ali Efendi'nin oğludur. Kadı ve âlim tabiblerden bir zat olup felsefî ve tıbbî ilimlerde vukuf sahibi bulunduğundan «Hekîm İsa Efendi» adı ile meşhur olmuştur. Bir çok defa Reîsu'l-etibbâ olmuştur. (Nizamü'l-Edviye), (Müfredât) ve (Devâu'l-Emrâz) isimlerinde tıbbî eserleri vardır. 1059 (1649) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Edirnekapısı haricinde medfundur. Bir eserde vefat tarihi 981 (1593) olarak görülmüştür. (Devâu'l-Emrâz) 362 bab üzerine müretteb olup birer nüshası Ayasofya ve Hamidiye Kütübhanesinde vardır, Nizâmü'l-Edviye'nin de bir nüshası Ayasofya Kütüphanesinde mevcud olup Arapça, farsça ve Türkçe ilâcların harfleri sırasına göre tertîbini ihtiva etmektedir. (Müfredât)'ın bir nüshası Yeni Cami Kütübhanesinde tarafımdan görülmüştür. Bazı karînelerle babası olduğu anlaşılan Ali Efendi de 21 bab üzerine müretteb göz hastalıklarından bahseden Arapça (Tezkiretü'l-Kühhalîn) isminde bir eser sahibidir ki bir nüshası Şehîd Ali Paşa Kütüphanesindedir.

— K —

KAHVECİZADE AHMED İBN-İ HACI HÜSEYİN EFENDİ

Edirnede [Mâristan-ı Sultan Bayezid] baştabibi olup Edirne'lidir. Tıbbî tecrübelerini beyan eden ve beş fasıl üzerine müretteb olan (Cerîdetü'l - Etıbbâ ve Harîdetü'l-Elibbâ) isminde Türkçe Tıbbî bir eseri vardır ki bir nüshası Yıldız ve Revan Odası ve Millet Kütübhanelerinde mevcuttur. Arapça, fransızca ve yunancaya vakıf olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır.

KÂTİBZADE MEHMED REFİ EFENDİ

Hassa tabiblerinden hâzık bir tabib olup İstanbul'ludur. «Kâtib-i ehsanü'l-hat) terkîbinin ve «Kıla Adn içre mekân rûh-u Reîsü'l-hükemâ» mısra'ının delâleti olan 1183 (1770) senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Koğacı Dede Türbesi arkasında Şeyhülislâm Ankaravî Muhammed Emîn Efendi'nin yanına defn edilmiştir. (Risale-i İllet-i Sadr), (Risale-i Evca'ıl-Mefasıl), (Risale-i Bah ü Habl), (Risale-i İllet-i Mesane) ve (Risale-i Pâdzehir ve Anber) isimlerindeki tıbbî eserlerinin ihtiva eden mecmuası vardır. İslâm'ın güzel atlarının mühim bir şû'besi olan hatta (yazı sanatına da hakkı ile vakıf idi. Bazı ilâhileri de vardır. Hat san'atındaki icazeti Eğrikapılı Hoca Rasim Efendi'dendir. Merhum Hoca da bu zattan ta'lîk temeşşük etmiştir ki manzûrum olan icazetnamesi buna şahiddir.

— L —

LEVHÎZADE MEHMET RIZA EFENDİ

Tabîb âlimlerden bir zat olup Bursa'lıdır. 1178 (1765) tarihinde Hicaz'da vefat ederek Muallâya defn edilmiştir. (Tühfetü'l-El-Han fî Şerhi-i Nüzhetü'l-Ezhan) ismindeki Arapça eserinin bir nüshası Köprülü Kütübhanesinde mevcuttur. (Enmûzecü't-tıb)'dan telhis edilmiş (Mühtasarrü't-Tıb) isminde bir eseri daha vardır. Bir aralık reîsü'l-etıbbâ olmuştur.

— M —

MEHMED NÛRİ BEY «Birgivî Kâtibzâde» «Kaymakam Mehmed Nuri Bey»

Tıbbiye Mektebinin medâr-ı iftiharı olan muallimlerin en fazîletlilerinden, tabiblerin en büyüklerinden ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniyenin kurucularındandır. Aydın Vilâyetine tâbi Birgi'lidir. Babaları şuaradan Lâtîf Efendi'dir. Küçük yaşlarında babasının vefatına mebnî göstermiş olduğu harikulade zekâsı akrabalarının nazar-ı dikkatini celb etmekle tahsil için İstanbul'a götürülmüştür. İlk tahsilinden sonra o zaman temayüz etmiş mekteblerden olan Dârü'l-Maarif Mektebine girmiş ve 1273 (1857) senesinde şehadetname almıştır. Şahsî arzusuna mebni Mektebi Tıbbîye-i Şahane İ'dadisine dahil olmuş ve İ'dadi derslerini ikmalden sonra tıbbî ilimleri tahsil ederek sınıfının mümtaz talebelerinden olduğu halde 1857-1858 1273 (1274) senesinde doktorluk diploması almıştır. Ve Kolağası rütbesine nail olmuştur.

Tıbbiye Mektebinin açılışından beri fransızca tahsil olunan tıb ilminin bu tarihte ana dil üzerine türkçe tedrisi kararlaştırılmış olduğundan Tıbbiye Mektebi için büyük bir tebeddülâta başlangıç olan bu tarihte iktidar erbabı ve kalem sahiblerinin vücuduna lüzum görülmekte mûmaileyh'in [adıgeçenin] fransızca ve Osmanlıcadaki kudretine mebni Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de «ilm-i emraz-ı hariciye» muallim muavinliğine ve yeni te'sis edilmiş olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de «Fenn-i menafiu'l-â'za» muallimliğine tayin olunmakla beraber «fenn-i menafiu'l-aza» ve «emraz-i hariciye» tedrîsatına âit kitabların yazılması görevi kendisine verilmiştir. Bir müddet sonra Askerî Tıbbiye Mektebinde «ilm-i emraz-ı hariciye» muallimliğine ve Mülkî Tıbbiye'de «emraz-ı hariciye» muallimliği ile beraber «serîriyyat-ı cerrahiyye muavinliğine tâyin kılınmıştır.

Dâhilî ve hârici hastalıklarda yed-i tûlâ sahibi olduğu gibi (Nüzhetü' Fehûm fî Tahlîli'l-Semûm), iki cild üzerine müretteb (Fenn-i Menafiul-Â'za), (İlm-i Emraz-ı Hariciye ve Seririyyat-ı Cerrahiye), (Hatır-Güzâr-ı Etıbba) ve (Rehnüma-i Kavabil) adlı kitablar basılmış muhalled eserlerindendir. Bu son eser bil'âhare kıymetli hâlen Tıp Fakültesi müderrislerinden ve Osmanlıların meşhur tabiblerinden Ziya Nuri Paşa tarafından lüzumlu ilâveler yapılmak suretiyle ikinci defa basılmıştır.

(Cerîde-i Tıbbiye-i Askeriye) ve (Vakayi'i Tıbbiye) gazetesi ile bir çok faydalı ilmî makaleler neşr etmiş ve (safsafiyet süd)'ün tesirleri hakkında bir risale yazmıştır. Tıb ilminin Osmanlı dili üzerine tedrîsine başlanmasından sonra zaman zaman tıbbın Türkçe olarak tahsîli aleyhdârlarına karşı söz ve yazı ile pek çok müdafaa ve münakaşalarda bulunmuş ve ömrünün sonuna kadar tıbbî eserler te'lîf ve tercemesine çalışmaktan geri kalmamıştır.

«Başladığı (Nisten) tıb lügatının tercemesi ile (Emraz-ı Zühreviye) zührevî hastalıklar hakkındaki eserlerini tamamlamaya muvaffak olamayarak kendisinden pek çok ilmî hizmetler beklenildiği bir sırada (1300 (1882) senesi Ramazan'ının üçüncü gecesi 39 yaşında olduğu halde aniden vefat etmiş ve Merkez Efendi civarında toprağa verilmiştir.

Vefatına tarih olmak üzere dostlarından şair Eşref Paşa tarafından iki tarih söylenmiş ise de mezar taşında yalnız birisi yazılıdır.

MAHMUD İBN-İ MEHMED DİLŞAD ŞİRVANÎ

H. Sekizinci asır tabiblerinden olup Şirvan'lıdır. Manisada Muradiye Kütüphanesinde nüshaları manzurum (tarafımdan görülmüş) olan on dört bab üzerine müretteb Türkçe (Muhtasar Tıb) ile 841 (1437)'de te'lîf ettiği üç kitab üzerine müretteb Türkçe (Kemâlnâme) ismindeki tıbbî eseri ve Müze'i Hümayûn Kütübhanesine de eski Sadrıâzam Cevad Paşa merhûm tarafından hediye edilen kitablar arasında (Tuhfe-i Muradî fî Esnafi'l-Cevahir) isminde İkinci Murad adına te'lîf edilmiş bir eserî vardır. Bu bilgili zat meşhûr (Tarih-i İbn-i Kesîr)'i de terceme eylemiştir ki bir takımı Şehzadebaşı'nda İbrahim Paşa Kütübhanesinde mevcuttur.

İkinci Murad adına Mütercim Mustafa ibn-i Seyyidî tarafından da (Cevahirnâme) isminde mücevheratın çeşitlerinden ve özelliklerinden bahseden yedi makale üzerine müretteb bir eseri daha vardır ki Nasîr-i Tûsî'nin bu sahadaki farsça risalesinin genişletilmiş tercemesidir.

MÜ'MİN İBN-İ MUKBİL SİNOBÎ

Sultan İkinci Murad devri hazik tabiblerinden olup Sinob'ludur. Tıb ilminden 841 (1437) tarihinde beş makale üzerine tertib edilmiş (Zehîre-i Muradiye) isminde türkçe mufassal bir eser te'lîf etmiştir ki bir nüshası Beşiktaş'da Yahya Efendi Kütübhanesinde mevcuttur. Fen-i Kehhal (Göz

ilmi)'e dair de (Miftahü'n-Nur ve Hezaînu's-Sürûr) adında sekiz makale ve 110 bab üzerine tertîb edilmiş türkçe bir eseri daha vardır ki bunun da birer nüshası Ayasofya ve Manisa'da Muradiye Kütübhanelerinde vardır.

MEHMED İBN-İ LÜTFULLAH

Sultan İkinci Bayezid devri tabiblerinden olup Amasya'lıdır. Amasya valisi Şehzâde Sultan Ahmed adına tıb müfredatı vadisinde eşyanın hassalarını beyan edici Arapça bir eseri vardır ki bir nüshası Ayasofya kütübhanesinde mevcuttur. Amasya'da Dârüş-Şifâ tabibiydi. Bir de mafsalların ağrılarına dair hemşehrisi Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi adına Arapça 17 fasıl üzerine müretteb bir eseri daha vardır ki bir nüshası Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinde mevcuttur.

MEHMED İBN-İ AHMED İBN-İ İBRAHİM EDİRNEVİ

Edirne ve İstanbul'da tahsilini ikmalden sonra seyahatle Hindistana kadar giderek on sene tababetle Hind Padişahı nezdinde kaldığı ve sonra vatanına dönerek tedrîs ve te'lîfle hayatını geçirdiğini bir nüshası Şehîd Ali Paşa Kütüphanesinde mevcut (Kamus'ul - Etibbâ ve Namusu'l-Elibbâ) adlı eserinin mukaddimesinde zikrediyor. Diğer eserlerinin de aşağıda yazılı olduğu şekilde yine o eserinin mukaddimesinde beyan ediyor: (Terceme-i Münyetü'l-Musallî), (Terceme-i Tarîkat-ı Muhammediye), (Terceme-i Bostanü'l-Maârifîn), (Terceme-i Dürretü'l-Burhan fî İlmi'l-Kelâm), (Terceme-i Ber'urs-Saeti mine'l-Tıbbi Li-Ebî Bekri'r-Razi) ve (Terceme-i Mualecat Li-İbni Baytur)dır. (Kamusu'l-Etıbba) ismindeki büyük eserinin tercemesine 1088 (1677'de başlamıştır.

(Terceme-i Mualecat) Hamidiye Kütüphanesinde vardır. İlim mücahidi, Şahsî teşebbüsler nümûnesi olduğuna hal tercemesi şahiddir.

MUSTAFA İBN-İ AHMED İBN-İ HÜSEYİN «Mütercim-i Kânun):

Osmanlıların fazîlet sahibi tabiblerinden olup Tokat'lıdır. Tahsîlini bitirdiği ve feyz aldığı yer İstanbul'dur. Sultan Üçüncü Mustafa'nın emri ve hal tercemesi yukarıda yazılı Kâtib-Zâde Refi Efendi'nin nezaret ve delâletiyle İbni Sina'nın meşhur «Kanûn'unu (Tencîzu'l-Mathûm) ismi ile terceme etmiştir ki kendi el yazısı ile muharrer nüshası Ragıp Paşa Kü-

tüphanesindedir. Üç cildden ibaret olan bu cesîm [kalın] eserin terceme tarihi mütercimin zâde-i tab'ı olup «Bak elvaha deva-i müfredi al, derde kıl derman» mısra'nın delâleti olan 1179 (1766) tarihindedir. Bir nüshası da Hamidiye Kütübhanesinde vardır. Bundan başka Seyid Şerîf'in feraizden (Siraciye Şerhi)'ni de (İbtihac fî Şerhi's-Sirac) ismi ile terceme etmiştir ki bunun da el yazısı ile yazılı takımı Ragıp Paşa kütüphanesindedir. Ayvansarayı kapısında Toklu Dede yakınında medfundur.

MUSTAFA EFENDİ «Mustafa ibn-i Mehmed ibn-i Ahmed et-Tabîb»

Hal tercemesi yukarıda geçen, (Hayâtî-Zâde)nin talebesi olup zamanına göre tıb ilmindeki iktidarını 1141 (1728) tarihinde bazı ilâvelerle terceme ettiği (Nüzhetü'l-Ebdân fî Tercemeti Gayeti'l-İtkân) adlı eseri ile isbat etmiştir. Reîsü'l-Etibba Ömer Efendi adına müellef olup kendi el yazısı ile yazılı nüshası kendi kütübhanemde mahfûz olan ve bir mukaddime ile üç makale üzerine müretteb bulunan (Düstûru't-Tabib fî Amel-i Mizani't-terkîb) ismindeki eserinin mukaddimesinde Sultan Ahmed'in Dârü'ş-Şifâsına birinci tabîb olduğunu zikr ediyor. Bir nüshası da Nuruosmaniye'de vardır. Bunlardan başka Üstadı Mustafa Feyzî Efendi adına (Risale-i Feyziye fî Lügati'l-Müfredâtı't-tıbbiye) ismi ile Türkçeden Arapçaya ve Arapçadan Türkçeye bir tıb lügatı yazmıştır. Bir de (Hülâsetü't-Tıb) isminde bir eseri vardır. Yenişehir, Bursa ve Mekke Mollalıklarında bulunduktan sonra 1157'de İstanbul'da vefat etmiştir.

MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlim ve tabîblerinden bir zat olup İzmir civarındaki Urla'dandır. Arabî ilimleri Birgi'li Mehmed Efendi'den ta'lim etmiştir. (Menbau'l-Hayat) isminde Arapça tıbbî eseri vardır.

MÎR MUSTAFA İBN-İ BESİM İBN-İ EYYÜB

Sultan Birinci Mahmud'un devrinde Saray tabiblerinden olup on makale üzerine (Nefaisü'l-Edviye) isminde Türkçe tıbbî bir eseri vardır.

MÜNİR BEY (Doktor)

Tıbbiye Mektebinin yetiştirdiği en muktedir, en faal Osmanlı tabîblerinden olup aslen İstanbul'ludur. Tahsîlini ikmalden sonra bir müddet muavinlikte kalarak sonradan Kosova Askerî Fırkası baş - tabibliğine tayîn olunmuştur. Daha sonra imtihanla Mekteb-i tıbbiye-i Şâhâne «Müfredat-ı Tıb» ve Mekteb-i Mülkiye-i Tıb «Fenn-i İspençiyari» muallimliğine tâyîn olunmuştur. 1313 (1897) târîhinde vefat ederek Üsküdar'da Karacaahmed Kabristanına defn edildi. Eserlerinin en meşhûru, müteaddit eserlerden toplayıp tertib ettiği, medhali ile iki cild olan (Müfredât-ı Tıb) ve (Fenn-i Tedâvî)'dir. Bir de terceme edilmiş (Emraz-ı Cildiye)'si vardır. (Fenn-i İspençiyari) de tedrîs esnasında meydana getirdiği tıbbî eserlerdendir. Ömrü vefâ etseydi Osmanlı tababeti namına kendisinden daha pek çok istifadeler edilecekti.

MAZHAR PAŞA

Afyonkarahisar redîf binbaşılığından mütekaid Süleyman Efendi'nin oğlu olup Afyon'da doğmuştur. İlk tahsilini memleketinde, orta ve yüksek tahsilini de İstanbul'da Tıbbiye Mektebinde ikmal etmiştir.

Mezun olduktan sonra hükûmet tarafından tahsilini genişletmek için Fransa'ya gönderilip, tahsilini hakkı ile ikmal edip memleketine avdetle hemen ömrünün sonuna kadar tedris ve te'lîfle meşgul olmuştur. 1339 (1923)'de vefat ederek Karacaahmed Mezarlığına defn edilmiştir. Merhum tıb ilminin «teşrîh» kısmında büyük tam ihtisas sahibi bir zat olup bu şubede pek kıymetli ilmî hizmetleri vardır. Basılmış eserleri: 1 - (Teşrîh) : Doktor Jamen'den terceme etmiştir. İki cilddir. 2 - (İlm-i Teşrîh-i Tavsîfî) : Yedi cilddir. 3 - (İlm-i Teşrîh-i Topoğrafî) : İki cilddir. 4 - (Mebhasü'l-Â'sâb).

N

NİDÂÎ

Sultan İkinci Selîm asrında yetişmiş Osmanlı tabiblerinden olup Ankara'lıdır. Seyahatinde Kırım'a giderek Sahib Giray'ın kadir-şinaslığı semeresi ile Han Hocası olmuştur. Bir kaç sene bu hizmette kaldıktan sonra Konya'ya gelerek vâli bulunan Şehzade İkinci Selîm'e intisab etmiştir. Bu esnada Mevlevî Tarikatine sülûk etmiştir. Şehzâde'nin tahta çıkışında beraberce İstanbul'a gelerek Hekimbaşı'lığa Tâyîn olundu. İrtihali İstanbul'dadır. Eserleri: 1 — (Menâfi'u'n-Nâs) : 974 (1566)'da yazılmış olup 60 bab üzerine mürettebdir. 2 — (Tabâbet-i Beşeriye ve Baytariyye). 3 — (Manzûm Baytarnâme) : Nidâî Efendi'nin Üsküdar'da Atlamataşı Kütübhanesinde taun ve veba ilâclarına dair şer'î, hikemî ve tıbbî kitablardan toplayıp, tecrübelerini de ilâve ederek (Rebî'u-s-Selâme) isminde bir mukaddime' yedi bab ve bir hâtime üzerine müretteb Türkçe bir eseri ve Nûruosmaniye Kütübhanesinde (Esrar-ı Genc-i Mâ'nâ) isminde büyük bir manzûmesi ve ahlâk ve mevizelerden (Tenbîhnâme) isminde te'lif bir eseri vardır. (1)

NÛH EFENDİ «Nûh ibn-i Abdü'l-mennan»

Zamanında reîsu'l-ettibba olan bu zâtın (Akarbâdin - Mürekkebat-ı Edviye) isminde bir eseri ile 18 fasıl üzerine müretteb muhtelif ilimlerden bahseden bir de zeyli vardır. 1119 (1707) târîhinde İstanbul'da vefat ederek Kocamustafapaşa yakınında binâ ettiği medreseye defn edildi.

---

(1) 1020 (1611) de İstanbul'da vefat ederek Sütlüce'de binâ ettiği mescidin avlusunda defn olunan Kaysunîzâde Mehmed Bedreddin Efendi'nin de (Ed-Dürrü'l-Manzûm) isminde Türkçe tıbbî bir eseri vardır ki bir nüshası Es'ad Efendi Kütübhanesindedir.

Tıbbî tecrübeleri de kendisi Osmanlıca'da o kadar kitabete muktedir olamadığından terceme sahibinin talebesi tarafından ayrıca zabt ve nazm edilmiştir. Mısır Mollası Ma'lûlzâde Mehmed Efendi'nin delâleti ile İstanbul'a gelerek «Reîsü'l-Etıbbâ» makamına yükselmiştir.

İstanbul'da Meşhûr câmi' sâhibi sadr-ı esbak Hekîmoğlu Ali Paşa bu zatın küçük oğludur. (Akerbadin)'in nüshası Ayasofya Kütübhanesinde vardır.

NUSRET EBÛBEKİR EFENDİ «Hoca»

Maarifçi bir zat olup Harput'ludur. İstanbul Nûruosmaniye Kütübhanesinde hafız'ı kütüblük (Kütübhane memurluğu) hizmetinde bulundu. Fars edebiyatına tam vukûfu vardı. Saib'in divanının «elif» kâfiyesine şerhî vardır. Safevî'nin (Hetk-i-Esrar) ismindeki tefsîrini ihtisar etmiştir ki bir nüshası Es'ad Efendi kütübhanesinde vardır. Şiirlerinden: «Teshîr eder meramını vaktinde âh eden» mısra'ı meşhûrdur. Mücerred «Hayrü' n-nas men yenfeu'n-nas» sırrına mazhar olmak için rûhânî ve cismânî kendince tecrübe edilmiş olan ilâcları bir mecmuada toplamıştır. Eserlerinden yalnız (Nusret Efendi Mecmûası) adı ile meşhur olan (Mâ-Hazar) ismindeki bu eseri basılmıştır. Mecmûanın bazı maddelerinden müstefid olanlar duyulmuş ve müşahede edilmiştir. 30 küsür sene İstanbul'da ikamet etdiği bu eserin mukaddimesinden anlaşılmaktadır. 1210 (1796'de İstanbul'da irtihal etti. Eyyüb' civarında Kâşgarî Dergâhında medfûndur. Resmî ilimleri Dâğıstanlı Ali Efendi'den, tasavvuf ilimlerini de Mustafa el-Bekri'l-Kudsî'den tahsil etmiştir.

O

OSMAN NURİ PAŞA «Ferik»

1283'de amelî eczacılık ve 1291 (1875)'de nazarî eczacılk şehadet namesini aldıktan sonra Medine-i Münevvere'ye memur edilmiş, orada tabibliğe çalışarak İstanbul'a gelip imtihanla tabîb diploması almıştır. Sonra'dan Şam'a gönderilerek yirmi (20) küsür sene orada kaldı. 1323 (1907)' de İstanbul'a gelirken vapurda vefat ederek İskenderun'a çıkarılıp orada defn edildi. Çalışkan ve insaflı bir zat idi (Müfredât-ı Tıb) ve ceninin teşrîhine âit (Fenn-i Tedâvi ve Saydalânî) isimlerinde basılmış eserleri vardır. Otuz (30) senelik tecrübelerini ihtiva eden «Kabiliyet-i bedeniye nizamnamesi» tarzında bir mecmûası ile daha bazı matbu eserleri vardır.

Ö

ÖMER İBN-İ SİNAN

Osmanlı tıb âlimlerinden olup İznik'li ve hayatı aşağıda yazılı Ömer Şifâî Efendi'nin muâsırıdır. 116 (1704) târîhinde te'lîf ettiği kimya ve tıp kanunlarından bahseden (Künaz-i Hayatü'l-İnsân ve Kanûn-u Etibba-Feyle - sofan) isminde iki makale üzerine müretteb Türkçe kıymetli tıbbî eseri ile (Şifau'l-Mü'minîn) isminde yine tıb kimyadan bahseden diğer bir eseri vardır. (Künûz),un mukaddimesinde künyesi:« Dervîş Hâzikî Â'nî Ömer ibn'i Sinan İznikî» diye yazıyor. Kendi el yazısı ile yazılı nüshası Yıldız Kütübhanesindedir. Garb dili de bilirdi.

ÖMER ŞİFAİ İBN-İ ŞEYH HASAN EFENDİ

Fazîlet sâhibi hâzîk bir tabîb olup esasen Sinob'lu ise de Bursa'yı ikinci memleket seçtiği için Bursa'lı şöhreti ile bilinir. (el-Cevherü'l-Ferîd fî't-Tıbbı'l-Cedît), (Hülâsetü'l-Ebdân), (El-Fevaidü'l-Cedîde), (Minhacü't-Tıb), (Mir'atü's-Seha'fî Tedbîr-i Tâsi'l-Hukemâ'), (Kânûnu'r-Reşad-ı fî Tedbîri'n-Nüfûsi ve'l-Ecsad,) (Mürşidü'l- Muhtar fî İlmi'l-Esrâr), (Müfredât-ı

Tıb), (Tuhfetü'l-Ahbâb fî Mürekkebatı't-Tıbbiye) ve (eş-Şifâî fî Tıbbı'l-kimyaî) isimlerinde tıbbî eserleri vardır. 1155 (1742) târîhinde vefat etmiştir. Bursa'da Mevlevîhane karşısındaki künbetin kıble cihetinde medfundur. Mezar taşında «merhûm ve mağfurun-leh tabîb-i hazîk, Lokman-ı zaman Bursavî Ömer Efendi rûh-i şerîflerine el-fatiha. Sene : 1155» ibaresi menkûştur. Bursa'lılarca yapılan rivayete göre bugün meşru olan mezar taşı yabancı (efrencî) bir tabib tarafından yaptırılmıştır.

Yenikapı Mevlevihane'sinde çilesini ikmalden sonra tababetle meşgul olarak «tabîb» şöhreti ile meşhur olmuştur. Garib ilimleri Mısır'da seyahatı esnasında Halvetiye meşayihinden Hasan Efendi adında bir zattan tahsil ettiğini (Mürşid-i Muhtar) mukaddimesinde beyan ediyor. Türkçe olan bu eser eserlerinin mühimlerindendir. Bir mukaddime, 12 ta'lîm üzere müretteb olup (İlm-i Kâf) da denilen eski kimyadan bahsetmektedir.

Filibos Mülleros'un iksir ve kimya ilmi hakkında yazdığı risalesini genişleterek terceme etmiştir ki bu tercemede künyesini şöyle yazıyor: «Ebu'l-Abbas Dervîş Ömer Şifaî el-Mevlevî bin-i-eş Şeyh Hasan Fakîh es-Sinobî el-Kumlevî.» Meşhur tabîb Perakılos'un (Tıbb-ı Cedîd) ismindeki eserini de Lâtince'der terceme etmiştir. Tasavvuf ve edebiyata da intisabı vardır. (Tuhfetü'l-Ahbâb)'ın bir nüshası Bayezid Câmii içindeki kütübhanede mevcuttur. (Mürşîdü'l-Muhtar) ile (Minhac)'ın nüshaları Yıldız Kütübhanesinde mevcuttur. (Minhacü'ş-Şifâî fî't-Tıbbı'l-Kimyaî) HekîmPerakilos'un (Akerbadin-i Cedît)'inin genişletilmiş tercemesidir.

R

RIZA EFENDİ (Mehmed Rıza Amidî»

İlim erbabından mütehassis bir tabib olup Diyarbekir'lıdır. Tıb ilmini Şaban Şifaî Efendi'nin Diyarbekir Kadılığında bulunduğu zaman müşarünileyh'den tahsil etmiştir. Üstadı ile İstanbul'a gelirken, üstadının Ankarada vefatından nâşî yalnız başına İstanbul'a gelerek Kânunî Sultan Süleyman'ın inşâ ettirdiği Tıbbiye Medresesinde tıb ilmindeki noksanlığını ikmal ederek vatanına avdetle insanlığa hizmet etmiştir. Vefatı 1180 (1767) târîhindedir. Tıbbî eserleri aşağıdadır: 1 — (Risale-i Âsefiye fî Külliyat-ı Tıbbiye): Vezîr İbrahim Paşa adına te'lîf edilmiş bir eser olup bir nüshası Ayasofya Kütübhanesindedir. 2 — (Kitab-ı Muhtasar fît-Tıb): Tabîb Emîr Çelebin'in (Enmûzecü't-Tıb) adlı eserinden telhîs edilmiştir.

Şiir yazma tabîatı da vardır. Hayatı (Tezkire-i Şuara-yi Amıd),de yazılıdır.

S

SEYYİD MEHMED ALİ EFENDİ «Hekîm»

Hekîm Emîr Çelebi'nin talebelerinden olup asrında reîsu'l-etibba kitabının müellifidir. 1049 (1640) da vefat etmiştir.

SÜLEYMAN EFENDİ «Hayatîzâde Damadı»

Kadılar zümresinden ve has tabiblerden olup Karadeniz sahilindeki Mankalya'lıdır. 1128 (1716) de İstanbul kadılığından ma'zûlen vefat etmiştir. Hazret-i Hâlid civarında medfûndur. Zamanına göre tıb ilminde mâhir idi. (Terceme-i Akerbadîn) ile (Mürekkebat) isimlerinde türkçe tıbbî eserleri vardır. (Terceme-i Akerbadîn)'in bir nüshası Ayasofya kütübhanesinde mevcuttur. (Mazharü'l-Âsâr fî ilmi'l Esrâr) müellifi olup Kayseri'de ikameti ihtiyar eden Ahmed ibn-i İshak da Mankalya'dan yetişen ilim erbabındandır.

SÂLİH İBN-İ NASRULLAH «Tabîb»

Sultan Mehmed ibn-i İbrahim Han devri Osmanlı tabîblerinden olup tabibler reisi vazifesi ve Mevkib-i Hümayunla (ordu ile) Yenişehir'de bulunduğu esnada 1080 (1669) târîhinde vefat etmiştir. İspençiyarî ilminden bahseden (Akerbadîn) isminde bir eseri ile, bir mukaddime, dört makale ve bir hâtimeyi ihtiva eden (Gayetü'l-Beyân fî Tedbîri' Bedeni'l-İnsan) ismindeki tıbbî eserin müellîfidir, Ki bu eser sonradan Dârü'ş-Şifâ birinci tabîbi Ebu'l-Feyz Mustafa Efendi tarafından bir takım ilâvelerle zeyl edilerek (Nüzhetü'L-Ebdân fî Tercemeti Gayeti'l-Beyân) teskiye olunmuştur. Bu eser sonradan basılmıştır. 400 sayfadan müteşekkil olan (Gâyetü'l-Beyân)'ın bir nüshası Ayasofya Kütübhanesinde vardır. Salih Efendi aslen Haleb'li olup tahsîli İstanbul'dadır. Bir nüshası Es'ad Efendi'de mevcut (Feraidü'l-Müfredât) ismi ile 1116 (1704) târîhinde Türkçe bir eser yazan Sâlih Efendi diğer bir Osmanlı tabîbidir.

SÂLİH EFENDİ «Hekîmbaşı»

Fazîlet sâhibi Osmanlı tabîblerinden ve nebatat ilmi (botanik) mütehassıslarından olup aslen İstanbul'ludur. Tıbbiye Mektebinin Tıbhâne adı ile ilk açılışında tahsilini ikmal ederek çıktıktan sonra Osmanlı tıb maarifine pek mühim hizmetler îfasına muvaffak olup mühim ve muhtelif devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Nâzırlığı zamanında tıb ilminin tedrisatı Türkçeye tahvîl olunduğu cihetle ilmî kelimeleri bulmak ve tıb kitablarını lisanımıza nakl ve terceme etmek hususunda pek güzide hizmetleri geçmiştir. Resimleri mükemmel (İ'm-i Hayvanat ve Nebatat) isminde te'lîfleri vardır. Rihleti 1312 (1896)'da kabri Eyyüb'de Feridun Bey Türbesi civarındadır. (1)

SAİD EFENDİ «Mehmed Saîd Efendi - Mehmedzâde»

Hassâ tabiblerinden hâzîk bir zat olup İstanbul'ludur. 1179 (1766) tarihinde 14 fasıl üzerine (Mîzan-ı Nebz) isminde Türkçe tıbbî bir eser yazmıştır.

Ş

ŞERAFEDDİN İBN-İ ALİ «Sabuncuoğlu»

Memleketi olan Amasya'da 14 sene Dârü'ş-Şifâ tabibliğinde bulunmuş fazilet sâhibi bir tabîbdir. 873 (1468)'de müellef 17 bab üzerine müretteb (Mücerrebnâme)' isminde Türkçe tıbbî eseri vardır ki birer nüshası Ayasofya ve Hamîdiye Kütübhanelerinde mevcuttur. Bu eserin baş tarafından mühim (Müfredât-ı Tıb) cedveli derç edilmiştir. (Harzemşahî)' nin (Akerbadîn)îini de terceme etmiştir. Bunun da bir nüshası Kılıç Ali Paşa Kütüphanesinde vardır. Bunlardan başka bir de manzûm tıbbî bir eseri vardır ki bunun da müellif hattı ile muharrer nüshası Veled Çelebi Efendi'nin husust kütübhanesindedir. Bu eserde (Sabuncuoğlu) lâkabı yazılıdır.

---

(1) Uzun zaman Dârü'l-Muallimîn'de (İlm-i Mevâlid-i Selâse) muallimliği yapmıştır.

ŞABAN ŞİFAÎ EFENDİ

Kadıların faziletlerinden ve Osmanlı tabîblerinin meşhurlarından bir zat olup doğum yeri Ayaş'dır. Şiire ve târîhe de intisabı vardır. 1116 (1704) târîhinde Diyarbekir Niyabetinden ma'zûlen ğelirken Ankara'da vefat etti. Eserleri padzehr (Panzehir) hakkında tıbdan üç fasıl (Şifaîye) ile (Tedbîr-i Mevlûd) ve (Kısas-ı Enbiya) tercemesi ve (Kalaîdü'l-İkyân fî Fezail-i Âl-i Osman)'ın genişletilerek tercümesi olan (Fezail-i Âl-i Osman)'dan ibârettir ki bu tercemenin birer nüshası Nûruosmanıye ile Umumî Kütübhanede mevcuttur.

Şiirlerinden :

«Felekden eylemeyiz nâle vü şekvâ
Yine bu tarz vuruşten ferago muntazırır.»

(Kalaib) 1030 (1621) târîhinde irtihal eden Şeyh Mer'î ibn-i Yûsuf el-Makdisî'nindir. Allâme Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed ibn-i es - Seyyid Mehmed el - Hüseynî el-Hamavî'nin de (ed-Dürrü'l-Manzûm fî Fazli'r-Rûm) isminde Osmanoğullarının faziletlerine dâir Ayasofya Kütübhanesinde makbûl bir eseri vardır. (Şifaîye)'nin birer nüshası Ayasofya ve Nûruosmaniye'de ve (Tedbîr-i Mevlûd)'un bir nüshası Beşîr Ağa Kütübhanesinde mevcuttur.

ŞANÎZÂDE ATÂULLAH EFENDİ

«Hezar-fen» denmeye lâyık ilim sâhibi fâzıl, edîb, müverrih bir zat olup eski Medîne-i Münevvere Mollası (Şânîzâde Şehrî Mehmed Sadık Efendi)'nin kıymetli oğludur. İlk bilgilerini ikmalden sonra devrindeki usule göre dinî ve alet ilimlerini de tahsil etmiş ve sonra Mekke-i Mükerreme Mevleviyeti ve Evkaf-ı Hümayûn Müfettişliği vesaire gibi işlerde büyük hizmetlerde bulunmuştur. Hayatı tafsilâtlı olarak Cevdet Tarihi'nde yazılı olduğu üzere Tire'de irtihal etmiştir. Kışla civarında eşraftan merhum Alî Paşa'nın konağı karşısındaki müslüman kabristanına defnedilmiştir. Sonradan ziyaret ettiğim mezarında kazınarak yazılı olan nazım ve nesir aşağıdadır:

«Müyesser olmadı bana şehadet
İlâhî sen nasib eyle saâdet
Bulam tâ ki Resulünden şefaat.»

[«Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi bâ emr-i âlî Tire'ye memur iken merhûm oldu.» Sene 1242 (1827)]

Merhûm; Hoca İshak - Hüseyin Rıfkı, Kethüdâzâde Mehmed Ârif, Müneccimbaşı Osman Sâib ve İsmail Ferruh Efendilerle birlikte mücerret Üçüncü Selîm ve İkinci Mahmûd'un himaye ve teşvîkleri ile teceddüt yoluyla meydana gelen Yeni Osmanlı Maarifi'nin ilk üstadları ve Osmanlı fennî ve tıbbî ıstılâhlarının ilk koyucuları olmak dolayısıyle ilim ve fen tarihimizde adları hürmet ve takdirle yâdedilmekte olan fuzelâmızdan (büyüklerimizden) olup üç dilin edebiyatına vâkıf olmakla beraber fransızca'ya da âşina ve güzel san'atlardan şiir, musikî ve resme olan vukûf ve intisabı da en yüksek mertebede idi. Hal tercemesi zamanımız ilim adamlarından İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Bey Efendi tarafından yazılmışsa da basılmamıştır.

Beyitlerinden :

'«Sâik-i kudrete inân et yürü
Olma pâ-beste-i zencir-i melâl ol serbest.»

Eserleri :

1 — (Târîh-i Osmanî) : Kâmûs mütercimi Âsım Efendi'nin târîhine zeyl olarak 1223 (1808)'den 1237 (1822) tarihine kadar geçmiş olan olaylardan bahsetmekte olup orta ölçüde dört cild üzerine mürettebtir ve basılmıştır.

2 — (Kavanînü'l-Asakiri'l-Cihadiye): Genişletip ilâve yoluyla 1221 (1807) târîhinde fransızca'dan terceme edilmiş ve 1231 (1816)'de basılmıştır.

3 — (Usûl-u Sak) : Sonradan basılan (Sakk-i Cedîd-i Li-Ziyaeddin) kenarında basılmıştır.

4 — (Tenbîhat-ı Hükümran-ı Ba-Seraskerân).

5 — (Tanzîm-i Piyadegân ü Süvariyan).

6 — (Miratü'l-Ebdân fî Teşrîhi Â'zâ-il-İnsan) : Teşrîh ilmine dâir resimli bir eser olup 1231 (1816)'de te'lîf edilmiş ve 1235 (1820)'de basılmıştır.

7 — (Kânûni'l-Cerrahîn) : Cerrahîye ait olup 1244 de basılmıştır.

8 — (Mi'yarü'l-Etibbâ) : Basılmıştır.

9 — (Istılâhat-ı Etıbbâ)

10 — (Müfredât-ı Ecza-i Tıbbîye).

11 — (Mürekkebat-ı Ecza-i Tıbbîye)

12 — (Usûlü't-Tabia).

13 — (Usûl-i Hisab). 14 — (Usûl-i Hendese). 15 — (Cebir - Mukabele). 16 — Ta'rifat-ı Sevahil-i Deryâ).

ŞAKİR PAŞA «Mirliva»

Askerî Tıbbiye Mektebinden 1288 (1871) târîhinde neş'et etmiş en zeki tabîblerdendir. Fizyoloji tahsili için Paris'e gönderilmiş ve meşhur fizyolojistlerden Klod Bernard'ın öğretim rahlesinde tahsilini ikmal etmiştir. İstanbul'a avdette 1292 (1875) târîhinde Mülkiye ve Askeriye Tıb Mekteblerinde «Fenn-i Menafiu'l-A'zâ» muallimliğine tayin olunmuş ve tıbbın «menafiu'l-a'zâ» şubesinde ibraz ettiği mesaiden dolayı Osmanlı tıb âleminde nam bırakmış ve yüzlerce talebe yetiştirmiştir.

Hür fikir sahibi, gayet ciddî, feylesof meşreb kemal sahibi bir zattı. Ömrünün sonuna kadar ilmî tedkîk ve araştırmalarda bulunmuş ve elinden bir gün kitab düşmemiştir.

ŞAKİR İBRAHİM BEY

Osmanlı tabîblerinin en zekilerinden olup Kayseri'lidir. Tıbbiye Mektebinde tahsîlini ikmalden sonra bir müddet üçüncü ve yedinci ordular dâirelerinde hizmet etdiği gibi bir aralık veba ve kolera hakkında tıbbî tetkîkatda bulunmak üzere memur olarak Irak'a gitmiş, tıbbî vazifelerini ifâ etmiştir. Avdetinden sonra bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra son Yunan meselesinde Tesalya'ya gönderilen tabibler arasında bulunup Dömeke Hastahanesi baş tabîbliğinde iken 1315 (1899) senesinde eceli ile vefat ederek Çatalça'da defn edildi. Merhûm ana dili ile beraber Arapça, farsça ve fransızca'ya hakkı ile âşina Osmanlıların faziletli tabîblerinden, gâyet çalışkan bir zat idi.

Eserlerinin hemen hepsi basılmamış olarak kalmıştır ki başlıcaları : (Emraz-ı Aynîyyeye Dair Mükemmel Bir Eser), (Kolera Basillerine Dair Lâyiha-i Mufassala-i Fenniye), (Hindistan Ahvâl-i Tarihiyyesine Müteallik Lâyiha-i Mufassala), köpeklerin cins ve huyları ile bazı meşhurlara mensub köpeklerden bahseden (İlmü'l-Kilâb) ismindeki eseri, Yemen'de bulunduğu zaman kaleme aldığı (Hadikatü'l-Menhiyyat fî Envaı'l-Kahveti ve'l-lükat), (Sefîne-i Dem), (Sefîne-i Emvat) ve sairedir. Askerî Tıbbiye Mecmûası (Carîde-i Tıbbiye-i Askeriye),nda bir çok ilmî makaleler neşr etmiştir.

ŞAKİR PAŞA

Askerî Tıbbiye Mektebinin en muktedir, en himmetli muallimlerinden ve tıb ilminin azaların faydaları «Menafi'u'l-A'za» şubesi mütehassıslarından hâzik bir zat olup İstanbul'ludur. Tahsilini Paris'te ikmal etmiştir. Tıbbın bilhassa âzâların faydaları şûbesine dair yazdığı eserleri ile Osmanlı tıb aleminde ad bırakmış ve yüzlerce talebe yetiştirmiştir. 1326 (1908) târîhinde irtihal ederek Kadıköyü'nde Kuşdili'nde Mahmud Baba Kabristanına defn edildi. Basılmış eserleri : (Dürûs-i Hayat-ı Beşer), (Ameliyathane-i Fizyoloji) ile iki büyük cild üzerine tertîb edilmiş (Teşrîh ve Fizyoliji Hücrevî ve Ensiçevi)'dir. Bu eserin ancak on beş formasının tab'ına muvaffak olabilmiştir.

T

TEVFİK BEY «Binbaşı»

1288 (1871) târîhinde Askerî Tıbbîye'den mezun olan tabiblerin en zekilerindendir. (Hikmet-i Tabiî'ye) hakkında güzide bir eser neşr etmiştir. Takriben 1307 (1889) tarihlerinde İstanbul'da irtihal etmiştir. Edirnekapı Kabristanı'nda medfundur.

TAL'ATİ ÇELEBİ

Osmanlı tabîb ve âlimlerinden olup İstanbul'ludur. Yusufî isminde bir zatın 914 (1508) târîhinde nazm ettiği (Fevaidü'l-Ahbâr) adındaki farsça tıbba âit manzûmesini bir çok tıbbî maddeler ilâvesiyle (Mugızzu't-Tıb) adını vererek terceme etmiştir. Terceme târîhinin 1067 (1657) olduğuna göre terceme sâhibinin 1000 (1592) küsür seneleri ricalinden olduğu anlaşılır.

U

UNKANİ ŞEMSEDDİN ŞİRVANİ

Sultan Dördüncü Murad devri tabîblerinden fazîlet sahibi bir zat olup Şîrvan'lıdır. (Teşrîh-i Ebdân ve Terceman-ı Kıbale-i Feylesofan) isminde müteaddit resimleri ihtivâ eden eserini takdîm ederek mükâfat olarak Şeyhü'l-haram olmuştur. (Teşrîh)'in bir nüshası Eyyüb'te Hüsrev Paşa Kütübhanesindedir.

V

VESÎM ABBÂS EFENDİ

Sultan Üçüncü Mustafa devrinde İstanbul'dan yetişmiş fazilet sâhibi tabîblerdendir. Sultan Selîm çarşısında dükkânı vardı. Bursa vefeyatından (Gülzâr-ı Sülehâ)'da Ömer Şifaî Efendi'nin oğlu olduğu kayıtlıdır. Tıb ilmini hal tercemesi yukarıda geçen Bursa'lı Ali ve babası Ömer Efendi'lerden hikmetle farsçayı hal tercemesi ulemâ faslında zikr edilen Yanya'lı Hoca Es'ad Efendi'den, hat ilmini kazasker ve reisu'l-etibbâ Kâtibzâde Mehmed Refî Efendi'den ta'lim etdiği (Târîh-i Murâdî)'de zikr edilmiştir. Te'lîf ettiği eserler (Düstûr-i Vesîm fî Tıbbi'l-Cedîd ve'l-Kadîm) isminde 1600 sayfalık mufassal hakîmâne eseri ile (Nehcü'l-Bulûğ fî Şerc-i Zîcü'l-Ulûğ), (Müretteb Divan), (Risaletu'l-Vefk), (Vesîletü'l-Metalib fî İlmi't-Terakîb) ve sairedir. Vefatı 1175 (1761) târîhinde, kabri Edirnekapısı hâricindedir. Tarîkat bakımından Halvetî, Kâdirî ve Nakşî idi.

Bir nâ't'ından :

«Günahı çok «Vesîm»'in kıl şefaat rûz-i mahşerde
Şefi'i müznibîn'in ekfelisin Ya Resûlellah!»

(Düstur)'un bir nüshası Umûmî Kütübhane ile Râğıp Paşa Kütübhanesinde vardır. İkdam Gazetesinin 1319 (1903) tarihli ve 2601 numaralı sayısında Osmanlı tabiblerinden İbrahim Paşa'nın (İslâmların ve bilhassa necîb Türk Milletinin tababete ettikleri hizmet) başlıklı makalelerinde terceme sâhibi Vesîm Abbas Efendi'nin tıbbî mesleği hakkında fâzilâne mesrudâtları olduğu gibi yine aynı gazetenin 1323 tarihli ve 4040 numaralı nüshasında da müşarünileyh'in Verem hakkında mufassal ifadeleri vardır ki bazı parçaları şunlardır: «Tabib-i şehir (meşhûr) Vesîm Abbas Hazretleri verem illeti (hastalığı) hakkında zamanımızdaki müşahedelere hemen mutabik olan fikr-i dakîkini gâyet sâde bir lisan ve fakat üstâdâne bir tarz-i beyan ile erbab-ı ilim ve ma'rifetin pişgâh-ı ıttıla'ına vaz' eylemiştir. Hurde-bînlerin (büyülteçlerin) vücudu değil, hayâlî bile zihinde teressüm etmemiş olduğu bir zamanda Müşarünileyh Hazretleri şimdi mikrop denilen ve henüz yirmi beş senelik bir eser-i terakkî olan meseleyi tamam bundan yüz elli sene evvel ozamana göre anlaşılabilen tâbîrat ile ilân eylemiştir.»

Hacı Vesîm Abbas Hazretlerinin verem illeti hakkında yukarıya nakl etdiğimiz mütalâasını zamanımız tıbbî terakkisi ile mukayese edecek olursak arada pek az ihtilâf bulabiliriz ki bu da tedâvi cihetlinde o zamanlar

şimdiki kadar kimya ilmi terakki etmemiş bulundugundan ilâclarca görülecektir. O asırda ekseriyetle nebatî ilâclar kullanıldığı ve müellîf'in kitabında iş'ar (gösterilen) olunan nebatatın ekserisinin ismi asrımız tabiblerince mechul olduğundan mezkûr nebatların ve veremde isti'mal etdiği kaynatılmış ilâcın terkibini buraya derc edemedik. Hattâ derc olunsa bile mezkûr nebatların tedariki mümkün olmaması cihetiyle ilâcın tertibi de muhal olacaktır. Terceme sâhibi vesîm Abbas Efendi'nin fevkalâde nezâketine dâir İbrahim Paşa'nın Etfal Hastanesinin 1320 mâlî senesine mahsûs istatistik mecmûasının 16. sayfasından itibaren kıymetli ve mufassal bilgiler vardır.

VAHÎD İBRAHİM BEY

Askerî Tıbbiye Mektebinden 1294 (1878) senesinde mezun olmuş tabîblerdendir. (Fenn-i kıbâlede Çocuk doğurma sanatındaki) ihtisasına mebni mektebten çıkışında bu ilmin muallim muavinliğine tayin olunmuş ve sonradan Tıbbiye Mektebinde «Fenn-i Kıbale» muallimi olmuştur.

Osmanlı tabâbetine büyük hizmetleri geçen tabîblerdendir. İstanbul'da beş bini mütecaviz güç doğuma yardım etmiş ve bu şekilde bir çok hayatın kurtulmasına yardım etmiştir. Ebelikte şöhreti müsellem(herkesce kabûl) bir enam bulmuştur.

Z

ZEYNELABİDİN EFENDİ İBN-İ HALÎL «Tabîb»

Kadılar zümresinden, tabib» fazıl ve âlim bir zat olup Eyyüb-lüdür. 1037 (1628) târîhinde (Şifau'l-Fuad) ismi ile Dördüncü Murad adına Türkçe on yedi fasıl üzerine müretteb küçük tıbbî bir eser te'lîf etmiştir ki sonradan basıldığı gibi «Reîsü'l-etibbâ»lık makamından sonra Mısır Kadısı olmuştur. Ve 1056 (1646'da İstanbul'da irtihal etmiştir. Fâtih Sultan Mehmed Han'ın inşâ ettirdiği Bîmaristan'da «reîs-i etibbâ» idi. (Şifau'l-Fuad)ını on yedi günde Te'lîf ettiğini eserinde beyan ediyor. (Fezaîl-i Medine), (Zeynü'l-Bedûr-Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ) isimlerinde eserleri de vardır. 1300 (1882 tarihinde de (Havas-ı Biberiyye) ve (Çay) risaleleri ile beraber Mısır'da basılmıştır.

Tıbbiye Mektebinin kuruluşundan evvel olup hal tercemeleri (Tabibler faslı)nda yazılı bulunan zevattan başka Osmanlı âlim ve tabîbleri tarafından yazılan tıbbî eserlerden bâzılarının isimleri:

1 — (Usûlü'l-İlâc fî Teshîlü'l-Mizac) : Arapça olup te'lif tarihi (Tuhfetü'l-Hân) terkibinin delâleti olan 972 (1565 tarihindedir.

2 — (Lokmannâme) : Türkçe 14 fasıl üzerine müretteb olup (Enmüzec-i Tıb)dan sonra te'lîf olunmuştur.

3 — (Terceme-i Zehîre-i Harzemşahî) : (Tarihçiler faslı)nda mezkûr Ebu'l-Fazl Muhammed Efendi tarafından yazılmıştır.

4 — (Müfredât-ı Tıb); (Feraidü'l-Müfredât) : (Tarîhçiler Fas-ı)nda mezkûr Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi Zâde Saîd Paşa tarafından yazılmıştır.

5 — (Menafiu'n-Nas) : Türkçe olup Kaysûnî-Zâde tarafından yazılmıştır. Bu zatın bir de (Düstûr-i Bîmaristan) isminde bir eseri daha vardır.

6 — (Rucu'u-şŞeyhi ilâ Sabahi) : (Araben olup Ulemâ Faslında) zikr edilmiş Allame İbni Kemal tarafından yazılmış olup meşhûr târîhçi Âlî tarafından terceme edilmiştir.

7 — (Tâ'dîlü'l-Emzice) : Türkçe olup (Şairler Faslında) zikr edilmiş Şuurî Hasan Efendi tarafından yazılmıştır.

8 — (Maddetü'l-Hayat) : (Şeyhler Faslında) zikr edilmiş Akşemseddin tarafından yazılmış olup Türkçedir.

9 — Terceme-i Keşfi Beyân) : (Şeyhler Faslında) zikr edilmiş Ahmed Âmidî tarafından yazılmıştır.

10 — (Risaletü't-Tıb) : (Riyaziyeciler Faslında) zikr edilen yazısı Selâhaddin Efendi tarafından yazılmıştır.

11 — (Rumuzu'l-Hakâyik) : Ulema Alimler Faslında) mezkûr Abdullah Ahiskavî tarafından yazılmıştır.

12 — (Şerh-i Kânûn-i İbni Sînâ) : Ulemâ Alimler Faslında) mezkûr Şeyh Cemaleddin Aksarayî tarafından yazılmıştır.

13 — (Şerh-i Mûcez) : (Âlimler Ulemâ Faslında) mezkûr Şeyh Cemaleddin Aksarayî tarafından yazılmıştır.

14 — (Müfredât) : (Şeyhler Faslı)nda mezkûr İbni İsa tarafından yazılmıştır.

15 — (Müfredât) : Alimler Ulemâ Faslında) mezkûr Hilmi tarafından yazılmıştır.

16 — (Terceme-i Hülâse fî Fenni'l-Cerraheti) : Bir nüshası Fatih Kütübhanesinde mevcut bu eserin Farsçadan mütercimi Cerrah Mes'ud olup otuz babtır. Müellifi Me'mûn zamanı reîsü'l-cerrahînin Ebi Tâhir İbni Mehmed'dir.

17 — (Menafi'i Bîşumar) : 1144 (1731) senesinde Mahmud Paşa ibn-i Hüseyin Paşa tarafından yazılmıştır.

18 — (Terceme-i Cedîde fî Havvasi'l-Müfrede) : 1102 (1690)'de Mehmed ibn-i Ali tarafından müellef tıbbî bir eser olup matbû'dur.

19 — (Terceme-i Mûcez) : (Şairler Faslı)nda mezkûr Gelibolu'lu Sürûrî tarafından yazılmıştır.

20 — (Teheyyelü fî'tTıb) : Pervîz Efendi tarafından yazılmıştır.

21 — (Hıfzu'l-Ebdân) : (Ûlema Alimler Faslı)nda mezkûr Atûfî Hayreddin Efendi tarafından yazılmıştır.

22—(Terceme-i Mûcez) : Ahmed ibni Kemal tarafından yazılmıştır. Bu zat Sultan Süleyman devrinde Edirne'de bulunan Dârü'ş-Şifâ birinci tabibi idi.

23 — (Pendnâme-i Eflâtun) : (Şairler Faslı)nda mezku»r Firdevsî-i Rûmî'nindir. Beyitlerinden :

«Etibbâ'nın budur pend ü kelâmı
Sakın ifratla yeme ta'amı.»

24 — (Kitab-ı Şifâ-i fî't-Tıb) : Bu kitab elli bab üzerine tertîb edilmiş olup Türkçedir.

25 — (Akerbadin-Mürekkebat-ı Edviye) : Nâilî tarafından yazılmıştır.

26 — (Terceme-i Berlü's-Saati) : Müellifi Mehmed ibn-i Zekeriyya-er-Râzî olup mütercimi Mehmed ibn-i Ahmed'tir. Sene 1068 (1657)'dir. 26 bab üzerine tertîb edilmiştir.

27 — (Kenzü's-Sıhhati'l-Ebdâniye Eser-i Mürşid-i Osmaniye) : Tarsus'lu Osman Hayri Efendi tarafından yazılmış olup matbû'dur.

28 — (Kitab-i Makbûl der Hal-i Hayûl) : Baytarlığa âit olan bu eser Türkçe üç bab, bir hâtime üzerine tertîb edilmiş olup Sultan Mustafa ibn-i Mehmed Han devrinde Enderûnî Fûyûzî tarafından te'lif edilmiştir. Bir nüshası Beşiktaş'ta Yahya Efendi Dergâhı Kütübhanesinde vardır.

29 — (Kânûnu'l-İlâc ve Şifau'l-Emrazı Li-Küllî'l-Mizac) : Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi'nin Türkçe eseri olup bir nüshası Ayasofya Kütübhanesinde vardır.

30 — (Terceme-i Afyonkarahisarî fî't-Tıb) : Sultan Birinci Mehmed muasırı Hacı Osman ibn-i Müsâ tarafından genişletilerek terceme edilmiş bir eser olup on makale üzerine tertîb edilmiştir.

31 — (Terceme-i Künûzu's-Sıhha) : Çerkes Mustafa Resmî Efendi'nin eseri olup matbû'dur.

32 — (Risale-i Kemaliye) : Bursa'da Şeyh Kemaleddin adına telîf edimiştir. On bir bab üzerine mürettebtir.

33 — (Sandukatü'l-Lefafeti fî Fenni'L-Cerraheti) : Tıbhane-i Âmire muallimlerinden Üsküdarlı Mehmed Sâlim Efendi tarafından genişletilerek fransızcadan terceme edilmiştir. Sene : 1252 (1836)

34 — (Fevaidü'l-Meniheti fî Kavaidi's-Sıhhati) : Arapçadan terceme edilmiş bir eser olup 1280 (1864)'de basılmıştır. Nihayetinde tıbba ait bir lügât cetveli vardır. Mütercimi Çelebipazarı müfettişi Mehmed Reşit ibn-i Mehmed Emîn Efendi'dir. Arapça'ya Fransızcadan terceme edilmiştir.

35 — (Akerbadin) : Girid müftisi Pendî Efendi'nin talebelerinden Hanya'lı Ebûbekir ibn-i Mustafa Efendi tarafından (Efrenci yabancı) dilden terceme edilmiştir ki terceme târîhi 1115 (1703)'dir.

36 — (Tıbbu'l-Kimyayi) : Osmanlı tabîblerinden Osman ibn-i Sâlih Efendi tarafından terceme edilmiştir.

37 — (Terceme-i Müfredât-ı İbni Baytar) : Tercemesi Osmanlı gâzîlerinden Umur Bey tarafından (iltimas rica) edilen tıb kitabıdır.

38 — (Risaletü'l-Şifa Li Edvâi'l-Vebâî): Taşköprülüzâde Ahmed Efendi tarafından te'lîf edilmiş olup Mısır'da basılmıştır.

39 — (Müntehab-ı Âliye): Sultan Üçüncü Selîm muasırı Rıza Efendi tarafından te'lîf edilmiş olup Türkçe bir eserdir.

«Yazdı [Rıza] cem'edip edviye-i âliye
İsmi de târihi müntehâb-ı âliye» 1208 (1794)

40 — (Âlâîm-i Cerrahîn): Cerrah İbrahim Efendi tarafından 911 (1505) de yazılmıştır. Yunanca olan aslı Mora'nın Muson kalesinde bulunan İbrahim Efendi tarafından terceme edilmiştir. Bir nüshası Hekîmoğlu Ali Paşa Kütübhanesinde vardır.

41 — (Terceme-i tıbb-ı Şâhî): Abdurrahman İbn-i Yûsuf tarafından Sinan Bey adına yazılmıştır. Nüshası Kılıç Ali Paşa Kütübhanesindedir.

42 — (Terceme-i Baytarname): Hibetullah tarafından yazılmıştır.

43 — (Tefrîhu'l-Ervah): 10.500 (on bin beş yüz) beyitli Türkçe manzum eski bir tıb kitabı olup manzum hâle getiren Ahmedî'dir. Bir nüshası Enderûn Revân Odası Kütübhanesinde vardır.

44 — (Müfîdât Mine't-Tıb): Tabîb Yusuf İbn-i Ali'nin tecrübelerine dair beş bab üzerine tertîb edilmiş Türkçe eseridir.

45 — (Mîzân-ı Nabz): Hâssa tabiblerinden Mehmed Emîn tarafından yazılmıştır.

46 — (Zübde-i Külliyat): Sekiz bab üzere müretteb Türkçe tıbbî bir eserdir. Vezîr Mustafa Paşa adına te'lîf edilmiştir. Müellifin adı tasrîh edilmiş değildir.

47 — (Şifâu'n-Nâs ve Def'-ü'l-Emrâzı): Mehmed bin Murad el-Cerrah tarafından te'lîf edilmiştir. Sene 1081 (1670). Tarikat bakımından Bedevîdir. 131 bab üzerine tertîb edilmiş olup Türkçedir.

48 — (İhtisar-ı Takvîm-i'l-Ebdân): Abdülhalîm ibn-i Abdullah Kavalalı tarafından yazılmış Türkçe bir eser olup 1066 (1656) senesinde te'lîf edilmiştir.

49 — (Terceme-i Mâ-LâYeseu't-Tıbbu Cehlehu): Sultan Üçüncü Murad asrında Osmanlı Dîvan-ı Alî kâtiblerinden Hasan ibn-i Abdurrahman Efendi tarafından bazı ilâveler ile terceme edilmiştir. Mütercim hattı ile olan nüshası Edirne'de Sultan İkinci Selîm Kütübhanesindedir.

50 — (Baytar-nâme): Mehmed ibn-i İskender Edirnevî tarafından yazılmıştır.

51 — (Dürr-i Meknûn): Dervîş Mehmed ibn-i Şeyh Ahmed Ankaravî'nin te'lîfidir. Türkçe olup 42 babdır.

52 — (Risale-i Hacemiyye): Mehmed ibn-i Mahmud tarafından 1170 senesinde te'lîf edilmiş olup Türkçedir ve 4 babdır.

53 — (Kitab-ı Tıb): Abdülvahhab Efendi tarafından yazılmış olup on makale üzerine tertîb edilmiştir. Eski Türkçedir.

OSMANLI SULTANLARI ZAMANINDAKİ BAŞ-TABİBLERİN FİHRİSTİDİR

Fatih Sultan Mehmed devri :

1 — Kutbuddin Efendi.

Sultan İkinci Bâyezid zamanı :

1 — Mühtedî Yâkub. Sonradan vezir olmuş ve 889 (1484) da vefat etmiştir.
2 — Şirvanîzâde Şükrullah Efendi.
3 — İzmir'li Mehmed Muhyiddin Çelebi. 889 (1484) da tayin edilmiş ve 910 (1504) da vefat etmiştir.
4 — Hacı Hakîm. Tayini 910 (1504), vefatı 913 (1507) tarihindedir.
5 — Ahî Çelebi. Mehmed Efendi ibn-i Kemal Tebrizî.
6 — Kaysunîzâde Bedreddin. Tayini 913 (1507), vefatı 920 (1514)'dir. Kabri Sütlüce Camii civarındadır.

Yavuz Sultan Selîm devri :

1 — Sinânüddin Yusuf Efendi. Nasbı Rebiulevvel 918 (1512), irtihali ise 951 (1544) dedir.
2 — (İkinci defa olarak) Ahî Çelebi Mehmed Efendi ibn-i Kemal Tebrizî. Tayini 920 (1514) dir.
3 — (Üçüncü defa olarak) Ahî Çelebi Mehmed Efendi ibn-i Kemal Tebrizî. İrtihali 930 (1524) dadır. Mısır'da İmam-ı Şâfiî Camiin'-de medfundur.

Kanunî Sultan Süleyman devri :

1 — Mehmed Çelebi. Tayini 951 (1544), vefatı 970 (1562) dedir.
2 — Seyyid Mehmed ibn-i Seyyid Ahmed İznik î 973 (1565) de irtihal etmiş olup Şeyh Vefâ dairesinde medfundur.

Sultan İkinci Selîm zamanı :

1 — Kaysunîzâde Bedreddin Mahmud. Tayini 970 (1562) de olup irtihali Safer 976 (1568)'dadır. Hasköy'de medfundur.
2 — Garsuddinzâde Şemseddin.

Üçüncü Murad devri :

1 — Bekir-zâde Mehmed Efendi. Tayini 982 (1574), azli 992 (1584) de olup irtihali de 1029 (1620) dadır. 1020 (1611) de tekaüt edilmiştir.

2 — Kaysunîzâde Mehmed Efendi. Tayini 1020 (1611), irtihali de 1020 (1611) dedir. Mezarı Sütlüce'de kendi mescidi civarındadır .

3 — Kaysunîzâde Mahmud. Tayini 1020 (1611) de olup azli ise 1026 (1617)'dadır.

Sultan Birinci Ahmed devri :

1 — Galata'lı Seyyid Mehmed Efendi.

2 — Hekîmzâde Mûsâ Efendi. Tayini 1026 (1617) da olup azli ise 1031(1622) dedir.

Sultan İkinci Osman devri :

1 — Çelebi Emîr Efendi (Seyyid Mehmed Tabîb): Tayini 1031 (1622) de olup azli Rebiulevvel 1048 (1638) dedir. Sultan Dördüncü Murad tarafından idam edilmiştir.

Sultan Dördüncü Murad devri :

1 — Çelebi Zeyne'l-Âbidîn. Tayini 1048 (1638), azli 1054 (1644), irtihâli de Zilhicce 1054 (1644) dedir.

Sultan Birinci İbrahim devri :

1 — (İkinci defa) Hekîmzâde Mûsâ Efendi. Tayini Zilhicce 1054 (1644) de olup irtihali Rebiulevvel 1056 (1646) dadır. Birinci defa olarak Anadolu pâyesi almıştır.

2 — Cemalzâde Mehmed Efendi. Tayini Rebiulevvel 1056 (1646) da olup azli ise Safer 1057 (1647) dedir.

3 — Sakız'lı İsa Efendi. Tayini: Safer 1057 (1647), azli: Rebiulevvel 1057 (1647).

4 — (İkinci defa) Cemalzâde Mehmed Efendi. Tayini: Rebiulâhir 1057 (1647), azli: Cemaziyelâhir 1057 (1647) dir.

5 — (İkinci defa) Sakızlı İsa Efendi. Tayini: Cumadelâhir 1057 (1647), azli: Cumadelâhir 1057 (1647) dir.

6 — (Üçüncü defa) Cemalzâde Mehmed Efendi. Tayini: Cumadelâhir 1057 (1647), azli: Şevval 1057 (1647) dir.

7 — (Üçüncü defa) Sakız'lı İsa Efendi. Tayini: Şevval 1057 (1647), azli: Zilka'de 1057 (1647) dedir.

8 — (Dördüncü defa) Cemalzâde Mehmed Efendi. Tayini: Zilka'de 1057 (1647), azli: Zilka'de 1057 (1647) dedir.
9 — (Dördüncü defa) Sakızlı İsa Efendi. Tayini: Zilka'de 1057 (1647), azli Receb 1058 (1648) de olup vefatı ise Şevval 1059 (1649) tarihindedir.

Sultan Dördüncü Mehmed Han devri :

1 — (Beşinci defa) Cemalzâde Mehmed Efendi. Tayini: Receb 1058 (1648), azli: Şevval 1066 (1656) ve vefatı ise Şevval 1066 (1656) dadır.
2 — Çelebi Salih Efendi. Tayini: Şevval 1066 (1656), azli 1080 (1669), vefatı Rebiulâhir 1080 (1669) dedir. Yenişehir'de medfundur.

Sultan İkinci Süleyman ve Sultan İkinci Ahmed devirleri :

1 — Hayatîzâde Mustafa Feyzî Efendi. Tayini: Rebiulâhir 1080 (1669) azli: Safer 1103 (1692), vefatı ise Safer 1103 (1692) dedir.
2 — Mihaliç'li Hasan Efendi. Tayini: Safer 1103 (1692), azli: Cemaziyelevvel 1105 (1693), vefatı ise Şevval 1118 (1706) tarihindedir.
3 — Mağribî es-Seyyid Yusuf Efendi. Tayini 1100 (1689), azli ise 1105 (1693) dedir.
4 — Müderris Mahmud Efendi. Tayini: 1105 (1693), azli: Cumadelûlâ 1106 (1694), vefatı ise Şevval 1118 (1706) dedir.

Sultan İkinci Mustafa ve Sultan Üçüncü Ahmed devirleri :

1 — Mühtedî Nuh Efendi. Tayini: Cemaziyelevvel 1106 (1694), azli: Receb 1119 (1707), vefatı ise Şevval 1119 (1707) dadır. Kocamustafapaşa Medresesinde Ali Paşa'nın yanında medfundur.
2 — Yenibahçeli Mehmed Efendi. Tayini: Receb 1119 (1707), azli : Safer 1127 (1715), vefatı ise Safer 1136 (1724) tarihindedir. Şam'da medfundur.
3 — Ömer Efendi. Tayini: Safer 1127 (1715), azli: Cumadelûlâ 1136 (1724) ve vefatı da Cemaziyelevvel 1136 (1724) dadır. Molla Gürânî'de medfundur.

Sultan Birinci Mahmud Han devri :

1 — (İkinci defa) Hayatîzâde Mustafa Feyzî Efendi. Tayini: Cemaziyelevvel 1136 (1724), azli: Zilhicce 1148 (1735) ve vefatı da 1151 1738) dedir. Kabri Eyyüb Sultan'dadır.
2 — Hayatîzâde Mehmed Emîn Efendi. Tayini: Zilhicce 1148 (1735) ve azli de 1159 (1746) dadır. Sonradan Şeyhülislâm olmuştur.

3 — Hayatîzâde Mehmed Saîd Efendi. Tayini: 1159 (1746), azli de aynı yıldadır.

4 — Müneccimbaşı Ahmed Efendi. Tayini: 1159 (1746), azli: 1161 (1748), vefatı: 1163 (1750) dedir.

Sultan Üçüncü Osman Han devri :

1 — (İkinci defa) Hayatîzâde Mehmed Saîd Efendi. Tayini: 1161 (1748), azli: Cemaziyelevvel 1168 (1754), vefatı ise 1171 (1757) dedir. Taif'de medfundur.

2 — Çelebi Mustafa Efendi. Tayini: Cemaziyelevvel 1168 (1754), azli, Safer 1171 (1757), vefatı 1171 (1757) dedir. Midilli'de medfundur.

Sultan Üçüncü Mustafa Han Devri :

1 — Mehmed Ârif Efendi. Tayini: Safer 1171 (1757), azli: 1171 (1757) dedir.

2 — Kâtibzâde Mehmed Refi' Efendi. Tayini: 1171 (1757), azli: Rebiulâhir 1182 (1769), vefatı ise 1182 (1769) dedir.

3 — Mehmed Emîn Efendi. Tayini: Rebiulâhir 1183 (1769) de olup azli: Zilhicce 1187 (1774) dedir.

Sultan Birinci Abdülhamid Han devri :

1 — (İkinci defa) Mehmed Ârif Efendi. Tayini: Zilhicce 1187 (1774), azli: Zilka'de 1189 (1775) dadır.

2 — Haccızâde Abdülâziz Efendi. Tayini: Zilka'de 1189 (1775), azli: 1190 (1776), vefatı ise 1197 (1783) dedir. İstanköy'de medfundur.

3 — (Üçüncü defa) Mehmed Ârif Efendi. Tayini: 1190 (1776), azli: Safer 1197 (1783), vefatı da Safer 1197 (1783) dedir. Sultan Selîm civarında medfundur.

4 — Hafız Hayrullah Efendi. Tayini: Safer 1197 (1783), azli Rebiulevvel 1200 (1786), vefatı da 1210 (1796) dadır. Üsküdar'da Nasuhî Dergâhı'nda medfundur.

Sultan Üçüncü Selîm Han devri :

1 — Gevrekzâde Hasan Efendi. Tayini: Rebiulevvel 1200 (1786), azli: Zilhicce 1203 (1789), vefatı 1216 (1801) dadır. Kabri Eyyüb'de Şerîfzâde Mehmed Molla civarındadır. Müşarünileyh Abdülhamid zamanında da hekîmbaşılık yapmıştır.

2 — Mehmed Sadık Efendi. Tayini: Zilhicce 1203 (1789), azli: Şaban 1211 (1796), vefatı, Şevval 1215 (1800) dedir. Üsküdar'da Nasuhî Tekkesinde medfundur.

3 — Lokman Naîm Efendi. Tayini: Şaban 1211 (1796), azli: Safer 1218 (1803), vefatı: Zilkade 1220 (1805) dedir. Kabri Selimiye'dedir.

Sultan Dördüncü Mustafa devri :

1 — Mustafa Behçet Efendi. Tayini: Safer 1218 (1803), azli: Cemaziyelâhir 1222 (1807).

2 — Tuğcuzâde Abdülkadir Efendi. Tayini: Cemaziyelâhir 1222 (1807) azli: Cemaziyelevvel 1223 (1808), vefatı: Safer 1231 (1816) dedir.

Sultan İkinci Mahmud Han devri :

1 — Lokmanzâde Mes'ud Efendi. Tayini: Cemaziyelevvel 1223 (1808), azli: Zilhicce 1232 (1817), vefatı: Muharrem 1236 (1821) dadır.

2 — (İkinci defa) Mustafa Bahcet Efendi. Tayini: Zilhicce 1232 (1817), azli Receb 1237 (1822) dedir.

3 — Benderiklizâde Mustafa Mehmed Saîd Efendi. Tayini: Receb 1237 (1822), azli: Zilhicce 1238 (1823) dedir. Haydarpaşa'da medfundur.

4 — (Üçüncü defa) Mustafa Behcet Efendi. Tayini: Zilhicce 1238 (1823), azli: Zilkade 1249 (1833) dadır. Üsküdar'da Nasuhî Tekkesinde medfundur.

5 — Abdülhak Efendi. Tayini: Zilkade 1249 (1833), azli: Zilkade 1252 (1836) dedir.

6 — Ahmed Necîb Efendi. Tayini: Zilkade 1252 (1836), azli: Zilka'de 1255 (1839) tarihindedir.

ALTINCI FASIL

RİYAZİYECİLER FASLI

— A —

ATMACA «Hacı»

Osmanlı riyaziyecilerinin eskilerinden bir zat olup künyesi Muhyiddin Mehmed ibn-i Hacı Amıca'dır. Hesab kaidelerini beyan eden Türkçe (Mecma'u'l-Kavâid) ismindeki eserini ihtiyarlık zamanında te'lîf ettiğini ve te'lif tarihinin (âhir zaman) terkîbinin delâlet ettiği 899 (1494) olduğunu bu münasebetle eserinin dîbâcesinde (girişinde) zikrediyor. Bu kitaba bir de tetimme yazmıştır.

Mezkûr eser üç şık üzerine olup birinci şık «hisab-ı sıhah»dan, ikinci şık «Hisab-ı Küsûr»dan, üçüncü şık «mesâil-i Şettâ» adı ile 40 adet hesab mes'elesinden bahsetmektedir.

ÂGÂH PAŞA
«Erkân-ı Harbiye Mîrlivâsı Yusuf Âgâh Paşa»

Riyaziye ilimleri mütehassıslarından olup Eyyüb'de doğmuştur. Harbiye Mektebinden mezun olduktan sonra muhtelif mevkî ve hizmetlerde ve bu cümleden olarak Paris Ataşemiliterliği ile Mekteb-i Osmanî müdürlüğünde bulunmuştur. Harbiye Mektebinde muallimliği esnasında (Menazır), (Sath-ı Râkım), (Usûl-i Gölge) isimleri ile yazdığı risaleleri basılmış ve okutulmuştur. Bunlardan başka basılmamış eserleri de olduğu rivayet edilmiştir. 1314 (1898) tarihinde Haleb'de irtihal etmiştir. Hitabet kabiliyeti vardı.

Yıldız Kütübhanesinde (Ta'yîn-i Evkat-ı Salât) a âit bir eseri de vardır.

ALİ İBN-İ HİBETULLAH

Osmanlı riyaziyecilerinin eskilerinden âlim bir zattır. Yıldırım Bâyezid Han adına Arapça te'lîf ettiği (Hulâsatü'l-Minhâc Fî İlmi'l-Hesâb) ismindeki eseri bir mukaddime, altı maksad üzerine tertîb edilmiştir. 878 (1473) tarihinde yazılan nefîs bir nüshası Halis Efendi Kütübhanesinde vardır.

ALİ İBN-İ VELİ «Veli Efendi-Zâde»

Osmanlı muhasebecilerinden fazıl bir zât olup Selânik'lidir. (Tuhfetü'l-Âdâd Fî'l-Hesâb) ismi ile Mekke'de iken Türkçe bir eser yazmıştır. Bir de Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin nüzûl sebeblerini ve kırâet ihtilâflarını da bildirmek şartıyle Hüseyin Vâiz'in tefsîrini 952 (1546) tarihinde iki cild üzerine terceme etmiştir ki yazma bir nüshası İnegöl'de İshak Paşa Kütübhanesinde tarafımdan görülmüştür.

ALİ BEY «Üstad-ı Ekremim Bursalı Ali Sulhî Bey»

Riyaziye ilimlerinin hesab, cebir, hendese ve müsellesat gibi şubeleri hususiyle astronomi şubesinde ihtisas sahibi bir zat olup Bursa'lıdır. Harbiye Mektebini bitiriş tarihi olan 1293 (1877) tarihinde Bursa Askerî Lisesine muallim tayin olunduktan sonra yirmi sene kadar ders okutmuş ve Manastır Askerî Lisesine müdür tayin edilmiştir. Beş sene sonra da Kuleli Askerî Lisesine «Riyaziye» muallimi tayin edilmiştir. «Kaymakam» rütbesi ile bu vazifede iken yaş haddi dolayısiyle emekliliği icrâ olunduğu cihetle vefat tarihi olan 1333 (1917) senesine kadar Üsküdar'da icarda oturduğu evde eser te'lîfi ile meşgul olmuştur. İslâmın güzel san'atlarından «hat» (yazı) san'atına intisabı olduğu cihetle bu âciz müellif tarafından Şeyhü'l-Hattâtîn Şeyh Hamdullah Efendi merhumun yakınına defn edildi. Zayıf bedenli ve lâtifesi çok bir zat olup Bursa'da «Cin Ali» şöhreti ile bilinirdi. Manastır Askerî Lisesinde müdürken Askerî Lise ile Askerî Hastane ve Rufâî Dergâhı bahçelerinde birer basıta-i ufkiyye (ufkî güneş saatı), Selânik'te Yalılardaki Müşîr Hayri Paşa'nın bina ettiği Camiin avlusunda ufkî ve minaresi duvarında amûdî birer güneş saati yaptığı gibi İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı karşısındaki «Ebniye-i Seniyye» Müdürlüğü Dairesinin avlusunda da bir ufkî güneş saati yapmıştır. Fransa İlm-i Hey'et Cemiyeti tarafından 1912 senesinde fahrî azalığa kabûl edildiğine dâir olan resmî belge ailesi yanında mahfuzdur.

Eserleri :

1 — (Mufassal Kozmoğrafya), 2 — (Coğrafya-i Osmanî), 3 — (Müsellesat-ı Müsteviye), 4 — (Müsellesat-ı Küreviye), 5 — (Zevâlî ve Gurubî Basîteler), 6 — (Testîh-i Küre ve Rub'-ı Mukenterat), 7 — (Tahvîl-i Tekavîm), 8 — [1: 10.000] tabiî sayıların beş a'şar mertebe kadar yürütülmüş cib [SİNÜS] LOGARİTMASI ve lögaritmanın tarihçesi, cib [sinüs], (mümas) tanjan ve kontenjanlarını dakikası dakikasına trigonometrik çizgilerin lögaritmalarının beş a'şâr (onda bir) mertebeye kadar yürütümlüş kıymetleri ile toplama ve çıkarma lögaritmaları ve 1:90 dereceye kadar

olan kavislerin (yayların) dakikası dakikasına kirişlerinin tabiî miktarları ve tefazul-i irtifa' tayinlerinde kullanılmış ve yıldızların rasadına âit bâzı cedvelleri havî olup meslektaşlarından Ahmed Ziya Beyle müştereken tertibine himmet olunarak 1324 (1908) tarihinde Harbiye Mektebi Matbaasında basılmıştır.

ABDULLAH ŞÜKRÜ İBN-İ ABDÜLKERİM KONEVÎ

Riyaziye ilimlerinin irtifa' (yıldızların uzaklık ve yüksekliği) şubesi mütehassıslarından bir zat olup Konya'lıdır. Bahaeddin Âmilî'nin (Teşrîhu'l-Eflâk) ismindeki eserini 1274 (1857) tarihinde (Tavzîhu'l-Edrâk) ismi ile şerh ettiği gibi (Tavzîhu'l-Edrâk)'ı da (Tenkîhu'l-Eşkâl) ismi ile şerh etmiştir. Bir de (Rub'-ı Mecîb) risalesi vardır. Bu eserlerin hepsi Arapça olup bir yerde olmak üzere ta'lîk yazısı ile basılmıştır.

ABDÜRRAHİM MARAŞÎ «Abdürrahim Paşa»

Osmanlı âlim ve riyaziyecilerinden olup Maraş'ça «Sarı Ahmed Efendi-zâde» şöhreti ile tanınmıştır. İstanbul'a gelişinde müşahede edilen fazilet ve iktidarına mükafat olarak arzusu vech ile Maraş Valiliğine tayin kılınmak suretiyle vatanına dönmüş ve bir müddet sonra onu kıskanan bâzı kimseler tarafından 1149 tarihinde öldürtülmüştür. Hazinedarlı Mahallesindeki kabristanda medfundur. (Muadil) ismindeki «Mülteka» şerhi, (Dürer)'in bâzı noktalarına hâşiyesi, (Kaside-i Münferice)'ye Türkçe bir şerhi ile (Kaside-i Emâlî)'ye mükemmel bir şerhi, (Hulâsatü'l-Hisab) ile yine hesab ilminden (Bahâîyye)'ye şerhleri vardır. (Mülteka) şerhini Sultan Üçüncü Ahmed'e takdîm ederek mükâfatına mazhar olmuştur. Bir nüshası Üsküdar'da Selimiye Kütübhanesinde vardır. Babası olan Ebu Bekir Ahmed Efendi de fukahâdan bir zât olup Şâfiî fıkhının furu'una dâir (Tertîbü'l-Aksam Alâ Mezhebi'l-İmâmı'ş-Şâfiî) adlı kitab eserleri cümlesindendir.

AYN ALİ EFENDİ

Osmanlı muhasiblerinden, mütefekkir, meslek sâhibi bir zât olup bâzı karinelere göre Manisa'lı olduğu anlaşılıyor.

Eserleri :

1 — (Kavânîn-i Âl-i Osman Der-Mezamîn-i Defter-i Dîvân) : Sadr-ı âzam Murad Paşa'nın işareti ile Sultan Birinci Ahmed adına «Maliyemi-

zin kanunlarına» müteallık 1016 (1607) tarihinde yazdığı kıymetli bir eserdir. Bu eser Şinasî Efendi tarafından Kâtib Çelebi'nin (Düstûru'l-Amel li-İslâhı'l-Halel) risalesi ile beraber basılmıştır. Maliye tarihimizle meşgul olan zevatın istifade edebileceği bir eserdir.

2 — (Miftah-ı Rûz-nâme-i Muhammedî): 1017 (1608) tarihinde Mısır Defterdârı iken Vâli Mehmed Paşa'nın yardımı ile Şeyh Vefâ'nın (Rûznâme)sine 1021 (1612) tarihine kadar yazdığı şerhtir ki bir nüshası Aşir Efendi Kütübhanesindedir.

3 — (Asâkir-i Osmaniye'nin miktarına âit risale).

4 — (Kanun-i Osmanî): Aldığı emre uygun olarak üç bab üzerine yazdığı bir eserdir ki; 1. babı: Suçlardan katl, zinâ, şetm hamr (içki) içmek, gasb ve hırsızlığın meydana geliş şartları ile bunların mukabilinde lâzım gelen siyaset ve cezâlar beyanında olup yedi fasıldır. 2. bab: Rüsûm-i raiyyet, âid-i Beytü'l-Mal, âidat-ı asâkir ve tîmar'da tasarruflarına dâir olup yedi fasıldır. 3. bab: Müslim ve gayr-i müslim reayanın hususî durumlarına taallûk edip bu bab da yedi fasıldır.

5 — (Kavânîni'l-Meâdîn): Sekiz babdır.

6 — (Kanun-ı Mâlî-i Mısır): Mısır Defterdârı iken Mısır maliyesine dâir yazdığı kanunnamedir.

ALİ İBN-İ AHMED

Edirne'de yetişen riyaziyecilerden olup bir müddet memleketindeki selâtîn camilerinde muvakkıtlık ettikten sonra İstanbul'a gelmiş ve Fatih Camii muvakkıtliğine tayin olunmuştur. 1168 (1754) tarihinde (Müntehabu'l-A'mâl) ismi ile yirmi beş bab üzerine müretteb irtifa' usulü ve nücûmun ahkâmından bahseden bir eser yazmıştır.

ALİ EFENDİ «Hâfız»

Enderûn'da «Kilâr-ı Hâssa» ağalarından ve riyaziye müntesiblerinden olup 1178 (1765) tarihinde te'lîf ve tersîm ettiği (Tesvîyet'ül-Buyût) cedveli İstanbul arzına göredir. Ki, bu cedvel zayîce tertîbinde esastır. Zira bu cedvel olursa lögaritma hesablarına ihtiyaç hissetmeden zayiçe tertîbini kolaylaştırır. Esasen (Tesvîyetü'l-Buyût); istenen vakitte yıldızların durumlarını gösteren zayiçeyi istihraç (çıkarma) cedveline denir.

ALİ NAZİF EFENDİ

28 bab ve her bab bir kaç fasıl olmak üzere Türkçe (Nuhbetü'l-Mevakıt) isminde astronomiye ait bir eseri vardır ki mukaddimesinde Girid Seraskeri Melek Ahmed Paşa'nın kâtiblik hizmetinde bulunduğunu ve kütübhanesinden istifade ettiğini beyan ediyor. Münderecatı hakkında da: «Ulemâ-i eslâfın çiyp ve mukantaradan her birisi beyanında olan resâil-i müstakılle-i mu'teberelerini cem' ve tahsîl ve alâ tarîkı'l-mezci zü'l-cenaheyn amel istihracına vaz'-ı esas...) ibaresini tahrîr eyliyor.

ATIF EFENDİ «Kuyucaklı Mehmed Atıf Efendi»

Hal tercemesi (Âlimler Faslı)nda yazılı Atıf Bey'in dedesidir. Fazilet sâhiblerinden ve riyazî ilimlerin hesab ve hey'et şubeleri mütehassıslarından bir zattır. Bir müddet niyabetle (hâkimlikle) hizmet ifa ettikten sonra 1263 (1847) tarihinde İstanbul'da irtihal etmiştir. Edirnekapı'sı haricinden Mustafapaşa Tekyesi yolu ile Eyyüb'e giden caddenin sol tarafında medfundur. Riyaziyat'a müteallık eserlerinden olup bir tanesi Yahya Efendi Kütübhanesinde mevcut (Nihayetü'l-Elbab fî Şerh-i Hulâsati'l-Hesab) ile (Teshîlü'l-Edrâk Fî Tercemeti Teşrîhi'l-Eflâk) adlı kitablar eserleri cümlesindendir. (Teşrîhü'l-Eflâk) İslâm riyaziyecilerinden Bahaeddin Amilî'nin eserleri cümlesindendir. Mütercim bu eserini 1247 (1831) tarihinde Şam Kadısı iken genişleterek meydana getirmiştir.

B

BEDREDDİN MEHMED EL-MARDİNÎ (*)

«Sebt Mardinî» şöhreti ile tanınmış olup Osmanlı riyaziye âlimleri içinde, hususiyle astronomi şu'besinde eser yazan zatlardandır. Ömrünün sonlarında Mısır'a giderek Câmiu'l-Ezher'e muvakkıt olmuştur. Vefatı 903 (1498) dedir.

(*) 728 (1327) de vefat eden Ahmed Şerafeddin Mardinî de riyaziyecilerin faziletlilerinden bir zat olup (Nazmu'd-Dürer Fî Ma'rifeti Menâzili'l-Kamer) isminde bir eseri vardır.

Eserleri :

(Keşfü'l-Gavâmız fî İlmi'l-Ferâiz), (Lem'atü'l-Hisab), (Tashîhu'l-Mesâhatı fî Tarafi'l-Cîbi Mine'r-Rub'ı), (Kurretü'n-Nâzırı fî Ma'rifeti Vaz'ı Hututı Fazlı Dâir), (Kurretü'l-Aynı fî Beyâni'l-Mezhebîn fî İlmi'l-Ferâiz), (Lem'atü'l-Şemsiyyeti Alâ Tuhfeti'l-Kudsiyyeti), (Risaletü'l-Ameli Bi'r-Rub'ı'l-Necîb), (İzhâru Sırru'l-Mevdu), (Kifayetü'l-Kunu' fî'l-Ameli Bi'r-Rub'i'l-Maktu'), (Dırazü'l-Mezâhib), (Şerh-i Yaseminiye fî İlmi'l-Cebri ve'l-Mukabele), (Mekasıdu'd-Tullab fî Ma'rifeti'l-Mesâili Bi'l-Hisab), (Tuhfetü'l-Ahbab fi'l-Hisab), (Nisabu'l-Cibr ve'l-Mukabele), (Tedrîbu'l-Âmili bi'r-Rub'ı'l-Kâmil), ((Lükatü'l-Cevahir fî Tahdîdi'l-Hutût-ı ve'd-Devâir), (ed-Dürrü'l-Mensur fi'l-Ameli Bi'r-Rub'ı'd-Düstûr), (ed-Turuku'l-Seniyye fî'l-Ameli Bi'n-Nisbeti's-Seniyye), (el-Fethiyye fî'-l-A'mâli'l-Ciybiyye), (Hâvî'l-Muhtasarat fî'l-İlmi bi'r-Rub'ı'l-Mukanterat), (Risâletün fî Resmi'l- Münharifat ale'l-Hıytan), (Nazmu'l-Cevâhiri'l-galî fî'l-Ameli bi'r-Rub'ı-ş-Şimalî) ile Şeyh Şihabuddin Ahmed ibn-i el-Mecdî'nin (Keşfu'l-Hakayık fî Hisâbi'd-Derci ve'd-Dekayık) adlı eserini özetleyerek (Dekaiku'l-Hakayık fî Hisâbi'd-Derci ve'd-Dekayık) adını vermiştir. Bu eserlerden (Kifayetü'l-Kunu') ile (Tashîhu's-Sâati) ve (Rub'u Mecîb) risaleleri bir arada olmak üzere (Nailî Risaleleri) ile beraber 1270 de basılmıştır.

BEDREDDİN MEHMED İBN-İ ES'AD İSTANBULÎ

İstanbul'da yetişen fazîlet sahibi riyaziyecilerdendir. (Tenlîsu'z-Zaviye ve Tesbi'u'd-Dâire), (Amelü'l-Mesbe'i ve Gayrihî Min Zevati'l-Adlâı'l-Kesîre), (Şerh-i Bazı Makalât-ı Oklidis) isimlerindeki eserlerini yazmıştır. (Reyhanetü'r-Ruh fî Resmi's-Saati fî Ma'rifeti'l-Evkatı), (Tahrîru'l-Menazırı'l-Oklidis) ve (Şerh-i Hulâsatü'l-Hisab) eserleri cümlesindendir.

BAHAEDDİN PAŞA

İstanbul'ludur. Harbiye Mektebinden erkân-ı Harb yüzbaşısı olarak mezun olmuş ve yükselerek Çanakkale'de Redîf Fırkası Kumandanı olmuştur. 1330 (1914) tarihinde emekli olarak İstanbul'da irtihal etmiştir. Okmeydanı yakınında Sinan Paşa Kabristanında babası Hayri Bey'in yanına defn edildi.

(Demir Yolları ve Turuk-ı Adiye İçin Güzergâh Tayini), (Ameliyat-ı Turabiye) ve (Turuk-ı Askeriye) gibi riyazî eserleri vardır. Uzun müddet Topçu ve Mühendis Mekteblerinde muallimlik yapmıştır.

ÇINARÎ İSMAİL EFENDİ «Halîfezâde»

Hicrî 12. asırda İstanbul'dan yetişmiş müneccimlerin en mükemmeli olup Mukabele-i Piyade Ser-Halîfesi Efendi'nin oğludur. «Çınarî» lâkabı ile şöhretine sebeb Sulu-Manastır civarında Sancaktar Hayreddin, diğer adı ile Çînar Mahallesinde ikametinden dolayıdır. Henüz genç iken riyazî ilimlerde ve o zamanlar bunun lâzıme-i tabiiyyesi hükmünde olan istihraç-ı ahkâm-ı felekiye (Yıldızların hareketlerinden hüküm çıkarma) de pek fazla iktidar kazanmış olmasına mebni Sultan Üçüncü Mustafa'nın teveccühüne mazhar olmuştur. Bir zaman Lâleli'de muvakkit oldu. Hâlen bu camide meşhur olan basîteler (yükseklik ölçmeye yarayan yayvan güneş saatleri) bu zâtın kendi ustalığının maharetidir.

Resimlediği irtifa' tahtaları da kıymetlidir. (Kasinî) zîcinden sonra (Lâlând)zîcini ilk def'a tatbik mevki'ine koyan bu zattır. Üçüncü Mustafa'nın emri ile (Kasinî) zîcini 14 matlab üzere genişleterek terceme ve şerh etmiş, (Tuhfe-i Behici Rasîni Terceme-i Zîc-i Kasinî) ismini vermiştir. Terceme sahibinin hayatı ile eserlerine dâir Osmanlı riyaziyecilerinin güneşi Salih Zeki Bey'in (Kamus-u Riyaziyyat)'ında lüzumlu tafsilât vardır.

Lâlând'ın üç cildden ibaret olup (Astronomi Dö Lâlând) denilen eserin birinci cildini terceme ederek (Lâlând Zîci) adını verdiği eserin rakamlarını (ebced) hurufatına tebdîl etmiştir ki Ahmed Ziya Bey'in nezdindedir.

(Risaletün fî te'hîr-i Gurûbi'ş-Şemsi ani'l-Muvakkıti'l-Müstahreci bi'l-Mevakîti'l-Müsta'meleti fî eyadi'n-Nas) isminde bir eseri daha vardır.

D

DERVİŞ HÜSAM MEVLEVÎ

Maârifçiler ve muhasibler sınıfından bir zât olup Bosna'lıdır. İzmir'de ikameti ihtiyar etmiştir. Sinan Efendi'nin hâkimliği sırasında hesab ilminden te'lîf ettiği Türkçe (Lem'atü'l-Fevâid) ismindeki eserinin bir mukaddime ve üç bâbı vardır.

Mukaddime: Kâtiblere bâzı nasihatler ve mirasların taksîmine dâir lâzım olan muayyenlerden bahsetmektedir.

Birinci bâb: Taksîm-i guremâ, ikinci bâb: Taksîm-i mevâris, üçüncü bâb: Erbaa-yi mütenasibe.

DÜRRÎ SÜLEYMAN EFENDİ

Şairlerden ve riyaziyenin [Nücûm - Hey'et (Astronomi)] şûbesi mütehassıslarından bir zât olup müderrislerden Şumnu'lu Tayyib Efendi'nin oğludur.

Tahsîlini İstanbul'da ikmâl ederek 1266 (1849) da Mektubî-i Sadr-ı Âlî Hulefalığına (Sadr-ı A'zamlık Genel Sekreterliği Kâtibliğine) tâyin edilmiştir. Nücûm'dan «ahkâm-ı külliye»ye lâzım olan kısımları beyân eden (Câmiu'l-Kavâid ve Netâyicü'l-Fevâid) isminde Türkçe bir eseri ve (Tuhfe-i Vehbî)ye (Güher-i rîz) isminde bir nazîresi vardır.

DÂNİŞ BEY

Yüksek zekâ sahiblerinden ve riyaziye ilmi mütehassıslarından bir zât olup İstanbul'ludur. 1291 (1874) tarihinde Harbiye Mektebinden «erkân-ı harb»likle me'zuniyetinden sonra askerî hayatının büyük bir kısmı muallimlikle geçti. 1304 (1888) tarihinde evvelce gönderildiği Trablusgarb'da irtihal etmiştir. Eserlerinden (Hesab-ı Tefazulî ve Tamamî) basılmış, (Hendese-i Hılye) basılmamıştır.

DERVİŞ MEHMED EMİN PAŞA «Kimyager»

Büyük müşîrlerden âlim bir zât olup İstanbul'ludur. Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun'da tahsîlini ikmalden sonra Avrupa'ya gönderilerek Londra ve Paris'te madenler, felsefe, kimya ilimlerindeki ma'lûmatını genişletip İstanbul'a avdetinde öğretim vazifesi ile beraber tayin olunduğu siyasî hizmetlerde de ehliyetini göstermiştir. Şark tahdîd hududu komisyonunda bulunmuştur. Başlıca basılmış eserleri; (Usûl-i Hikmet-i Tabi'îyye) ve (Kimya) olup kimyevî âletlerin tariflerini beyân eden risalesi ile daha bâzı risaleleri vardır. İran ile «Tahdîd-i Hudûd Komisyonu» başkanlığında bulunduğu zaman toplayıp yazmasına himmet ettiği «müzekkere» imzalı hudud tahdîdi vesikalarına dâir basılmış siyasî bir eseri de vardır. 1293 (1877) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

E

EFEZADE MEHMED İBN-İ HACI SÜLEYMAN

Sultan İkinci Bâyezid devri riyaziyecilerinden olup Bursa'lıdır. Mehmed ibn-i Mehmed Tûsî'nin astronomi'den (Bîset - bab) ismindeki eserini metni gibi farsça şerh etmiştir ki bir nüshası Ayasofya Kütübhanesinde mevcuttur.

EŞREF BEY «Binbaşı»

Deniz kumandanlarından ve meşhur riyaziyecilerden bir zât olup İstanbul'ludur. 1310 (1894) tarihinde Mekke'de irtihal etmiştir. Riyazî ilimleri Eşref Paşa'dan o da Halîl Efendi'den, o da Gelenbevî merhumdan ahz etmiştir.

Eserleri :

1 — (Logaritma ve Cedâvil-i Felekiye): 1307 (1891) de Bahriye Matbaasında basılmıştır.

2 — (Hey'at-ı Felekiye): Astronomiye dair mufassal bilgileri toplayan bir eser olup müsveddesi Osmanlı riyaziyecilerinden Piyade binbaşılığından mütekaid Ziya Bey'dedir.

3 — Hocası Eşref Paşa'nın irtifa' istihracını logaritmadan daha kolay bir surette olmak üzere başlattığı ve fakat ikmal edemediği cedvelin ikmalidir ki müsveddesi bugün Müneccimbaşı olan Karlova'lı Hüseyin Hilmi Efendi'dedir.

F

FERİD BEY «Hasan Ferîd Bey» (1)

Dârüşşafaka'nın yetiştirdiği gençlerin zekilerinden ve riyaziyecilerden idi. 3 Mayıs 1287 (1871) tarihinde Trablusgarb Reji Müdürü Mustafa Suad Bey adında bir zatın sulbünden doğmuş ve 6 Kânun-i Sânî 1336 (1920) de veremden Kadıköyü'nde vefat etmiştir.

1306 (1890) da kuvvetli bir tahsil ve birinci derecede bir şehadetname ile Dârüşşafaka'dan me'zun olarak Telgraf Nezaretine me'mur ol-

---

(1) Arkadaşlarından Mehmed İzzet Bey Efendi vâki' olan talebimize binaen hal tercemelerini hediye etmiştir.

muş ve Teşrin-i Evvel 1306 (1890) da Yüksek Telgraf Mektebinde tahsîlini ikmâl zımnında Paris'e gönderilip 14 Eylül 1308 (1892) de Telgraf mühendisi ünvanı ile avdet ederek yine telgraf işlerinde istihdam olunmuştu.

Paris'ten avdetinde feyiz aldığı Dârüşşafaka'da cebir, hikmet ve Dârü'l-Muallimîn-i Âliye'de hesab derslerini okutmuştur. Dârüşşafaka me'zunlarının çoğu gibi çalışma hayatının büyük bir kısmını posta ve telgraf nezaretinde geçirmiş ve telgraf fabrikası müdürlüğünde fabrikanın ıslâhına ve orada bir çok yeniliklerin ihdâsına muvaffak olmakla kendisini iyi tanıtmıştır. Sonradan Darbhane Müdürlüğüne me'muriyetini değiştirmiştir. Bu tarihten sonra iktisadiyat ile meşgul olmuştur. Son zamanlarda maliye me'murlarının ihtisasları dâiresinde malî ilimlerle techîz edilmeleri maksadıyla açılan Maliye Mektebi'nde «nakd» ve «itibar-ı malî» dersini üzerine almıştır.

Dârü'l-Muallimîn'de muallim bulunduğu sırada yazmağa başladığı amelî ve nazarî ilm-i hesab'ın tetimmesi olmak üzere bir de (Hesab-ı Ticarî) vücuda getirmiştir. Maliye Mektebindeki tedrisatından (Nakd ve İtibar-ı Malî) ve (Bankacılık) adlarında iki kitab daha meydana getirmiştir. Bu son iki kitab Ferîd Bey'in hesabtaki ilmî kudretine ve vukufuna delâlet eden birer şâheserdir. Dârüşşafaka «Mecmua-yi Fenniye» sinin müdür ve müessisi olup bu mecmuadaki yazıları da ruhunun bilhassa hesaptan haz aldığını gösterecek mahiyettedir. Hayatının son zamanlarında Maliye Nezareti'nde Düyûn-ı Umûmiye (Umumî Borçlar) ve Muamelât-ı Nakdiye (Para İşleri) Müdürlüğü ve Banka Nazırlığı, bilâhare «İtibar-ı Millî Bankası» müdürlüğü gibi vazifeleri de ifa etmiş ve 1336 (1920) senesi intihabında İstanbul meb'usu olmuşken vazifeye başlamadan vefatı vuku'a gelmiştir.

Ferîd Bey ahlâkî güzelliklerle muttasıf ve bütün işlerinde ihtisar ve iktisadı severdi. Yazılarındaki ihtisarı da başkaca şâyân-ı dikkat idi. Yaratılış itibariyle hassas, hoş-sohbet ve lâtifeci idi. Her şey'i öğrenmekten tedkîk ve tetebbu' etmekten haz aldığı cihetle bu merakını sohbet esnasında ekseriya muhatabını sıkacak derecede uzatırdı. Dârüşşafaka'nın ne bugünkü hâli ve ne de memleketimizin şu andaki ilmî teşkilâtı bir ikinci Ferîd Bey'i yakın bir gelecekte yetiştiremez.

FEVZÎ EFENDİ «Mühendis Feyzî Efendi»

Sultan Üçüncü Selîm zamanı riyaziyecilerinden âlim bir zattır. «Sikistanet»in kullanılma usûlü ve yükseklik ölçme - alma kaidelerinin lôgaritme nisbeti üzere istihracının yollarına dair (Muhadarat-ı Feyzî) isminde

mühim maddeleri beyan eden bir mukaddime, iki makale ve bir hâtime üzerine tertîb edilmiş yazma eseri Eyyüb'de Hüsrev Paşa Kütübhanesi ile Yıldız Kütübhanesinde vardır. Kitabın baş tarafında elinde «sikistanet» olduğu halde san'atkârane yapılmış kendi resmi nakş edilmiştir. Yazılış tarihi 1220)1805) dir. Sonunda o tarihte Osmanlı devlet hizmetinde bulunan İngiliz mühendislerinden Antuvan Jojşero'nun takrîzi vardır. Akdeniz Boğazı istihkâmlarının kuvvetlendirilmesi memuriyetiyle bulunduğu zamanda Kilidü'l-Bahr'de irtihal etmiştir. Mezarı taşındaki mücevher târih şudur:

«Eyledi Feyzi Efendi kûy-i ukbâda mekân»: 1230 (1815).

FOSFOR MUSTAFA SIDKI PAŞA

1265 (1849) tarihinde Harbiye Mektebinden me'zun çıkan erkân-ı harb zâbitlerinden olup Soma'lıdır. Yüksek «Müşîrlik» rütbesini kazanarak 1304 (1888) senesinde Erzurum Valiliğinde iken vefat etmiştir.

Başlıca eserleri :

(Topoğrafya) ve (Hazinetü'l-Hesab)'dır. Livalığı kadar Harbiye Mektebinde muallimliği vardır.

G

GELENBEVÎ İSMAİL EFENDİ

İslâmın meşhur riyaziyecilerinden ve Osmanlı ulemasının sonuncularından olan bu zat 1143 (1731) senesinde Aydın Vilâyetine bağlı Saruhan Sancağı'nda bulunan Gelenbe kasabasında dünyaya gelmiştir. İsimleri İsmail olduğu halde halefleri arasında «Gelenbevî» nisbeti ile şöhret bulmuşlardı. Rivayete nazaran bu zâtın feyz alıp kemâle ulaşmasına aşağıdaki vak'a sebeb olmuştur :

«Terceme sâhibinin abâ ve ecdadı Gelenbe Kasabasında müftî ve müderris olarak ilim öğretip gelmişlerken babası Mahmud Efendi'nin vefatı üzerine kendisi anasının kucağında yetim kalmakla ilim tahsiline başlayamamıştı. İşte henüz on iki on üç yaşlarında bulunduğu halde bir gün akranı ile sokakta ceviz oynarken babasının dostlarından biri bunu gördüğünde: «Yazık sana ki ata ve ecdâdın fazilet ve kemal ile mevsuf iken sen böyle sokaklarda dalgınlık ve hüsran içinde oyun oynayasın» demesinden Gelenbevîye utanma hissi gelmiş ve hemen çocuk oyununu terk ile olanca gayretiyle ilim tahsiline çalışmış ve sonradan İstanbul'a gele-

rek Yasîncizâde ve Ayaklı-Kütübhane gibi fazilet sahibi üstadlardan tahsîlini tamamlamış ve bütün kudretini insanlığın yükselip kemal sâhibi olmasına harcamıştır.

İsmail Efendi 1177 (1763) senesinde müderris olmuşsa da hayatını tahsîl ve ilim neşrine hasrettiğinden yukarıda zikri geçen ve «Ayaklı-Kütübhane» adı ile bilinen Müftî-zâde Mehmed Efendi'nin evinde yalnızca mübahase ve müzakere tarzında yani tedkîk ve tahkîk tarzında tahsîle devam etmiştir. İşte terceme sahibi, mantık'a dâir (Bürhan) adındaki meşhur risalesini bu zamanda te'lîf etmiştir. Hattâ bu eserini «Ayaklı - Kütübhane»ye arzettiğinde, adı geçen zât, geçmiş müelliflerin eserlerini henüz ikmal etmeden risale te'lîf etme sevdasına düştüğü için Gelenbevî'ye itiraz etmiştir.

Sultan Selîm Han'ın saltanatının ilk devirlerinde Kâğıthane'de icrâ olunan bir eğitim merasiminde bâzı san'atların icrasından sonra birkaç kere humbara atılarak hiç birinde hedefe isabet etmemesi Hakan'ın hiddetlerini mucib olmuş ve bunun üzerine bâzı yakınlarının ihtarı ile Gelenbevî İsmail Efendi Padişah'ın huzuruna çıkarılarak hedefe isabet kaziyyesinin neticeye ulaştırılması hususu şifahen irade buyurulmuştu. Hoca Efendi derhal riyaziye kaidelerine uygun olarak humbara (Kumbara)'nın vaziyet ve istikametini düzelttikten sonra üç def'a atılıp her def'asında hedefe isabet etmesi ile Sultan Selîm Han Hazretleri gayet memnun olmuşlar ve Gelenbevî'ye günde dört kıyye (okka, dört yüz dirhem) pirinç tahsis ve tayin buyurmuşlardır. Sultan Üçüncü Selîm Hazretlerinin kemal ve fazilet sahiblerine fazla itibar etmesinden dolayı bu vak'a üzerine nazarları büsbütün İsmail Efendi'ye çevrilmiş ve 1204 (1789) senesinde kendileri Yenişehir Fenâr Mevleviyeti ile taltif buyurulmuştur. İşte bu sırada bir husustan dolayı zamanın Şeyhü'l-İslâmı Mustafa Efendi tarafından pek şiddetli bir tekdîrnâme almakla duyduğu şiddetli infial ve teessürden kendisine nüzul hastalığı gelmiş ve 1205 (1790) senesinde orada vefat etmiştir.

Merhum İsmail Efendi, eski riyaziye ile hesablara ait müşkülleri halleden meşhurların sonuncusudur. Kendisi eser ve te'lîfleri ile istikbale bırakmıştır. Vâkıa hayatında kendisinin şöhretini, gerek muallimleri gerek muasırlarının şöhreti bastırıp, vefatı da muallimlerinden önce olmakla arkaya kalarak teferrut edememişse de eserleri ile kıymetini ilân ve fazilet ve kemal derecesini beyân ettiğinden haleflerinin nazarında şöhretçe hepsine galib gelmiştir.

Şurası teessüfe şâyândır ki Gelenbevî'nin hemen her ilimde derin bilgisi olduğu halde bîçârenin ömrünün ilk seneleri darlık içinde geçmiştir. Ancak Birinci Abdülhamid Han'ın devrinde Sadr-ı A'zam Halîl Paşa'-

nın himmeti ve Kaptân-ı Deryâ Cezayirli Hasan Paşa'nın delâleti ile açılmış olan Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyûn'a ayda altmış kuruş maaşla riyaziye hocası tayin olunmakla bir miktar maddî durumu düzelmişti. Bu zâtın lögaritmayı eski riyaziyeye tatbik ederek icad etmiş olmasına dâir bizde bir itikad varsa da doğru değildir. Bu itikad Târih-i Cevdet'de Gelenbevî'nin hal tercemesi bahsinde aynen mevcut fıkralardan doğmuş olması ile bu maddeyi tavzîh için mezkûr fıkralar aşağıya aynen derç ve naklolunmuştur:

«Ol asırda bir Fransalı mühendis lögaritma cedvelini İstanbul'a getirerek Bâb-ı Âlî'ye bittakdîm hangi fenden olduğunu istifsar ile bu fenni Dersaâdette bilir kimse olmamak sûretini iş'âr ettiğine mebnî İsmail Efendi'nin hânesine gönderildikte mühendis merkum, Hoca Efendi'nin ve dairesinin perişanlığına nazaran müşarün'ileyh'i hiç yerine koyarak «Falan vakte kadar cevabını isterim», diye avdet ve eyyâm-ı mev'ûdenin inkızasında tekrar Hoca Efendi'nin hânesine azîmet eylediğinde İsmail Efendi cevab yerine derhal te'lîf eylemiş olduğu (Lögarîtma Risalesi)'ni mühendisi merkuma bi'l-atâ hüsn-i mukabele eylemiştir.

«Lögaritma cedveli Avrupa'da ulûm-i riyaziyyenin ziyade ilerledikten sonra yakın vakitlerde bulunmuş bir şey olup devr-i Hamîd Hân-ı evvelde ise kütüb-i hikmet-i Efrencîye henüz Dersaadetde şâyi ve münteşir olmamış idiğinden hikmetçe Avrupa'da husûle gelen terakkiyata İsmail Efendi vâkıf değil iken riyaziyat-ı kadîmeye tatbîkan böyle bir fenn-i nev-zuhurun esas-ı vaz'ına ve keyfiyet-i isti'mâline dair derhal bir kitab te'lîfine iktidarından salifü'z-zikr Fransalı mütehayyir olarak Bâb-ı Âlî'ye geldiğinde İsmail Efendi'nin zekâ ve meharetini sena eylemiş ve ba'dehû İsmail Efendinin tasvîrini almak istediğinden Hâce-i müşârün'ileyh Bâb-ı Âlî'de Reîs Râşid Efendi'nin odasına celb ile bir takrib resmi alınmış ve resmine ol vakit rical-i devletin tarz-ı muhteşemâne ile giydiği samur kürk giydirilmiştir.» (1)

---

(1) Cevdet Paşa'nın yukarıdaki ifadesi günümüz Türkçesine göre şöyledir: «O devirde Fransalı bir mühendis (Logaritma cedveli)ni İstanbul'a getirerek Bâb-ı Âli'ye takdîm edip hangi ilme âit olduğunu sormak sûretiyle bu ilmi İstanbul'da bilen kimse olmadığını beyân etmiştir. Bunun üzerine mühendis merkum, İsmail Efendi'nin evine gönderilmiştir. Sözü geçen Hoca Efendi'nin ve dairesinin perişanlığına bakarak kendisini hiç yerine koyup «falan vakte kadar cevabını isterim», diye dönmüştür. Verilen gün gelince tekrar Hoca Efendinin hânesine gitmiş, İsmail Efendi cevab yerine derhal yazmış olduğu (Logaritma Risalesi)ni mühendis merkuma vermek sûretiyle iyi bir mukabelede bulunmuştur.

Cevdet Paşa'nın aynen naklolunan şu fıkraları meâline nazaran Gelenbevî'nin lögaritmayı eski riyaziyeye tatbîkan keşfetmesi lâzım geliyorsa da bu neticeye doğru nazarı ile bakılamaz. Çünkü evvelemirde Gelenbevî ne lögaritmaya dair yazmış olduğu risalede ve ne de bundan bahseden diğer eserinde lögaritmanın kendi tarafından keşf olunduğunu zikr ve îmâ etmemiş, bilâkis «Ensab» adını verdiği lögoritma, müteahhirîn'in icadı olduğunu def'alarca itiraf ve tasdik etmiştir.

Saniyen (Kalfazâde İsmail Efendi) bahsinde uzun-uzadıya isbat ve beyan olunduğu vech ile lögaritma cedvelleri Sultan İkinci Mustafa Han'ın devrinde Türkçeye nakl olunmuş ve ilk def'a 1186 (1772) senesinde tercemesi ikmal olunan (Tuhfe-i Behîc-i Rasinî Terceme-i Zîc-i Kasînî) adındaki kitabın baş tarafına derç olunmuştur. Halbuki Gelenbevî lögaritma risalesini bundan hayli sonra te'lîf etmiştir. Binaenaleyh Gelenbevî, bu risalesini İslâm memleketlerinde henüz şuyu' bulmayan böyle bir cedvelin inşâ ve kullanma suretini izah maksadıyle yazmıştır ki mezkûr risalenin (Lögaritma Şerhi) adı altında intişar etmesi de bunu te'yid eder. Gelenbevî gibi müdakkik bir meşhur riyaziyecinin Osmanlı memleketlerinde resmî surette terceme olunan ve (Zîc-i Kasînî) adı ile ekserî kütübhanelere birer nüshası konulmuş olan böyle bir eseri mütalâa ve tedkik etmesi pek tabiî olmakla bu babda kendisinin mezkûr esere ıttılâ hâsıl etmemiş olmasını iddia etmek kadar hatâ tasavvur olunamaz.

Hulâsa Birinci Abdülhamid Han devrinde 1201'de İstanbul'a gelen Fransız mühendisinin lögaritma cedvelini Reîs Efendi'ye takdîm ile bunu İstanbul'da bilir kimse olmamak şeklini iş'ar etmesi tabiatiyle vukufsuzluğundan neş'et etmiş ve maamafih Gelenbevîyi görerek hakkında Reîs Efendi'ye «Şu adam Avrupa'da olsaydı ağırlığınca altın değeri olurdu.), demesi kadar da hiç bir zaman doğru söz söylememiştir. Terceme sahibi için lögaritmayı icadı şerefine lüzum yoktur. Yalnız ömrünün sonlarında te'lîf ettiği (Cebir) kitabı adının bâkî kalmasına fazlasıyla kâfidir. (Kamus-u Riyaziyat - Salih Zeki Bey.)

(Logaritma cedveli) Avrupa'da riyaziye ilimlerinin iyice ilerlemesinden sonra yakın tarihlerde bulunmuştur. Birinci Abdülhamid Han devrinde ise Avrupa'nın ilim ve felsefe kitapları henüz İstanbul'da yayılmamıştır. Böyle iken Avrupa'da ilim bakımından meydana gelen yeniliklere İsmail Efendi vâkıf olmadığı halde eski riyaziye (matematik) prensiplerine göre bu yeni çıkmış fennin esasını vaz'etmesine ve kullanılışı hakkında derhal bir kitap yazmağa muktedir olmasından yukarıda sözü geçen Fransalı hayrette kalmıştır. Bu şekilde Bâb-ı Âliye gelince İsmail Efendi'nin zekâ ve meharetini övmüş ve bundan sonra İsmail Efendi'nin resmini almak istemiştir. Bu münasebetle adı geçen Hoca Bâb-ı Âli'de Reîs Raşid Efendi'nin odasına getirilmiş bir tertible resmi almıştır. Resmine o vakit devlet adamlarının muhteşem bir tarzda giydiği samur kürk giydirilmiştir.»

Merhum'un kullandığı (Kale)'nin lögaritması Umumî Kütübhanede mahfuzdur. (1)

Merhum Hoca'nın zikr olunan üç eserinden başka görülebilen diğer eserleri şunlardır:

1 — (Amelu bi'r-Rub'i'l-Mecîb) Risalesi: Basılmamıştır. Halis Efendi Kütübhanesinde bir nüshası vardır. 2 — (Küsûrât-ı Hesab) Risalesi: Basılmamıştır. Umumî Kütübhane'de bir nüshası vardır. 3 — (Akaid-i Selkütîsi üzerine Hâşiye): Basılmamıştır. Umumî Kütübhanede bir nüshası vardır. 4 — (Vahdet-i Vücud Risalesi): Basılmamıştır. Fatih Kütübhanesinde bir nüshası vardır. 5 — (Âdab Risalesi): basılmıştır. 6 — (İsagocya Şerhi): Basılmıştır. 7 — (İmtihan Resâili): Basılmıştır. 8 — (Kıble Risalesi): Basılmıştır. 9 — (İmkân Risalesi): Basılmıştır. 10 — (Kazimîr Hâşiyesi): Basılmıştır. 11 — (Adlâ'-ı Müsellesât Risalesi): 1220 (1805) tarihinde basılmıştır. 12 — (Tehzîb Haşiyesi): Basılmıştır. 13 — (Celâl Haşiyesi): Basılmıştır.

Hocalar arasında merhum Hoca'yı kemâl-i hürmetle yâd ettiren en büyük eseri bu (Celâl Hâşiyesi)'dir.

GEDUSÎ SÜLEYMAN MURAD EFENDİ

Muvakkıtler arasında kullanılan (Rub'u ve'l-Mukantarat) ismindeki matbu' eserin müellifidir. 1270 (1854) tarihlerinde memleketinde irtihal etmiştir. Esasen Arapça yazdığı (Mukantarat) ve (Cib) risalelerini terceme etmiştir ki her ikisi de basılmıştır. Risalenin te'lîf tarihi 1268 (1852) dir. Risale bir mukaddime ile on iki bab üzerine tertîb edilmiş olup rub'u dairenin (Dairenin dörtte birinin) ciyb (sinüs) tarafından alınmasına dâirdir.

Civarı kaza olan Gördes'li Şeyh Mehmed Sa'dî Efendi de irtifa' ilminde ve mîkatta rusuh sâhibi bir zattır. 1163 (1750) tarihinde yazılmış (Kutbiyye) isminde irtifa' usulüne dair manzum bir eseri vardır ki nüshası Nur-i Osmaniye Kütübhanesinde mevcuttur.

---

(1) 4473 numarada kayıtlı olan bu nüsha 1783 senesinde Paris'te basılmış ve 1201 (1787) senesinde Gelenbevî Hoca'nın eline geçmiştir. Merhum Hoca bu nüshanın sonuna lâl (kırmızı) ile (Temellektuhu fî gurreti cumadelâhireti li-seneti ihdâ ve mieteyn ve elfin ve ene'l-fakîr İsmail el-Gelenbevî) ibaresini yazmış; mührünü de basmıştır. Mühründe uzun bir ibare varsa da kâğıdın kaba olmasından boyanın dağılmasından dolayı mührünü okuyamadım. Mikroskop ile bakılırsa okumak mümkündür. Merhum Hoca bu nüshayı tamamen mütâlea etmiş olduğu gibi bâzı yerlerine Arapça kayıtlar ve bilhassa nüshanın sonuna kendi fikri olmak üzere «ensab»a dair bir kaç kaide yazmıştır.

H

HÜSEYİN İBN-İ HASAN KONEVÎ

Hicrî sekizinci asrın riyaziyecilerinden olup 833 (1430) tarihinde te'lîf ettiği (Ravzatü'l-Müneccimîn) ismindeki eserinde ilm-i nücûm yâni ilm-i hey'etle (astronomi ile) yıldızların ahkâmına dâir mufassal tarihler vardır.

HÜSEYİN HÜSNÎ EFENDİ «Mü'minzâde»

Sultan Üçüncü Osman ve Sultan Birinci Mahmud devri riyaziyecilerinden olup rakamlar ilminden muhtelif fasıllar üzerine Türkçe (Mir'âtü'l-Kulûb) isminde eseri vardır ki bir nüshası Beşiktaş'ta Yahya Efendi Dergâhı Kütübhanesinde mevcuttur. Kendisi İstanbul'lu, maliye me'murlarından ve ikinci müneccim idi.
Meşhur rasathaneci Lâlând'ın (zîc)ini de altı bab üzerine genişleterek terceme etmiştri.

HACI MAHMUD EFENDİ

Nîş ser-gerdelerinden 1173 (1760) de vefat eden Hacı Hasan Çavuş'un oğlu olup babasının hayatında ilim tahsîli için Kahire'ye giderek Câmi'ü'l-Ezher'de uzun müddet Şeyh Hasan el-Cebertî el-Hanefî'den ilm-i nücûm ve hey'et (astronomi) öğrenimi görmüştür. Sultan Birinci Abdülhamid'in saltanatının sonlarına doğru İstanbul'a gelmiş ve padişahın iltifatına mazhar olmuştur. Bu münasebetle kendisine ve evlâdına meşrût olmak üzere Süleymaniye Muvakkitliği ile beraber Süleymaniye'nin Dökmeciler tarafına bakan meydana çıkan merdivenin üzerindeki ev ihsan buyurulmuştur. Orada oldukça mühim olan kütübhanesinin içinde ve bir çok rasathane âletleri arasında uzun seneler ikamet ettikten sonra vefat etmiş ve kendi talebesi olan Şeyhü'l-İslâm Arif Hikmet Bey'in Nuh Kuyusunda bulunan türbesi'nin avlusunda defn olunmuştur.

Yaşı doksanı mütecaviz idi. Mezar taşında oğlu Süleymaniye Muvakkıti Hattat Hacı Mustafa Efendi'nin imzası ile şu kitabe kazınmıştır:

«Hâzâ kabri el-hac Mahmud ibn-i el-hac Hasan en-Nâşî. el-Muvakkîtü bi-Câmi'is-Sultan Süleyman Han aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân. el-müteveffâ fî 20 Rebiulâhir sene 1223 (1808)»

Riyaziyeye dair yazdığı eserlerden yalnız risaleler görülmüştür:

1 — (Risaletün fî Resmi'l-Küreti...) Arapçadır.
2 — (Der Beyân-ı Takdîm-i Havas, ki Takvîm-i Erkam ve Hurûf-i Gûyend). Bu eseri Türkçedir.
3 — (Kaide-i İstihrac-ı Husûf). Türkçedir.
4 — (Kaidetü fî İstihrac-ı Küsûf). Türkçedir.
5 — (Kaidetü fî Vaz'ı Cedvel-i İhtilâfi'l-Manzarı).
6 — (Harekâtü'l-Kevâkibi's-Sâbiteti).

HÜSEYİN RIFKÎ EFENDİ

Kırım'a bağlı Taman (Tıman) beldesinden olup Şam valiliğinde irtihal eden Müşîr Emîn Paşa'nın babasıdır. Mühendishanenin açılış tarihi olan 1210 (1796) senesinden itibaren yirmi iki sene baş-hoca adı ile muhtelif ders ve ilimleri okutan Osmanlı riyaziyecilerinin güneşidir. O zamanki talebe arasında (Büyük Hüseyin Efendi) şöhreti ile ma'ruftu.

Müellefatı :

1209 (1795) da basılan (Lağım Risalesi) (1), 1212 (1797) de basılan (Usûl-i Hendese) ile (Müsellesât-ı Müsteviye), (İmtihanü'l-Mühendisîn), (Usûl-i İstihkâmat), (Usûl-i İnşâ-i Tarîk), (Mecmuatü'l-Mühendisîn), (Telhîsu'l-Eşkâl), (el-Medhalü fî'l-Coğrafya), Arapça. (İrtifa' Risalesi) ve Humbara Cedveli ve sairedir. Bir de Arapça (Ferîdetü'l-Münîreti fî İlmi'l-Küreti) isminde yazma bir eseri vardır. 1232 (1817) de Medine-i Münevvere'nin mukaddes binalarının tâmirine me'mur olarak gönderildikleri zaman orada vefat etmiştir. Harbiye Mektebinin derslerinin tensîkinde büyük himmeti görülmüştür. (Mecmuatü'l-Mühendisîn)'i 1217 (1802) de, (Telhîsu'l-Eşkâl)i 1239 (1824) da Mısır'da, (Usûl-i Hendese) ile (Medhal-i Coğrafya)sı ve (Müsellesât-ı Müsteviye)si İstanbul'da basılmıştır.

(Mecmuatü'l-Mühendisîn) hakkında Askerî Müzesi müdürü Ahmed Muhtar Paşa'nın (Ahval-nâme-i Müellefat-ı Askeriye-i Osmaniye) adlı eserinde lüzumlu izahat vardır.

HÜSEYİN EFENDİ «Mısriyyecizâde»

Mühendishane Mektebinde (Ser-halîfe)lik vazifesi ile riyazî ilimleri öğreten Osmanlı riyaziyecilerindendir. 1237 (1822) tarihinde (Teslîs-i Zevaya)'ya dair basılmış müstakil bir risalesi vardır. Riyaziyecilerin ma'lûmları olduğu üzere bir zaviye (açı) veya bir kavsin (yayın) müsavî üç kıs-

---

(1211 (1797) de yazılmış bir nüshası Manastır Kütübhanesinde mevcuttur.

ma taksîmi, bir mük'âbın (küb'ün) dıl'ına müsavî başka bir mük'âb inşası, bir daireye müsavi mürabba' tersîmi bugün hal olunamayan mes'elelerdendir. Hüseyin Efendi merhum'un risalesinin de esasen maksadı te'min edemediği zamanımız Osmanlı riyaziyecilerinin reislerinin reisi makamında olan Vidinli Tevfik Paşa merhum'un bu maddeye dair yazdığı makaleleri ile de sabittir.

HACI HÜSEYİN RIFKÎ PAŞA («Ferîk» - Tümgeneral)

Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun hocalarından Ali Bey'in oğludur. Babasının muallim bulunduğu mektebte tahsil ederek 1263 (1847) tarihinde beş-altı arkadaşı ile beraber tahsîlini ikmâl için Viyana'ya gönderildi. Tahsil esnasında Osmanlı Tarihi'ni (Almanca - Nemçe)ye terceme etmiş ve imparator tarafından takdire mazhar olarak şerefine bir ziyafet verilmiştir. Tahsîlini ikmâlden sonra İstanbul'a avdetle askerî mekteb ve dairelerde hizmet ifa etmiştir. 1329 (1913) tarihinde irtihal ederek Fatih Türbesi avlusuna defn edilmiştir.

Eserleri: (Tesviye-i Turûk), (İstihkâmat-ı Cesîme), (Topçuluk Fennî). Son eseri Sultanahmed sergisinde teşhîr edilip takdîr edilmişti.

HACI MEHMED AĞA İBN-İ ABDULLAH AKPINARÎ

Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden Sultan Mustafa'nın Amasya Valiliği zamanında maiyyetinde bulunan me'murlardan bir zattır. İmzasını «El-Hac Mehmed an Cemâati Mehterân» diye yazdığına göre şehzadenin mehterlerinden olduğu anlaşılıyor.

Baş tarafı «Kavâid» ve «Fevâid», sonu «Mesâil-i hisabiyye»den bahseden (Şems-i Leylân) ismindeki eserinin nihayetindeki manzume aşağıdadır :

«Mâ'rifet revminden açtın nikaabı
I'yân ettin mesâil-i hisâbı
Amasya'da kıldın feth-i bâbı
Sehabından çıkardın âfitâbı
Denildi Bâyezid Paşa'da tarih
Yazıp verin emîre bu kitâbı.» Sene: 953 (1546)

Köprü'de câmii ile mektebi olduğu ve burada medfûn bulunduğu rivayet edilmiştir.

HASAN FUAT PAŞA «Zanoğlu Sefer Paşa hafîdî»

Çerkes kabilelerinden «Bejedoğ» Kabilesi beylerinden hür fikirli ve sağlam ahlâklı bir zât olup Harbiye Mektebinden me'zunyietinden sonra kırk sene Askerî ve Mülkî mekteblerde riyaziye hocalığı yapmıştır. 1329 (1913) tarihinde emekli olarak İstanbul'da vefat etmiştir. Kılıç Ali Paşa Camii avlusunda defn edilmiştir.

(Hendese-i Musattıha), (Hendese-i Mücessime), (Hendese-i Resîme), (Hendese-i Murakkama) ve (Amelî Hendese ve Resm-i Hattî) gibi basılmış eserleri vardır. Son me'muriyeti Askerî İdadî (Lise) «ders nezareti» idi.

HALİL FAİZ EFENDİ

İstanbul'dan yetişen ulemâ ve fen erbabından, fevkalâde zekî bir zât olup 1080 (1670) tarihinde Yedikule Mahallesinde Câbî-Zâde Mustafa Efendi'nin sulbünden dünyaya geldi. İlk tahsîlini bitirdikten sonra âlet ilimleri ve dinî ilimlerin tahsîlini zamanının büyük âlimlerinden Kara Halîl, Bostan Salih, Mestci-zâde Abdullah, Mutavvelci Efendi'lerden, farsça kaideleri (grameri) de Neşatî Dede'den parlak bir surette ikmal ederek bilinen usul dairesinde ders okutmağa başladı. Ve az zamanda dersine pek çok ilim talibleri toplamıştır.

Bir aralık şiirle de meşgul olup muasırı bulunan şairlerin takdîrini celbedecek derecede şairane iktidar göstermiştir. Yine bu sıralarda riyaziye tahsîlinin lüzumunu takdîr ederek zamanın riyaziyecilerinden bu noksanını da ikmal etmiştir. İşte bu şekilde bir taraftan talebelerini yetiştirmekle isimlerini aşağıya aldığımız eserleri te'lîf ile, bir taraftan da riyaziyeye ait araştırmalarını derinleştirmekle meşgul iken maalesef sevdâ illetine mübtelâ olarak tabiatiyle tedrîs âleminden çekildi. İcazet almağa başlayan talebesini de çaresiz tahsîl şerefinden mahrum bırakmıştır.

Biraz sonra 1134 (1722) tarihinde intihar ederek vefat etmiş ve Yedikule Kapısı dışarısındaki Kirişhane Mezarlığında babasının yanına defn edilmiştir. (Allah rahmet eylesin).

Şairlikteki iktidarına nümune olmak üzere «Şakayık» zeyli (Şeyhî)'den aşağıdaki gazeli buraya alınmıştır:

«Biz ki dilden emel-i rahatı dûr eylemişiz,
Çekilüp kûşe-i gam-gâha huzur eylemişiz.

Feyz-i tevfîk ile pîçîde idince nice kez
Pençe-i şahsı gam ü mihnete devr eylemişiz.

Fikr-i dîdâr ile hizmetine eyyam içre
Keşti-zâr-ı emelî mezra'-i mûr eylemişiz.

Halden dîdeyi hayfâ ki edip biz tahvîl
Mahv-ı nüzzare-i dîdâr-ı umûr eylemişiz.

Gösterüp bezm-i belâgatte yed-i beyzâyı
(Faîzâ) arzâ ki âlemi Tûr eylemişiz.»

Eserleri :

1 — Tefsîr ilminden (Sûre-i A'raf)'daki

وَجَاوَزْنَا بِبَنِى اِسْرَائِلَ الْبَحْرَ âyet-i kerîmesinin tefsîri-

ni beyân edici risale.

2 — Meânî ve Beyandan (Telhîs) şerhi üzerine Fenârî-zâde Hasan Çelebî'nin ulemâ (âlimler) arasında meşhur hâşiye'sinin ekser bahislerine ta'likat.

3 — İlm-i âdâb-ı münâzaradan (Hüseyniye) risalesine şerh.

4 — Mevlevî fuzalâsından Neşatî Dede'nin Kavâid-i Farisiyye (farsça kaideleri) ne şerh.

5 — Meânî ilminden (Alâka) risalesine şerh.

6 — Tütün çiğnemek, kahve içmek ve afyon yutmağa dair hususî risale.

7 — Karîne târifine dair hususî risale.

8 — İlm-i Nücum - Hey'et'de (Astronomide) münakaşalara sebeb olan bâzı bahislerin halline dâir (Fütûh-ı Alâiyye) isminde hususî eser.

9 — İlm-i Kelâm'dan merhum Hızır Bey'in (Nûniyye) kasidesine şerh.

10 — Riyaziyeden (Hesâb-ı Tencîm) mes'elelerine dâir müstakil eser.

11 — Riyaziyeden (Cebir) mes'elelerini beyân eden (es-Savletü'l-Hizbiriyye) ismindeki hususî eser.

12 — Riyaziye ilminden bir mukaddime altı bab, bir hâtime üzerine tertîb edilmiş (Fezleketü'l-Hesab) isminde müstakil eser. Bu âciz tarafından Dârü'l-Fünûn-ı Osmanî Kütübhanesine hediye edilmiştir.

13 — Şiir ilminden bir dîvan.

14 — Nücûm ilminden (astronomi'den) seyyarelerin ilmî hareketlerine dâir (Makalâtü's-Seyyare) adındaki risale.

15 — İlm-i âdâb-ı münâzaradan Seyyid Şerîf'in risalesine şerh.

İşbu eserlerden (Nûniyye), (Kavâid-i Fârisiyye) şerhleri ile (Hesâb-ı Tencîm)'den başkası Sultan İkinci Bâyezid Câmii içindeki Şeyhü'l-İslâm Veliyyüddin Efendi Kütübhanesinde vardır.

HAYRÎ BEY

İlk tahsîlini memleketi olan İstanbul'da ikmalden sonra Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun'a girdi. Mektebden me'zun olduktan sonra Belçika'da tahsîlini ikmâl etmiştir. Avdetinde mezkûr mektebde «Hendese-i Resmiyye» muallimliğine tâyin olundu. Binbaşılığa yükselmesinden sonra Mülkiye'ye nakl ederek son me'muriyeti olan Demiryolları Müdürlüğüne kadar ilmî hizmetlerde bulundu. Yaşının icabı emekliliği icra olunarak 1332 (1916) senesinde irtihal etmiştir. Kasımpaşa'da Sinan Paşa Camii avlusuna defn edilmiştir.

(Hendese-i Resmiyye ve Tatbîkatı), (Demir Yolları) ve (Turûk-ı Mütenevvia-yı Âdiye) isimlerinde basılmış eserleri vardır.

HIZIR HALÎFE ET-TEBERİ

Sultan Dördüncü Murad devri teberdâr (baltalı yeniçeri askeri, solak sınıfı) larından ve ilim erbabından bir zattır. Hesab ilminden (Cezîre-i Erkam) ismindeki eserinin fihristi aşağıdadır:

1. bab: Kara cümle, 2. bab: Tefrîk, 3. bab: Darb, 4. bab: Tansîf, 5. bab: Taz'îf, 6. bab: Taksîm, 7. bab: Taksîm-i Gurema, 8. bab: Zekât, 9. bab: Gümrük, 10. bab: Altını kuruşa bozmak, 11. bab: Kuruşu altına bozmak, 12. bab: Siyakat-ı Arabî ve Erkam-ı Hindî beyanındadır.

İ

İBRAHİM-ZADE

Fatih devri maârifçilerinden ve hesabcılarından olup (Miftâhu Künûzi Erbabi'l-Kalemi) isminde farsça riyaziyenin hesab kısmına âit bir eseri vardır.

İBRAHİM İBN-İ MEHMED

Riyaziyenin bilhassa hey'et (astronomi) şu'besinde geniş bilgi sâhiblerindendir. İki cepheli madenî bir levha üzerine mâhirane bir surette tersîm ettiği (usturlap) âleti Üsküb'deki Melâmî Dergâhında tarafımdan görülmüştür. Bu âletin terceme sâhibinin eli ile 1098 (1687) tarihinde İstanbul'da Köprülü Mehmed Paşa Medresesinde i'mal ve tersîm edildiği yazılıdır. Mezkûr levha yardımımla Manastır'a götürülerek asrımız riyaziye ve astronomi mütehassıslarından hayatı aşağıda gelecek olan üstad-ı ekremim Bursa'lı Ali Sulhî Bey'e gösterilmiş ve kullanma usûlüne dair husuŝî risale kaleme alınıp Üsküb'e gönderilmiştir.

İSMAİL İBN-İ SEYYİD İBRAHİM ÂMİDÎ

Kadıların faziletlilerinden ve riyaziye müntesiblerinden bir zât olup 1124 (1712) de Medine Kadısı idi. Şer'î siyasetten bahseden (ed-Dürrü'n-Nefâis fî Zecri'l-Eşrarı ve'l-Habâis) isminde bir eseri ile (Zübdetü'l-A'mâli fî Ameli Usturlâbi'ş-Şimali) adında riyaziyeye ait bir eseri vardır.

İBRAHİM BEY «Durak Paşa-Zâde»

Hayatı aşağıda gelecek olan Çinârî İsmail Efendi'nin (Kasinî) adlı (Yıldızların dolaşma ve yerlerini gösteren cedveli) (zîci)'ni 1237 (1822) den 1240 (1825)'a kadar (Teshîl-i Zîc-i Kasinî) ismi ile şerh ve tezyîl ettiği gibi fransızcadan bir (Müsellesat) terceme etmiştir. Bir de altı bab üzerine tertîb edilmiş (Risale-i İrtifa'ı) vardır. Zamanında müneccimbaşı idi. 1248 (1832) tarihinde irtihal ederek Silivrikapı dışında Seyyid Nizam Dergâhı avlusuna defn edildi.

İSHAK EFENDİ HOCA

Müteahhirîn devri Osmanlı âlimlerinin en meşhuru olup Narta'lıdır. Şark dilleri ile Avrupa lisanlarından birkaçına âşina olduğu gibi muhtelif ilimlerde, hususiyle riyaziye, felsefe, tabiiye, hey'et ve nücum ilimlerinde yed-i tûlâ sâhibi idi. 1239 (1824) dan 1244 (1828)'e kadar da Dîvan-ı Hümâyûn tercümanlığında bulunmuştur. Avrupa dillerinden en evvel Türkçeye fennî kitablar terceme eden bu zat olup garbın ilim kitablarına da vâkıf bulunmakla ilmî ıstılâhları tatbîka ve karşılıkları bulunmayan ilmî

ıstılâhlara da isim tayinine muvaffak olmuştur. Velhasıl yeni ilimlerin dilimize nakline çalışanların reîsi ve imamıdır. Uzun müddet Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn baş-muallimliğinde bulunmuş ve 1250 (1834) tarihinde Hicaz'dan avdetinde Süveyş'te vefat etmiştir. Bu kadar meşguliyetler arasında üç ay zarfında hıfzı da ikmal etmiştir. (Yâni hâfız-ı Kur'-an olmuştur.) Bu ölümlü dünyada mümkün mertebe adı ihtiramla yâd olunmak ve hayırlı duâya sebeb olmak için Mühendishane'nin biraz üstündeki kabristanda Müşarünileyh'in mezar taşı olmak üzere mekteb tarafından bir taş dikilmiştir ki «Dîvan-ı Hümâyûn sâbık ser-halîfesi ve Mühendishane-i Hümâyûn baş-hocası el-Hac Hâfız İshak Efendi» diye yazılıdır. 1246 (1830) senesinde baş-hoca olduğu zaman bâzı gayretsiz ve ilimsiz muallimleri değiştirerek yerlerine ehil ve dirayetlilerini tayin etmiştir. Hattâ uhdesinden hesab muallimliğin kaldırdığı bir kimseyi rica için İshak Efendi mektepte yemek yerkn sofrada birlikte oturan hocalardan biri: «Efendim, Hasan Efendi dâînizin dersini alarak rızkına mâni oldunuz,» demesi üzerine yerde duran yemek tablasının içindeki sahana gözlerini dikerek beklemekte olan kedileri göstererek: «Öyle ise şu sahanın kapaklarını kaldırınız da kedilerin rızkına mâni' olmayınız,» diye güzel bir cevap vermiştir.

Bâzı hâl tercemeleri kitablarında küçüklüğünde Narta'da ihtidâ etmiş bir Musevî'nin oğlu olarak gösterilmişse de asrımız hal tercemesi ulemasından Padişah'ın Kâtibi merhum İsmet Efendi, Karlova'lı bir müslüman'ın oğlu olduğunu mevsûk tahkikatına atfen bana anlatmış ve 1250 (1834) tarihinde Mekke'de vefat ettiğini de ilâve etmiştir. Merhum, Arap, Fars, Türk, İbranî, Lâtin ve Rum dillerine vâkıf idi. Hal tercemesi ile muhtelif eserlerine dair (Kamus-ı Riyaziyat)'da lüzumlu tafsilât vardır.

Merhum'un basılmış eserleri şunlardır:

1 — (Nasbu'l-Hıyam): Harp ilmine dair 1242 (1827)de basılarak askerî zâbitlere tevzi' olunmuştur.

2 — (Mecmua-yi Ulûm-i Riyaziye): Riyaziye'nin bütün şûbeleri ile beraber hey'et, hikmet, kimyâ'ya dair de bilgileri ihtiva etmekte olup dört cilttir. Riyaziyeciler için kıymetli bir eserdir.

3 — (Tuhfetü'l-Ümerâ): Ordu kurmak ve kaleleri muhafaza etmekten bahsetmektedir. Sonunda şekilleri de vardır. 1243 (1828)'de basılmıştır. İki makale bir hatime üzerine müretteptir.

4 — (Usûl-i İstihkâmat)

5 — (Aksü'l-Merâyâ fî Ahzi'z-Zevâyâ): Oktan ve sektan gibi rasat âletlerinin kullanılma usullerinden bahsetmektedir.

6 — (Usûlü's-Sıbagatı): İki makale üzerine mürettep olup birinci makale âlât-ı nâriye'nin asleh vech üzere inşa ve imalinde istimal olunan madenlerin tabiatlarından bahis olarak iki faslı ihtiva

etmektedir. İkinci makale de top dökümüne dair olup beş babı ihtiva eder. Bu eser hakkında (Ahvalname-i Müellefat-ı Askeriye-i Osmaniye)'de lüzumlu izahat vardır.

7 — (Küre Risalesi).

8 — (Deniz Lâğımı Risalesi).

9 — (Hikmet): Arapçadır.

10 — (Âlât-ı Kimyeviye Risalesi).

11 — (Kavâid-i Ressamiye): Araziyi hudutlandırma kaidelerini ihtiva etmektedir. Bir nüshası Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn Kütübhanesinde mevcuttur.

12 — (Oktand) : Âletinin tarifleri ve kullanılma usulünü beyan eden risaledir.

Bunlardan başka bazı risaleleri olduğu mervîdir. 2,3,4,5,6 numaralı eserleri Es'ad Efendi Kütübhanesinde vardır.

İBRAHİM EFENDİ «Cebirci Binbaşı İbrahim Efendi»

Zamanımız riyaziye ilimleri mütehassıslarından bir zat olup Askerî mekteblerde tahsîlini ikmalden sonra uzun müddet Tıbbiye-i Şâhâne ve sair mekteblerde riyaziye tedrîs etmiştir. 1321 (1905)'de irtihal ederek Merkez Efendi civarına defn edilmiştir. (Cebir Müderrisi) ile hesab mes'elelerine dair (Es'ile ve Ecvibe-i Hesabiye) isimlerinde basılmış eserleri olduğu gibi gazetelerden (Hazine-i Fünûn) ile (Teslît-i Zevayâ) bahsine dair uzun makale neşr etmiştir.

İZZET BEY «Kaymakam»

1274-75 (1858-59) tarihlerinde Mühendishane'nin idâdî (Lise) sınıfları hesab ve cebir ilimleri hocalığında bulunan riyaziye ilimleri mütehassıslarındandır. Sonradan Cidde su yollarının ta'mirine me'mur olarak gönderilmiş ve orada irtihal etmiştir. Dilinde biraz tutukluk olduğu için «Pepe» lâkabı ile ma'ruftu. Hırka-i Şerîf Dairesinde mevcut Büyük Medine resmi Müşarünileyh'in kendi el maharetidir.

Eserleri : (Cer Eskal), (Logaritma), (Mir'atü's-Semâ)'dır. (İlm-i Cebr ve Muadele) ile (Müsellesât)'ı Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn - Topçu Mektebi Kütübhanesinde mevcuttur.

K

KADIZÂDE-İ RUMÎ»
«Salâhaddin Mûsâ ibn-i Mehmed ibn-i Kadı Mahmud»

Osmanlı ulemâ ve riyaziyecileri arasında hem kıdem hem ehliyetçe birinci mertebeyi kazanmış fazilet sahibi bir zattır. Bursa Kadısı Sultanönü'lü Koca Molla Mahmud (1) Efendi'nin torunudur. İlk tahsîli Mevlâna Fenarî'dendir. Bilhassa ilim tahsil etmek maksadiyle ailesinin cebri olmaksızın Horasan'a giderek Seyyid Şerîf'den feyz almış, Maverâün-Nehir'e gidip burada (Kadızâde-i Rumî) ismi ile şöhret bulduğu meşhur Uluğ Bey'e intisab etmiş ve muallimi olmuştur.

Eserleri şunlardır:

(Şerh-i Çağmini), (Risale-i Kavs-ı Kuzah), hendeseden (Şerh-i Eşkâli't-Te'sis), (Hâşiye-i Hidâyeti'l-Hikme) ve (Risale fî İstihrac-ı Ciyb) (1)'dir ki bu son eser Sultan Abdülmecid Han devrinde ve 1286 (1852) tarihinde Matbaa-i Amirede taş basması olarak basılmış ve Mehmed el-Hac ibn-i Ebî Nasrı'l-Irakî'nin hâşiyesi de buna ilâve olunmuştur. «Çağmînî» şerhini 814 (1411)'de ikmal ettiği Ayasofya Kütübhanesinde kendi el yazısı ile yazılı nüshada mezkûrdur.

Uluğ Bey, Kâtib Çelebi'nin tahrîrine nazaran 824 (1421) senesinde Semerkant'ta muntazam ve mükemmel bir rasathane te'sis ve bir zîc tertibine başlayarak bu mühim işi ilk iş olarak asrın mümtaz riyaziyecilerinden Gıyaseddin Cemşid'e havale etmişse de bir kaç ay geçtikten sonra Gıyaseddin Cemşid vefat etmekle bu mühim eseri Mevlânâ Kadızâde-i Rumî'nin kudretli eline tevdi' etmişti. Mevlânâ müşarünileyh, (Zîc)i ikmal etmeden önce Allah'ın rahmetine intikal ettiğinden Uluğ Bey (Zîc)'ini Kadızâde'nin talebelerinden Ali Kuşçu itmam ve rasadları kemale ulaştırmakla yakın zamana kadar müslümanlar arasında kullanılan ve (Uluğ Bey Zîci) adı ile yâd olunan (Zîc-i Hakanî)'yi meydana getirmiştir. Bu fâzıl zâtın ismi Herblot'nun Şark Kütübhanesi adı ile bilinen kita-

---

(1) Bu zâtın Bursa Hisarı dahilinde Kavaklı isminde bir camii olup kendisi Mevlevîhane karşısında medfundur. «Güldeste» zeyli (Gülzâr-ı Sulehâ)nın nakline nazaran Kadızâde de burada medfundur. (Künhü'l-Ahbar)ın basılmamış kısmındaki nakillere nazaran burada medfun bulunan biraderi olup Manastır Medresesi Müderrisi olan Kutbüddin Mehmed Efendi'dir. Riyaziyecilerden olan terceme sahibinin Maverâü'n-Nehir'de irtihal ettiği anlaşılıyor. (Künhü'l-Ahbar)'da (Semt-i Kıble) risalesi olduğu da yazılıdır. Mufassal hal tercemesi zamanımız Osmanlı riyaziyecilerinin üstadı Salih Zeki Bey Efendi'nin (Âsâr-ı Bakıyye)'sinde zikredilmiştir.

(1) 1010 (1601) tarihinde Mekke Mollalığında vefat eden Kavalalı Abdülvahhab Efendi'nin de bu isimde bir eseri vardır.

bında ve Uluğ Bey bahsinde yalnızca Salâhaddin diye gösterilmiş olmasına mebnî Avrupalılar arasında bu ad ile şöhret bulmuştur. (Arabistan'ın Tarih-i Umumîsi) adlı eserin sahibi Sédillo, Kadızâde-i Rumî lâkabı ile şöhret bulan zâtın asıl ismi Hasan Çelebi olduğunu bu kitabında beyân ediyorsa da bu hakikate aykırıdır .(1) Hele Montucla'nın te'lîf ettiği (Tarih-i Riyaziye)'sinde bu zâtın Kadızâde olduğunu asla hâtıra getirmiyerek Rumî lâkabından Romalı olduğuna hükmetmesi hakikaten çok garib bir durumdur.

KIRLANGIÇ-ZADE HÜSEYİN İBN-İ HALİL

Riyaziye ilimlerine müntesib bir zattır. 974 (1566)'de Gelibolu'da yazdığı Türkçe (Rub'u Meciyb) ile irtifa' usûlü ve saireden bahseden eseri bu sahada yazılan eserlerin eskilerindendir.

KÂTİBZADE MUSTAFA İBN-İ MEHMED

Riyazî ilimlerin kozmoğrafya şubesinde ihtisas sahibi bir zat olup İstanbul'ludur. Aşağıdaki eserlerinden birinci eseri ki (Şerh-i İstihrac-ı Gurre-nâme) ismindedir. 1080 (1669) tarihinde yazmıştır. Diğerleri de şunlardır :

1 — (Taksîm-i Derecat-ı Eflâk ve İstihrac-ı Teslîs ve Terbi' ve Tesdîs).

2 — (Şerh-i Ahval-i Devâir-i Ekalîm-i Seb'a ve Rub'-i Meskûn).

M

MEHMED EFENDİ «Mahmud İbn-i Osman Efendi)

Ulemâ ve riyaziyecilerden bir zat olup Şumnu'ludur. Memleketinde Halil Paşa Camiinin muvakkıti iken guruba ait güneş saatlerinin yapılış ve kullanılmalarını beyan eden, ilmî şekilleri ile beraber Arapça, altı bab üzerine tertîb edilmiş bir risale yazmıştır ki kendi el yazısı ile olması muhtemel bir nüshası tarafımdan Rasadhane-i Âmire Kütübhanesine hediye edilmiştir. Risalenin te'lîf tarihi 1204 (1790) senesidir. Sair eserleri olduğu muhtemel ise de tarafımdan görülememiştir.

---

(1) «Histoire General Des Arabes»in ikinci cildinin 39. sayfasına müracaat edile.

MAHMUD ibn-i MEHMED «Mîrim Çelebi»

Onuncu hicrî asırda İstanbul'da yetişen kozmoğrafyacılardandır. Fazilet erbabı ve ulema arasında «Mîrim Çelebi» denmekle meşhur idi. Adı geçen meşhur Osmanlı riyaziyecilerinden Kadızade-i Rumî denmekle meşhur olan Salâhaddin Mûsâ'nın torunu Kutbuddin Mehmed'in oğludur. Böylece babası cihetinden hem Kadızâde, hem de Ali Kuşçu'nun torunu olduğu gibi, anne cihetinden de 877 - 881 (1472 - 1476) tarihleri arasında İstanbul Kadılığında bulunan Osmanlı ulemasının en kıymetlilerinden Hocazâde Mevlânâ Muslihiddin'in torunudur. (1) Kâtib Çelebi (Hacı Kalfa) (Keşfü'z-Zünûn)'da (Fethiye Şerhi)'nde terceme sahibini Ali Kuşçu'nun kız kardeşinin oğlu olmak üzere gösteriyorsa da Mîrim Çelebi'nin Uluğ Bey (Zîc)'ine yazmış olduğu şerhde Ali Kuşçu'ya dede nisbet edilmesi bu sözün yanlışlığa dayandığını isbat eder. Mîrim Çelebi, ilk önce tedâvüldeki ilimleri İstanbul'da tahsil etmiş ve bilhassa Hocazâde Sinan Paşa'ya hizmet ve mülâzemet etmekle olgunluk kazanmıştır. Mumaileyh evvelâ Gelibolu Medresesine müderris tayin edilmiş ve oradan Edirne Taşlık Medresesine daha sonra Bursa'da Manastır Medresesi müderrisliğine terfi' etmiştir. Daha sonra fazilet ve irfanına mebnî Sultan Bâyezid ibn-i Sultan Mehmed Han Hazretlerine muallim tayin edilmiş ve bu sultanın saltanatı zamanında mertebeleri kat'ederek nihayet Sultan Birinci Selîm tarafından 925 (1519) senesinde Anadolu Kazaskerliğine tayin edilmişti. Bu hizmetten ayrıldıktan sonra hac farîzasını ifa etmek üzere Hicaz'a gitmiş ve akabinde Edirne'ye dönerek vefatına kadar orada ikamet etmiştir. Mîrim Çelebi 931 (1525 senesinde Edirne'de vefat etmiştir. Kasımpaşa Camii avlusunda medfundur. Sultan Bâyezid ibn-i Sultan Mehmed Han hazretlerinin saltanatlarında, bu padişahın teşvîki ile memleketimizde riyaziye ve hey'et ilimlerinin terakkîsine hayli hizmet etmiş ve birçok risale te'lîf etmiştir:

1 — (Düstûru'l-Amel ve Tashîhu'l-Cedvel) adında bir kitabı vardır ki (Uluğ Bey Ziyci) üzerine Sultan Bâyezid'in emri ile yazılmış, Farsça bir şerhtir. Sahibinin en güzel eserlerindendir. Mezkûr şerh, bu cilddeki tedkiklerimize esas olan kitablardan biridir. Hemen her kütübhanede nüshasına tesadüf olunabilirse de Ayasofya Kütübhanesinde 2697 numaralı nüshası gayet nefîs ve sahîhtir. Bu şerhi, ceddi Ali Kuşçu'nun diğer bir şerhi ile Gıyaseddin Cemşîd'in (Ziyc-i Hakanî der-Tekmîl-i Ziyc-i

---

(1) Terceme-i Şakayık-ı Numaniyye - Basılmış nüsha, sh: 339. Tâcü't-Tevârih - c. 1. Kamusu'l-A'lâm - c. 5, sh: 4511. Maamafih (Kamusu'l-A'lâm) Mîrim Çelebi'yi Kadızâde'nin oğlu olmak üzere göstermiştir. Halbuki mumaileyh, Kadızade'nin oğlu Şemseddin ile Ali Kuşçu'nun kerîmesinin izdivacından hâsıl olan Kutbuddîn'in oğludur ki validesi de Hocazâde'nin kızıdır.

İlhanî) adındaki kitabını kaynak ittihaz ederek yazmıştır. Mezkûr eserin te'lif tarihi 904 (1499) senesidir.

2 — (Şerh-i Risaletü'l-Fethiyye) adı ile ceddi Ali Kuşçu'nun (Risaletü'l-Fethiyye)si üzerine yazılmış bir şerhi vardır. Mîrim Çelebi'nin bu iki mühim şerhinden başka «rub'u mecîb», «rub'u mukantarat» ve «semt-i kıble»ye dair bir takım risaleleri daha vardır ki başlıca tesadüf ettiğim eserleri aşağıda sayıldığı şekildedir :

(Risaletün fî'r-Rub'i'l-Mecîb), (Risaletün fî'r-Rub'i'l-Camia), (Risaletün fî'r-Rub'i'l-Mukantarat), (Risaletün fî Kıbleti ve Ma'rifeti Semtiha), (Risaletü'z-Zerkale), (Risaletü'l-Ceybu'l-Câmia), (Risaletün fî'l-Ameli bi'r-Rub'i'ş-Şikâri) ve (Risaletün fî Tahkîki Semti'l-Kıble).

Bu risalelerin ekserisi Farsça yazılmış ve Sultan Bâyezid Han'a ithaf edilmiştir. Münderecatına gelince o zamanlar muvakkitler arasında kullanılan «rub'» tahtasının kullanılma şeklinden ve mezkûr âletle evkat tayininden bahsetmekte olduklarından ilimler tarihi noktasından pek o kadar ehemmiyeti haiz değillerdir. Mîrim Çelebi, muasırları gibi (ahkâm-ı nücûm)a astroloji'ye kail ve hattâ san'at-ı tencîme (yıldızlara ait san'atlarla uğraşmağa) pek mâil idi. Bu durum ahkâm ve ihtiyarata dair yazdığı bir çok risalelerle de sabittir ki bu risalelerin en meşhuru Arapça (el-Mekasıd) adındaki kitabıdır. (Asâr-ı Bakıyye, c. 1, Salih Zeki Bey).

MUHTAR PAŞA «Katırcıoğlu Gazi Ahmed Muhtar Paşa»

Kılıç ve kalem sahibi bir vezîr ve müşîr olup Bursa'lıdır. Erkân-ı harb yüzbaşılığı ile Harbiye Mektebinden mezuniyetinden sonra askerî hayatının büyük bir kısmını muharebe meydanlarında geçirmiş ve yirmi küsur sene de fevkal'âde komiserlikle Mısır'da bulunmuştur. Meşrutiyetten sonra İstanbul'a gelişini müteâkıb A'yan Meclisi ikinci başkanlığına ve Balkan Muharebesinden az evvel de sadr-ı a'zamlığa tayin olunmuştur. Az müddet sonra ayrılarak A'yan Meclisine devamla beraber ilmî tetebbu'lara başlamıştır. Riyazîyenin ekseri şubelerinde ve bilhassa hey'et - nücum (Kozmoğrafya) şûbesinde tam ihtisas sahibi olduklarına aşağıdaki eserleri en âdil şahiddir :

1 — (Riyazü'l-Muhtar, Mir'âtü'l-Mîkat ve'l-Edvar).
2 — ((Riyazü'l-Muhtar Mir'âtü'l-Mîkat ve'l-Edvar Zeyli).
3 — Riyazü'l-Muhtar'ın Mecmua-yı Eşkâli).
4 — (Islâhu't-Takvîm).
5 — (Takvîmü's-Sinîn).

6 — Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sânîsi: 1294 - Anadolu'da Rus Muharebesi.).
7 — (Takvîm-i Malî).

MUSTAFA İBN-İ ALİ «Muvakkit»

Zamanına göre riyaziye ilimlerinin, meslek itibariyle hey'et (nücûm) şûbesinde ihtisas sâhibi olmuş bir zat olup uzun müddet İstanbul'da Sultan Birinci Selîm Camiinde muvakkitlik vazifesi ile iştigal etmiştir.

Eserleri aşağıdadır:

1 — (İ'lâmü'l-İbad fî Ahbari'l-Bilâd): 931 (1525) de yazılmış olup yedi iklim nazariyesine göre yazılan ve Kanunî Sultan Süleyman'a takdîm edilen bu eserde Çin'den Fas'a kadar yüz beldenin gece ve gündüz müddetleri bildirilmiş ve bu beldelerin İslâm'ın hilâfet merkezi olan İstanbul'a kaçar mil mesafede bulundukları gösterilmiştir.

2 — (Vâfiyetü'l-Evkat): 22 bab üzerine müretteb olup irtifa' ilmine dâirdir.

3 — (Kifayetü'l-Vakti Li-Ma'rifeti'd-Dâir ve Fazlı'd-Dâiri ve's-Semti): 12 bab üzere tertîb edilmiş olup mukantarata (köprü ve kemerlere) dairdir.

4 — (Teshîlü'l-Mîkat fî İlmi'l-Evkat): Bir mukaddime, yirmi beş bab üzerine tertib edilmiş muhtasar bir eserdir.

5 — (Teysîru'l-Kevakibi's-Semaiyyeti Li-Sa'di'd - Devleti'ş-Şerîfeti's-Süleymaniyeti): Cedvelli bir surette Rumî ve Arabî ayların başlangıçları ve şemsî, kamerî seneleri ve güneş burçlarının değişikliklerini beyan edici olup 945 (1539)'den 1000 (1592) senesine kadardır.

6 — (Tuhfetü'z-Zaman ve Cerîdetü'l-Evan): Vakitler ilminden ve yedi iklim bahseden Türkçe mufassal bir eserdir.

7 — (Risale-i Rub'u Mecîb): Cîb-i âfakı yirmi beş bab üzerine tertîb edilmiştir. Yıldız da vardır.

8 — (Muadele-i Nehar).

9 — (A'mâl-i Usturlâb).

10 — (Risaletü'l-Mukantaratı): Te'lîf tarihi 935 (1529) dir. Nüshası Yıldız Kütübhanesindedir.

11 — (Küre ve Usturlâb): 956 (1549)'da yazılmıştır. Nüshası Yıldız Kütübhanesinde vardır.

12 — (Risale-i Zâti'l-Kürsî): Bir mukaddime, otuz babtır. İrtifa' (yükseklik) âletlerinden «zâtü'l-kürsî»nin tarif ve kullanılmasına dair Türkçe bir eserdir.

MEHMED İBN-İ KÂTİB SİNAN «Muvakkit»

Osmanlıların meşhur hey'et (kozmoğrafya) âlimlerinden olup Konyalıdır. (Mîzânü'l-Kevakib), (Terceme-i Cedvel-i Afâkî-i Halil), (Tuhfetü'l-Fukarâ fî İlmi'l-Mîkat min rîk-i Rub'ı Dâireti ve'l-Mukantarat) ile yirmi beş bab üzerine müretteb Muvazzahu'l-Evkat fî Ma'rifeti'l-Mukantarat) isimlerinde eserleri vardır. Son eserini Sultan İkinci Bâyezid'e takdîm etmiştir. (Mîzan) ile (Muvazzah)'ın birer nüshası Ayasofya Hütübhanesinde vardır. Bunlardan başka Mukantarat (yine köprü ve kemerler) ile irtifa' usûlünden bahseden yirmi bab üzere tertib edilmiş (Hediyyetü'l-Mülûk) isminde bir eseri ile (Risale fî Resmi Rub'ı'l-Mukantarat) risalesi vardır. (Mîzânü'l-Kevâkib)'i Kanunî Sultan Süleyman'a takdîm ederek iltifatına mazhar olmuştur. Babası Kâtib Sinan Efendi İstanbul'da Kadırga Limanı yakınında inşa ettiği Nerdebanlı Mescid'in mihrabı önünde medfundur.

MEHMED ÇELEBİ «Müneccim-başı»

İstanbul'ludur. Tahsilini ikmalden sonra Şehzade Camii muvakkiti olmuştu. Sonradan müneccimbaşı olmuştur. Hey'et ve nücuma vukufu vardı. Bâzı ziycleri ihtiva eden (Usûl-i Ahkâm-ı Sâl-i Âlem) isminde bir eseri vardır. 1040 (1631)'da vefat etmiştir. Bir de (el-Mevâlidü fî İlmi'l-Mîkat), (İstihrac-ı Takvîm), (Ahkâm-ı Tali'i Mevlû) ve (Ahkâm-ı Nücum) isimlerinde eserleri de vardır.

MUSTAFA İBN-İ YUSUF İSTANBULÎ

Hal tercemesi tarihçiler faslında mezkûr meşhûr Kâtib Çelebi'nin talebelerinden bir zât olup İstanbul'ludur. Sultan İkinci Osman devri ilim erbabındandır. Türkçe (Ma'denü'l-Esrar fî İlmi'l-Hesâb) ismindeki eserinin bir nüshası Şehîd Ali Paşa Kütübhanesinde vardır.

MUSTAFA İBN-İ MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlim ve riyaziyecilerinden olup Tekirdağ'lıdır. 1099 (1687) tarihinde irtihal etmiştir. Görülebilen eserleri şunlardır: Risaletü'l-Usturlâb), (Ravzatü'l-Ahbab fî şerh-i Hulâsatü'l- Hesab) ve (Hidâyetü'l-Âmil fîmâ Yetealleku bi'r-Rub'i'l-Kâmil). dir.

MEHMED İBN-İ ŞEYH ALİ EL-HAMİDÎ

Riyaziyenin nücûm-hey'et (kozmoğrafya) şubesinde behre sahibi bir zât olup Isparta'lıdır. 18. bab üzerine Arapça (Zâtü'l-Kürsî) risalesini te'lîf ve Kayseri'li Söylemezzâde Abdü'l-Halîm Efendi'nin (Behcetü'l-Lübab fî İlmi'l-Usturlâb) ismindeki eserini (Nazratü'l-Lübab fî Behcetü'l-Lübâb) adı ile şerh etmiştir. Şeyhü'l-İslâm Abdullah Efendi'ye takdîm ettiği bu eserin bir nüshası Hamidiye'de vardır ki yazılış tarihi 1172 (1758)'dir. (Behce) basılmıştır.

(Risaletü'l-Küre) ismindeki eseri Ebu'l-Hâmid Ahmed ibn-i Şeyh Mehmed el-Âmidî tarafından şerh olunmuştur ki ikisi bir arada basılmıştır.

MOLLA MEHMED ÇELEBİ

Seyyid Ali adında Diyarbakır'lı bir zâtın oğlu olup fazilet sahibi Osmanlı riyaziyecilerindendir. Bağdad fâtihi Sultan Dördüncü Murad'ın maiyyetinde İstanbul'a gelerek Sultan'ın emri ile tefsîr, hadîs, fıkıh, beyân, meânî, mantık, kelâm, hendese ve hey'etten bahseden (Es'ile) adında bir eser yazmıştır ki bu eser muasırı ulemadan bir hayli zevat tarafından şerh olunmuş ise de müellif ancak Şeyhü'l-İslâm Bahaî ve muallimi Abdürrahîm Efendilerin yazdıklarını nazar-ı itibara alarak (Red ve Kabul) adı ile bir eser yazdığı gibi (Ecvibe) ismi ile de ayrıca bir eser meydana getirmiştir. Bunlardan başka nücumdan müstakil bir eseri ile (Çağmînî Şerhi) ile (Kadızâde'ye Haşiyesi) vardır. Diyarbakır ve Bağdat niyabetlerinde bulunmuş ve 1066 (1656) da Şam nâibi (kadısı) iken irtihal ederek Sinaniye denilen kabristana defn edilmiştir. Şiir yazma tabîatı da vardır. Talebelerinden en meşhuru Abdurrahman Fâzıl adında bir zattır.

MEHMED İBN-İ SÜLEYMAN

Sultan Üçüncü Selîm devrinde yetişen riyaziyecilerden İstanbul'lu bir zat olup hal tercemesi yukarıda geçen Çınarî İsmail Efendi'nin talebelerindendir. Top ve humbara'nın kalıba dökülme ve yapılması ile atış usûlüne dair bir mukaddime, beş bab üzerine müretteb Türkçe bir eseri vardır ki bir nüshası Beşiktaş'da Yahya Efendi Dergâhı Kütübhanesinde mevcuddur.

MEHMED İBN-İ HÜSREV

Eski adı Mihaliç olan şimdiki Karacabey'de doğmuştur. 1141 (1728) tarihinde Manisa'da Ulu Cami' mütevellisi iken nücûm'dan - hey'et (Küşyar) ismindeki eseri girişinde lâzım olan faydalı bilgileri ilâve ederek terceme etmiştir. Bu terceme dört makale üzerine müretteb olup her makale bir takım babları ihtiva etmektedir.

MEHMED EMİN İBN-İ OSMAN EFENDİ

Fazilet sahibi riyaziyecilerden bir zat olup tahsilini İstanbul'da ikmal etmiştir. Fıkıh'tan (Akdü'd-Dürer ve'l-Cevahir Nakdü'l-Eşbah ve'n-Nezair) ile (Sıhhatü'l-Kefaleti bi'd-Düyûn) isimlerinde ve feraizden (Tashîhu Zevi'l-Erham) isminde te'lîfatı olduğu gibi (Rub'ul-Mukantarat), (Aletü'l-Usturlâb), (Şekl-i Müselles), (Hesab bi'Ukudi'l-Esabi') ve (Rub'ı Mecîb) isimlerinde eserleri vardır. Birinci eserini 1181 (1767) tarihinde te'lîf etmiştir.

Halvetiye Tarikatının Sinaniye kolundan Üsküp'lü Şeyh Mustafa ibn-i Mahmud Efendi'nin Türkçe ve Arapça (Rub'u Dâire) risaleleri vardır.

MEHMED MÜNŞÎ BEY

Harbiye Mektebinden mezun olduktan sonra uzun müddet Bursa Askerî Lisesinde riyaziye muallimliğinde bulunmuş ve bundan sonra da ordu'da hizmet ifa ederek kaymakamlıkla tekaüde sevk edilmiş ve Üsküdar'da ikamet ederken 1333 (1917) tarihinde irtihal etmiştir. Karacaahmed Mezaristanında medfundur. Aslen İstanbul'ludur. Benim hendese muallimim idi.

Basılmış eserleri :

1 — (Arsa Taksîmi): Arsa ve tarla taksimine dâir hendesî mes'elelerden bahseden bir eser olup 1305 (1889) tarihinde Bursa'da basılmıştır.

2 — (Bedreka-i Mühendisîn): Hendese ve müsellesat mes'elelerinin usûl ve halletme şekillerini beyân eden 400 sayfalık bir eserdir.

3 — (Mesâil-i Riyaziyeden Cebir): Âdî cebirin mes'elelerinden bahseder.

4 — (Küçük Usûl-i Hendese).

5 — (Müsellesat-ı Müsteviye ve Küreviye).

MAHMUD MES'UD PAŞA

Riyaziye ilimleri mütehassıslarından bir zat olup Amasya civarında Köprü Kazası nahiyelerinden Zeytun'ludur. Harbiye Mektebinden erkân-ı harb olarak me'zun olup terfi' suretiyle müşirlik rütbesine nail olmuştur. Bâb-ı Seraskerîde (Harbiye Nezaretinde) istihkâm ve inşaat ile muhakemat daireleri reisliklerinde büyük hizmetlerde bulunmuştur. (Kutu'-ı Mahrutiyat) ve (Cebrin Hendeseye Tatbikatı) isimlerinde basılmış ve (Usûl-i İstihkâmat-ı Hafife) adında basılmamış eserleri vardır. Tertib ettikleri riyaziyeye ait mes'elelerin bâzıları Avrupa'ya da gönderilip takdire mazhar olmuşlardı. 1308 (1892) tarihinde irtihal ederek Fatih Camii avlusuna defn edilmiştir. Dolmabahçe Sarayı'nın kapıları bu zâtın nezareti ile yapılmıştır.

MUSTAFA ÂSIM BEY

Riyaziyenin hey'et - nücûm (Kozmoğrafya) şubesinde ihtisas sahibi bir zat olup meşhur edîb Namık Kemal Bey'in babasıdır. 1318 (1902) tarihinde İstanbul'da vefat ederek vasiyyeti üzerine Hazret-i Halid civarında Küçük Emîr Efendi karşısında baba ve akrabası yanına defn edilmiştir. Nücumun bilhassa «ahkâm» kısmında vukufu tam olan kimselerdendir. Bu sahada (Mücerrebat) isminde bir te'lîfi ve terceme yoluyla da yine yıldızlara ait bir kaç parça eseri vardır. Mevlevî Tarikatine mensub idi. Yazmış olduğu mufassal hal tercemesinde Topal Osman Paşa ve akrabalık ciheti ile de Tepedelenli Ali Paşa olayı ve babası lala olmak hasebiyle Sultan Üçüncü Selîm zamanına dair tarihî olaylar vardır.

Merhum makta (üzerinde kalem kesilen kemik parçası) imalinde ve müşebbek (pencere kafesi ve balık ağı gibi) oymacılık san'atında da ihtisas sâhibi olup yazdığı kitaplara — meşguliyeti nücum ve tarihe ait olduğundan — cetvel kalemlerini bizzat çelikten imal eder ve müzeyyen saplara takar, demir ve çeliğe ait her ne yapsa kırktan aşağı başlamaz ve yaptıktan sonra her birini dost ve çıraklarına — tatlı bir lâtife ve hâtıra olmak üzere on para mukabilinde — hediye ederdi.

N

NASUH İBN-İ ABDULLAH
«Matrakçı Nasuh: Nasuh es-Selâhî eş-Şehîr bi-Matrakî»

Osmanlıların eski riyaziyecilerindendir. 940 (1534) tarihinde irtihal etmiştir. 923 (1517) senesinde Yavuz Sultan Selîm Han'a takdîm ettiği (Cemalü'l-Kitab ve Kemâlü'l-Hesab) ismindeki eseri iki şık üzerine tertîb edilmiş olup birinci şıkkı hesabın fasılları, ikinci şıkkı müteferrik mes'elelerden bahsetmektedir. Bundan başka Yavuz Sultan Selîm adına te'lîf edilmiş (Ken'aniye fî İlmi'l-Hesab) adı ile diğer bir eseri de vardırki birer nüshası Hamidiye ve Şehid AliPaşa kütübhanelerinde mevcuttur. Bir de 923 (1517) tarihinde te'lîf olunduğu mukaddimesinde beyan olunan yazma bir nüshasında (Umdetü'l-Hesab) olmak üzere yazılı diğer bir eseri daha vardır ki mukaddimesinden bir kısmı aynen buraya alınmıştır:

Bu risale iki şık üzere mebnîdir. Birinci şık 23 fasıl beyanındadır. İkinci şık muhtelif mes'eleler beyanındadır. Vallahu a'lemü bissavâb. (Allah doğruyu en iyi bilendir). 1. fasıl: Fî Beyân-ı Siyakat, 2. fasıl: Fî Beyan-ı Erkâm-ı Hindî, 3. fasıl: Fî Beyan-ı Cem', 4. fasıl: Fî Beyanı'l-Kesri ve'l-best, 5. fasıl: Fî Beyanı't-Tensif, 6. fasıl: Fî Beyanı't-Taz'îf, 7. fasıl: Fî Beyanı'l-Kerrat, 8. fasıl: Fî Beyan-ı küsurat-ı Dirhem, 9. fasıl: Fî Beyan-ı Zarb, 10. fasıl: Fî Beyan-ı Zarbi'l-küsur maa'l-kesr, 11. fasıl: Fî Beyani't-Taksîm, 12. fasıl: Fî Beyani'z-zıra', 13. fasıl: Fî Beyani'l-Emdad ve Gîleç, 14. fasıl: Fî Beyani'l-Kantar ve'l-Vezn, 15. fasıl: Fî Beyani'l-miskal ve'l-kırat, 16. fasıl: Fî Beyani'r-Rusumat. 17. fasıl: Fî Beyani'l-a'dâdi'l-erbaati'l-mütenasibeti, 18. fasıl: Fî Beyan-i Kısmeti'l-Guremâ, 19. fasıl: Fî Beyan-ı İstihrac-ı mehariç, 20. fasıl: Fî Beyan-ı Kısmeti'l-Mevâris, 21. fasıl: Fî Beyani'l-Hatayîn, 22. fasıl: Fî Beyani Cem'i'l-küsûri maa'l-kusûr.»

(Umdetü'l-Hesab)'ın bir nüshası Nuruosmaniye Kütübhanesinde vardır. Divanî yazısını andıran ve «çeb» denilen yazıda mahir idi. O zamanın silâhşörlüğünün idmanından olan «mıtrak» oyununun mûcididir.

NAİLİ AHMED İBN-İ MUSTAFA EFENDİ

İrtifa' ilmi mütehassıslarından olup Geyve'nin Akhisar nahiyesindedir. 1210 (1796) tarihinde te'lîf ettiği (Rub'i Mukantara) ve (Rub'-i Mecîb)e dâir Arapça iki risalesi 1244 (1828) tarihinde basılmıştır.

NURÎ PAŞA «Taşçızâde»

İstanbul'un Eyyüb semtinden olup 1268 (1852) tarihinde Mühendishane-i Berrî-i Hümâyundan şehadetname ile me'zun olan zekî erkân-ı harblerdendir. Ömrünün sonlarında Harbiye Mektebi ders nezaretinde bulunmuştu. (Usûl-ü Hendese-i Cedîde) adlı eseri uzun müddet askerî mekteblerde okunulmuştur. 1307 (1891) tarihinde vefat etmiş ve Edirnekapı'da defn edilmiştir. Riyazî ilimlerde derin ihtisası herkesce teslîm edilmiş bir zattı. Tertîb ve te'lîf ettikleri (Cebr-i A'lâ) mecmuası basılmamıştır ki Bursa Askerî İdadîsinde (Lisesinde) talebeliğim zamanında bu mecmuadan okumuş ve istifade etmiştim. Said Paşa ile Londra'da tahsilde beraber bulunmuştur. Genişleterek İngilizceden terceme edilmiş (Temamî ve Tefazulî) mecmuası vardır.

O

OSMAN EFENDİ «Kasımpaşalı Muvakkıt»

Osmanlı âlim ve riyaziyecilerinden olup İstanbul'ludur. Kasımpaşa Camii muvakkıti idi. (Camiu'l-Ahkâm fî Mesâili'l-Has ve'l-Âmm) isminde bir mukaddime iki makale, bir hâtime üzerine mürettep hey'et - nücum (astronomiye) dair riyazî bir eseri vardır ki bir nüshası Bab-ı Alî karşısındaki Beşîr Ağa Kütübhanesinde mevcuttur. Bir de Nuruosmaniye Kütübhanesinde (Tenkîh-i Hesabi'n-Nücum fî Ma'rifeti'd-Derci ve'd-Dekayık) isminde bir eseri vardır.

OSMAN SAHİB EFENDİ «Müneccimbaşı»

Hal tercemesi (ulemâ faslı)nda yazılı Palabıyık Mehmed Efendi'nin kardeşi olan Hoca Abdürrahim Efendi'nin oğludur. Tahsilini ikmalden sonra ilmiye mesleğinde yükselerek İstanbul pâyesine ve müneccimbaşılık me'murluğuna nail olmuştur. 1280 (1863) tarihinde İstanbulda irtihal etmiştir. Babasının yanına defnedilmiştir. Âlim bir zat olup on fasıl, bir hâtime üzerine tertib edilmiş, Türkçe (Ta'lîmü'l-Kürre) risalesi ile tıb'dan (Ahkâmü'l-Emrâz) ve (Kolera) isimlerinde basılmış eserleri vardır. Dârü'l-Muallimîn'de riyazî ilimler muallimi idi.

Coğrafya'dan Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını içine alan matbu' risaleleri ve Paris meridyenine göre muhtelif beldelerin (boylam ve enlemlerini) tûl ve arzlarını beyân edici ta'rifatlı matbu' (Esâmî-i Buldan) isminde yazma bir eseri vardır.

PÎR MAHMUD SIDKI EFENDİ

Sultan İkinci Bâyezid devri fazîlet sahibi riyaziyecilerinden Hayreddin Efendi'nin talebesi olup Edirne'lidir. Üstadının (Miftah-ı Künûz-ı Erbab-ı Kalem ve Mesâhib-i Rumûz-ı Ashab-ı Rakam) ismindeki riyazî eserini genişleterek terceme etmiştir ki bir nüshası Şehîd Ali Paşa Küyübhanesinde vardır.

R

RASİH BEY

Bahriye Mektebinden yetişmiş olan Osmanlı riyaziyecilerindendir. Rize'lidir. Bahriye Mektebi ile Dârü'ş-Şafaka'da muallimliği vardır. 1329 (1913) tarihinde İstanbul'da irtihal etmiştir. Kandilli mezarlığına defnedildi. Ahlâkî faziletlerle muttasıf bir zat idi.

Eserleri :

1 — (Usûl-i Hendese). Basılmıştır.

2 — (Hendese-i Resmiyye). Basılmamıştır.

3 — (Müsellesat-ı Küreviye). Basılmamıştır.

4 — (Harita-i Bahriyye Ahz). Basılmamıştır.

5 — (Fen-i Mesaha-i Bahriye). Başka bir zâtın imzası ile neşredilmiştir.

6 — (Suver-i Kevâkib). Başka bir zatın imzası ile neşredilmiştir.

RIF'AT PAŞA

Riyaziye ilimleri mütehassıslarından bir zat olup Uşak'lıdır. Harbiye Mektebinden me'zun olduktan sonra askerî hayatının büyük bir kısmını askerî ve mülkî mektebler ile şehzadelerin bâzılarına muallimlik vazifesi ile geçirmiştir. Bu cihetle pek çok talebe yetiştirmeğe ve birçok riyazî eserler te'lîf ve terceme etmeğe muvaffak olmuştur. 1334 (1918) senesinde emekli olarak hayatını geçirirken Beylerbeyi'nde irtihal ederek Nakkaş Kabristanına defn edildi.

Basılmış eserleri :

(Usûl-i Müsellesât-ı Müsteviye), (Müsellesat-ı Müsteviye), (Müsellesat-ı Küreviye), (Mesâil-i Müsellesat), (Mülâhhas Hendese), (Mufassal Hendese), (Fenn-i Mihanîk), (Lögaritmeli Usûl-i Müsellesat-ı Müsteviye ve Mesâili), (Ticaret ve Ziraat Coğrafyası), (Mülâhhas Coğrafya).

RAGIP PAŞA «Ferîk Ahmed Ragıp Paşa»

Riyaziye ilimleri mütehassıslarından bir zat olup Kütahya'lıdır. Harbiye Mektebini bitirdikten sonra askerî hayatının büyük bir kısmını muallimlikle askerî mekteblerde geçirmiştir. 1335 (1919) tarihinde emekli olarak İstanbul'da irtihal etmiş, Eyyüb Sultan'da Siyavuş Paşa Türbesi yanına defnedilmiştir.

Mıhçıoğlu Sarı Kadı Osman Zekî Efendi'nin oğludur. Basılmış eserleri: (Miftahu'l-Hendese), (Cebir-i Adî), (Cebir-i A'lâ), (İlm-i Hey'et), (Hisab-ı Muamelât) ve (Coğrafya)'dır.

S

SAKIP MEHMED EFENDİ «Hoca»

Osmanlı âlim ve riyazicilerinden, Sinop'da medfun Seyyid Bilâl Hazretlerinin neslinden olup İstanbul'ludur. Arapça ilimleri meşhur ulemadan Yâsinci-zâde Osman Efendi'den ve riyazî ilimleri de merhum Gelenbevî'den okumuştur. 1228 (1813) tarihinde vefat ederek Hazret-i Hâlid civarında Şeyhü'l-İslâm Hoca Saadeddin Efendi'nin medfun bulunduğu dergâhın yol kenarında biraderzâdesi Yakup Efendi'nin yanına defn edildi. Mühendishane kulesine konan büyük saat kendi elinin maharetidir. Mühendishanenin parmakla gösterilen muallimlerinden idi.

SIDKI MUSTAFA EFENDİ «Hacı»

Osmanlı riyaziyecilerinden bir zât olup bir kaç makale ve bir hatime üzerine müretteb olmak üzere Vezîr-i A'zam Ahmed Paşa'ya takdîm ettiği riyazî eserinde şu yolda sözüne devam ediyor: «Basit arazide miktarı ma'ruf olmayan sahaların nazar ile mesahası ehemm-i muham-ı devletten olmağın berâhin-i hendesiyeden bir kaç eşkâl intiza'-ı ile bir âlet-i sehlü'l-isti'mal ihtira' eyleyüp sahife-i rüzgârda bir tuhfe yâd-i gâr edilmişti...». 1183 (1770)'de Defter Emîni Vekili iken vefat etmiştir.

SALİH ZEKİ BEY (1)

Memleketimizin son zamanlarda yetiştirdiği meşhur riyaziyecilerdendir. İstanbul'da Cibali semtinde Küçükmustafapaşa Mahallesinde doğmuş ve 2 Temmuz 1337 (1921) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Tahsîlini Dârü'ş-Şafaka'da yapmıştır. Mektepten me'zun olduktan sonra «Telgrafhane»ye me'mur olmuş ve bir müddet sonra Paris'e gönderilerek elektrik mühendisi sıfatı ile yurda dönmüştür. Yine Telgraf Fen Kalemine devama başlamıştır. İlk tedrîsatı Dârü'ş-Şafaka'da «Cebr-i A'lâ» (Yüksek matematik) ile başlamış ve yüksek riyaziyenin memleketimizde ta'mîm ve intişarına pek büyük hizmet etmiştir.

Salih Zeki bir kaç sene geçtikten sonra Telgrafhane'deki hizmetini terkederek Maârif'e geçmiş ve bir müddet eski rasathane'ye müdür olmuştur. Ondan sonra ilmî hayata atılarak vefatına kadar Mülkiye Mektebi ve Dârü'l-Fünûn'da mütemadiyen «Hikmet-i Tabiiyye» ve «Riyâziyât-ı Âliye» tedrîsatı ile meşgul olmuştur. İstanbul Dârü'l-Fünun'unda «Riyaziyat Şubesi»nin kurucusudur. Öyle denilebilir ki 1300 (1884) tarihinden itibaren Türk gençliğinin yüksek riyaziye tedrîsatından istifadesi hususunda merhum Salih Zeki'nin gayret ve himmeti hiç bir şeyle mukayese olunamaz.

İlk eserleri lise mekteblerinde tedrîs olunan mufassal ve muhtasar «Hikmet-i Tabiiye»leridir. Onlardan sonra yüksek riyaziyeye müteallik eserleri gelir ki Dârü'l-Fünûn (Üniversite'de) okuttuğu derslerden müteşekkildir. Zikrolunan eserleri şunlardır:

(Mebhas-ı Savt), (Mebhas-ı Eelektrik-i Mıknatısı), (Mebhas-ı Hararet-i Harekiyye), (Mebhas-ı Câzibe-i Umumiye), (Mebhas-ı Elektirikiyyet ve Şiariyyet), (Hesâb-ı İhtimalî), (Mebhas-ı Hareket-i Seyyalât), (Hendese-i Tahliliyye), (Mebhas-ı Nazariyye-i Temevvücât) ve (Hey'et-i Riyaziye).

Bunlardan başka perakende bir çok eserleri ile son zamanlarda «mebâdî-i riyaziyat»a dâir kitabları, Dârü'l-Fünûn ve bâzı mahallerde verdiği konferansların zabıtları zikre şâyandır.

Salih Zeki merhum, riyaziyeyi öğretmesindeki ilmî dirayeti ve mahareti kadar ayni zamanda bir riyaziye muharriri idi. Riyaziyenin felsefesine ve bilhassa Türklerle Arapların eski zamanlarda riyaziyeye yaptıkları hizmetleri takdir yolunda pek kıymetli yazıları vardır.

---

(1) Meslektaşı ve mesaî arkadaşı Mehmet İzzet Beyefendi, vâki' olan talebimiz üzerine ihdâ ve irsâl etmiştir.

(Kamus-ı Riyaziyatı) Riyaziye Lügatı «İfnâ» kelimesine kadar yazılmış ve basılmıştır. Üst tarafı basılmamış olup Maârif Nezâreti tarafından satın alınmışsa da henüz basılıp ikmal olunmamıştır. Salih Zeki'nin tedkîk ve tetebbuat mahsulü olarak vücuda getirdiği eserler ilmî kudretinin en kat'î delilidir. Merhum riyaziyede hakkı ile üstad idi. İlim sahasında kendisine has vecîz bir üslûbun kurucusudur. Dilimize naklettiği eserlerde gösterdiği söz kolaylığı ve selîslik herkes tarafından anlaşılabilir bir mertebe idi. Bu eserlerin başlıcaları dört cild üzerine tertîb edilmiş diğer eserleridir.

(Âsâr-ı Bakıye): Riyaziyenin her şubesine dâir muhtelif zamanlarda yazılmış olan ana kitabları esas ittihaz ederek şark âlimlerinin eski Yunan riyaziyesi üzerine neler ilâve ettiklerini ve bunları garblılara ne derecede teslîm ettiklerini bildirmek maksadı ile yazılmış ve «Kamus-u Riyaziyat»a bir mukaddime teşkil etmiştir. «Resimli Gazete» 1312 (1896) senesinden sonra Salih Zeki'nin idaresinde intişar ederek zikrolunan saha üzerinde müteaddit makaleler ile süslüdür. Merhumun, kitap şeklinde felsefeye dâir neşrolunan eserleri: (İlmin Kıymeti), (Felsefe-i İlmiyye), (Felsefe-i Ahlâkiyeler) ve (İlim ve Faraziye)'dir. Bu kitaplar bir kaç def'a okunmadıkça muhteviyatındaki ulvî maksatlar anlaşılmaz. (Mîzan-ı Tefekkürî) riyazî bir fikir ile yazılmış mantıktır.

(Dârü'ş-Şafaka), (İktisadiyat) ve (Dârü'l-Fünûn) mecmualarında intişar etmiş makalelerinden en mühimleri:

(Şahsiyet), (Auguste Comte-Ogüst Kont), (Ulûm'de Serbestî-i Mübadele), (Riyazî Mantık Hakkında Bir Mektub) ve (İskolâstik), (Riyaziyede yüksek ve muhtelif meslekler üzerine Dârü'l-Fünûn'da verdiği konferans zabıtları)dır.

Salih Zeki hesaba dâir eser yazmamıştır. Riyaziyenin ilk başlangıçları olan hendese, kozmoğrafya ve cebir'e taallûk eden eserleri sırf tercemeden ibaret olup yüksek riyaziyeye ait eserleri kadar kıymet ve ehemmiyeti haiz değildir.

Tabîat itibarı ile ahlâklı, mütebessim, sohbeti müessir ve lâtîf bir zattı. Salih Zeki ile görüşenlerin hepsi kendisine karşı hususî bir cazibe ile hislenir ve bir mes'elenin hallinde gösterdiği zekâ ve sür'at intikaline hayran kalırlardı. Bu zâtın ilmî kıymeti Avrupalı riyaziyecilerden meşhur Dö Lamber ile mukayese olunabilir. Dö Lamber (Büyük Ansiklopedi)nin meydana gelmesinde, metrenin arzın boyutlarına nisbet edilmesini tensîb eden komisyonda nasıl âmil olmuşsa Salih Zeki de memleketimizde riyaziyeye ait düşüncenin yeni ve ilmî ıstılâhların te'sîs ve takrîrinde büyük bir rol oynamış bir simâdır.

SAFVET PAŞA

Riyazî ilimlerden, hususî ile astronomi şubesinde vukuf sâhibi bir zât olup İstanbul'ludur. Harbiye Mektebinden erkân-ı harblikle me'zun olmuş ve sonra da uzun müddet Kuleli Askerî Lisesinde tedrîs ile uğraşmıştır ve bilâhare Suriye'ye gönderilerek askerî vazifeleri ile meşgul olmuştur. İstanbul'a avdetinden biraz sonra yani 1329 (1911) senesinde emekli olarak vefat etmiştir. Eyyüb Sultan'da Kırık Merdiven Kabristanına defn edilmiştir.

Bilhassa ıstılâhlar hakkındaki derin araştırmalarının semeresi olmak üzere hey'et ilminden (Melekûtî) ismini verdiği mufassal eserinin birinci cildini basmağa muvaffak olmuştur. Sair eserleri:

(Melekûtî): İkinci cild.

(Lehçe-i Hey'et): Fransızcadan terceme edilmiştir.

(Erkân-ı Hey'et): Kız mekteblerine mahsustur.

(Müsellesât-ı Küreviye): Darü'ş-Şafaka için 1298 (1880) tarihinde Mihran matbaasında basılmıştır.

(Hey'et-i İlmiye): 1298 (1880) de Harbiye Mektebi matbaasında basılmıştır.

SEYDİ ALİ REİS «Galatalı»

Meşhur Osmanlı denizcisi, edebiyatçı ve riyaziyecilerinden olup aslen Sinob'ludur. Galata Tersanesi Kethüdâsı Hüseyin Reis'in oğludur. Dededen babaya soyca gemici idi. Barbaros Hayreddin Paşa ve sair bahriye kumandanları ile müteaddit seferlerde bulunmuştur. Denizciliğin her durumunu görmüş geçirmiş, o zamana göre denizcilikte yed-i tûlâ sahibi olmuştu. Şiirlerinde «Kâtibî» mahlâsını kullanırdı. Pîrî Reis'in yerine Kaptan-ı Deryâ (Deniz Kuvvetleri Komutanı) tayin olunarak Umman ve Hind Okyanusunda dolaştıktan sonra İstanbul'a avdetle 970 (1563) tarihinde Diyarbakır Defterdârı iken vefat etmiştir. Baştarafı astronomi ilminin kaidelerinden, aşağı tarafı Hind Okyanusu ile kısımlarından olan Kızıldeniz, Aden Körfezi, Fars Denizi ve Umman Denizinin durumunu hikâye eden (Muhît (1) adlı eseri Baron Hammer tarafından

---

(1) Oğlunun da bu kitabı genişletip tezyîl yolunda (Mir'âtü'l-Kâinat fî'l-Ameli bi'l-Âlâti'l-Felekiyye) isminde makbûl bir eseri olduğu gibi maârif erbabından Mehmed Emîn ibn-i el-Hac Abdürrahîm Efendi tarafından da 27 maksat üzerine tertîb edilmiş Arapça (Makasıdu'l-Celiyye fî Hılli'l-Âlâti'l-İrtifaiyye)isminde bir şerhi vardır.

Almancaya terceme olunarak Viyana'da neşr edildiği gibi (Mir'âtü'l-Memâlik) (1) adında dört senelik maceralı hayatını hikâye eden seyahatnamesi (2) de İkdam Matbaası tarafından basılmıştır. Bunlardan başka riyaziyeden (Usturlâb), (Rub'u Mecîb), (Amelü Darbı bi'l-Cîb), (Mukantarat), (Dâiretü'l-Mu'del), (Zâtü'l-Kürsî) imali hakkında beş makale, 120 bab üzerine Türkçe (Mir'âtü'l-Kâinat) isminde astronomiden mu'teber bir te'lîf eseri vardır ki bir nüshası Ayasofya Kütübhanesinde vardır. Âlim-i Fâzıl Ali Kuşçu'nun astronomiden (Fethiyye)'sini de (Hulâsatü'l-Hey'et) ismi ile genişleterek terceme etmiştir ki bir nüshası Beşîr Ağa Kütübhanesinde mevcuttur. Şiirleri de hoş olup şu beyitler bizzat tabîatının mahsûlüdür.

«Nola mücrim isek yarın şefaat-hâhımız vardır.
Dayansın zühdüne zâhid, bizim Allahımız vardır.

Diğer bir beyti :

Geh safâ buldu gönül âyinesi gâhi keder
Böyledir hâl-i cihan böyle gelir böyle gider.»

(Mir'âtü'l-Memâlik) beş makale, yirmi bab üzerine mürettebdir. (Hulâsâtü'l-Hey'atı fî Tercemeti Mülâhhasu'l-Hey'eti) isminde bir eseri daha vardır ki bir nüshası «Kütübhane-i Hidivî»dedir.

SA'DÎ İBN-İ HALİL

Sultan Üçüncü Ahmed devri edib ve muhasebecilerinden bir zât olup Dâmat İbrahim Paşa'nın kâtiplik hizmetinde bulunmuştur. (Miftâhu'l-Müşkilât) isminde hesab ilmine ait Türkçe bir eseri vardır.

---

(1) Bu nefîs eserin el yazısı ile muharrer bir kopyasının Napoli Kütübhanesinde mevcud olduğu Avrupalı müverrihlerin rivayetlerine atfen (Esfar-ı Bahriye-i Osmaniye) adlı kıymetli eseri de mezkûrdur. Almanca'ya terceme olunan nüshası da 1815'de Berlin'de basılmıştır.

(2) Yeniçeri Ocağına mensup olup 960 (1553) da İstanbul'da vefat ederek Sütlüce'de hayat tercemesi yukarıda geçen Cemaleddin İshak Karamanî Türbesi avlusuna defn edilen Turnacıbaşı-Zâde Yetîm Ali Çelebi bu seyahatte beraber bulunarak manzum bir seyahatname yazmıştır ki aşağıdaki beyitler o seyahatnamedendir:

«Suyu bardakta demişler gemiyi divarda
Bizden evvel bu cihanı seyr eden ehl-i vukûf
Âlem-i berri bırakup bahr hevasında
Yu Ali ise dahi aklına irfanına yuf.»

(Muhît)'in 962 (1555) de Hindistan'da Gücerat beldelerinden (Ahmed-âbâd) da yazılan bir nüshası Revân Odası Kütübhanesinde vardır.

SÖYLEMEZ-ZADE ABDÜLHALİM EFENDİ

Sultan İkinci Mustafa devri âlim ve riyaziyecilerinden bir zat olup Kayseri'lidir. Arapça ilimlerde bâzı risaleleri ile riyaziyeden Risale-i Usturlâb ve Mesâil-i Rub'-ı Mecîb) ve 18 bab üzerine müretteb (Behcetü'l-Elbâb) ve diğer (Risale-i Usturlâb) gibi eserleri vardır.

SAİD EFENDİ «Muvakkıt Mehmed Saíd Efendi»

Sultan Mustafa Camii muvakkıtı olup İstanbul'ludur. Müneccim Musa ibn-i Hasan Nev-baht'ın yıldızların hareketlerinden zuhur edecek ahkâm ve havadis-i kevniyye'den bahseden eserini 1181 (1767)de genişleterek terceme etmiştir.

SA'DULLAH İZZET EFENDİ

Âlim şairlerden ve riyaziyenin «nücûm» şûbesi mütehassıslarından mütefennin bir zat olup Ankara'lıdır. Şair tezkirelerinden (Fatîn) tezkiresi)nde yazılan hal tercemesinde tarikat pîrlerinden Hacı Bayram-ı Velî'nin sülâlesinden olduğu yazılıdır. Usûlü üzere tahsilini ikmalden sonra nâiblik ve müftîlik gibi şer'î vazifelerde bulunarak bilâhare doğum yeri olan Ankara'da ikamet ve inzivaya çekilip 1264 (1848) tarihinde orada vefat etmiştir. Dîvan-ı ile heca harfleri sırasına göre tertîb edilmiş iki büyük cildi ihtiva eden (Mecmua-yı Müntehabat)'ı vardır ki el yazısı ile yazılı yegâne nüshası hafîdî Galib Bey'de mahfuz olup birinci cildi Osmanlı ve İran şairlerinin şiirlerini toplamıştır. İkinci cildi de aşağıdaki dokuz fasıl üzerine tertîb edilmiştir:

1 — (Hazine-i Mekâtib tarzında mensur eserler, 2 — Muhtelif fetvalar, 3 — Usûl-i sak, 4,5,6 ve 7. fasıllar Arapça ve Farsça bâzı darb-ı mesel ve beyitlerin şerhi, 8 — Gelenbevî İsmail Efendi'nin (Hesab) risalesi, 9 — Reîsü'l-Küttâb Raif Mahmud Efendi'nin (Coğrafya)sının bir kısmı derc edilmiştir.

Uluğ Bey (Zîc)'inin ta'dilâtının muhavvelâtı ile ahkâm-ı nücûm ve cedvellerden bahseden büyük kıt'a (boy)daki (Mecmua-yı Riyaziye)'si de sabık Maârif Nazırı Hâşim Paşa'nın hususî kütübhanesindedir. Yıldızların hesablar ve hususiyle «ahkâm» şubesinde fevkalâde mâhir olup seyyarelere (gezegenlere) ma'tuf atayanın kolaylıkla bulunması için muntazam bir usul keşf ettiği gibi derin tecrübelerine atfen (Eşçâr-ı Esmâr) ismindeki «nücûm» kitabının «ahkâm»a taallûk eden bâzı aksamını da ta'dil ve tashîh eylemiştir.

SÖĞÜTLÜ SÜLEYMAN RÜŞDÎ EFENDİ

Ulemâdan ve riyaziyenin «nücûm» şubesi mütehassıslarından bir zât olup Söğüt Kazasının İnönü karyesindendir. Arapçayı üvey babası Kakcı Mehmed Efendi'den ve ilm-i nücûmu da Aydın'da Hüseyin Efendi'den tahsil etmiştir. Bundan sonra İstanbul'a gelerek uzun seneler (Söğütlü Takvîmi) adı ile takvim çıkarmıştır. 1310 (1884) tarihinde 85 yaşında irtihal ederek vasiyyeti üzerine Üsküdar'da Bülbülderesi'nde Kazdağî Mehmed Efendi'nin ayak ucuna defn edildi. Hat (güzel yazı) san'atına da intisabı olduğuna yazdığı 30 adet Mushaf-ı Şerîf şahiddir. Basılmış eserleri: Dört yüz senelik (Takvîm-i Devvar ve Tarih-i Selâsetü Ahbar - Takvîm-i Dâim)'dir. Bir de basılmamış (Ruz-nâme)'si vardır.

SÜLEYMAN MAKAMÎ EFENDİ «Kâtib Dîvanî»

Riyaziyenin nücum - hey'et (astronomi) şubesinde ihtisas sahibi bir zât olup, İstanbul'ludur. 1210 (1796) küsur tarihlerinde İstanbul'da irtihal etmiştir. Eserleri: Sultan Mustafa'nın emri ile Halîfezâde İsmail Efendi'nin terceme ettiği (Zîc-i Kasînî)nin seneleri milâdî seneler olmakla müslümanların kullanmasında güçlük olduğundan Arabî senelere tahvîl ve Paris tûlünden (boylam dairesinden) İstanbul'a nakl ve hesab ederek (Zîc-i Cedîd-i Hulâsa-i Garrâ) adını vermiştir. (Mir'atü's-Semâ), (Risale-i İrtifa') ve (Tesviyetü'l-Buyût) isimlerinde eserleri de vardır.

SEYYİD MUSTAFA (1)

Osmanlı riyaziyecilerinin müteahhirlerinden olup İstanbul'ludur. Daha çocuk iken resim yapmağa ve hendese âletlerini lâyıkı ile görmediği ve bilmediği halde hendesî şekiller çizmeğe başlamıştı. Sultan Üçüncü Selîm'in ilmî müesseselerinden olan Mühendishaneye girerek tahsîlini ikmâl etmiş ve ikmalden sonra da yine riyaziye ile iştigali zamanlarında logaritmayı Gelenbevî merhum'dan okumuştur. Bu esnada lüzumunu hissettiği Fransızcayı da tahsîl etmiştir. Hattâ (Diatribe De L'İngéni-

---

(1) (Hat ve Hattâtan) adlı basılmış eserde 1210 (1796) da henüz hayatta olduğu yazılı bulunan Maliye Kalemi Hulefasından Seyyid Mustafa İbn-i Ebu Bekir'in bu zat olması kuvvetle muhtemeldir.

eur) (1) adı ile İstanbul'da harp ve istihkâm ilmi ve saire gibi ilimlerin o andaki durumuna dair Fransızca te'lîf ettiği eserini Fransa'ya göndererek o zamanki Fransız âlimleri tarafından takdîr olunmuş ve 1803'de Üsküdar'da basılan bu eser ikinci def'a olarak 1810'da Paris'te Fransızca basılmıştır. Mezkûr eserin bir parçasından: «Ulûm fünûn devr-i âlem icra ediyor. Bugün o kadar maârif-mend olan Avrupalılar Lâtin üstadların şakirdleridir. Bunlar da Yunanlıların halka-i tedrîsinde yetişmiştir. Daha evvelleri ise merâkiz-i ma'rifet İran'da, Mısır'da Hind'de bulunurdu.»

SEYYİD ALİ PAŞA «Baş-Hoca»

Hal tercemesi daha önce geçen Hüseyin Rıfkı Efendi'den sonra Mühendishane'ye baş-hoca tayin olunarak istihkâm ve hendeseye müteallik fenler tedrîs ederdi. 1246 (1830)'da azl olunup yerine meşhur Hoca İshak Efendi tayin olundu ise de adı geçenin vefatından sonra yine baş-hoca oldu. Sonradan uhdesine mîrlivalık tevcih olunup vazifesi ile meşgulken 1262 (1846) tarihinde vefat etmiştir. Sütlüce'de medfundur. İstanbul'lu idi. 1257 (1841)'de basılan (Mahrutıyyat) ve 1259 (1843) basılan (İstihkâmat-ı Cesîme)si ile meşhur Ali Kuşçu'nun astronomiye müteallik Fatih Sultan Mehmed Han namına te'lîf ettiği (Fethiyye) sinden terceme edilip özetlenen matbu' bir eseri vardır ki bu eser bâzı ilâvelerle ve (Mir'âtü'l-Âlem) ismi ile 1239 (1823)'da Dârü't-Tababetü'l-Âmire'de basılmıştır.

SELİM PAŞA «Sakızlı»

Aslen Sakız'lıdır. (Köprücülük), (Torpido), (Ameliyat-ı Muhasara) ve (Ameliyat-ı Lâğım) isimlerinde eserleri vardır. Bizde elektrik bataryasını te'sis eden bu zattır. 1300 (1884) tarihlerinde İstanbul'da irtihal etmiştir. Rumeli Kabristanına defn edildi.

---

(1) Sâbık Sadrâzam Cevad Paşa'nın (Yeniçeri Tarihi)nin mukaddimesinde Seyyid Mustafa'nın olmak üzere «Etat actuel de l'art militare de gènieet des sciences à Constantinople (1803) vol) ismindeki eser-i mezkûrdur ki her ikisinin bir olması muhtemeldir.

SAÎD PAŞA

İstanbul'lu olup Fethi Paşa'nın damadıdır. Londra'da tahsîlini ikmal ettiği zamanlarda Rasadhane müdürü olan muallimінin tavsıyesi ile bir müddet rasadhane müdürlüğünü ifa etmiştir. İstanbul'a avdetinde muallimlik ve sair hizmetlerde bulunduktan sonra Konya Valiliğine tayin edilerek güzel hizmetleri görülmüştür. Bugünkü Konya hükûmet dairesi zamanında inşâ edilmiştir. 1312 (1896) senesinde İstanbul'da irtihal edip Sultan İkinci Mahmud Türbesi avlusuna defn edildi.

Eserleri: (Usûl-i Hendese), (Mebâdi'l-Hisab), (Hikmet Tatbikatı), (Mecmua-yi İstihkâmat-ı Hafîfe), (Fenn-i Mi'marî) ve (Âlât-ı Rasadîyye'den bâzılarının ta'rifatiyle suret-i isti'malleri (tarifleri ile kullanma şekilleri) hakkında bir eser)dir.

SÜLEYMAN SUDÎ EFENDİ

Osmanlı muhasib ve siyasetçilerinden olup devletin malî işlerinin esasına vakıf bir zattır. Arapça, Farsça ile Fransızca ve İngilizce bilirlerdi. Siyasî memuriyetle birkaç def'a Avrupa'ya gönderilmişti. Son me'muriyetleri Meclis-i Maliye Azalığı idi. Müellefatının en meşhurlarından olan (Defter-i Muktesit) ismindeki üç cildlik tedkîk mahsulü eserleri eski zamanlardan 1309 (1893) tarihine kadar Osmanlı Devletinin malî işlerinin ortaya çıktığı kaynaklarla cereyan sureti ve buna dair tarihî ve ilmî ma'lûmatı toplamaktadır ki bu yolda bir eser daha görülemedi. Mülga Vakit Gazetesinde tefrika olarak neşr olunan (Mebâhisü'l-Maliye fî Devleti'l-Osmaniye) isminde diğer bir vakıfane eseri ile (Usûl-i Meskûkât-ı Osmaniye ve Ecnebiye) isminde basılmış bir eseri ile (Takvîm-i Dâimî) eserleri cümlesindendir. (Defter-i Muktesid)'in 4. cildinin basılmasına himmet olunamamasına teessüf olunur. Trabzon'a bağlı Of kazasının mu'teber ailelerinden (Karsîzâdeler) torunudur. Doğumu itibariyle Galatalıdır. 1313 (1897) tarihlerinde İstanbul'da vefat etmiştir. Eyyüb Sultan'da Yâvedûd İskelesi yakınındaki mezarlıkta medfundur.

SAİD BEY «Kaymakam»

Hikmet (felsefe), kimya ve maden ilimlerinde ihtisas sahiblerinden sayılmakta olup İstanbul'ludur. Tahsîlini ikmal için gittiği Avrupa'dan avdetinden sonra uzun müddet Harbiye Mektebi'nde hikmet ve kimya muallimliğinde bulunmuş, sonra Üçüncü Ordu'ya me'mur olmuştur. 1316

(1900) senesinde Manastır'da vefat ederek Hasan Baba avlusuna defn edildi. Kendi tertîbi olan (Hikmet) ve (Kimya) mecmuaları ile «Hikmet-i Tabiiyye» tatbikatından «Hisab-ı A'şârî», elektrik ile torpil ve barut ateşleme isimlerindeki matbu' risaleler eserleri cümlesindendir.

Ş

ŞA'BAN İBN-İ HÜSEYİN

Riyazî ilimlerle iştigal eden ulemadan olup Kastamonu'ludur. (Risaletün fî Muaddeli'n-Nehar ve'-lAmeli bi-Aletihî) isminde bir eseri vardır.

ŞEVKİ PAŞA «Rusçuklu Mustafa Şevkî Paşa»

Harbiye Mektebinden «erkân-ı harb» lıkla me'zun zabitlerin zekîlerinden olup Rusçukludur. Me'zuniyetten sonra uzun müddet Askerî mekteblerde muallimlikte ve ömrünün sonlarında Kosova'da askerî kıtalarda bulunarak 1331 (1915) senesinde İstanbul'a avdetini müteâkıp irtihal ederek Topkapı dışına defn edilmiştir. Benim 1300 (1884) senesinde me'zun olduğum sınıfımızın birincisi ahlâklı bir zattı. Basılmış eserleri: (İstikşafat-ı Askeriye), (Malzeme-i İnşaiye), (Amelî İlmu'l-Arz), (Mükemmel Topoğrafya), (Askerî Şömen-döfer) ve sairedir. Bir de «İstikşaf» harîtasını almağa mahsus «Sehlü'l-İsti'mâl (kolay kullanışlı) plançet» âleti icad etmiştir.

ŞEREFEDDİN PAŞA «Erkân-ı Harb Mîrlivalarından Çengelköy'lü Hüseyin Şerefeddin Paşa»

Mektepten me'zuniyetinden sonra askerî hizmetlerde ve Nâfia Nezâretinde hizmet ifa etmiştir. 1314 (1898) tarihinde Erkân-ı Harbiye-î Umumiye dairesi birinci şube müdürü iken Girid Jandarma tensîkatına me'mur komisyon başkanlığı ile Kandiye'ye giderek on ay sonra fücceten irtihal edip Mevlevîhaneye defn edilmiştir.

Eserleri :

(Faîz-i Mürekkeb ve Taksît Mesâiline Dâir Düstur ve Cedveller), (Nazarî ve Amelî Demiryollar) ve (Hesâbat-ı Maliye) adlı kitaplardır.

ŞÜKRÜ PAŞA «İstihkâm Livası Mustafa Şükrü Paşa»

Askerî erkânın kudemasından ve riyazî ilimlerin inşaat ve keşif şubeleri mütehassıslarından bir zat olup Eyyüb'lüdür. Mühendishane-i Berrî'den me'zun olduktan sonra askerî istihkâm ve inşaatlara taallûk eden muhtelif mevkilerde namuslu ve vakıfane bir surette hizmet görmüş, 1330 (1914) tarihinde emekli olara kİstanbul'da irtihal etmiştir. Eyyüb civarında Davud Ağa mahallesinde Ser-Tarîkzâde Dergâhında medfundur. Halvetiye Tarîkatının «Cerrahiye» şubelerinden müstahlef tertîb sahibi bir zat idi. (Müntehabat-ı Fünûn) ismindeki matbu' eserinin ekserî maddeleri kendi tecrübelerine müsteniddir. (Köprücülük) adındaki basılmamış eseri de bu vâdidedir. Evliyâ'dan bâzılarının kudsî mektublarını topladığı gibi yedi adet enfüsî «Sûre-i Fâtiha» tefsîrini de toplamıştır. Bir de (Ebced) hakkındaki sözleri toplayarak bir risale tertîb etmiştir. Bu eserlerin cümlesi feyz aldığı Ser-Tarîk-Zâde Dergâhı Kütübhanesinde mevcuttur.

ŞÜKRÜ PAŞA «Ahmed Şükrü Paşa»

1290 (1874) senesinde Harbiye Mektebinden «erkân-ı harb» zâbiti sıfatiyle me'zun olmuş, İstanbul'ludur. Askerî hayatının büyük bir kısmı askerî mekteblerde ve Mülkiye Mekteblerinde muallimlikle geçmiştir. Sonradan bütün askerî mekteblerin «ders nazırlığı»nı ihraz etmiştir. 1333 (1917) de emekli olmuş ve Üsküdar'da irtihal etmiştir. Şeyh Camii avlusunda medfundur. Basılmış eserleri: (Muhtıra-i Tahtît-ı Arazi), (Turuk), (Şömen-döfer), (Mi'mar-i Âlî ve Adî), (Amelî ve Nazarî İlm-i Hesab) ve tatbikatı ile (Usûl-i Keşf-i Mi'marî), (Amelî ve Nazarî İlm-i Hesab Tatbikatı)'dır.

T

TEVHİD EFENDİ «Seyyid Ahmed Tevhîd Efendi»

Eşref-i Rumî Hazretleri'nin ahfadından Bursalı Şeyh Mustafa Efendi-zâde Şeyh İsmail Hakkı Efendi'nin oğludur. Validesi de hal tercemesi (Şâirler faslı)nda yazılı Neccarzâde Şeyh Rıza Efendinin oğlu Şeyh Sıddık Efendi'nin kerimesidir. İstanbul'da doğmuştur. Meşhur Kethüdâzâde Ârif Efendi'den ilim tahsil etmiş ve sonra da tedrîs yoluna sülûk etmiştir. Sâbık Serasker Bursa'lı Damat Said Paşa'ya da kitapçı olmuştur. Son

me'muriyeti Evkaf Nâzırlığıdır. **«Cânân ilinde buldu Tevhîd safâ-i vahdet»** mısra'ının delâleti olan 1286 (1870) tarihinde irtihal ederek ceddi Neccarzâde Türbesine defn edildi. Dinî ve Arabî ilimlerde derin bilgisi, iffet ve fazîleti müsellem idi. Konağında ilim tahsili için gelenlere sabah - akşam muhtelif ilimlerden ders okuturdu. Şiir ve nesri de mükemmeldir. (Mecmua-i Eş'arı) yanmıştır. (Tezkire-i Fatîn)'de mezkûr:

«Recâ-i vuslatınla cest-cular hep seninçündür
Reh-i aşkında bezl-i ebrûlar hep seninçündür.»

beyti kendilerinindir.

Eserleri:

1 — (Telhîsu'l-A'mâl): Amelî hendese, fenn-i mesaha, fenn-i tastîh, fenn-i istihkâm mes'elelerine dair olup 1245 (1830) de bu kitabı ikmal etmiştir. *1270 (1854) de basılmıştır.*

2 — (Mecmûatü'l-Ferâid ve Lübbü's-Sevaid): Amelî hendese ve fenn-i mesaha (yüzölçümü)nden bahsetmektedir. Bu eserin özeti olmak üzere bir risalesi daha vardır.

3 — (Mir'âtü's-Semâ): Astronomiye âittir.

4 — (Hıllu'l-As'ab fî Ted'îfi'l-Mik'ab):

5 — (Nuhbetü'l-Hisab): Molla Cemşîd'in eserinden terceme edilmiş olup 1270 (1854) de basılmıştır. Kendi el yazısı ile yazılı (Hesabî) ile (Hendese)si Ragıp Paşa Kütübhanesindedir.

TEVFİK PAŞA «Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa»

Zamanımızdaki Osmanlı riyaziyecilerinin hakkı ile reîsi sayılabilecek bir müşîr-i maârif-semîr idi. 1276 (1860) da erkân-ı harb yüzbaşılığı ile Harbiye Mektebinden neş'etle evvelâ ataşemiliterlikle Paris'e gönderilmiş ve iki sene sonra İstanbul'a gelmekle Harbiye Mektebine riyaziye hocalığı ederek usûlü dairesinde rütbesi terfi' ederek yükselmişler ve Maliye Nezareti, Amerika Sefareti, Nâfia Nezareti gibi mühim me'muriyetlerde hizmet ifa etmişlerdi. «Yâver-i Ekrem» ünvanına nail olmuşlardı. 1309 (1893)'de irtihal ederek Hazret-i Halid civarında İskele Caddesinden Feridun Bey türbesine giden sokağın sağ tarafına defn edilmiştir. Başlıca eserleri şunlardır:

(Zeyl-i Usûl-i Cebir), (Cebr-i A'lâ), (Makine), (Cebr-i Hattî) ile (Rew - İsland) adlı tarih cemiyeti âzalığına tayin olundukları zaman Fransızca irad ettikleri (Memalik-i Osmaniye ve İslâmiyet) ismindeki nutuklarını ihtiva eden risaleden ibarettir. (Hesab-ı Mesnâ) isminde İngilizce makbûl bir eseri de olduğu (Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye)de mezkûrdur.

Sonradan (Muallimler Mecmuası)'nın ikinci senesinin 22. sayısına mufassal hal tercemesi konulmuştur.

TAHİR PAŞA «Bostanî-Zâde»

Riyaziye ilimlerinin inceliklerine vukufu müsellem olup «Küçük Tahir Paşa» lâkabı ile meşhurdur. 1251 (1835) tarihinde tahsil için İngiltere'ye gönderilen talebeler arasında idiler. Avdetlerinden sonra Harbiye Mektebinde muallimlik ve ders nazırlığı hizmetinde bulunmuştur.

Eserleri: (Hikmet-i Tabiiyye), (Usûl-i Cebir), (Cerr-i Eskal), (Müsellesat-ı Müsteviye ve Küreviye), (Mecmua-i Kozmoğrafya)'dan ibaret olup 1284 (1867) tarihinde vefat etti. Kabri Hazret-i Halid civarında Kâzgirî Tekkesi yakınındadır. Hal tercemesi (Mir'at-ı Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn)'da muharrerdir. 1271 (1855) de Medine'de vefat eden Bekir Paşanın (Süllem-i Sema) isminde bir (Müsellesat-ı Küreviye)'si vardır ki bir nüshası Yıldız Kütübhanesinde mevcuttur.

TAHİR EFENDİ
«Müneccimbaşı Hacı Ahmed Tahir Efendi»

Fazilet ashabından ve ilm-i hey'et - nücûm) mütehassıslarından bir zât olup İstanbul'ludur. Astronominin «Mîkat» şubesinden (Şevariku'l-A'lâm fî Evkatı's-Salâvatı ve's-Sıyâm) isminde basılmış bir risalesi vardır. Merhum Cevdet Paşa'nın (Takvîmü'l-Edvâr) adlı eseri de Tahir Efendi'nin yardımı ile meydana gelmiştir. Meclis-i Maârif Reisliği ve saire gibi me'muriyetlerde bulunarak güzel hizmetler ifa etmiştir. 1297 (1879) tarihinde irtihal ederek Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesi'nde defn edilmiştir. (Rub'-i Daire) isminde tipoğrafî ile basılmış bir risalesi (Rub'u'l-Mukantara»nın hangi bir arza göre sûret-i tersîm ve kullanma usulünden bahseden ve tersîm için lâzım gelen hesabların esas cedvellerini ihtiva etmektedir. Bugün Osmanlı Müzesi Müdürü Halil Beyefendi'de mahfuz olan «zevâli-i ufkî» bir basîte (güneş saati), garp saatlarını tayine elverişli, beş dakikadan beş dakikaya hesab ile resimlendirilmiş ve sonra kazınmış olup terceme sahibinin imzasını ihtiva etmektedir. Bu güneş saati (basîte)'nin zamanın geçmesi ile amûdu (direği) kaybolmuşsa da Osmanlı riyaziyecilerinden Binbaşı Ahmed Ziya Bey tarafından yeniden imâl edilerek takılmıştır.

(Rıyazü'l-Muhtar)'da derç edilmiş takvîm hakkında teşkîl edilen komisyonda âza tarafından müştereken tahrîr ve imzâ ettikleri rapor bu husustaki iktidarlarına delildir. Riyazî hesablara ve nücûm ilmine vâkıf olduğu gibi «ilm-i ahkâm-ı nücûm»a da vâkıf idi.

TAYYAR EFENDİ

Mühendishane-i Mülkiye'den me'zun olmakla mezkûr mektebde «Makine-i riyaziye», «Muvazenet-i tersîmiye» ve «idrolik» derslerinin tedrîsine me'mur edilmiş ve bu şekilde senelerce muallimlik hizmetinde bulunmuştur. Riyazî ilimlerin hemen her şubesinde hâriku'l-âde denilecek bir iktidara malik idiler. Ne yazık ki daha genç bir yaşta 1317 (1900) senesinde irtihal etti. Silivrikapı haricinde medfundur. Doğumu itibariyle Çemişkezek'lidir. Basılmış eserlerinden olan (İstanîk Grafik) ile (İstinat Duvarları), (Makine-i Riyaziye), (Mukavemet-i Ecsam)'a dair bir hayli basılmamış eserleri de vardır. Münhani zincirinin müvazenesine dair keşf ettiği husus î kaideleri Alman riyaziyat dergileri takdîr ile kaydetmişlerdir. (Mebhas-ı Miyah) ismindeki basılmış eseri Topçu Mektebi Kütübhanesinde vardır.

V

VAHDET PAŞA «Ferik mütekaitlerinden Mehmed Vahdet Paşa»

1273 (1857)'de Mühendishane'den me'zun olan subayların zekîlerinden olup İstanbul'ludur. Viyana'da tahsîlini ikmalden sonra İstanbul'a avdetle askerî hayatının büyük bir kısmı Tophane-i Âmire fabrikaları fen me'murluğunda tecrübe ve muayene dairesi a'zalığında ve hususiyle Mühendishane riyaziye, lisan, topçuluk ve silâhlar fenni (silâhlar bilgisi) muallimlikleri ile ders nezaretinde geçmiştir. Almanca ve Fransızcaya vâkıf idi. Eserleri:

(Tatbikat-ı Riyaziye), (Topoğrafya), (Esliha-i Nariye Te'siratı), (Muharebe Fişenkçiliği), (Kale ve Sahra Topçu Malzemesi) ile yedi senede ikmal ettiği (Devlet-i Aliyye Topçuluğu)dur.

1334 (1918) tarihinde 81 yaşında olduğu halde irtihal ederek doğduğu Kocamustafapaşa semtinde Halvetîye Tarikatı şubeleri pirlerinden Ramazan Efendi Dergâhı avlusundaki ailesi kabristanına defn edildi.

Y

YAZICI SALÂHADDİN

Aşk ve irfan sahasında yazılan manzum Osmanlı - Türk eserleri içinde umumun hürmet ve rağbetine mazhar olan (Muhammediye) ismindeki meşhur eserin yazarı ve tarikat âleminin pîr ve erlerinden Ankara'lı

Hacı Bayram-ı Velî Hazretlerinin halifesi Gelibolu'lu Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin babasıdır. Meşhur Osmanlı müverrihlerinden Gelibolu'lu Âlî Efendi (Künhü'l-Ahbar) adındaki tarihinin beşinci cildinin 237. sayfasında terceme sahibi Yazıcı Salâhaddin'in memleketi hakkında (menşe' ve doğum yeri olarak Ankara veyahut Anadolu vilâyetlerinden birinin kasabalarından biri olmak ihtimaldir) diyor.

Osmanlıların (İbn-i Batuta)'sı makamında olan Evliya Çelebi de (Melhame), (Risaletün fî't-Tıb), (Seb'u'l-Mesânî), (Tabirname) isimlerinde eserleri olduğunu naklediyor. Bu eserlerden gördüğüm (Melhame)'nin bir nüshası Nuruosmaniye Kütübhanesinde vardır. Bu eser Arap âlimlerinin (Kitâbu'l-Melâhim) dedikleri (Melhame) kitablarından biridir ki ahkâm-ı nücûm ve ahkâm-ı cevviye (yıldızların hükümlerinden) bahseder. Türkçe ve manzumdur. Eserin aslı Farsça olup genişletilerek terceme edilmiştir ki Cevrî'nin :

«Bundan akdem bir ehl-i nazm-i güzîn
Ki denir nâmına Salâhaddîn.
Fârisî nüshadan bu melhameyi
Yani bu kavl-i turfa zemzemeyi.
Tarz-ı Rumî'de eylemiş beste
Kılarak bu usûle peyveste.»

ifadesi de bunu bildirmektedir.

Osmanlı şair ve hattatlarından Cevrî İbrahim Efendi tarafından ekseri ibareleri - zamanın şivesine nakl edilmek şartı ile - tezyîn ve ta'dil edilmiştir ki basılmıştır. Her ikisi, husûsiyle Yazıcı Salâhaddin'in ki Osmanlı şiirleri tarihi noktasından da ehemmiyeti haizdir. Yazıcı Salâhaddin'in görebildiğimiz eserlerinden biri de riyazî ilimlerin Nücum - hey'et (astronomi) şûbesine taallûk eden (Şemsiyye) ismindeki eseridir ki her güneş ay'ının birinden sonuna kadar her gündeki hava değişikliklerinden istidlâl olunan hükümlerden bahseden bir eser olup manzûmdur. Başlangıcı da :

«Ey Hudâvend-i Kadîm ü lem yezel
Evvel ü âhir ü bâtın ü zâhir selâm
Hâliku'l-eşya, ebedsin hem ezel
Mâlikü'l-mülk müheymin-i zû-intikam»

beyitleriyle başlar.

Yine bu manzumeden kendi ismini :

«Sâhibü't-te'lîf Yazıcı Salâhaddin (sulh-i din)
Âsim ü ednâ muhakkar kemîn.»

beytiyle zikrediyor.

Eserini de Sultan İkinci Murad'ın vezirlerinden İskender Paşa'ya ithaf ediyor. Velhasıl Yazıcı Salâhaddin'in zamanına göre maârif erbabından âlim, nazar sahibi bir zât olduğu eserlerinden anlaşılıyor. Fatih Sultan Mehmed Han'ın ikinci def'a tahta çıkışında Karamanoğlu İbrahim Bey'in tecdîd-i ahd ve mîsak (padişaha bağlılık yemini) için me'mur olarak gönderilen Kasaboğlu Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Bey'in hocası olduğu ve bilhassa tahdîs-i ni'met (ni'metine şükr) makamında olmak üzere iftihar etmeğe hakkı olan oğlu Mehmed Efendi'nin ta'lim ve terakkisine itina etmesi de bunu te'yid ediyor.

Oğlunun yakınında medfun olduğu rivayet edilmiştir.

YUSUF İBN-İ KEMAL BURSAVÎ

Kanunî Sultan Süleyman devri muhasebecilerinden olup Bursa'lıdır. 10 fasıl üzerine tertîb edilmiş (Cevamiu'l-Hesab) isminde mufassal bir eseri vardır ki bir nüshası Hamidiye Kütübhanesinde mevcuttur. Fasılları:

1 — Durubatın çeşitlerini ve istihracının kaidelerini beyân eder.
2 — Küsuratın çeşitlerini ve ona müteallik mes'eleleri beyân eder.
3 — Kısmetlerin ve istihracının kaidelerini beyân eder.
4 — Mehariç ve ona müteallik mes'eleleri beyân eder.
5 — Kısmet ve garamatın tarîkı beyanındadır.
6 — Erbaa-i âdâd-ı mütenasibenin (dört sayının) beyanındadır. Ve ona müteallik mesâili beyan eder.
7 — Hata-yı vahid ve hataîn kaidelerini ve ona müteallik mesâilî beyân eder.
8 — Mazlûatı ve istihracının kaidelerini beyân eder.
9 — Mesahat ve ona müteallik mes'eleleri beyân eder.
10 — Cebr-i mukabelenin kaidelerini ve ona müteallik mes'eleleri beyan eder.

YUSUF İBN-İ MEHMED «Kâtib-i Meşâhire»

Osmanlı riyaziyecilerinden bir zât olup şehriye kâtibi idi. On iki fasıl üzerine (Ken'aniye) isminde hesab ilmine dâir bir eseri vardır.

YAHYA İBN-İ NÛH El-VÂNÎ

Riyaziye âlimlerinden bir zat olup Van'lıdır. (el-Mebahısü'd-Dürriye fî beyan-ı Seneti'ş-Şemsiyyeti ve'l-kameriyye) ismindeki eserini 1114 (1703) de ikmal ettiğine göre 1110 (1688) tarihi ricalinden olduğu anlaşılır.

Z

ZEKİ MUSTAFA EFENDİ

Riyaziye ilimleri ulemasından olup İstanbul'ludur. (Müneccimbaşı)-lıkta bulunmuştur. İstanbul'da irtihal etmiştir. Hey'et-i nücum (astronomi)den (Tuhfetü'l-Vüzerâ fî Tercemeti Süllemü's-Semâ) ve (Mirkatü'l-Alâ fî Şerh-i Süllemü's-Semâ) isimlerinde eserleri ve sekiz cüz miktarında (Mücerrebat-ı Zekî) adında külliyatı, yıldızların ahkâmına dair risalesi vardır. İlim tahsîl ettiği âlimlerin başında hal tercemesi (Meşâyıh faslı)nda mezkûr Lâlîzâde Abdülbakî Efendi gelmektedir. (Mirkat)'ın nüshası Es'ad Efendi Kütübhanesinde vardır.

ZIYA PAŞA

Riyaziye ilimlerinin cebir ve hendese şubelerinde mütehassıs bir zât olup Maçîn'lidir. Harbiye Mektebinden neş'etinden sonra Kuleli Askerî Lisesi ile sair mekteblerde riyazî ilimler tedrîsinde ve sonra da Talebe İdadîsi (Lisesi) ders nâzırlığında vazife görmüştür. 1338 (1922) tarihinde emekli olarak ikamet ettiği Erenköy'de irtihal etmiştir.

Basılmış eserleri :

1 — (Hesab-ı Mükemmel), 2 — (Fenn-i Usûl-i Defterî), 3 — İlm-i Cebir), 4 — (Müsellesat-ı Müsteviye), 5 — (Müsellesat-ı Küreviye), 6 — (Seyr-i Sefâin-i Dahilî), 7 — (Islâh-ı Enhar), 8 — (Hazır Hesab-ı Askerî).

Erenköy'de Sahra-yı Cedîd Mezarlığında medfundur.

***

Türkçe (Miftahu'l-Hesab) ismi ile 200 sayfadan ibaret ve 988 (1580) tarihinde Serfiçe'li Dervîş İbn-i Hasan tarafından yazılan bir kitabı gördümse de müellifinin ismine rastlanmamıştır. Bu kitab üç şık üzere tertîb edilmiş olup birinci şık on altı fasıl, ikinci şık da on altı fasıl ve üçüncü şık muhtelif meseleleri ihtiva etmektedir.

***

Riyaziyecilere taallûku dolayısıyle eski Osmanlı mimarlarından bâzılarının isimleri aşağıya derc edilmiştir :

1 — Mimar Sinan: Hal tercemesi İkdam Kütübhanesi kitabları arasında neşredilmiştir.
2 — İlyas ibn-i Ali: Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed'in camiinin mimarıdır.
3 — Kemaleddin: İstanbul'da Sultan Bâyezid Camiinin mimarıdır.
4 — Mehmed Ağa: İstanbul'da Sultanahmed Camiinin mimarıdır.
5 — Ayas: İstanbul'da Sultan Fatih Camiinin mimarıdır.
6 — Saruca: İstanbul'un fethinde top döken mimardır.
7 — Hayreddin:
8 — Mehmed Ağa: İstanbul'da Yenicami'in ve Üsküdar'da Çinili Camiinin mimarıdır.
9 — Dalgıç Mehmed Ağa: Davud Ağa'dan sonra mimarbaşı tayin olundu. Zamanında terakkî eden sedefkârlık san'atı bunun icad ve gayreti eseridir.
10 — Deli Mehmed (Mehmed Mecnûn): Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed'in Yeşil Camii ile Türbesindeki «Kâşî» denilen işlenmiş çini taşlarının yapıcısı olan san'atkâr mimardır.
11 — Kurban Mimar Nasuh: Üsküdar'da Atîk Valide Camiinin mimarıdır. 995 (1587) de vefat etmiştir. Debbağhane'de Rufaî Dergâhı'nda medfundur.

***

Musikî'ye dâir yazılan eski Osmanlı eserlerinden bâzıları:

1 — (Edvâr-ı Musikî): Sultan İkinci Murad adına ve onun emri ile yazılmıştır. Yazarı Hızır ibn-i Abdullah'tır.
2 — (Terceme-i Kitabu'l-Edvar): Mütercimi Şükrullah Amasyavî olup eserin aslı Safiyyüddin Abdülmü'min'indir.
3 — (Fethiyye): Lâdikli İsrafil-zâde Abdülmecid'in oğlu Mehmed Çelebi tarafından İkinci Bâyezid adına yazılmıştır.
4 — (Risale-i Musikî fî İlmi'l-Edvar): Ahîzâde.
5 — (Farisî Risale-i Musikîye): Mevleviye'den Kırşehirli Yusuf ibn-i Nizameddin tarafından 813(1411) tarihinde yazılmıştır. Bu eser sonradan terceme olunmuştur.
6 — (Kevserî Mustafa Efendi Mecmuası): Bu mecmuada kendine mahsus bir de nota vardır.
7 — (Tedkîk ve Tahkîk): Mevlevî şeyhlerinden Abdülbâkî Dede Efendinin olup Sultan Üçüncü Selim adına te'lîf edilmiştir.
8 — (Tahririyye): Abdülbâkî Dede Efendi'nindir.

9 — (Edvar'a Dâir Risale): Müezzin-i Şehriyarî Haşim Bey'in basılmış eseri olup musikî ile uğraşanlar arasında «Haşim Bey Mecmuası» adı ile tanınmıştır.

10 — (Zeynü'l-Elhan fî İlmi't-Te'lîfi ve'l-Evzan): İsrafil-Zâde Mehmed Çelebî'nindir.

11 — (Risale-i Musikiye): Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi'nindir.

12 — (İlm-i Edvar'dan «Bereket»): İkinci Bâyezid'in muasırı Aydın'lı Şemseddin Nahifî.

13 — (Risale-i Musikî): Kadızâde Tirevî.

***

Osmanlılar tarafından İlm-i Ezhar'a (Çiçekliğe) dâir yazılan eski eserlerden bâzıları :

1 — (Şükûfe-nâme): Hicrî 12. asır başları ricalinden Âli Efendi tarafından yazılmıştır.

2 — (Şükûfe-nâme) : Galatalı Ruznamçe'ci Mahmud Efendi'nin torunu Abdullah Efendi'nin eseri olup 13 bab üzerine tertîb edilmiştir.

3 — (Mi'yarü'l-Ezhar): 1193 (1779)de vefat eden tabib Mehmed Aşkî Efendi tarafından yazılmış olup Vefa Kütübhânesinde mevcuttur.

4 — (Netayicü'l-Ezhar): Şehremini Camii Hatîbi Hacı Mehmed ibn-i Ahmed el-Ubeydî Efendi tarafından te'lîf edilmiştir.

5 — (Mîzânü'l-Ezhâr): Lâlezârî Şeyh Mehmed Efendi tarafından te'lîf edilmiş olup bir nüshası Vefâ'da Âtıf Efendi Kütübhanesinde vardır.

6 — (Tezkire-i Şükûfe-ciyan): Rüşdî-zâde Remzi Efendi tarafından yazılmıştır.

YEDİNCİ FASIL

COĞRAFYACILAR FASLI

YEDİNCİ FASIL

COĞRAFYACILAR FASLI (1)

Coğrafya tarihinin rehberidir. Her asrın tarihi onun coğrafyası ile okunur. Maârifin sırf şu andaki hali ile iktifa edenler bir istifadeye zihinlerini vakfedenlerdir. Bunlara göre tarihin de ehemmiyeti olamaz. Fakat insanı maddiyat ve maneviyattan mürekkeb bilenler tarihe, her şeyin tarihine ehemmiyet verirler de bunda da maddeten ve mânen hem kendilerini hem de kendi nesillerini istifade ettirirler. Bundan dolayı da Osmanlı coğrafî eserlerine ehemmiyet verirler.

Avrupa'nın en büyük müsteşriklerince ve tarih felsefesi nokta-i nazarınca Osmanlılar bir takım kötü niyetlilerin bize isnat ettikleri cehaletten uzak olmak şöyle dursun, ilme, maarife cidden ehemmiyet vermiş yüksek bir millettir. Vâkıa ilerde sayacağımız coğrafî eserlerimiz Avrupalılar'ınkine göre biraz azca görülürse de Avrupa'da Lâtince için olduğu gibi bizde de ulemamız Arapça'ya ehemmiyet verdikleri ve hâlen ilim adamlarından bir takımı o lisanla te'lîfi bırakmadıkları ve en mühim eserleri o lisanda yazdıkları bir de Osmanlıların sair medenî milletler gibi diğer milletlerin ilimlerine tevarüs edemiyerek her ne vücuda getirdilerse yalnız kendi çalışmaları ile meydana getirdikleri ve bu da tamamiyle hükûmetin (devlet) te'sîsi için geçirilen bir buçuk asırlık bir müddetten sonra başlayabilerek iki asır kadar süren yükselme devrimizin mahsulleri olduğu hesab edilirse yine bunlar az görülmez. Zaten haber vereceğimiz coğrafya uzun uzadıya bir araştırma neticesi değil, bir iki saatlık bir araştırma mahsulü olduğu nazar-ı dikkata alınır ve daha arandığı surette bunların iki misli daha meydana çıkarılacağı düşünülürse o itiraz akabinde geri alınır.

Osmanlıların icra ettikleri harb hareketleri nazar-ı dikkata alınırsa coğrafyaya olan vukufları teslim edilir. Hele İstanbul'un fethinden sonra bu ilim iyiden iyiye bize ma'lûm olmağa başlamıştır. Sultan Birinci

---

(1) Maksadımızı bir bakımdan te'min ettiği için bu faslı ayrıca yazmağa hâcet görmeyip askeriyyeden yetişen âlimlerden Necib Asım Bey Efendi'nin fevkalâde nüsha ile neşr ettikleri makaleleri aynen nakledildi. Fakat bazı maddeleri tarafımdan yapılan ilâvelerle açıklanmıştır.

Selîm Hazretlerinin muzafferâne bir surette icra ettiği «Sevku'l-Ceyş) harekâtı coğrafyasız olamaz. Fakat o devirlerde yazılmış olan bir esere tesadüf edemedik. Elimize geçen coğrafî eserlerin en eski ve hatta mühimleri 900 (1495) tarihinden sonra yazılmıştır. Zaten o tarihlerde Osmanlı saltanatı en yüksek derecesine vasıl olarak her türlü ilimlere revaç geldiği gibi coğrafya ve bunun en mühim yardımcısı olan istatistik ilmine de ehemmiyet verildiği tarihçilerce ma'lûmdur. Kanunî Sultan Süleyman Hazretlerinin saltanatı devirlerinde Osmanlı memleketlerinde nüfus sayımı yapıldığı gibi coğrafya kitabları ve seyahatnameler yazılmağa başlanmıştır. Bu padişahın zamanında hey'et ve coğrafyada kıymetli eserler vermesiyle şöhret kazanan zevattan birisi Sultan Selîm Camii muvakkiti (2) Mustafa ibn-i Alî'dir ki 931 (1525) tarihinde (İ'lâmü'l-İbad fî Ahbari'l-Bilâd) adı ile te'lîf ettiği eserinde büyük Hılâfet merkezine (İstanbul'a) yüz beldenin kaçar mil mesafede bulunduklarını bildiriyor. 980 (1573) senesinde (3) Sipâhî-Zâde Mehmed ibn-i Ali adında bir zat da (Evzâhu'l-Mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-Büldan) ve (Esamî-i Büldan) adlarında iki eser bırakmıştır. 986 (1578)'da Mehmed Efendi adında bir zat da 588 sayfadan ibaret (Cerîdetü'l-Cedîd) adı ile mufassal bir coğrafya kitabı yazmıştır. Bu iki eserden sonra Osmanlılar eski dünyadan başka Amerika'ya dâir de mükemmel bilgiler elde etmeğe muvaffak olmuşlardır. Bu cümleden olmak üzere Umumî Kütübhanede emsali görülmemiş bir nüshası bulunan (Kitab-ı İklîm-i Cedîd ki Ba'de ez Nüh-Sad Sal Şûd Bedîd) isminde Osmanlıca bir eser olup Amerika hakkında bir çok malûmatı toplayan incelenmeğe değer güzîde bir te'lifdir.

Emîr Mehmed ibn-i Emîr Hasan el-Ûdî tarafından 991 (1583) tarihinde yani Amerika'nın keşfi üzerinden 90 yıl geçmeden vücuda getirilen bu kitap o zaman Amerika hakkında elde edilen bilgilerin hepsini toplayan büyük, resimli, süslü (müzehheb) bir eserdir. (4).

«Âşık» (5) lâkabı ile şöhret bulan Mehmed ibn-i Ömer de 1005 (1596 tarihinde bir coğrafya vücuda getirmiştir.

Coğrafî eserlerimizin en mühimmi meşhur Osmanlı yazarı Kâtib Çelebi (6) yâni el-Hac Mustafa Efendi'nin 1058 (1648) de vücuda getirip 1125 (1713) de ilk Osmanlı matbaacısı İbrahim Müteferrika (7) tarafın-

---

(2) **Hal tercemesi ile eserleri riyaziyeciler faslındadır.**

(3) **Tarihçiler faslında zikredilmiştir.**

(4) **991 (1583) de yazılan bu eser Sultan Üçüncü Murad'a takdîm edildiği mukaddimesinde zikredilmiştir.**

(5) **Tarihçiler Faslında zikredilmiştir.**

(6) **Tarihçiler Faslında tafsilât vardır.**

(7) **Tarihçiler Faslında zikredilmiştir.**

dan basılan 698 büyük sayfadan ibaret metin ile bir hay li harita ve şekli toplayan (Cihan-nümâ) adlı emsalsiz eserdir. Vücuda getirdiği her bir eserinde hârikulâde iktidarı görülen Kâtib Çelebi, Coğrafya ilminde yalnız bu eseri ile de iktifa edemiyerek Lâtince'den (Atlas Mineure - Atlas minör (8) adı ile hemen (Cihan-nümâ) cesametinde pek çok coğrafî bilgileri ve haritaları ihtiva eden bir eser de terceme ettiği gibi denizciliğe ve donanmaya ve Osmanlı memleketlerinin denizlerine dâir de (Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar) adı ile de bir eser vücuda getirmiştir. Coğrafyaya ait eserlerimizin büyüklerinden birisi de 1086 (1675) tarihinde Ebu Bekir ibn-i Behram-ı Dimeşkî (9) adında bir zâtın Lâtince'den naklettiği (Terceme-i Coğrafya-i Kebîr) adlı eseridir.

Beş cildden ibaret olan bu kitabın birinci cildi 554 ve ikinci cildi 559, üçüncü cildi 231, dördüncü cildi 67 ve beşinci cildi de 269 yapraktır. Bu zatın yine coğrafya'dan (10) (Nusratü'l-İslâm ve's-Sürûr fî Tahrîr-i Atlas-ı Mayor) adı ile bir te'lîfi daha vardır.

Coğrafya'ya dâir Osmanlı eserlerinin en mühimlerinden birisi de Pîrî Reis'in (11) (Eşkâl-i Cezâir-i Bahr-ı Sefîd) adındaki kıymetli eseridir ki Nuruosmaniye Kütübhanesinde bulunan nüshasına insan bakmakla doyamaz.

---

(8) Bir nüshası Umumî Kütübhanede mevcuttur.

(9) Şam'da tahsilini ikmalden sonra İstanbul'a gelerek Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın takdir ve teveccühlerine mazhar olarak ilmiye mertebelerini kat'etmiş, bir ara Haleb Kadılığında bulunmuştur. 1102 (1691) de vefat etmiştir. Coğrafya'sının bir nüshası Köprülü ve Hekîmoğlu Kütübhanelerinde vardır. Sultan Mehmed İbn-i İbrahim'in emri ile altı cild üzerine terceme ederek sonradan iki cild üzerine telhîs etmiştir. (El-Fethu'r-Rahmânî Fî Tarz-ı Devleti'l-Osmanî) isminde tarihe ait bir eseri daha vardır.

(10) (Nusretü'l-İslâm ve's-Sürûr Fî Tahrîr-i Atlas Mayor) adı ile isimlendirilen bu tercemenin bir nüshası Nuruosmaniye Kütübhanesinde vardır.

(11) Pîrî Reis «Ahmed İbn-i Ali el-Hac Mehmed el-Karamanî Lârendevî» dir. Kanunî Sultan Süleyman devrinde şöhret kazanan Osmanlı kaptanlarından olup meşhur KemalReis'in kardeşinin oğludur. Kanunî'nin emrine uyarak 933 1526) de atlas ile beraber (Kitab-ı Bahriyye) ismi ile te'lîf ettiği denizcilik coğrafyasının birinci kısmında, Akdeniz ile Adalar Denizi'nin bütün sahillerini ve adalarının bütün liman ve iskelelerini ve ikinci kısmında Adriyatik Denizi ile Akdeniz'in tabiat şartlarını ve hava durumunu gayet müdekkikane bir surette tasvîr olunmuştur. Gemiciliğe taallûk eden bâzı manzumeleri de vardır. Bu kıymetli eserin İstanbul'da Nuruosmaniye ve Köprülü Kütübhanelerinde mevcut olan nüshası sahibinin bu sahadaki ma'lûmatına şahid olup o devirde Osmanlıların gemicilik ve coğrafyadaki mükemmel bilgileri ve üstün dikkatlerinin derecesini gösteriyor. Basra Valisi Febat Paşa'nın gammazlığı ile 962 (1555) de Mısır'da idam edildiği Yusuf Ahishavî'nin (Tehzîbü't-Tevârih) adlı eserinde yazılıdır.

Buraya kadar sayıp döktüğümüz coğrafyaya ait te'lîfatın hepsi mühim eserlerden olup bunlardan başka İstanbul kütübhanelerinde coğrafyaya dair (Terceme-i Harîdetü'l-Acaib) (12), İmadüddin İsmail İbn-i Ali el-Eyyûbî'nin (Takvîmü'l-Büldan), Veliyer-Reşad'ın (Ekalîm-i Seb'a), Kemal Reîs'in (13) 406 sayfadan mürekkeb (Tuhfetü's-Selâtîn), Osmanlı siyasetçilerinden Ahmed Resmî (14) Efendi'nin 203 sayfalı (Coğrafya-yı Cedît)'i, müellifi bilinemiyen 'İcmalü's-Sefaîn fî'l-Bihar), Ebu Raşid İbrahim Atıf ibn-i Şeyh İsmail el-Âsarî'nin Arapça'dan terceme ettiği (Evsaf-ı Nehr-i Nil), Sultan Üçüncü Selîm devrinde Londra sefîri bulunan Reîsü'l-Küttab Raif Mahmud (15) Efendi'nin İngilizce kaleme alıp Viyana

---

(Kitab-ı Bahriyye)nin müellif hattı ile 932 (1525) tarihinde yazılmış nüshası birkaç sene evvel Fransa Müzesi tarafından satın alındığı vesikalı olarak rivayet edilmiştir. Duyulduğuna nazaran bu nüsha parşömen - tirşe -kâğıt üzerine muharrer olup İstanbul'da bir zatta mevcut iken ihtiyaç sebebiyle satılmıştır. Yazık...

Hind ve Çin denizlerinin coğrafî durumuna dair yazdığı haritalı eserini Mısır'da Yavuz Sultan Selîm'e takdîm ederek mükâfata mazhar olmuştur. Fıkıh ilmine de intisabı olup (Vikaye)'yi terceme etmiştir. Yine bu makbul eserin bir nüshası Mekteb-i Bahriyye-i Şahane Kütübhanesi ile Berlin, Vatikan, Polonya ve Drest Kütübhanelerinde mevcut olduğu (Esfar-ı Bahriye-i Osmaniye)-de yazılıdır. (Kitab-ı Bahriye) biri küçük diğeri büyük olmak üzere iki cildden ibaret olduğu, büyüğünde yardım ilmine dair bir kaç yüz beyit bulunduğu (Cihan-nümâ)da yazılıdır.

---

(12) 1061 (1651) de Sofya'da vefat eden maârifçilerden Gınayî Efendi tarafından genişletilerek (Turfetü'l-Ferâib ve Tuhfetü'l-Acâib) ismi ile adlandırılan bir eser daha vardır ki coğrafya'dan başka tabiat tarihi maddelerini de bir dereceye kadar doğruya yakın beyan eder. Bir nüshası tarafımdan Manastır Kütübhanesine hediye edilmiştir. (Herîdetü'l-Acâib ve Cerîdetü'l-Garâib) 749 (1348) da vefat eden İbn-i Verdî şöhreti ile bilinen Sıracüddin Ebu Hafs Ömer İbn-i Muzaffer İbnü'l-Verdî'nin meşhur eserlerinden olup Arapça metni sonradan Mısır'da basılmıştır. Mahmud adında Osmanlı maarifçilerinden bir zât tarafından 970 (1562) tarihinde Osmanlıcaya terceme olunan nüshalardan birisi kendi kütphanemde mahfuzdur. Bu eserin mevzuu, coğrafya ile Mevâlid-i Selâse (Üç Unsur) [hayvanlar, nebatlar ve madenler]'dir. Ancak yazılış tarihinin icabı olarak münderecatında bâzı zayıf nakiller vardır.

(13) Kemal Reis'in (Tarih-i Hind-i Garbî) isminde bir eseri daha vardır.

(14) Tarihçiler Faslında zikredilmiştir.

(15) Raif Mahmud Efendi Anbar Emîni İsmail Efendi'nin oğludur. Mektubî-i Sadr-ı Âlî Kalemine girip Londra Sefareti Başkâtibi oldu. Sonra Donanma Müsteşarı olarak avdetinde Korfu adasının harita ve resmini alıp geri geldiğinde Beğlikçi, arkasından Reîsü'l-Küttâb tayin edilmiştir. Bir ara Anadolu ve Rumeli inşâat nâzırı tâyin edildiği 1222 (1807) de Karadeniz Boğazı istihkâmlarının kuvvetlendirilmesi ve sağlamlaştırılması işine me'mur edildiği esnada Büyükdere'de Boğaz Muhafızı olacak yeniçeri hazelesi tarafından şehid edilmiştir. Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesi yanında medfundur. Yabancı dile âşinâ,

Sefarethanesi maslahatgüzârı olan Yakovaki tarafından terceme ve 1219 (1804) tarihinde basılan 55 levhadan ibaret (Şarkiyye Müdüriyeti Atlası) ve 1273 (1857) de basılan Atlaslı (Coğrafya-i en-Nûrî)'yi de ilâve etmelidir. 16). Matbaacılığın bizde kuruluşundan evvel vücuda getirilen coğrafî eserlerimiz harita ve şekilli olduğu gibi ilk defa açılan matbaanın birinci defa bastığı (Cihan-nümâ)yı da haritaları ile birlikte basmağa muvaffakiyet gösterişi Osmanlıların cidden maârife olan kabiliyetlerini isbat eden şükre lâyık maddelerdendir.

***

HİKMET BEY «Ahmed Hikmet Bey»

İlmî çalışmaları ile bilinen kalem erbabından bir zât olup hal tercemesi yukarıda geçen Gelenbevî damadı Şükrü Efendi'nin oğludur. 1338 (1922) tarihinde irtihâl ederek babasının yanına defn edildi.

Basılmış eserleri:

1 — (Coğrafya-i Umranî): İlk defa yazılan bir eserdir.

2 — (Kavâid-i Muamelât-ı Ticariyye).

---

coğrafyaya vâkıf, mûsikî-şinas, kâtib, tanbur çalmakta da mâhir idi. (Icaletü'l-Coğrafiyyeti) ismi ile yeni usûle göre İngilizce yazdığı mükemmel coğrafyası ile 26 parçadan mürekkep atlas, Müverrih Vasıf Ahmed ve Mütercim Yakovakî tarafından 79 büyük sayfadan mürekkep (Cedît Atlas Tercemesi) adı ile terceme ve 1218 (1803)de Üsküdar'da Tabhane-i Âmire'de basılmıştır ki bir nüshası Siroz (Serez) Kütübhanesinde tarafımdan mütâlea edilmiştir.

---

(16) Coğrafyaya dair Osmanlıca eserlerimizden olup 1186 (1772) tarihinde yazılmış bir nüshası Umumî Kütübhanede mevcut olan yazma bir eserde İstanbul ile bilhassa Rumeli memleketlerinin izahları ve haritaları yazılmıştır.

Birisi de Osman İbn-i Abdü'l-Mennan ismindeki zâtın 1165 (1752) de terceme ettiği eseridir ki Köprülü Ahmed Paşa'nın emri ile Almanca'dan terceme edilmiştir. Bir nüshası Köprülü Kütübhanesinde vardır. Mütercimin Belgrad'da Dîvan-ı Hümâyûn tercümanı olduğu eserin mukaddimesinde zikredilmiştir.

Eğri Fatihi Sultan Üçüncü Mehmed Han'ın devri ilim erbabından Şerîf Efendi'nin Ahmed ibn-i Sehl ibn-i Belhî'nin (Mesâlikü'l-Memâlik) adlı terceme ettiği eseri de coğrafyaya dair yazılan Osmanlı eserlerindendir.

Coğrafyaya dair yazılmış eserlerden biri de Bartın köylerinden Endez karyesinden İbrahim Hamdi Efendi adında bir zatın 1163 (1750) de yazdığı (Atlas) ismindeki eseridir ki ekseriyeti itibariyle (Cihan-nümâ)'yı taklid olarak yazılmıştır. Müellif Bartın maddesinde on iki imamdan İmam Zeyne'l-Âbidîn Hazretlerine uzandığını naklediyor ki bir miktarı şu şekildedir.

«İbrahim Hamdi ibn-i Seyyid Bayram ibn-i Seyyid Hasan ibn-i Seyydi Süleyman..»

Eser sade bir Türkçe ile yazılmış iki cilddir. Hususiyle vatanı ve civarına dair tafsilât vardır. Yapılabilen tahkikata göre bu eserde münderiç Endez karyesinin bugün «Nezîroğlu» denilen köy olduğu anlaşılıyor.

Te'lîf ve terceme yoluyla son asır Osmanlı coğrafyacıları tarafından meydana getirilen başlıca eserler:

Kitabın adı:	Müellifin adı:
1 — Kamusu'l-A'lâm	**Şemseddin Sami Bey**
2 — Coğrafya-i Umumî	**Süleyman Şevket Paşa**
3 — Coğrafya-i Umumî	**A. Şeref Efendi**
4 — Coğrafya-i Umumî	**Hüsnü Bey**
5 — Coğrafya-i Umumî	**Cemal Bey**
6 — Coğrafya-i Umumî	**Ali Tevfik Bey**
7 — Coğrafya-i Osmanî	**Ali Tevfik Bey**
8 — Mufassal Coğrafya-i Osmanî	**Ali Saib Efendi**
9 — Memalik-i Osmaniye Coğrafyası	**Şevket Bey**
10 — Haritalı Coğrafya-i Osmanî	**Nasrullah Efendi**
11 — Coğrafya-i Osmanî	**Ali Cevat Bey**
12 — Fezleke-i Coğrafya-i Umumî	**Ali Cevat Bey**
13 — Coğrafya-i Tabiî ve Politikî	**Fazlı Necîb Bey**
14 — Coğrafya-i Tabiî ve Politikî	**Rıf'at Efendi**
15 — Coğrafya-i Askerî	**Cemal Bey**
16 — Coğrafya-i Sinaî ve Ticarî	Hasan Fehmi Efendi
17 — Afrika Delili	**Muhsin Bey**
18 — Yeni Afrika	**İzzet Bey**
19 — Japonya	**Mehmed Zeki Bey**
20 — Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lügati	**Ali Cevad Bey**
21 — Memalik-i Osmaniyenin Ziraat Coğrafyası	**Hüseyin Bey**
22 — Coğrafya-i Ümranî	**Hikmet Bey**
23 — Coğrafya-i Ziraî ve Ticarî	**Hasan Fehmi Bey**
24 — Coğrafya-i Osmanî	**Cemal Bey**
25 — Medhal-i Tarih ve Coğrafya	**Ahmed Midhat Efendi**
26 — Coğrafya-i Hikemî	**Ömer Subhi Bey**
27 — Coğrafya-l Kebîr	**Ahmed Hamdi Efendi**
28 — Lügat-i Tarihiyye ve Coğrafya	**Ahmed Rıf'at Efendi**
29 — Cezîretü'l-Arab	**Eyyüb Sabri Paşa**

Kitabın adı :	Müellifin adı :
30 — Memalik-i Osmaniyenin Mufassal Coğrafyası	**Ömer Subhi Bey**
31 — Ma'lûmâtü'l-Kâfiye Fî Ahvâl-i Memalik-i Osmaniye	**Cevad Paşa**
32 — Coğrafya-i Sevku'l-Ceyşî	**Vehbi Bey**
33 — Coğrafya-i Umumî	**Giridli İ. Edhem Bey**
34 — İstatistik ve Coğrafya-i Ümranî	**Abdürrahman Şeref Ef.**
35 — Afrika Seyahatnamesi	**Mustafa Hamî Paşa**
36 — Sahra-i Kebîr Seyahatnamesi	**Sadıku'l - Müeyyed Paşa**
37 — Coğrafya-i Umumî	**Celâl Bey**
38 — Seyahat Jurnali	**Âli Bey**
39 — Hindistan ve Afganistan Seyahatnamesi	**Ahmed Hamdi Efendi**
40 — Brezilya Seyahatnamesi	**Hoca Bekir Efendi**
41 — Coğrafya-i Osmanî	**Tâhir Bey**
42 — İstatistik-i Umumî	**Recaî Bey**
43 — Askerî İstatistik Cetveli	**Rüştü Bey**
44 — İran Coğrafyası	**Muhyiddin Efendi**
45 — Muhtasar Memalik-i Osmaniye Coğrafyası	**Ali Tevfik Bey**
46 — Coğrafya-i Osmanî	**Ali Subhi Bey**
47 — Rehber-i Bahr-i Ahmer	**Cemal ve Tevfik Efendiler**
48 — Coğrafya-i Umumî	**Ahmed Ragıp Bey**
49 — Sudan Mısrı	**Ömer Kâmil Paşa**
50 — Coğrafya-i Seyahat-ı Âlem	**Halid Efendi**
51 — Coğrafya-i Sevku'l-Ceyşî	**İsmail Hakkı Bey**
52 — Coğrafya-i Ticarî	**Hüsrev Bey**
53 — Nümune-i Coğrafya- iUmumî	**Şakir Efendi**
54 — Avrupada bir Cevelân	**Ahmed Midhat Efendi**
55 — Avrupa'da Ne Gördüm	**Ahmed İhsan Bey**
56 — Hüdavendigâr Vilâyetinde Bir Hafta Seyahat	**Ömer Subhi Bey**
57 — Trablusgarb ve Bingazi ile Sahra-i Kebîr ve Suda nMerakizi	
58 — Japonya Seyahatnamesi Tercemesi	**Safvet Bey**
59 — Tesalya'da Bir Cevelân	**Süleyman Tevfik Bey**
60 — Küçük Coğrafya	**Mazhar Bey**
61 — Rehber-i Ümran	**Ferîk A. Muhtar Paşa**
62 — Seyahat (İstanbul'dan azîmetle Sam-	

Kitabın adı :	Müellifin adı :
sun,, Diyarbakır, Bağdat, Halep, İskenderun Avdeti).	
63 — İstanbul'dan Asya-i Şarkîye Seyahat	**Emîn Bey**
64 — Brezilya Seyahatnamesi	**Bağdatlı Abdurrahim Ef.**
65 — İbn-i Batuta Seyahatnamesi Tercemesi (Noksandır.)	
66 — Musavver Türkistan Seyahatnamesi Tercemesi	**Bahriye Kolağası Ahmed Efendi**
67 — Zübdetü'l-Coğrafya	**Hafız Abdüllâtif Efendi**
68 — Medhal-i Coğrafya	**Hüseyin Rıfkı Bey**
69 — Acâib-i Âlem	**Ahmed Midhat Efendi**
70 — Bir Sahte Dervişin Seyahatnamesi Tercemesi	
71 — Amerika Hududu Seyahatnamesi Tercemesi	
72 — İlâveli Mülâhhas Coğrafya	**Binbaşı İzzet Efendi**
73 — Anadolu ve Rumeliye Küçük bir Seyahat	**Halil Selîm Bey**
74 — Mufassal Coğrafya-i Umumî	**Muhyiddin Efendi**
75 — Coğrafya Hocası	**İbrahim Celâleddin Ef.**
76 — Coğrafya Sevku'l-Ceyşi	**Ahmed Refik Bey**
77 — Hüdavendigâr Vilâyeti Coğrafya ve Ahvâl-i Umumiyesi	**Âsaf Bey**
78 — Çin	**Ali Muzaffer Bey**
79 — Kutba Doğru - Seyyah Nansen'in Seyahatnamesi	**Aliye Mahire Hanım**
80 — Nil Sahilinde Altı Hafta Seyahat	**Ahmed İhsan Bey**
81 — Jeoğrafya Muallimi	**Abdülhalik Midhat Bey**
82 — Bursa'ya Seyahat	**İbnü'l-Celâl Sezaî Bey**
83 — Ümid Burnu Seyahatnamesi	**Ömer Lütfü Efendi**
84 — Coğrafya-i Ümranî	**İbnü'l-Cevad Efdalüddin**
85 — Nev Usûl-i Hulâsa-i Coğrafya	**Osman Vasıf Bey**
86 — Asya-i Şarkî'ye Seyahat	**Kâmî Efendi**
87 — Alp Dağlarında Temâşa ve Edvar-ı Arz	**Yenişehirlizâde Halid Eyüb Bey**
88 — Rehber-i Deryâ	**Bahriye'den Faik Bey (Karadeniz ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi'nin tarifleri.)**

Kitabın adı :	Müellifin adı :
89 — Mebadi-i Fenn-i Coğrafya	
90 — Halep Tarikiyle Merahil-i Kostantiniyye	**Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılarından Fehmi Efendi**
91 — Karadağ ve Ordusu	**Kolağası M. Subhi Bey**
92 — Aydında Seyahat	**Midillili M. Hayreddin Ef.**
93 — Trabzon Seyahatnamesi	....
94 — Asya-i Osmanî'de Bir Cevelân	**Ferîk A. Muhtar Paşa**
95 — İcmal-i Coğrafya	**Hüsnü Bey**
96 — Coğrafya-i Umumî	**Nuri Bey (Süleyman Şevket Paşanın babası)**
97 — Coğrafya-i Cedît	**Ahmed Muhtar Efendi**
98 — Yeni Japonya	**Mehmed Arif Bey**
99 — Resimli Nümune-i Coğrafya	**Mehmed Refîk Bey**
100 — Japonya Seyahatnamesi	**Ali Muzaffer Bey**
101 — Habeş Seyahatnamesi	**Sadık el-Müeyyed Paşa**
102 — İtalya Seyahatnamesi	**Rıf'at Mehmed Paşa**
103 — Coğrafya-i Osmanî	**Remzi Bey**
104 — Aksa-yi Şark Hükûmetleri	**Ca'ferzâde Tevfik Efendi**
105 — (Japonya, Kore, Mançuri) Tibet Dağlarında	**Mustafa Refik Bey**
106 — Coğrafya-i Kebîr (Umumî)	**Sami Paşazâde Abdülhalîm Bey**
107 — Küçük Seyahat Cüz'lerinden (Afganistan). Tercemedir.	**Ahmed İhsan Bey**
108 — Küçük Seyahat Cüz'lerinden (Çin'e Seyahat). Tercemedir.	» » »
109 — Küçük Seyahat Cüz'lerinden (Bombay Şehri). Tercemedir.	» » »
110 — Küçük Seyahat Cüz'lerinden (Şikago Şehri). Tercemedir.	» » »
111 — Bursa'ya Seyahat	**Ahmed Rasim Bey**
112 — Gürcü Köyleri	**Arif Bey**
113 — Çin'de Seyahat	**Ahmed İhsan Bey**
114 — Seksen Günde Devr-i Âlem	» » »
115 — Cenubî Amerikada Üç Rus ve Üç İngiliz'in Seyahatleri	» » »
116 — Kaptan Hatras'ın Kutb-i Şimalî'ye Seyahati	» » »
117 — Hüdavendigâr Vilâyetinde Beş Hafta	

Kitabın adı :	Müellifin adı :
Seyahat	....
118 — Çin'de Dîn-i Mübîn-i İslâm	Abdülâziz Efendi
119 — Antil Adalarına Seyahat	Ahmed İhsan Bey
120 — Çin'de İslâmiyet	Hasan Tahsin Bey
121 — Japonya Sularında	Birecikli Namık Ekrem Ef.
122 — Usûl-ü Coğrafya-i Sağîr	Selânikli Ali Saib Ef.
123 — Menakıb-ı Seyyahîn	Mustafa Refik Bey
124 — Asya Kumsallarında	Ahmed Rasim Bey
125 — Terceme-i Risale-i Sudan	Mehmed bin Ali
126 — Viyana Seyahatnamesi	Kâzım Bey
127 — Almanya Seyahatnamesi	Cevad Bey
128 — Felemenk Seyahatnamesi	» »
129 — Moskova Seyahatnamesi	Kâzım Bey
130 — Arz-ı Filistin Seyahatnamesi	Erkân-ı Harb Re'fet Paşa
131 — Seyahatname-i Bahr-i Muhît	Seyyah Mühendis Faik B.
132 — Arusetü'd-Dünya	Mehmed Kâmil Efendi
133 — Yemen Seyahatnamesi	Abdüsselâm Efendi
134 — Mir'at-ı İstanbul	Raif Bey
135 — Musavver Bulgaristan	Ragıp Rıfkı Bey
136 — Büyük Coğrafya	Derviş Ziya Paşa
137 — Coğrafya-i İktisadî	Burhaneddin Bey
138 — Sudan Seyahatnamesi	Mehmed Mihri Bey
139 — Mufassal Coğrafya-i Umumî	Yusuf Hafît Bey
140 — Hulâsa-i Coğrafya-i Umumî	Osmanzâde H. Vassaf B.
141 — Bursa'dan Konya'ya Seyahat	Mehmed Ziya Bey
142 — Musavver Mısır Hâtıratı	Halid Ziyaeddin Bey
143 — Mufassal Coğrafya-i Umumî	Remzi Bey
144 — Seyahatü'l-Kübrâ	Süleyman Şükrü Bey
145 — Karadağ Coğrafyası	Ahmed Tevfik Paşa
146 — Coğrafya-ı Tıbbî (Yanya Vilâyetine (âit)	Tabib Mustafa Ruhî Ef.
147 — Memalik-i Osmaniye Coğrafya-i İktisadîsi	Safvet Bey
148 — Seyahatname-i İbn-i Batuta Terc.	Dâmat Şerîf Paşa
149 — İstanbul ve Boğaziçi	Mehmed Ziya Bey
150 — Medhal-i Tarih ve Coğrafya	Ahmed Midhat Efendi
151 — Edirne Rehnümâsı	Dr. Rıf'at Osman Bey
152 — Coğrafya'da İlk Adım	Faik Sabri Bey
153 — Coğrafya Kıraatları	» » »

Kitabın adı :	Müellifin adı :
154 — Coğrafya Tedrisatı	**» » »**
155 — Mir'at-ı Bursa	**Hasan Taib Efendi**
156 — Musavver Hindistan Seyahatnamesi	**Tevfik Efendi**
157 — Coğrafya	**Azmî Bey**
158 — Yemen ve Hayatı	**Hasan Kadri Bey**
159 — Seyahatlerim	**Ali Suat Bey**
160 — Mufassal ve Yeni Coğrafya-i Umumî	**Memduh Süleyman Bey**
161 — Mir'âtü'l-Yemen	**Zühdü Bey**
162 — Kutup Musahabeleri	**Celâl Nuri Bey**
163 — Karadağ	**Bahriyeden Kâmil Efendi**
164 — Coğrafya Tarihi	**Celâl Nuri Bey**
165 — Mülk-i Rûm	**» » »**
166 — Miftah-ı Yemen	**Memduh Paşa**
167 — Vatan-ı Mukaddes	**Behram Münîr Bey**
168 — Memalik-i Osmaniye Coğrafyası	**» » »**
169 — Anadolu'da Tanîn	**Şerîf Bey**
170 — Coğrafya Dersleri	**Abdurrahman Bey**
171 — Coğrafya-i Umumî	**Fazlı Necîb Bey**
172 — Haritalı ve Musavver Coğrafya-i Umumî	**İbni'n-Nüzhet Cevad Bey**
173 — Osmanlı Coğrafya-i İktisadîsi	**Faik Sabri Bey**

(Netâyicü'l-Efkâr ve'l-Muhbeat fî Cezâiri'l-Bihar ve'l-Bilâdi'l-Âminât) «Faris Âl-i Osman Fethu'l-lahi Kabtan»: Bir takım haritalardan ibarettir. Bahriye Müzesinde mevcuttur.

Musahhihin sözü :

«Bu cildin basılmasına başlandığı zaman muhterem müellif Tahir Beyefendi rahatsız idi. Hukukumuza ve hüsn-i zannına binaen formaların tashîhini abd-i âcize havale, Maârif Vekâleti de kabul buyurdu. Binaenaleyh bu cildin tashîhleri münhasıran tarafımdan yapılmıştır. Diğer iki cildin tashihlerine kısmen iştirâk etmiştim.

«Lehü'l-hamd bugün kesb-i âfiyet etmiş bulunuyorlar. Âfiyetle-

rinin devamını, uzun ömürle muammer olmasını, bize daha böyle bir kaç cild eser yazmasını Cenâb-ı Hak'dan diler ve eserin tab'ından dolayı Vekâlet-i Celîleye teşekkürler ederim.»

Dârü'l-Fünûn Arapça Muallimi
Kilisli Muallim Rıf'at.